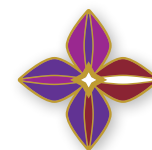

SENATORE

Dace Mita

SENATORE
Dace Mita

Miers. Cilvēcīgums. Viedums. Trīs vārdi, kuri pirmie nāk prātā, pieminot aizsaulē pāragri aizgājušo kolēģi senatori Daci Mitu. Trīs vārdu parasti ir par maz, lai izprastu cilvēka būtību. Taču Dacē šīs īpašības bija tik spēcīgas un dziļas, ka pārējam vairs nebija sevišķas nozīmes. Viss pārējais – profesionālisms, zināšanas, darbotiesgriba – bija tikai dabisks šo triju īpašību turpinājums. Un tas viss ir palicis mums arī Daces mantojumā, ko viņa ir atstājusi sabiedrībai un arī tiesu sistēmai, kam viņa pašreizēji un godīgi kalpoja. Šajā mantojumā ietilpst gan darbs pie Administratīvā procesa likuma, ar kuru lielā mērā viss arī sākās, gan spriedumi, gan darbs Tiesnešu ētikas komisijā, gan darbs pie tiesu komunikācijas stratēģijas un vadlīniju izstrādes, raksti, intervijas...

Pateicos kolēģiem, kuri šo mantojumu ir apkopājuši vienuviet. Pārlasot to visu, acīmredzams ir viens – Dace ir atstājusi gaišumu Latvijas tiesu sistēmā, un tas nedrīkst pazust. Un, lai gan ir grūti izcelt kādu no daudzajām šajā mantojumā iekļautajām domām, man īpaši tuva ir tā, kuru vajadzētu ņemt pie sirds ikvienam tiesnesim: „Tiesnesis nevar aizbēgt no laika, kurā viņš dzīvo.”

*Augstākās tiesas priekšsēdētājs
Aigars Strupišs*

Dace. Cilvēks no skaistas pasaules. Ar mīlestības pilnu sirdi. Kas skuma par to, ka pasaule nav gana laba. Kas vēlējās to darīt labāku un darija. Ar savu gaišumu, mīlestību, taisnīguma sajūtu. Kas skatīja lietu patieso dabu – tālāk par uzrakstītajiem vārdiem, izteiktajiem viedokļiem, sabiedrībā kultivētajiem mītiem. Kas sevi apvienoja zināšanas un viedumu.

Cilvēks pareizajā vietā. Jurisprudences jomā dabīga vilkme veda uz cilvēktiesību studijām, kas tika apgūtas Venēcijas programmā. Kad tika izveidota administratīvo tiesu sistēma, tā pati vilkme ieveda tajā. Jo tur vērtē, vai valsts ir taisnīgi rīkojusies pret cilvēku. Vai valsts ir bijusi tiesiska ne tikai „uz papīra”, bet arī darbos. Un, kad tika izveidota Latvijas Tiesnešu ētikas komisija, pilnīgi dabīgi Daces ceļš veda arī turp.

Senatore. Dacei ļoti rūpēja, lai Latvija ir tiesiska valsts. Visās tās izpausmēs. Viņa raudzījās uz lietu, abām kājām stāvēt tiesiskās valsts principā. Lasot tiesību normas jēgu un mērķi. Novēršot konfliktu starp rakstīto normu un taisnīgu rezultātu, ciktāl to pieļauj tiesību normu tulkošanas metodes. Godājot cieņu pret cilvēku.

Mamma un sieva. Rūpes, pacietība, mīlestība un gaišums tika nesavtīgi doti Edvardam, Beātei un Maijai. Cieņa, mīlestība un draudzība bija ģimenes pamats. Un pavilkšana uz augšu – gan saņemot, gan dodot, kad tas bija nepieciešams. Dace bija gatava nebūt senatore, lai ģimene būtu kopā Strasbūrā.

Epilogs. Ikvienai valstij un ikvienai tiesai ir vajadzīga Dace. Tas velk uz augšu.

Un paldies par šo grāmatu – Dace to ir pelnījusi!

*Kā skaists balts zieds
tu plauki mums līdzī,
kā saules stars vieds
tu staroji dzīvi,
ar gaišumu tu spriedi par lietu dabu,
sevi mīļiem un pasaulei dāvējot labu.*

Vīrs Mārtiņš Mits

Dace Mita (13.04.1973.–22.01.2022.)

Dace dzimusi Jelgavā. 1988.gadā pabeigusi Rīgas 15.astoņgadīgo skolu, 1991.gadā – Rīgas 49.vidusskolu. 1995.gadā absolvējusi Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti. 1998.gadā ieguvusi maģistra grādu cilvēktiesībās un demokrātijā Padujas Universitātē Itālijā. Papildinājusi zināšanas, mācoties gan Latvijas Universitātes Eiropas fakultātē, gan Åbo Akadēmijas Cilvēktiesību institūtā Somijā un Lēvenes Katoliskajā universitātē Beļģijā.

Dace strādājusi Labklājības ministrijas Juridiskajā daļā par galveno speciālisti, Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesu izpildītāju kantorī par sekretāri, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā par Juridiskās nodaļas vecāko referenti, Saeimas Juridiskajā komisijā par konsultanti.

No 1998.gada līdz 2004.gadam Dace bija Saeimas Juridiskā biroja konsultante. Tieši strādājot šajā amatā, Dace palīdzēja tapt vairākiem nozīmīgiem likumiem, arī ilgi gaidītajam Administratīvā procesa likumam.

2004.gadā Latvijas tiesu sistēmā tika izveidots jauns atzars – administratīvā tiesa. Dace kļuva par Administratīvās apgabaltiesas pirmā sastāva tiesnesi. Jau pēc diviem gadiem – 2006.gadā – Dace tika apstiprināta senatores amatā Senāta Administratīvo lietu departamentā.

Atbildīgo darbu Senātā Dace apvienoja ar citiem nozīmīgiem amatiem. 2008.gadā viņa tika ievēlēta par Tiesnešu ētikas komisijas priekšsēdētāja vietnieci, kur darbojās līdz pat 2016.gadam, palīdzot ielikt pamatus jaunajai tiesnešu pašpārvaldes institūcijai, kā arī piedaloties darba grupā, kas izstrādāja Latvijas tiesu sistēmas komunikācijas stratēģiju. 2020.gadā Dace vēlreiz ievēlēja Tiesnešu ētikas komisijā. No 2012.gada līdz 2016.gadam Dace bija arī Latvijas *ad hoc* tiesnese Eiropas Cilvēktiesību tiesā, savukārt no 2017.gada – Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras valdes locekļa aizstājēja. Karjeras laikā strādājusi arī par lektori Tiesnešu mācību centrā, Latvijas Universitātes Cilvēktiesību institūtā un Latvijas Medicīnas akadēmijā.

Dace iekļauta žurnāla „Jurista Vārds” 2014.gadā izdotajā grāmatā „Mūsdienu Latvijas juristi. 151 personība”.

Tiesneša karjeras laikā Dace saņēmusi vairākus nozīmīgus apbalvojumus. Par Augstākajā tiesā nostrādātiem 10 gadiem 2016.gadā Dace saņēma Augstākās tiesas Izdienas nozīmi, kas simbolizē ilggadēju un godprātīgu darbu tiesā. 2011. un 2020.gadā senatore saņēma Augstākās tiesas Atzinības rakstu par būtisku ieguldījumu judikatūras un tiesiskās domas attīstībā, kā arī demokrātiskas valsts vērtību stiprināšanā. 2021.gadā apbalvota ar Tieslietu sistēmas II pakāpes Goda zīmi par īpaši nozīmīgu ieguldījumu un sasniegumu tieslietu sistēmas attīstībā, demokrātijas un tiesiskuma stiprināšanā.

Dace bija ne tikai lieliska juriste, bet arī sieva Mārtiņam Mitam un mamma saviem trīs bērniem Edvardam, Beātei un Maijai.

Satura rādītājs

Ievads	12
Pirmā skolotāja tiesību prakse.....	14
Jānis Pleps	
Neesi vienaldzīgs par to, ko tu dari.....	18
Dace Mita intervijā Jānim Gekam	
CILVĒKTIESĪBAS	
Cieņa pret atšķirīgo	31
Dace Mita	
Vispārējie tiesību principi administratīvo tiesu praksē	32
Dace Mita	
Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Senāta Administratīvo lietu departamenta judikatūrā	49
Starptautiskā konference „Nacionālo Augstāko tiesu loma cilvēktiesību aizsardzībā”	
Senatore: pieteikums tiesai par informācijas sniegšanu ir jāpamato izvērsti	58
Dace Mita intervijā Ritumam Rozenbergam un Uldim Dreiblatam	
ĒTIKA UN KOMUNIKĀCIJA	
Saruna ar sabiedrību.....	67
Dace Mita intervijā Ritumam Rozenbergam	
Tiesu komunikācijas attīstība Latvijā	68
Dace Mita, Anita Kovaļevska	
Tiesneša ētiska uzvedība tiesas sēdē	76
Konference „Efektīva un ētiska tiesas sēdes vadīšana”	
Tiesnesis nevar aizbēgt no laika, kurā viņš dzīvo.....	81
Grāmatas „Tiesas un mediju komunikācija. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu” atvēršanas pasākums	
ADMINISTRATĪVĀS TIESAS	
Stipra tiesu vara – tiesiskais valsts stūrakmens.....	87
Dace Mita	
Likumdošanas procesa kvalitāte tiesneša skatījumā.....	88
Dace Mita	
Jauno administratīvo tiesu atšķirīgais process.....	91
Dace Mita	
Vai administratīvā tiesa darbojas atbilstoši tās izveides mērķim.....	101
Dace Mita, Inga Rūska	
Administratīvo tiesu prakse zaudējumu atlīdzināšanā	108
Tiesībsarga konference	
Bezvalstniecība, nepilsoņi un Latvijas tiesu vara	112
Japānas bezvalstniecības izpētes grupas un Starptautiskās Kristīgās universitātes simpozījs „Kas ir bezvalstniecība un nepilsoņi? Dialogs ar Latviju”	

ADMINISTRATĪVĀ PROCESA LIKUMA KOMENTĀRI

1.panta ceturtais daļas komentārs	125
Dace Mita	
1.panta piektās daļas komentārs	129
Solvita Harbaceviča, Dace Mita	
1.panta sestās daļas komentārs.....	140
Dace Mita	
92.–97.panta komentāri.....	143
Ilze Gredzena, Dace Mita	

ATZIŅAS

Cilvēks un taisnīgums.....	181
Gatis Bārdiņš	
Atziņas nolēmumos.....	185
Par cilvēka cieņu.....	185
Par valsts valodu.....	186
Par vēlēšanām demokrātiskā valstī	186
Par privātpersonas tiesību ievērošanas principu	187
Par tiesisko palāžu	187
Par valsts pārvaldi.....	189
Par valsts amatpersonām	190
Par sabiedrības interešu aizsardzību	191
Par vārda un pulcēšanās brīvību.....	192
Par sabiedrības tiesībām uz informāciju.....	192
Par sabiedrības līdzdalību	194
Par personas tiesību ierobežošanu.....	195
Par sabiedrības uzticību tiesai	195
Par tiesas neatkarību.....	195
Par efektīvu tiesas kontroli.....	196
Par tiesas darbības drošību	197
Par advokatūru	197
Par administratīvo procesu.....	199
Nedēļas jurists – Dace Mita.....	201
Jurista Vārds	

ATMIŅAS

.....	205
Veronika Krūmiņa, Gunta Višņakova, Valerijans Jonikāns, Aldis Laviņš, Andris Gulāns, Inga Bērtaite-Pudāne, Kristīne Zemīte, Konstantīns Vaivods, Aleksandrs Potaičuks, Jānis Geks, Inga Rūska, Laura Vigupe, Vēsma Kakste, Ieva Višķere, Jānis Neimanis, Ilze Skultāne, Anita Kovaļevska, Indra Meldere, Dzintra Amerika, Jautrite Briede	

Ievads

Senatore Dace Mita tiesneses karjeru sāka 2004.gadā – līdz ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanos un administratīvo tiesu izveidošanu. Daces paveiktais gan laikā līdz tiesneša darba uzsākšanai, strādājot pie Administratīvā procesa likuma izstrādes, gan tiesneša darbā ir nozīmīgs ieguldījums tiesiskās valsts stiprināšanā un tiesiskās domas attīstībā Latvijā. Līdztekus atmiņā paliekošiem spriedumiem un lēmumiem, kuru pamatā ir demokrātiskas tiesiskās valsts vērtības, savas darbības gados Dace ir sagatavojusi vairākas nozīmīgas publikācijas, likuma komentārus, uzstājusies ar referātiem un priekšlasījumiem, bijusi atvērta intervijām, kā arī par nozīmīgiem tiesību jautājumiem ar savām domām dalījusi sarunās un diskusijās.

Šajā grāmatā esam centušies apkopot Daces redzamāko profesionālo veikumu, kā arī kolēģu atmiņas, kas Daci raksturo gan kā tiesnesi, gan cilvēku. Šis krājums ir veltījums Daces darbam un ir atzinīgs novērtējums viņas devumam valstij un sabiedrībai kopumā. Vienlaikus grāmatas izdošanas mērķis ir saglabāt Daces atziņas un domas. Tādēļ to piedāvājam kā iedvesmas, padomu un labā piemēra avotu jauniešiem juristiem un jomas profesionāļiem. Grāmata vienlīdz ir aplūkojama no profesionālā un cilvēciskā skatpunkta. Tā ir arī stāsts, kuru mēs vēlamies izstāstīt Daces ģimenei, par Daci kā lielisku cilvēku, tiesnesi, kolēģi un domubiedru.

Grāmatas saturā mūs ievada viens no Daces pirmajiem tiesneša palīgiem, šobrīd senators Jānis Pleps – ar atmiņu rakstu „Pirmā skolotāja tiesību prakse”. Savukārt tālāk simboliski ir lasāma Daces pēdējā intervija 2021.gada 28.jūlijā, kurā atklātas Administratīvā procesa likuma izstrādes aizkulises, iezīmēta administratīvās tiesas loma demokrātiskā tiesiskā valstī un viņas pašas dzīvē, kā arī atgādināts par cilvēka cieņu kā augstāko vērtību. Intervija ir izmantota administratīvās justīcijas simtgades jubilejai un Administratīvā procesa likuma divdesmit gadu jubilejai veltītās īsfilmas veidošanā.

Grāmatas pamatā ir trīs nodaļas, kuras atspoguļo jautājumus, par kuriem Dace aktīvi domāja, runāja un rakstīja, – Cilvēktiesības, Ētika un komunikācija, Administratīvās tiesas. Katra nodaļa sākas ar Daces ievadrakstu par konkrēto tēmu. Šie ievadraksti izveidoti, apkopojot Daces teikto un rakstīto individuālajā saziņā. Lai grāmata būtu pārskatāmāka, rakstu, referātu, priekšlasījumu, interviju noformējums ir vienādots, nemainot to saturu.

Administratīvā procesa likuma komentāri ir izdalīti atsevišķā nodaļā, saglabājot to noformējumu atbilstoši oriģinālajai publikācijai. Skaidrības labad normatīvo aktu saīsinājumu vietā lietoti to pilnie nosaukumi.

Atsevišķa grāmatas nodaļa ir veltīta spilgtākajām atziņām, kas ietvertas spriedumos un lēmumos lietās, kurās Dace bija referējošā senatore. Minētie nolēmumi pieņemti laikā no 2006.gada līdz 2021.gadam. Nodaļa sākas ar Daces ilggadējā tiesneša palīga Gata Bārdiņa atmiņu rakstu „Cilvēks un taisnīgums”. Tajā ir izceltas vērtības, kas

noteica Daces pārliecību un caurstrāvoja viņas rakstītos nolēmumus. Tālāk atziņas ir sakārtotas atbilstoši tēmām, par kurām tās vēsta. Tās ir pielāgotas šīs grāmatas vajadzībām, lai izceltu un padarītu uztveramāku katrā atziņā pausto domu, taču nemainot to būtību un pēc iespējas saglabājot atziņu pamattekstu. Atziņas nav veidotas kā tiesu prakses apkopojums, tādēļ grāmata nav izmantojama atsauces uz tiesas judikatūru. Ja grāmatā ievietotās atziņas ir interese izmantot profesionāliem mērķiem, tās jāaplūko kontekstā ar konkrēto nolēmumu, kurā tās izteiktas.

Kā tilts starp Daces profesionālo darbību un citu atmiņām par senatori ir viņas 2012.gada intervija žurnālam „Jurista Vārds” rubrikā „Nedēļas jurists” ar ceļavārdiem visai juristu saimei: „Lai ko jurists darītu, viņam ir liela vara pār cilvēkiem. Atcerēsimies to!”

Grāmatas noslēgumā iekļauta nodaļa, kurā apkopotas Senāta Administratīvo lietu departamenta esošo un bijušo kolēģu atmiņas. Kolēģi dalījušies savās atmiņās par Daci, brīvi izvēloties veidu, kādā tās paust. Profesionalitāte, miers, nosvērtība, empātija, iedvesma, lideris, cieņpilnas sarunas, ģimeniskums – tie ir tikai pāris no vārdiem, ar kuriem kolēģu atmiņās saistās Dace. Lai arī katrs ir izvēlējies citus vārdus, atmiņu vienojošais elements ir sajūta par garā lielu cilvēku un spilgtu personību. Šajā nodaļā iekļautā fotogrāfiju kolāža apzināti veidota kā oficiālo un neoficiālo fotogrāfiju apvienojums. Tās mērķis ir dot ieskatu Daces profesionālajā darbībā, kā arī ļaut ielūkoties atsevišķos mirkļos ārpus tās. To papildina pārējās grāmatas nodaļās ievietotās fotogrāfijas no attiecīgajiem pasākumiem.

Cilvēka cieņa, vispārcilvēciskās vērtības, ne tikai darot lielās lietas, bet arī ikdienas attiecībās, attieksmē pret darbu, cilvēkiem un notikumiem – tas ir mantojums, ko mums ir atstājusi Dace. Lai grāmata ir kā tikšanās ar Daci sarunai pie tējas tases, iespēja sajūst viņas gaišumu, atvērtību un iedvesmoties no tā.

Grāmatas veidotāji

Pirmā skolotāja tiesību praksē

Jānis Pleps

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators

Daces Mitas palīgs Administratīvajā apgabaltiesā 2004.–2005.

Tiesneša palīga darbs Administratīvajā apgabaltiesā savulaik bija mana pirmā profesionālā darba pieredze, un šajā darbā kā palīgam bija iespēja arī strādāt kopā ar tiesnesi Daci Mitu.¹

*

Līdz tiesneša palīga darbam nebiju iepriekš strādājis tiesību praksē, un tieši apgabaltiesā aizvadītais gads man pašam personiski bija būtisks, lai gūtu pārliecību, ka esmu spējīgs veikt jurista darbu. Tolaik vajadzēja strauji apgūt jaunas zināšanas un prasmes, kuras augstskolā netika mācītas, un joprojām esmu pateicīgs tālaika kolēģiem apgabaltiesā par draudzīgo atbalstu un palīdzību profesionālai izaugsmei. Retrospektīvi atskatoties, Dace bijusi mana pirmā skolotāja tiesību praksē.

Joprojām atminos pirmo tikšanos pēc darba gaitu uzsākšanas, kad Dace man uzdeva sagatavot lēmuma projektu, lietišķi raksturojot galvenos motīvu punktus un izmantojamo judikatūru. Lieki piebilst, ka tas bija pats pirmais procesuālā dokumenta projekts, kuru savā dzīvē gatavoju. Atminos, ka ar uzdevumu tiku galā pietiekami sekmīgi, jo pēc tam pārrunājām tikai atsevišķas stilistiskas un argumentu strukturēšanas lietas.²

Apgabaltiesā apguvu tiesas darba praktisko norisi, tiesneša un tiesneša palīga sadarbību, kā arī administratīvo tiesību un procesa piemērošanu praksē. Dacei bija būtiska palīgu profesionālā izaugsme – viņa mudināja apmeklēt dažādas apmācības un seminārus, kā arī sekot līdzi tiesību attīstībai. Kādas konferences apmeklējums varēja būt attaisnojošs apsvērums, kāpēc palīgs nav bijis darba vietā, bet vienlaikus nebija nekādu šaubu par to, ka uzdotie darbi ir paveicami kvalitatīvi un laikus. Tādā ziņā kā tiesneša palīgam bija pietiekama brīvība darba laika organizēšanā un darba apvienošanā ar studijām un citām aktivitātēm, kas ātri radināja plānot savu laiku un veicamo darbu termiņus.

¹ Es strādāju Administratīvajā apgabaltiesā 05.07.2004.–07.07.2005. par tiesneša palīgu tiesnesei Līvījai Slicai un Dacei Mitai (tālaika 4. un 5.sastāvs).

² Tas bija Administratīvās apgabaltiesas 2004.gada 6.augusta lēmums lietā Nr. AA834-04/5.

No Daces varēja mācīties draudzīgu koleģialitāti un sirsnīgumu cilvēciskajās attiecībās un patiesu interesi par citiem darba kolēģiem. Viņa prata radīt vieglu un radošu gaisotni sastāva darbā, atstājot vietu gan palīgu iniciatīvai, gan arī diskusijām par tiesību jautājumiem. Sākotnēji izaicinājums bija arī atteikšanās no formālās „jūs” formas saziņā ar tiesnesi, jo viņa sastāva darbu organizēja demokrātiskā „tu” formā.

*

Dace pirms tiesneses darba bija strādājusi Saeimas Juridiskajā birojā, un viņai bija izcila izpratne par likumdošanas procesu un likumdevēja gribas tapšanu.³ Viņai pašsaprotami bija izmantot normu izstrādes materiālus piemērojamo tiesību normu iztulkošanā, lai labāk izskaidrotu likuma formulējumus un likumdevēja izšķiršanos par labu konkrētam regulējumam.

Lieliski pārzinot likumdošanas procesa aizkulises, Dace ļoti labi varēja uztvert, kādi apsvērumi vadījuši likumdevēju konkrēta regulējuma noteikšanā, un nepieciešamības gadījumā piešķirt likumdevēja lemtajam vajadzīgo saprātīgumu un racionalitāti, lai nonāktu pie taisnīga lietas risinājuma.⁴ Viņa kā tiesību piemērotāja patiešām atradās dialogā ar likumdevēju, noskaidrojot piemērojamās tiesību normas saturu, un viņai būtiski bija nodrošināt taisnīgu un jēdzīgu regulējumu pēc būtības, nevis tikai formāli piemērot likumā noteikto.

Viņai nebija raksturīgs pārlietu liels respekts pret likuma tekstu, ja bija iespējams ar tiesas nolēmumu nodrošināt taisnīgu un pareizu lietas risinājumu. Varētu teikt, ka viņai daudz svarīgāks bija tas, ko par konkrēto situāciju labam likumdevējam vajadzētu noteikt, nevis tas, kas bija likumā formāli noteikts.⁵

Vienlaikus Dace labi apzinājās, ka likumdošanas procesā vienmēr būs klātesošs būtisks politikas elements un pārmērīga likumdevēja ieslodzīšana labas likumdošanas principa ietvaros nesasniedz labu rezultātu. Leģisprudences diskusijās Arvīda Dravnieka konstitucionālās politikas seminārā Biriņos (Ratniekos) viņa vienmēr

³ Saeimas Juridiskajā birojā Dace bija strādājusi ne vien ar būtiskākajiem administratīvā procesa regulējumiem, piemēram, Administratīvā procesa likumu un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumu, bet arī ar cilvēktiesību jomas likumiem, piemēram, ar Satversmes VIII nodaļu „Cilvēka pamattiesības”. Tāpat parlamentārās atmiņās paliekošs ir viņas ieguldījums Saeimas Juridiskā biroja diskusijās, strādājot pie 1999.gada 16.novembra atzinuma Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai par viena dzimuma personu partnerattiecību reģistrāciju.

⁴ Tiesību normu piemērošanā viņai varētu būt bijis tuvs racionāla likumdevēja princips un saprātīga likumdevēja prezumpcija.

⁵ Piemēram, kādā apgabaltiesas lietā, kurā viņa bija referente, tika secināts, ka Prokuratūras likumā paredzētās plašās prokurora protesta iespējas par valsts pārvaldes iestāžu lēmumiem ir sociālistiskās iekārtas mantojums, kura izmantošanai nebūtu vietas demokrātiskā tiesiskā valstī, veicot attiecīgo likuma normu saturisku pārinterpretāciju un sašaurinot prokurora protesta izmantošanas iespējas. Augstākās tiesas Senāts šajā ziņā norādīja, ka „administratīvā tiesa nevar uzņemties pilnvaras likumdevēja vietā pateikt, ka attiecīgā norma nav piemērojama”. Sk. Senāta 2004.gada 9.novembra lēmumu lietā Nr. SKA-246/2004.

mudināja meklēt saprātīgu vidusceļu starp likumdevēja politisko lemlēmšanu un tiesību piemērotāja centieniem sagaidīt labus likumus.⁶

Savulaik pats, sākot darba gaitas Saeimas Juridiskajā birojā, pārliecinājos, ka Saeimā Daci labi atcerējās un vienmēr ar prieku gaidīja kā lietpratēju dažādu likumprojektu apspriešanā. Viņa spēja pārliecināši argumentēt un nosvērt likumdevēju par labu savai pozīcijai. Atsevišķos jautājumos likumdošanas procesā esot atšķirīgās pozīcijās, varu atzīt, ka vienmēr bija grūti atspēkot Daces viedokli un pārliecināt attiecīgās Saeimas komisijas deputātus par pretējo.⁷

*

Dacei bija būtiska likumdevēja noteikto tiesību pakārtošana vispārējiem tiesību principiem un šo principu, jo īpaši cilvēktiesību, tieša piemērošana. Kā viņa pati vēlēja administratīvajām tiesām, „lai cilvēktiesības būtu mūsu prātos un mūsu sirdīs visu laiku”.⁸ Droši vien nav nejausi, ka viņa Administratīvā procesa likuma komentāros skaidrojusi tieši tiesību normas jēdzienu, ar kuru Administratīvā procesa likumā aptverti kā normatīvie akti (to daļas), tā arī vispārējie tiesību principi.⁹

Demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu un cilvēktiesību nostiprināšana Latvijas tiesiskajā un sociālajā realitātē bija viņas mērķis un aicinājums. Ne velti Daces profesionālais sapnis bija „tiesiska valsts, kurā iedzīvotāji zina un uzskata par savām tādas vērtības kā demokrātija, tiesiskums un godprātīga rīcība”.¹⁰

Ar savu darbu viņa darījusi ļoti daudz, lai stiprinātu Latviju kā tiesisku valsti. Gan apgabaltiesā, gan vēl jo vairāk Senātā daudzos nolēmumos atspoguļojumu guvušas Daces idejas un vīzija par labāku tiesisko sistēmu. Ļoti daudzos gadījumos tiesību praksē mēs jau uz tām atsaucamies kā klasiskām judikatūras atziņām, ikdienā nepievēršot uzmanību to tiesnešu vārdiem, kuri sekmējuši šo atziņu atrašanu un formulēšanu mūsu tiesiskajā sistēmā.

Dace vienmēr centās formulēt pēc iespējas augstākus cilvēktiesību standartus un bija prasīga pret valsts pārvaldi labas pārvaldības nodrošināšanā privātpersonām.¹¹

⁶ Piemēram, sk.: Mita D. Likumdošanas procesa kvalitāte tiesneša skatījumā. Jurista Vārds, 11.10.2016., Nr. 41(944), 38.–41.lpp.

⁷ Šķiet, visvairāk mums diskusiju bijis 2012.gada 1.novembra Administratīvā procesa likuma grozījumu apspriešanā.

⁸ Geks J. Dace Mita: neesi vienaldzīgs par to, ko tu dari. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 24/2022, 143.lpp.

⁹ Mita D. 1.panta ceturtdaļa. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs Dr. iur. J. Briedes zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 47.–51.lpp.

¹⁰ Nedēļas jurists – Dace Mita. Jurista Vārds, 03.04.2012., Nr. 14/15(713/714), 2.lpp.

¹¹ Piemēram, lietā par personas tiesībām saņemt atbildi pēc būtības no Saeimas, kurā es biju viens no Saeimas pārstāvjiem, šis bija būtisks tiesību jautājums – ne tik daudz par to, ko paredz formāli spēkā esošais regulējums, bet kā būtu pareizāk un atbilstošāk labas pārvaldības principiem un kāpēc Saeima nevarēja vienkārši atbildēt personai. Sk. Senāta 2012.gada 10.februāra spriedumu lietā Nr. SKA-3/2012.

Tiesību normu piemērošanā viņa tiecās tiesību normas iztulkot pēc to mērķa un jēgas, orientējoties uz modernas, demokrātiskas un tiesiskas valsts standartiem. Dace savulaik ir ļoti precīzi uzsvērusi, ka aiz tiesību normas vienmēr ir konkrēts cilvēks ar savu cieņu un tiesiskā valstī tiesību piemērotājam pirmām kārtām jādomā tieši par cilvēka cieņas un tiesību aizsardzību.¹²

*

Latvijas tiesiskajā sistēmā Daci labi pazina un augstu vērtēja. Viskoncentrētāk Daces paveikto vienā tvītā formulējis kolēģis Edgars Pastars: „Dacei ir ievērojams ieguldījums valsts pārvaldes, cilvēktiesību un administratīvā procesa izveidē/modernizācijā Latvijā. Saeimas Juridiskajā birojā, Adm. apg. T. un Augstākajā tiesā jau tik agrā vecumā. Nosvērtība un cilvēciskums.”¹³

Dace prata iedvesmot un mainīt pastāvošo lietu kārtību, lai Latvija kļūtu par arvien labāku tiesisko sistēmu, kur katram cilvēkam ir vērtība un tiek nodrošinātas ikviena cilvēktiesības.

Simboliska ir Daces intervija kolēģim Jānim Gekam par Administratīvā procesa likuma tapšanu, kur viņa atgādina par svarīgāko, ko jurista darbā nevienam no mums nevajadzētu pazaudēt.¹⁴ Man personiski tā sanāca kā vēl viena tikšanās ar pirmo skolotāju tiesību praksē, atkal saņemot viņas padomus jauna – tiesneša ceļa sākumā.

¹² Geks J. Dace Mita: neesi vienaldzīgs par to, ko tu dari. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 24/2022, 143.lpp.

¹³ Twitter @E_Pastars, Jan 25. 2022, 7:38PM.

¹⁴ Administratīvā procesa likuma izstrādātāji pēc 20 gadiem: Videointervija ar Daci Mitu. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=HgILxf0bME>.

Neesi vienaldzīgs par to, ko tu dari

Dace Mita intervijā Jānim Gekam, 2021.gada 28.jūlijs

Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 24/2022, 139.–143.lpp.

Dace Mita, Augstākās tiesas zinātniski analītiskais padomnieks Jānis Geks un operators Artis Baņģieris

2021.gadā apritēja 20 gadi, kopš tika pieņemts Administratīvā procesa likums. Bet ne tikai. Arī pati administratīvā justīcija pērn atzīmēja savu 100.gadskārtu, kopš Satversmes sapulce 1921.gadā pieņēma Likumu par administratīvajām tiesām. Lai fiksētu un saglabātu vēsturē atmiņas par Administratīvā procesa likuma izstrādes gaitu, jubilejas gadā tapa intervijas ar likuma veidotājiem, tostarp ar Senāta Administratīvo lietu departamenta senatori Daci Mitu, kura likuma izstrādes laikā bija Saeimas Juridiskā biroja konsultante. Turpinājumā – šīs intervijas pilns atreferējums.

– Kāda ir pirmā asociācija, kas Jums nāk prātā, dzirdot vārdus „administratīvā tiesa”?

– Tā man ir liela piederības sajūta, jo administratīvajai tiesai es piederu kopš paša sākuma. Tā ir sajūta, ka tā ir mana tiesa. Ja es skatos tiesu sistēmas ietvaros, tad administratīvā tiesa man vienmēr ir asociējusies – neteiksim ar tiesnešiem, kuri nebaidās, – bet administratīvā tiesa tiešām cenšas darboties tieši tā, kā likuma pamatmērķi ir rakstīti: nodrošināt cilvēktiesības tajās attiecībās, kas veidojas starp valsti un personu. Man šķiet, ka mēs godam darām šo darbu visus šos gadus, paturot prātā, ka tā ir ne tikai precīza tiesību normu piemērošana tekstuālā līmenī, bet tur ir iekšā arī gars – tas gars, ko es redzēju un jutu jau tad, kad likums tika izstrādāts. Tie cilvēki, kuri izstrādāja projektu, darīja to ar lielu entuziasmu un pienācīgu izpratni, kas ir tiesiska un demokrātiska valsts un kādām jābūt attiecībām starp valsti un personu. Es redzu, ka administratīvā tiesa tā arī darbojas.

– Kāda bija Jūsu loma Administratīvā procesa likuma izstrādē?

– Es iesaistījos likuma tapšanā tad, kad likumprojekts tika iesniegts Saeimā – uz visiem trim lasījumiem. Mēs ļoti cītīgi strādājām. Saeimā tika izveidota īpaša apakškomisija darbam ar Administratīvā procesa likumu. Juridiskajā birojā mums izveidojās tāda kā atsevišķa darba grupa – es kopā ar kolēģi Guntu Višņakovu, mēs bijām divas. Mēs ļoti daudz strādājām arī ārpus darba laika, īpaši kopā ar Arvīdu Dravnieku, kurš pārstāvēja Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupu. Darbs pie šā likuma bija komandas darbs jau no paša sākuma.

– Pastāstiet, lūdzu, kā Jūs nonācāt Juridiskajā birojā?

– Es Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti pabeidzu 1995.gadā un ļoti gribēju strādāt Saeimas Juridiskajā birojā pie Gunāra Kusiņa, bet viņš isti negribēja mani pieņemt darbā – nepaļāvās, jo viņam nebija tik jaunu speciālistu. Taču, tā kā es ļoti vēlējos strādāt ar likumprojektiem un tieši publisko tiesību jomā, mani pieņēma darbā Saeimas Juridiskajā komisijā par konsultanti. Ņemot vērā to, ka man vienmēr ir bijusi dziņa mācīties un specializēties cilvēktiesībās, es diezgan ātri aizbraucu un ieguvu izglītību – maģistra grādu cilvēktiesībās un demokratizācijas jautājumos Padujas Universitātē Itālijā. Un tad Juridiskā biroja vadītājs Gunārs Kusiņš, to zinot, teica, ka viņam birojā ir vajadzīgs tāds cilvēks, kurš pārzina cilvēktiesības. Līdz ar to es biju ļoti priecīga, kad atgriezcos, jo turpināju darbu Saeimas Juridiskajā birojā. Faktiski uzreiz sākās darbs ar Latvijas Republikas Satversmes¹ VIII nodaļu un drīz vien arī darbs ar Administratīvā procesa likumu.

– Kādi bija Jūsu galvenie pienākumi?

– Ikviens likumprojekts, kas iesniegts Saeimā, tiek iedots kādam juristam Juridiskajā birojā, lai viņš uzraudzītu likumprojekta gaitu no juridiskā viedokļa. Pamatā tā ir juridiskā tehnika un tiesību sistēma. Bet, protams, šis darbs neaprobežojās tikai ar juridiskās tehnikas jautājumiem – tas bija daudz dziļāks pēc būtības. To var redzēt no priekšlikumu skaita: kopā uz otro un trešo lasījumu tika iesniegti vairāk nekā 1300 priekšlikumu, no kuriem liela daļa bija Juridiskā biroja vai Juridiskās komisijas

¹ Turpmāk šajā grāmatā lietots saīsinājums Satversme.

priekšlikumi. Juridiskās komisijas priekšlikumi faktiski nozīmēja to, ka tie tapa diskusijās, kas bija Juridiskajam birojam ar Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupu un pēc tam izdiskutēti Administratīvā procesa likuma apakškomisijā. Īpaši to labi var redzēt uz trešo lasījumu, jo tur pamatā bija komisijas vai biroja priekšlikumi.

– **Kāpēc bija tik daudz priekšlikumu? Vai likumprojekts bija sagatavots nekvalitatīvs?**

– Nē, nebija nekvalitatīvs. Pārskatot likumprojektu ar šodienas skatu, redzu, ka priekšlikumi lielā mērā bija juridiskās tehnikas jautājumi, jo projektu bija rakstījuši cilvēki, kuriem tā nav ikdiena. Līdz ar to Saeimā valoda tika nedaudz piekorigēta. Bet tas nav ne labāks, ne sliktāks. Piemēram, sākumā bija „administratīvā procesa galvenie principi”, pēc tam pārveidoja uz „administratīvā procesa pamatprincipiem”, beigās vienkārši – „administratīvā procesa principi”. Tas viss, protams, ir kāds priekšlikums, kurā tas pateikts.

– **Kā noritēja darbs pie likumprojekta izstrādes?**

– Likumprojekts pirmajā lasījumā tika pieņemts 1999.gada 10.jūnijā, bet otrajā lasījumā – 2000.gada 20.jūnijā. Tas nozīmē, ka mēs bijām strādājuši veselu gadu, faktiski vienu sezonu, tikai uz otro lasījumu. Tur nebija pārtraukuma darbā. Diskusijas tiešām bija ļoti intensīvas. Ja pievērsāt uzmanību, likumprojektu pirmajā un otrajā lasījumā pieņēma tajā laikā, kad Saeimas deputāti devās garajās vasaras brīvdienās. Attiecīgi likumprojekta priekšlikumu iesniegšanas termiņš tika noteikts uz brīdi, kad viņi atgriezās. Līdz ar to man tās divas vasaras faktiski nebija atvaļinājuma, jo es cītīgi strādāju, lai sagatavotu priekšlikumus. Mēs darba grupā intensīvi sanācām kopā, neskatoties uz to, vai tie bija vakari vai brīvdienas, jo tas entuziasms tiešām bija milzīgs. Ar to man arī asociējas šis laiks – ar tādu vispārēju atdevi no visiem iesaistītajiem labprāt piedalīties un dot. Man ļoti patika mūsu darba organizācija.

– **Kāda Saeimā bija attieksme pret likumprojektu?**

– Deputātiem bija atbalstoša attieksme. Es gan neteiktu, ka tā vienmēr bija ar dziļu izpratni, jo jāņem vērā, ka deputātiem ir gana daudz likumprojektu un priekšmetu, par ko domāt, bet kopumā tā bija ļoti atbalstoša. Savukārt man personīgi tas bija liels projekts, kāds iepriekš nebija bijis, ar ļoti apjomīgu darbu. Kad likumu pieņēma, es domāju, ka pati biju izgājusi lielu skolu, iegūstot milzīgu pieredzi visādā ziņā. Tas mani ļoti bagātināja kā juristu, un es vēl vairāk nostiprināju sevi vēlmi, ka vēlos strādāt tikai publisko tiesību jomā un ka cilvēktiesības man ir vistuvākā tiesību nozare.

– **Kāda gaisotne valdīja apakškomisijā?**

– Gaisotne bija dažāda, jo likumprojekts regulēja tādus jautājumus, kas parasti netiek ietverti likumā. Proti, likumprojekta autori bija izvēlējušies visu sākuma daļu, kas ir A daļa, veidot kā mācību grāmatu. 90.gadu beigās mums mācību grāmatas administratīvajā procesā nebija, bija Ministru kabineta noteikumi Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi”. Tāpēc sākumā diskusijas bija tieši par to – vai mums vajag likumu kā mācību materiālu tiesību jomā? Lai arī bija plašas diskusijas par šo jautājumu, tomēr beigās palika pie sākotnēji iesniegtās koncepcijas.

Ar šodienas skatu es varu teikt, ka tas patiešām bija arī pareizi, kaut no likuma rakstīšanas tehnikas viedokļa tas nav tik pareizs stils.

– **Kā Jūs, būdama jauns cilvēks, toreiz redzējāt šā likuma nozīmi? Vai Jums salīdzinājumā ar citiem nebija vieglāk strādāt ar jauno regulējumu, jo Jums nebija „vecās bagāžas” – padomju laika tradīcijas?**

– Es domāju, ka man bija vieglāk. Bija lielas diskusijas par dažiem principiem, kā lieta būtu izskatāma tiesā, un šīs diskusijas bija diezgan asas. Tas arī atspoguļoja izpratni par to, kā ir bijis līdz šim civilprocesā un kriminālprocesā, un jauno skatījumu, ka, nē – demokrātiskā un tiesiskā valstī tā tas nav un tā nevajag darīt. Jāatzīst, ka es pati šajās diskusijās tik ļoti nepiedalījos, jo manī nebija šī pretstatījuma. Es pilnīgi piekritu tai izpratnei, kāda bija iestrādāta projektā. Līdz ar to man nebija iekšēja antagonisma. Es ļoti priecājos, ka palika pie projektā iestrādātās idejas.

Es kā Juridiskā biroja konsultante biju jau iepriekš strādājusi ar Satversmes VIII nodaļu – cilvēktiesību nodaļu. Un tad, kad nāca Administratīvā procesa likums, bija skaidra šī vīzija: no Satversmes uz Administratīvā procesa likumu. Satversme man tāpēc arī patīk, ka tā ir ļoti lakonisks, tiešs un ietilpīgs dokuments tiesību normu ziņā. Tajā ir daudz tiesību normu, kuras mēs varam piemērot atbilstoši mūsdienām ļoti precīzi tam, kas ir demokrātiska un tiesiska valsts. Un tieši tas tika pārņemts arī uz likumu vienā konkrētā nozarē – administratīvajā procesā iestādē un tiesā. Kā jau teicu, man pašai nebija iekšējas pretestības par to, ka sevi jālauž, pretstatot, kā bija un kā vajadzētu būt. Tas, kur man bija pretestība, bija sākumā, kad es nācu ar priekšlikumu, ka nevajag definēt tiesību principus, tiesību normu vai normatīvo aktu – jo tā visa ir tiesību teorija, un likumā tas nav jāskaidro. Par šo jautājumu mums ar Arvidu Dravnieku bija ļoti karstas diskusijas, jo es jau nezināju tās iepriekšējās sarunas, kāpēc tas ir iekļauts likumprojektā. Un tad, runājot arvien vairāk, es to pieņemu. Patiesībā es paļāvos uz kolēģu dzīves pieredzi, uz viņu redzējumu, ka tas patiešām ir svarīgi. Toreiz man kā jaunam speciālistam šķita, ka likumā šādas lietas nav jāraksta, lai to raksta tiesību zinātnieki grāmatās. Tas arī bija mans „bet” pret šo likumu. Ar šodienas redzējumu es piekritu, ka tas bija pareizs lēmums.

– **Pie kādām likumprojekta daļām darbs Jums izrādījās visgrūtākais?**

– Man nav tādu atmiņu, ka kāda daļa būtu sagādājusi grūtības. Mēs ļoti cītīgi diskutējām par A daļu – vispārīgajiem noteikumiem. Mēs daudz diskutējām par B daļu – procesu iestādē. Tad sāka pietrūkt laika, tāpēc par tiesas daļu jau diskutējām mazāk. Mana kolēģe Gunta Višņakova vienmēr pārdzīvoja, ka D daļai, kurā runa ir par izpildi, laika palika vismazāk un ka to tad dzīve koriģēs (*smejas*). Bet tas nebija saistīts ar grūtībām, tā vienkārši bija liela darba intensitāte.

Mēs, piemēram, atlīdzinājuma daļu diezgan pārveidojām. Sākumā bija nodaļa „Faktiskā rīcība un atlīdzinājums”, un atlīdzinājumam bija veltīts faktiski viens pants, kas tika konceptuāli izmainīts. Proti, projektā bija paredzēts, ka persona ar iesniegumu par atlīdzinājumu var vērsties tajā iestādē, kas ir izdevusi administratīvo aktu. Tomēr diskusijās mēs nonācām pie atziņas, ka šis process būtu jāpadara efektīvāks tādējādi, ka persona, apstrīdot administratīvo aktu, var lūgt atlīdzinājumu arī augstākā iestādē, ja to ir izdomājusi darīt.

– Vai bija kādas interesantas idejas, par kurām diskutējāt, bet kas netika iekļautas likumā?

– Es nemācēju precīzi pateikt, vien atceros kādu epizodi. Proti, Egils Levits toreiz arī nedzīvoja Latvijā, bet tad, kad viņš atbrauca, mēs savu darbu pieskaņojām, lai viņš varētu piedalīties Saeimas apakškomisijas sēdēs, ja bija nepieciešamība pēc plašākām sarunām ar deputātiem. Es gan neatceros, par ko tas tieši bija, bet viņš toreiz teica: redz kur, Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir tikko viens svaigs spriedums, un Latvija varētu būt pirmā, kura šo ideju var jau ielikt jaunajā likumā. Un tad viens Saeimas deputāts atbildēja: kolēģi, ko tad mēs būsim pirmie, pagaidīsim, kad citas valstis to savos likumos iestrādās, nav jau mums tāda vajadzība (*smaida*).

– Kur Jūs pati smēlāties idejas, sagatavojot priekšlikumus likumam?

– Ja runājam principu līmenī, kas ir arī dziļi iekšienē, es vienmēr esmu skatījusies uz tām idejām, kas strāvo no Satversmes, uz tām fundamentālajām vērtībām. Juridiskās tehnikas jautājumi, protams, ir svarīgi, bet daudz svarīgāk ir saglabāt pašu būtību. Tāpēc, ja ir nepieciešama kāda ideja, es skatos tajās vērtībās, kas ir demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatā. No tām es gūstu arī savu ideju par to, kā risināt un regulēt konkrēto tiesisko attiecību.

– Par ko Jums pašai šodien ir liels prieks, redzot, ka to izdevās iekļaut likumā?

– Man vienmēr ir bijusi tuva atlidzinājuma daļa, kurā bija jāiegulda lielāks darbs. Mēs ļoti daudz domājam par to, kā šo regulējumu izveidot labāku, efektīvāku un pareizāku.

Likumā tika ietverti arī jautājumi, kas no juridiskās tehnikas viedokļa nebija tik labi, bet reizēm nav slikti, ka tā tomēr izdara. Proti, uz trešo lasījumu likumprojektā tika ietverta vesela nodaļa – uzziņa par savām tiesībām –, kas, protams, nav labs stils likumdošanā. Es atceros šī ideja bija Egilam Levitam. Viņš vaicāja: kā tev šķiet, vai mēs varētu ielikt regulējumu par uzziņu – tā tāda laba, jauna lieta? Es teicu, jā – ja mums ir šāda izdevība, tad negaidām grozījumus, liekam jau tagad iekšā. Un deputāti piekrita to izdarīt. Un ļoti labi.

– Vai, Jūsprāt, likuma regulējums nav sanācis pārāk sarežģīts?

– Jau neilgu laiku pēc likuma pieņemšanas Arvids Dravnieks bija tas, kurš teica: ja vajadzētu likumu rakstīt no jauna, tas būtu ļoti īss, bez liekām instrukcijām, tajā būtu tikai pamatlietas. Un es jo vairāk strādāju, arī reizēm domāju, ka likumā varētu nebūt regulēti daudzi jautājumi. Taču tam ir vajadzīgs priekšnosacījums, ka ir saprātīgs likuma piemērotājs, kurš tad saprastu visu to neuzrakstīto, kas šobrīd ir

Ja ir nepieciešama kāda ideja, es skatos tajās vērtībās, kas ir demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatā. No tām es gūstu arī savu ideju par to, kā risināt un regulēt konkrēto tiesisko attiecību.

likumā. Līdz ar to es nezinu, vai šodien mēs likumu veidotu citādāku. Man patīk tas tāds, kāds tas ir iznācis. Protams, ir uzlabojamas lietas, un tās tiek arī koriģētas. Bet tās pamatlietas tur ir, tās ir saglabājušās, un uz tām arī tas balstās un, es domāju, balstīsies.

– Vai Jums nāk prātā arī kādas spilgtas atmiņas vai kuriozas situācijas par to laiku, kad tapa Administratīvā procesa likums?

– Šī gan nav kurioza situācija: mums bija paredzēta kārtējā darba grupas sanāksšana Tieslietu ministrijas telpās tieši tajā dienā, kad notika uzbrukums ASV „dvīņu” torņiem. Todien mēs sapratām, ka darbu neturpināsim, jo tā bija ļoti spēcīga neikdienišķa ziņa. Tāpēc toreiz darbs nenotika. Šodien tās ir telpas, kur atrodas Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesneši.

– Vai Jums ir saglabājušās arī kādas tā laika liecības?

– Jā, es esmu saglabājusi dažus dokumentus. Piemēram, Administratīvā procesa likuma tabulu uz trešo lasījumu, kurā ir vairāk nekā 700 priekšlikumu, un, spriežot pēc manām piezīmēm – jo jurists vienmēr klausās Saeimas sēdi un atzīmē, vai tas viedoklis, ko ir izteikusi Juridiskā komisija, tiek akceptēts vai ne, – var redzēt, ka deputāti ātri un raiti vien ir atbalstījuši visus piedāvātos priekšlikumus. Respektīvi, tas darbs, kas rezultējās Juridiskajā komisijā, vēlāk tika akceptēts arī Saeimas sēdē.

– Viens no likuma mērķiem ir nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu attiecībās starp valsti un personu. Kā Jūs raksturotu, kā valstij ir veicies šajā ziņā?

– Es domāju, ka šis likums ļoti palīdz un arī administratīvo tiesu darbība ir noteikti palīdzējusi. Mēs esam rakstījuši spriedumus un atcēlušī iestādes lēmumus tikai tādēļ, ka nav bijusi lēmuma motivācija. Tu redzi, ka rezultāts tāds varētu arī būt, bet tas tiek atzīts par prettiesisku, jo tu neredzi pamatojumu. Administratīvās tiesas pirmajos darbības gados mēs ļoti skrupulozi skatījāmies uz visām šīm prasībām, un tāpēc, iespējams, spriedumi bija arī garāki. Šādā veidā mēs daudz runājam ar tiem, kuri tos lasa – ar valsts pārvaldi, cilvēkiem – lai izklāstītu domu gaitu, kāpēc tiesas sprieduma rezultāts ir tieši tāds, jo svarīgi bija iedot „maksšķeri, nevis zivi”. Gadu gaitā iestāžu lēmumi ir kļuvuši arvien labāki, ar labāku pamatojumu. Var redzēt, ka iestādes skatās, ko tiesa ir teikusi. Un tas notiek tieši caur Administratīvā procesa likuma piemērošanu, jo tur ir visas vajadzīgās normas, lai to izdarītu.

– Vai atceraties savu pirmo izskatīto administratīvo lietu?

– Nē, diemžēl neatceros. Es gan atceros vienu no pirmajām lietām, kurā strīds bija tēvam ar bāriņtiesu saistībā ar aizbildnību savam bērnam. Tajā lietā mēs nonācām pie secinājuma, ka tas tomēr ir civilprocesā iegūto pierādījumu pārbaudes jautājums, nevis atsevišķa iestādes rīcība. Un tad, kad Senāts atstāja spēkā manu lēmumu sakarā ar iesniegto blakus sūdzību, es biju ļoti priecīga. Tās bija ļoti svaigas un spilgtas sajūtas man kā jaunam tiesnesim (*smaida*).

Ir arī tādas lietas, kuras tev kā tiesnesim rada milzīgu gandarījumu. Piemēram, man ir bijušas lietas, kurās, sākotnēji izlasot materiālus, šķiet, ka tā formālā pieeja, kas izvēlēta, ir vienīgā pareizā, taču iekšēji jūtu, ka lieta ir izspriesta pareizi. Tad tu domā

un domā par to, un pēc kāda laika tev atnāk risinājums, saprotot, ka sākotnējā sajūta ir bijusi pareiza – tu redzi, ka risinājumam ir jābūt citādākam. Tā tas bija, piemēram, lietās par Baltijas jūras un Rīgas jūras līča krasta kāpu aizsardzību.

– **Vai lietas iznākumu var ietekmēt tiesneša subjektīvā izpratne par vērtībām?**

– Lieta no lietas ļoti atšķiras. Ir lietas, kurās jebkurš tiesnesis, izlasot materiālus un tiesību normas, nonāks pie viena un tā paša rezultāta. Taču ir lietas, kuras nav tik ātri atrisināmas un kurās tiesnešiem viedokļi atšķiras. Bieži vien atšķiras tajā, kā mēs lasām tiesību normas un kā redzam konkrēto likuma mērķi. Man liekas, ka katrā materiālo tiesību nozarē likuma mērķis – „pirmais pants” – ir pats svarīgākais, jo tajā ir ietverta pati būtība – ideja, kas atspoguļo visas citas normas, kā mēs tās lasām. Protams, mēs, tiesneši, esam atšķirīgi kā cilvēki, kā juristi, un tas arī atspoguļojas mūsu darbā. Tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc pastāv vajadzība svērt un vērtēt, piemērot tiesību principus. Esmu diezgan pārliecināta, ka mākslīgais intelekts nevar veikt tiesneša darbu, jo ir vajadzīgs šis cilvēciskais skatījums un izpratne par to, kas ir taisnīgi. Tas ir ļoti svarīgi. Tā nav tikai algoritmu piemērošana – izlasi tekstu, un visiem viss ir skaidrs. Vienlaikus tas nav arī tik brīvi plūstoši, ka katra lieta ir kā loterija – atkarīga no tā, pie kura tiesneša nonāks. Tas ir ļoti dažādi: atkarīgs no konkrētās lietas, tiesību jautājuma, regulējuma, kā arī no daudziem citiem aspektiem.

– **Kādām rakstura īpašībām, Jūsprāt, būtu jāpiemīt administratīvo lietu tiesnesim?**

– Tas noteikti ir jautājums, par kuru es vēlāk vēl domāšu, jo par to esmu domājusi arī līdz šim. Tas ir līdzīgi, kad pajautā tavu mīļāko krāsu, bet tev tādas nav, jo daudzās krāsās ir daudz skaistu lietu.

Manuprāt, administratīvajam tiesnesim kā jebkurā jomā strādājošajam ir svarīga gan profesionālā, gan cilvēciskā puse. No profesionālā viedokļa, protams, es ļoti augstu vērtēju tiesnešu gudrību un viedumu tādā ziņā, ka tu redzi sistēmu, tu domā par kontekstu. Turklāt tu neesi vienaldzīgs par to, ko tu dari. Tas ir ļoti svarīgi – ielikt sirdi arī kā profesionālim. No cilvēciskā viedokļa es ļoti augstu vērtēju kolēģus, kuri ir empātiski. Man liekas, empātija ir ļoti svarīga ikvienam cilvēkam jebkurā jomā, arī mūsu darbā. Mums ir jāiedziļinās cilvēku dzīvēs, viņiem svarīgos jautājumos. Pamatā, ja tas nebūtu cilvēkiem svarīgi, viņi uz tiesu neatnāktu. Es savā dzīvē arī esmu bijusi ar daudz ko neapmierināta, bet man ne reizi nav bijusi doma iesniegt kādu sūdzību vai pieteikumu tiesā. Tātad viņiem tas ir bijis svarīgi. Viņi ir pārvarējuši šo sliekšni, jo diskomforts ir bijis tik liels, ka viņi ir gatavi iet uz tiesu, lai tā pasaka, kuram ir taisnība. To ir svarīgi atcerēties. Tāpat es augstu vērtēju ētiku – gan cilvēcisko, gan profesionālo. Tas palīdz jebkurā jautājumā, ja mēs, saglabājot savu profesionalitāti, paliekam arī cilvēki un to atceramies.

– **Kāda bija Jūsu motivācija tam, kādēļ nolēmāt kļūt par administratīvo tiesnesi?**

– Patiesību sakot, strādājot pie likumprojekta Saeimā, es to vispār nebiju plānojusi. Es, tieši otrādi, vienmēr esmu domājusi, ka tiesnesis nebūs tas amats, kuru es uzņemšos, jo atbildība ir ļoti liela – tu esi tas, kurš pasaka, kā būtu jābūt. Un tas nemaz nav tik vienkārši. Tāpēc es toreiz domāju, ka diez vai kādreiz to uzņemšos, – tur jābūt cita

*Esmu diezgan pārliecināta, ka mākslīgais
intelekts nevar veikt tiesneša darbu,
jo ir vajadzīgs šis cilvēciskais skatījums un
izpratne par to, kas ir taisnīgi.*

tipa cilvēkam. Bet, kad likumu pieņēma un notika pieteikšanās uz tiesneša amatu, man piezvanīja mana kolēģe Ilze Amona no Juridiskā biroja, kura bija izdomājusi kļūt par administratīvo tiesnesi, ar lūgumu vairāk pastāstīt par jauno likumu. Tā mēs runājām, un viņa vaicāja: bet varbūt tev arī ir tāda doma? Un tad es sāku domāt par to, jo administratīvās tiesas ir tieši tas, kas man ļoti patīk – tas ir tiesību priekšmets, kas man ir ļoti tuvs, iespēja runāt un domāt par cilvēktiesībām un vērtībām, būt neatkarīgam savā vērtējumā. Tā ir liela vērtība. Protams, to atbildību es atceros, taču tā vairs tevī tik ļoti nenomoka, jo tu darbu dari pēc labākās sirdsapziņas, un šī doma arī palīdz.

– **Pastāstiet, kā tolaik notika jauno tiesnešu apmācības?**

– Mēs gājām uz lekcijām vakaros pēc darba. Lekcijas mums lasīja Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas locekļi un ne tikai. Piemēram, par pierādījumiem mums stāstīja kriminālprocesa pārzinātāja Kristīne Strada-Rozenberga, par civilprocesu – Normunds Salenieks. Tolaik man šķita, ka process tiesā ir viena „ķīniešu ābece”. Arī Veronika Krūmiņa mums lasīja lekcijas, tostarp arī stāstīja par savu tiesneša pieredzi. Tas viss bija ļoti interesanti.

– **Vai tas, ka administratīvajiem tiesnešiem sākumā bija samazināts vecuma sliekšnis, lai kļūtu par senatoru, bija pareizs lēmums?**

– Domājot par vecuma cenzu, kas atšķīrās no vispārējās kārtības, es toreiz un tagad palieku pie viedokļa, ka tas bija pareizs lēmums. To apstiprina arī fakti: nu neesam mēs savas jaunības dēļ sastrādājuši ko tādu, par ko mums tagad būtu ļoti jākaunas. Mums taču nenāk prātā neviens gadījums, kad administratīvie tiesneši būtu sadarījuši lielu kļūdu un varētu redzēt, ka tā ir bijusi pieļauta darba pieredzes trūkuma dēļ. Es nesaku, ka tādas nav bijušas vispār. Es atceros, ka, strādājot jau Saeimā, biju jaunākā starp visiem kolēģiem. Man toreiz bija teiciens – jaunība ir netikums, kas ātri vien pāriet. Svarīga jau ir tā profesionalitāte, ar kādu tu darbojies. Protams, es piekritu, ka svarīga ir arī dzīves un darba pieredze. Taču es neteiktu, ka pirms 15 gadiem administratīvais tiesnesis bija tik neprofesionāls, ka nevarētu to darīt Augstākās tiesas limenī.

– **Kādas Jūs redzat galvenās prioritātes un izaicinājumus administratīvajai tiesai šodien?**

– Es domāju tās pašas, kas bija sākumā, – tieši likuma pamatmērķis: nodrošināt tiesiskās un demokrātiskās valsts principiem atbilstošas attiecības, jo īpaši cilvēktiesību ievērošanu. Manuprāt, šis mērķis ir aktuāls visos laikos, jo dzīve plūst, mēs it kā kļūstam gudrāki administratīvā procesa jautājumos, bet tās pamatlietas un izaicinājumi nekad nebeidzas. Tie visu laiku ir jauni, jo dzīve piedāvā arvien jaunas situācijas, un tev atkal

Tas vienmēr ir aktuāli – skatīties uz to kontekstu, kurā tu dzīvo, un ielikt tajā vērtības. Tas administratīvajai tiesai būs jādara vienmēr.

ir jādoma no jauna, kā attiecīgajā situācijā būtu pareizi demokrātiskā un tiesiskā valstī noregulēt konkrētās attiecības. Un tas vienmēr ir aktuāli – skatīties uz to kontekstu, kurā tu dzīvo, un ielikt tajā vērtības. Tas administratīvajai tiesai būs jādara vienmēr.

– Vai ir kas būtisks, kas administratīvajai tiesai traucē efektīvāk attīstīties?

– Es domāju, ka administratīvā tiesa kopumā ir attīstījusies ļoti labi un efektīvi. Es patiešām priecājos, ka visu šo gadu laikā, izraugoties kolēģus, mums ir izdevies saglabāt profesionalitāti. Iedomājieties, sākumā bija ļoti liels konkurss, bet beigās mēs apgabaltiesā bijām tikai pieci tiesneši, ieskaitot priekšsēdētāju Aldi Laviņu, kuram vienīgajam bija tiesneša darba pieredze. Kad atnāca jauns kolēģis, viņš gāja iekšā zālē un rādīja, kā ir jāvada tiesas sēde, jo tajā brīdī tas likās vissarežģītākais (*smējas*), kaut gan tā ir darba lieta, ko tu ātri vien apgūsti. Mums bija vajadzīgi jauni kolēģi. Lai arī pa vidu ir gājis visādi, es domāju, ka kopumā administratīvajiem tiesnešiem ir izdevies noturēt profesionālo līmeni cauri visiem šiem gadiem. Tas mani ļoti priecē. Man tiešām pamatā patiek tie spriedumi, kurus es lasu no zemākām instancēm: tu vari piekrist vai nepiekrist tiem, bet tur ir iekšā doma, parasti rūpīgs darbs, nav paviršību. Tomēr galvenais, ko es meklēju, ir izpratne pēc būtības.

– Ko Jūs pati personīgi ieguvāt, strādājot pie likuma sagatavošanas?

– Darbs pie Administratīvā procesa likuma tiešām bija ļoti bagātinošs, kas atstāja arī būtisku ietekmi uz manu dzīvi. Viena no lielākām vērtībām, ko es esmu paņēmusi līdzi, ir tieši attiecības ar tiem cilvēkiem, ar kuriem man bija izdevība kopā strādāt. Es iepazīnu Egilu Levitu, Arvīdu Dravnieku, Veroniku Krūmiņu, Jautrīti Briedi, Normundu Salenieku. Šie cilvēki, neskatoties uz to, cik bieži es viņus šobrīd satieku, katru reizi mani raisa ļoti siltas emocionālas sajūtas. Tās nāk jau no tā laika, kad mēs kopā strādājām, jo tas patiešām bija labs komandas darbs un ļoti patīkams cilvēciskā ziņā. Tie ir ļoti gudri cilvēki, no kuriem man bija daudz ko mācīties un ar kuriem bija ļoti interesanti būt kopā.

– Kāds būtu Jūsu novēlējums Administratīvā procesa likumam individuāli un administratīvajai justīcijai kopumā?

– Likumam es novēlu ilgu mūžu un to, lai tas tiek piemērots atbilstoši tām idejām un garam, kas tajā ir ietverts un kas ir tapis saskaņā ar Satversmi, ar to, kāda ir tiesiskās un demokrātiskās valsts ideja. Administratīvā procesa likums tapa ar domu līdzsvarot valsts un personas savstarpējās attiecības, kur persona, protams, dabiski ir vājākā pozīcijā, viņai nav to lielo resursu, kas ir otram dalībniekam – valstij. Administratīvais process apzināti tika veidots tā, lai līdzsvarotu šīs pozīcijas. Tiesa pati ir aktīvāka, var daudz ko darīt *ex officio*, palīdzēt cilvēkam. Nevis vienkārši – ko tu mums atnesi, to atnesi, ja neatnesi, pats vainīgs – mēs tā nestrādājam. To vajag arī saglabāt.

Administratīvajām tiesām es novēlu to pašu – nepazaudēt un saglabāt to ideju, kādēļ tās tika veidotas. Tās ir īpašas tiesas tādā ziņā, ka tās nodarbojas ar personu un valsts savstarpējo attiecību risināšanu, lai nonāktu pēc iespējas pie taisnīgāka rezultāta. Lai cilvēktiesības būtu mūsu prātos un mūsu sirdīs visu laiku – tad arī administratīvais process tiks piemērots tā, kā tas bija sākotnēji domāts.

– Nobeigumā, ko Jūs vēlētos vēl piebilst?

– Valsts nevar būt tiesiska un demokrātiska, ja tā aizmirst par to, kā tajā jūtas cilvēks. Valsts nevar būt tiesiska un demokrātiska, ja netiek paturēts prātā, ka visa pamatā ir cilvēka cieņa, – to, ka cilvēks nav tikai kāda aile „Excel” tabulā, pret kuru tu robotizēti pieņem kādu lēmumu. Tās ir cilvēku dzīves, un mums tas ir jāatceras, protams, bez lieka sentimenta. Tiesību normas var piemērot dažādi: vairāk gramatiski, vairāk teleoloģiski, vairāk sistēmiski. Ir ļoti svarīgi atcerēties, kas ir aiz burtiem, aiz cipariem, aiz tā, kas ir formāli uzrakstīts, un, ja mēs to atcerēsimies, tad viss būs kārtībā. Tikko kā mēs sākam aizmirst par pamatvērtībām, tad arī citām lietām vairs nav tik lielas nozīmes. Administratīvā tiesa tādā ziņā ir ļoti privilēģētā pozīcijā. Tai ir pienākums domāt par šiem jautājumiem un nepazaudēt šo stīgu.

Lai tiesiskā Latvijas valsts vienmēr būtu kā ziedošs ceriņu krūms!
Ar šādu novēlējumu Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupa likuma 20 gadu jubilejā dāvāja Valsts prezidentam Egilam Levitam simbolisku justīcijas ceriņu krūmu

Intervija
pieejama

| CILVĒKTIESĪBAS

Cieņa pret atšķirīgo

Dace Mita. Pirmpublicācija¹

Vārda brīvībai var būt ļoti plašas robežas. Faktiski tas ir valsts politikas jautājums. Sabiedrība var būt nobriedusi, lai bez agresijas uzklautu dažādus, arī ļoti ekstrēmus viedokļus.

Cilvēktiesībās, un ne tikai, liela nozīme ir kontekstam. Zemeslode ir plaša, un uz tās ir ļoti daudz un dažādu kultūru. Mēs dzīvojam Eiropā, tur arī sakņojamies, mūsu genofondā tradīcijas, priekšstati, dzīves izpratne un vērtības ir no šā reģiona. Mums nav aktuāli jautājumi par daudzsvēību utt. Bet ej nu sažini, kas būs pēc diviem tūkstošiem gadu, kā cilvēks būs attīstījies. Laiki mainās, tradīcijas lēnām, bet arī. Mēs nevaram apgalvot, ka tieši šādi būs mūžīgi mūžos.

Rietumu kultūrā, vērtībās ietilpst atšķirīgo pieņemšana. Latvija ģeogrāfiski un ar prātu vēlas tur būt, bet cik grūti tas mums nāk. Bet arī šeit tas ir labais tonis. Un cik mēs patiesībā uz to esam spējīgi jeb tikai liekuļojam par to? Domāju, ka dziļākajā kodolā mums tas ir grūti, mūsu gēnos stingri iesakņojušies stereotipi, kas atšķirīgo atstumj. Cilvēki atšķiras pēc dažādām pazīmēm, un daudziem atšķirīgajiem ir grūti, viņi ir baltie zvīrbuļi, un parasti tas nenes līdzīgu prieku un vispārēju atzišanu. Pāiet laiks, kamēr viņus pieņem. Bet Rietumu kultūras cilvēks ir apņēmis būt apgaismots, cieņpilns pret otru. Kā teica Voltērs, es nepiekrītu nevienam tavam vārdam, bet es izdarišu visu, lai tu varētu izteikt savu viedokli. Patiesa sapratne, empātija ir īpašības, kas jālolo un jāattīsta, ja mēs gribam dzīvot laimīgu un veiksmīgu cilvēku sabiedrībā.

Es nesen klausījos lekciju par to, kā cilvēks redz gaismu, tika parādīts, kādus gaismas viļņus cilvēki ir atklājuši. Un tad ir ļoti labi redzams, ka tā nav visa gaisma, tas vienkārši ir tas, ko līdz šim mūsu civilizācijai ir izdevies atklāt. Tas ļoti skaidri parādīja, ka cilvēks dzīvo kādā stāvā, citus vairs neredz, bet viņam ir absolūta pārliecība, ka redz visu māju.

Esmu liels mūsu darba fans. Arī tāpēc, ka mēs ne tikai varam konstatēt sabiedrībā valdošo viedokli, bet arī virzīt labas un vērtīgas idejas. Un, ja es domāju par to, par ko tik daudz pēdējā laikā skaļi runā (bet nedara) – cilvēka cieņu, tad man nenāk prātā cits risinājums kā tas, ka mūsu prātos pēc iespējas ir jāstiprina tolerance pret atšķirīgo. Jo tas manā izpratnē nav tikai labais tonis, tā patiešām ir vērtība. Kāpēc cilvēkiem ir tik grūti ņemt vērā vecā kaķa Leopolda padomu un būt patiesi draudzīgiem?

¹ Raksts veidots, apkopojot D. Mitā teikto un rakstīto individuālajā saziņā.

Vispārējie tiesību principi administratīvo tiesu praksē¹

Dace Mita

Bīriņu vasaras skola, 2015.gads

Dace Mita un Mārtiņš Pāparinskis. Foto: Kristīne Bunka

Ievads

Izstrādājot Administratīvā procesa likumu, apzināti tika uzsvērti vispārējie tiesību principu nozīme. Pirmkārt, tiesību normas definīcijā likuma 1.panta ceturtajā daļā tieši tekstā tika norādīts, ka arī tiesību princips ir tiesību norma. Otrkārt, būtiskākie no tiem tika ne tikai uzskaitīti, bet arī izskaidroti, tādā veidā gan mudinot tos piemērot, gan arī palīdzot saturiski. Drošības labad, lai likuma piemērotājs neaprobežotos

¹ Raksts atbilstoši Bīriņu vasaras skolas rīkotāju lūgumam ir veidots kā individuāls tiesneša skatījums, kas nekādā gadījumā nesaista kolēģus Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā savu viedokļu paušanā.

*Nemot vērā principos esošo ne tikai juridisko
dimensiju, kļūst svarīga tiesnesim kā
personībai piemītošā vērtību sistēma –
gan attiecībā uz valstiskām, gan morālām
un cilvēciskām vērtībām.*

tikai ar likumā minētajiem principiem, likuma 4.panta otrajā daļā tika paredzēts, ka administratīvajā procesā piemēro ne tikai likumā nosauktos, bet arī citus tiesību principus, kas atklāti, atvasināti vai attīstīti iestāžu praksē vai tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē.

No tiesību viedokļa ir skaidrs, ka arī bez šādas vispārējo tiesību principu uzsvēršanas Administratīvā procesa likumā gan iestādēm, gan tiesai tie būtu saistoši un vajadzīgajā brīdī būtu jāpiemēro, savukārt privātpersonai būtu tiesības uz tiem atsaukties. Lēmums par vispārējo tiesību principu ietveršanu likuma tekstā ir tiesībspolitisks un iekļaujas Administratīvā procesa likuma 1.nodaļas „Administratīvā procesa pamatnoteikumi” vispārīgajā noskaņā (jeb likumdevēja gribā) radīt ne tikai procesuālus noteikumus administratīvo lietu vešanai iestādē un tiesā, bet arī piešķirt tobrīd tik nepieciešamo demokrātiskas un tiesiskas valsts tiesību teorijas dimensiju, lai paātrinātu ātrāku likuma pamatmērķu ieviešanu, no kuriem kā pirmais ir minēts mērķis nodrošināt demokrātiskas tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un

Dace Mita un Veronika Krūmiņa. Foto: Kristīne Bunka

personu (2.panta 1.punkts). Tādējādi tika veidota jauna tiesa, jauns process un jauni principi, pēc kuriem likuma izstrādātāji vēlēja šai tiesai darboties.

Vispārējie tiesību principi ir demokrātiskas un tiesiskas valsts, kā arī cilvēcisko vērtību mērs. Tieši ar principu palīdzību tiesību sistēma var sniegt efektīvu un taisnīgu risinājumu individuālā gadījumā. Tieši ar principu palīdzību var veikt iesaistīto interešu samērošanu, apsverot privātpersonas argumentus, bet neaizmirstot arī sabiedrības intereses. Ņemot vērā principos esošo ne tikai juridisko dimensiju, kļūst svarīga tiesnesim kā personībai piemītošā vērtību sistēma – gan attiecībā uz valstiskām, gan morālām un cilvēciskām vērtībām. Jo līdz slēdzienam par taisnīgumu tiesnesis nonāk gan juridiskajā, gan cilvēciskajā kapacitātē.

Administratīvo tiesu darbības laikā visu līmeņu tiesas ir aktīvi piemērojušas vispārējos tiesību principus. Turpmāk tiks aplūkota Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta judikatūra, pamatā (bet ne tikai) izmantojot tos nolēmumus, kas Tiesu informācijas sistēmā ievietoti sadaļā „Judikatūra” (kurā tiek atlasīti ar tiesību atziņām vērtīgi un, tiesas ieskatā, sabiedrībai nozīmīgi nolēmumi) un kas tiek ievietoti Augstākās tiesas tīmekļvietnē.

Vispārīgs ieskats vispārējo tiesību principu piemērošanā

Administratīvā procesa likumā ir ietverti šādi vispārējie tiesību principi:

- 1) privātpersonas tiesību ievērošanas princips (5.pants);
- 2) vienlīdzības princips (6.pants);
- 3) tiesiskuma princips (7.pants);
- 4) tiesību normu saprātīgas piemērošanas princips (8.pants);
- 5) patvaļas aizlieguma princips (9.pants);
- 6) tiesiskās palāvības princips (10.pants);
- 7) likuma atrunas princips (11.pants);
- 8) demokrātiskās iekārtas princips (12.pants);
- 9) samērīguma princips (13.pants);
- 10) likuma prioritātes princips (14.pants);
- 11) procesuālā taisnīguma princips (14.¹pants);
- 12) objektīvās izmeklēšanas princips (107.panta ceturtā daļa).

Ir ļoti sarežģīti precīzi uzskaitīt, cik reižu katrs princips ir piemērots tiesas nolēmumos. Sekojot iekšējai tiesneša sajūtai, varētu arī pieņemt, ka Judikatūras datubāzē ievietotie nolēmumi vispārīgi atspoguļo proporcionālu kopainu attiecībā uz minēto principu piemērošanas biežumu. Visbiežāk Judikatūras datubāzē ievietotajos nolēmumos tiesa ir atsaukusies uz vienlīdzības principu (14 reizes), tad seko samērīguma princips (13), privātpersonas tiesību ievērošanas princips (12) un tiesiskās palāvības princips (12). Objektīvās izmeklēšanas princips ir piemērots sešos nolēmumos, patvaļas aizlieguma princips un procesuālā taisnīguma princips piemēroti piecas reizes, likuma atrunas princips trīs, bet tiesību normu saprātīgas

piemērošanas princips – divas reizes. Demokrātiskās iekārtas princips piemērots vienu reizi. Savukārt par likuma prioritātes principu Judikatūras datubāzē nav ievietots neviens nolēmums.

Minētie skaitļi ir mazi, salīdzinot ar reālo nolēmumu skaitu. Piemēram, atlasot Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta nolēmumus Tiesu informācijas sistēmā pēc atslēgas vārda „vienlīdzības”, tika atrasti 562 nolēmumi. Arī samērīguma princips, kas Judikatūras datubāzē parādās kā bieži lietots, parādās diezgan bieži. Pēc vārda „samērīguma” tiek atrasti 367 ieraksti. Vārds „samērīgi” ir lietots 156 reizes.

Iepriekš minētā proporcionalitāte gan neatspoguļojas attiecībā uz tiesību normu saprātīgas piemērošanas principu. Tieši šā principa formulējumā ir ietverts pienākums interpretēt tiesību normas tādā veidā, lai tiktu sasniegts lietderīgākais un taisnīgākais rezultāts. Terminam „taisnīgums” ir patstāvīga nozīme, tāpēc no metodoloģijas viedokļa ir pilnīgi iespējams, ka tiesa nevis atsaucas uz tiesību normu saprātīgas piemērošanas principu, bet uzreiz norāda uz, tās ieskatā, vienīgā taisnīgā risinājuma iespēju.²

Jāteic, ka, neizlasot katru no Tiesu informācijas sistēmā ievietotajiem nolēmumiem, nav iespējams precīzi pateikt, cik gadījumos tiesa attiecīgo principu ir tiešām piemērojusi. Ir nolēmumi, kuros attiecīgais princips ir minēts kā zemākas instances tiesas vai privātpersonas arguments, bet tas automātiski nenozīmē, ka par to tiek runāts arī Augstākās tiesas nolēmuma motīvu daļā.

Parasti tiesa cenšas atbildēt uz privātpersonas argumentiem, jo savu nolēmumu argumentēta pamatošana ir viens no Augstākās tiesas (tāpat kā administratīvo tiesu kopumā) darbības principiem. Ja, piemēram, privātpersona norāda, ka apgabaltiesa, taisot spriedumu, ir pārkāpusi vienlīdzības principu, tad Augstākā tiesa, ņemot vērā argumenta būtiskumu konkrētajā gadījumā, sniedz lakonisku vai izvērstu atbildi. Taču ir arī gadījumi, kad tiesa nesniedz nekādu atbildi. Tam var būt vairāki izskaidrojumi. Piemēram, Augstākā tiesa savus argumentus ir balstījusi pilnīgi citos tiesību apsvērumos, līdz ar to nav uzskatījusi par nepieciešamu attiecīgo principu piemērot. Tāpat var būt gadījumi, kad tiesas ieskatā arguments ir maznozīmīgs un nepelna ievērību uz to atbildēt. Piemēram, reizēm kasācijas sūdzībā vienā teikumā tiek norādīts, ka zemākas instances tiesa ir pārkāpusi virkni principu (visbiežāk samērīguma, vienlīdzības un tiesiskās palāvības principu), tālāk neko nepaskaidrojot. Parasti šādi rīkojas privātpersonas. Principi ir tikai nosaukti, līdz ar to tiesai nav iespējams no sūdzības teksta uzzināt, kādas minēto principu izpausmes ir domātas. Ja tiesa pati nekonstatē, ka šajā ziņā tiešām ir pieļauts pārkāpums, tā var

² Piemēram, lietā par nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanu Augstākā tiesa faktiski piemēroja tiesību normu saprātīgas piemērošanas principu, tomēr sprieduma tekstā šāda atsauce netika ietverta. Tiesa principu piemēroja pēc būtības. Tiesa atzina, ka pienākums maksāt nekustamā īpašuma nodokli par neapstrādātu lauksaimniecības zemi gulstas uz tādu nodokļa maksātāju, no kura varas bija atkarīgs, vai lauksaimniecības zeme taksācijas gadā ir tikusi apstrādāta vai ne. Pretējā gadījumā tas nebūtu taisnīgi pret tādu nodokļa maksātāju, kura rīcība vairs nebija pamatā nodokļa aprēķina labošanai (2014.gada 19.maija sprieduma lietā Nr. SKA-502/2014 11.punkts).

Lai arī spriedums zināmā mērā ir saruna ar procesa dalībniekiem, tiesa šajā sarunā iesaistās nevis tāpēc, lai papļāpātu par kādu interesantu jautājumu, bet gan īstenojot uzdevumu būt arbitram un pielikt punktu strīdam.

arī neuzskatīt par vajadzīgu atbildēt, t.i., netērēt savus resursus nelietderīgi. Jo šādā gadījumā var arī pieņemt, ka sūdzības autoram faktiski arī nav bijis ko teikt. No privātpersonu pieteikumiem un sūdzībām labi var redzēt, cik lielu vērību persona pati piešķir konkrētajam apstāklim vai argumentam. Jo pārliecinošāks viedoklis ir pašai privātpersonai, jo tas precīzāk un detalizētāk ir izklāstīts.

To, ka pastāv gadījumi, kuros arī zemākas instances tiesas nav pieļāvušas procesuālu pārkāpumu, neatbildot uz visiem pieteikuma vai sūdzības argumentiem, Augstākā tiesa savā praksē ir konsekventi atzinusi, piemērojot turpmāk minētos kritērijus. Proti, tiesai ir pienākums ņemt vērā visus procesa dalībnieku argumentus un pamatot savus nolēmumus, taču šis pienākums nepieprasa ietvert nolēmumos izvērstu atbildi uz katru procesa dalībnieku argumentu. Tiesai ir atļauts izvērtēt argumentus, kurus tā uzskata par nozīmīgiem no tiesību viedokļa. Un tikai tad, ja tiesa nav analizējusi kādu būtisku vai izšķirošu argumentu, ir konstatējams procesuālo tiesību normu pārkāpums. Tas, cik daudz spriedums ir jāargumentē, ir atkarīgs no lietas apstākļiem.³ Proti, lai arī spriedums zināmā mērā ir saruna ar procesa dalībniekiem, tiesa šajā sarunā iesaistās nevis tāpēc, lai papļāpātu par kādu interesantu jautājumu, bet gan īstenojot uzdevumu būt arbitram un pielikt punktu strīdam. Tāpēc tiesa fokusējas uz būtiskiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, lai, izlemjot vienu lietu, ņemtos pie nākamās.

Viena no būtiskām atziņām attiecībā uz tiesību principu piemērošanu ir izteikta t.s. Saeimas vēlēšanu lietā, kad Augstākajai tiesai bija jādomā par 1922.gada Latvijas Republikas Satversmes normu interpretāciju 2014.gadā. Tiesa atzina, ka tiesību principu atbilstoša un taisnīga piemērošana var notikt tikai gadījumā, ja tiek ņemta vērā attiecīgajā laikā valdošā izpratne par demokrātisku un tiesisku valsti un sabiedrībā pastāvošās vērtības. Tiesību normu piemērošanas procesā taisnīgs rezultāts ir jāsasniedz šodienas apstākļos, kas nozīmē, ka tiesību normām ir jādzīvo līdzī laimam. Nav nekāda pamata šajā ziņā uz Satversmi lūkoties citādi. Satversme, ņemot vērā tās centrālo lomu Latvijas tiesību sistēmā, ir pirmā, kuru, neskatoties uz tās pieņemšanas laiku, var un vajag interpretēt atbilstoši šodienas apstākļiem.⁴ Tādējādi svarīgs ir jautājums ne tikai par likuma tekstu vai likumdevēja gribu normas pieņemšanas laikā, bet šodienas kontekstu. Tā kā mainās sabiedrība, tās aktualitātes

un viedoklis par dažādiem jautājumiem, tā arī tiesai tas ir jāņem vērā, ja mērķis ir taisnīga un efektīva risinājuma atrašana. Likumdevējs nevar visas normas grozīt, pirms radusies nepieciešamība tās piemērot jaunos apstākļos. Tas arī nav nepieciešams, ja tiesību normu piemērotāji var šo nepilnību novērst un iedvest normai citu dimensiju. Taču var būt arī gadījumi, kad tieši tiesa kļūst par morālo vērtību paudēju, lai gan sabiedrības liela daļa tās neakceptē.⁵

Par to, ka Satversme ir dzīvs instruments un ir piemērojama atbilstoši mūsdienu vērtībām, Augstākā tiesa ir izteikusies arī attiecībā uz Satversmē ietvertajām cilvēktiesībām, kas ir jaunākā Satversmes nodaļa.⁶ Tātad pat 10 gadus veca jeb salīdzinoši jauna tiesību normu interpretācija var tikt apšaubīta, tādējādi padarot „mūsdienu vērtību” jēdzienu par dinamisku un efektīvu instrumentu, nevis izmantojot to tikai Satversmes gandrīz 100 gadus ilgā mūža kontekstā.

Augstākā tiesa ir atzinusi, ka tiesību normu piemērošanā tā vadās no izpratnes, ka demokrātija, tiesiskums un cilvēktiesības tikai tad ir jēgpilnas, ja tās funkcionē efektīvi.⁷ Šī izpratne ir iedzīvināta ne tikai, interpretējot konstitucionālas dabas jautājumus, piemēram, tiesības uz atbildīgumu,⁸ bet arī tādos gadījumos kā, piemēram, attiecībā uz efektīva pārkāpuma novēršanas mehānisma darbību iepirkumu lietās⁹ vai norādot, ka efektivitātes princips kā valsts pārvaldes darbību reglamentējošs princips ir piemērojams, lemjot par brīvo amata vietu piedāvājumiem.¹⁰ Tādējādi tiesa neapstājas tikai pie konstatējuma, ka ir izveidoti likumā noteiktie mehānismi, bet domā arī par to, kā tie darbojas, vai tie ir efektīvi, nevis formāli.

Privātpersonas tiesību ievērošanas princips

Privātpersonas tiesību ievērošanas princips Administratīvā procesa likuma 5.pantā paredz, ka administratīvajā procesā, it īpaši pieņemot lēmumu pēc būtības, iestāde un tiesa piemērojamo tiesību normu ietvaros veicina privātpersonas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību.

⁵ Šajā ziņā var minēt vairākus gadus notikušās tiesvedības saistībā ar lesbiešu, geju, biseksuāļu un transpersonu tiesībām rīkot gājienus, kad tiesa atcēla Rīgas pašvaldības aizliegumu, bet pašvaldība nākamajā gadā pieņēma tādu pašu lēmumu un liela daļa sabiedrības puda atbalstu šādam aizliegumam. Sk., piemēram, Administratīvās rajona tiesas 2005.gada 22.jūlija spriedumu lietā Nr. A42349805, Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 12.aprīļa spriedumu lietā Nr. A42443906, Senāta 2007.gada 15.novembra spriedumu lietā Nr. SKA-442/2007, Senāta 2010.gada 31.marta rīcības sēdes lēmumu lietā Nr. SKA-167/2010.

⁶ Senāta 2012.gada 27.aprīļa lēmuma lietā Nr. SKA-184/2012 10.punkts. Ar šo lēmumu Senāts vērsās Satversmes tiesā, lai tā apsver, vai ir maināmas atziņas attiecībā uz personvārdu atveidi latviešu valodā, kas tika izteiktas Satversmes tiesas 2001.gada 21.decembra spriedumā lietā Nr. 2001-04-0103 (t.s. Mencenas lietā).

⁷ Senāta 2014.gada 31.oktobra sprieduma lietā Nr. SA-5/2014 18.punkts.

⁸ Senāta 2011.gada 5.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-25/2011 11.punkts.

⁹ Senāta 2007.gada 26.oktobra sprieduma lietā Nr. SKA422/2007 14.punkts.

¹⁰ Senāta 2010.gada 6.decembra sprieduma lietā Nr. SKA-673/2010 11.punkts.

³ Piemēram, Senāta 2004.gada 23.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-216 8.punkts, 2005.gada 25.oktobra sprieduma lietā Nr. SKA-310 17.punkts, 2007.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-194/2007 18.punkts.

⁴ Senāta 2014.gada 31.oktobra sprieduma lietā Nr. SA-5/2014 17.punkts.

Pretēji daudzu privātpersonu gaidītajam administratīvās tiesas nevis tikai raudzīja, kā cilvēkam palīdzēt, bet turējās tiesību normu ietvaros. Varētu teikt, ka šā principa nosaukums ir daudzsoļāks (vismaz *nejurista* acīs noteikti, jo tam ir cits priekšstats par savu tiesību apjomu) nekā tā juridiskais tvērums. Savas darbības sākumā Augstākajai tiesai vajadzēja atbildēt uz personas argumentu, ka tiek pārkāpts privātpersonas tiesību ievērošanas princips gadījumā, ja iestāde lēmuma pārsūdzībai norādījusi administratīvo tiesu, tomēr administratīvās tiesas atzīst, ka jautājums nav publisko tiesību jomā un atsaka pieņemt pieteikumu. Augstākā tiesa paskaidroja, ka atbilstoši minētajam principam tiesības tiek aizsargātas tiesību normu ietvaros.¹¹ Arī salīdzinoši nesen Augstākā tiesa skaidroja personai, ka no privātpersonas tiesību ievērošanas principa izriet, ka tiesai personas tiesības un tiesiskās intereses jāaizsargā gadījumā, ja personai tādas piemīt. Ja personai konkrētā situācijā tiesības vai tiesiskās intereses nepiemīt, tad tiesai nav arī ko aizsargāt.¹² Un turpināja – vēršoties tiesā ar pieteikumu, pieteicējai jāreķinās ar to, ka lietas iznākums var arī nebūt tai labvēlīgs. Tas pats par sevi nav uzskatāms par privātpersonas tiesību ievērošanas principa pārkāpumu.¹³

Kā jau secināms no principa vārdiskā formulējuma, tas ir attiecināms gan uz iestādi, gan tiesu. Judikatūrā ir sastopami abi gadījumi. Piemēram, iestādei ir norādīts, ka no privātpersonas tiesību ievērošanas principa un labas pārvaldības principa izriet, ka, ietverot administratīvajā aktā apstrīdēšanas kārtību, būtu norādāms konkrēts apstrīdēšanas termiņš un konkrēta apstrīdēšanas iestāde, nevis tikai atsauc uz tiesību normu, kurā šī kārtība ir paredzēta.¹⁴ Savukārt tiesvedības procesā privātpersonas tiesību ievērošana kopā ar procesuālo ekonomiju bija pamatā apsvērumam apvienot vienā pieteikumā pieteikumu par administratīvā akta izdošanu ar konstatēšanas pieteikumu, tādējādi ļaujot personai atrisināt visus jautājumus vienā – administratīvajā – procesā, lai gan tradicionāli konstatēšanas daļa ir tikusi skatīta civilprocesuālā kārtībā.¹⁵

Vienlīdzības princips

Jau izsenis viena no cilvēciskajām vērtībām liek justies cilvēkam netaisnīgi apietam, ja kādam kaut kas ir, bet viņam nav. Vienlīdzības princips, kas ir ne tikai administratīvo tiesību, bet viens no fundamentāliem tiesiskās valsts principiem, savā ziņā apstiprina cilvēcisko pieņemumu, ka iegūtajam vai aizliegtajam labumam ir jābūt tādām pašām.

Administratīvā procesa likuma 6.pants paredz, ka, pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem lietas apstākļiem, iestāde un tiesa pieņem vienādus lēmumus (pastāvot atšķirīgiem faktiskajiem vai tiesiskajiem lietas apstākļiem – atšķirīgus lēmumus)

¹¹ Senāta 2005.gada 14.jūnija lēmuma lietā Nr. SKA-283 14.punkts.

¹² Senāta 2012.gada 26.septembra sprieduma lietā Nr. SKA-148/2012 20.punkts.

¹³ Turpat.

¹⁴ Senāta 2007.gada 8.marta sprieduma lietā Nr. SKA-120/2007 10.punkts.

¹⁵ Senāta 2007.gada 15.marta spriedums lietā Nr. SKA-172/2007, kurā Senāts kopsēdē atzina, ka pensijas saņemšanai nepieciešamo faktu konstatēšana, kas parasti veikta kā juridiskā fakta konstatēšana civilprocesuālā kārtībā, ir iespējama administratīvajā lietā.

Foto: Kristīne Bunka

neatkarīgi no administratīvā procesa dalībnieku dzimuma, vecuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģiskās pārliecības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālās izcelsmās, tautības, izglītības, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās veida un citiem apstākļiem.

Kā atzīts tiesību teorijā, interpretējot minēto tiesību normu Satversmes 91.panta kontekstā, secināms, ka šo principu veido divi elementi – līdztiesības princips (kas paredz, ka vienādos apstākļos jāpieņem vienādi lēmumi) un diskriminācijas aizliegums (uz ko norāda aizliegto kritēriju uzskaitījums, kas neļauj attaisnot līdztiesības principa ierobežojumu, ja atšķirīgā attieksme ir pamatota ar kādu no minētajiem kritērijiem).¹⁶ Tiesu praksē biežāk ir tādi gadījumi, kad persona nevis sūdzas par diskrimināciju, bet vēlas tādu pašu attieksmi pret sevi, kāda ir pret citiem. Vajadzības gadījumā tiesa pati pārbauda abus vienlīdzības principa elementus.¹⁷

Augstākā tiesa termina „vienādi apstākļi” vietā bieži izmanto terminu „salīdzināmi apstākļi”, kas precīzāk atspoguļo principa būtību, ņemot vērā dzīves situāciju daudzveidību. No satura viedokļa viena vai otra termina lietošanai nav nozīmes, jo pēc būtības abos gadījumos tiesa piemēro tos pašus kritērijus. Pirmām kārtām tiek noskaidrots, vai apstākļi ir salīdzināmi. Ja tiek atzīts, ka apstākļi ir salīdzināmi, tad, vai ir konstatējama atšķirīga attieksme. Apstiprinošas atbildes gadījumā tiek vērtēts,

¹⁶ Briede J., Levits E. 6.panta komentārs. Grām.: Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Autoru kolektīvs J. Briedes zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 127.lpp.

¹⁷ Senāta 2009.gada 2.marta lēmuma lietā Nr. SKA-290/2009 13.punkts.

vai tā ir attaisnojama. Bieži vien tiesa apstājas pie pirmā vai otrā soļa. Piemēram, netiek konstatēti salīdzināmi faktiskie apstākļi¹⁸, vai arī pret pieteicēju, salīdzinot ar citiem līdzīgā situācijā, nav konstatējamas atšķirības tiesiskajā regulējumā, līdz ar to nav pamata viņam atļaut to, kas ir aizliegts arī citiem.¹⁹

Vienlīdzības nodrošināšana ir būtiska gadījumos, kad iestādei ir rīcības brīvība. Šajā sakarā attiecībā uz publiskas lietas izmantošanu Augstākā tiesa ir skaidri norādījusi, ka, nododot publisko lietu sevišķajai izmantošanai, valsts netiek atbrīvota no publisko tiesību principu, tostarp vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principu, ievērošanas. Lemjot par publiskās lietas nodošanu sevišķajai izmantošanai, iestādei atbilstoši Administratīvā procesa likuma 65. un 66.pantam ir jāapsver, vai šī nodošana ir lietderīga. Proti, iestādei citstarp ir jāizvērtē: vai lēmums par publiskās lietas nodošanu sevišķajai izmantošanai ir nepieciešams, lai sasniegtu tiesisku mērķi; vai lēmums ir piemērots šā mērķa sasniegšanai; vai lēmums ir samērīgs ar sabiedrības interešu ierobežojumu. Ja iestāde atzīst, ka publiskās lietas nodošana sevišķajai izmantošanai ir lietderīga, tai saskaņā ar vienlīdzības principu ir jānodrošina, lai ikvienam būtu vienlīdzīgas iespējas pretendēt uz publiskās lietas nodošanu sevišķajai izmantošanai. Tāpat iestādei jāvērtē, vai ir attaisnojami publiskās lietas izmantošanu piešķirt tikai noteiktam personu lokam un vai tādā veidā netiek sniegts nepamatots valsts atbalsts kādam atsevišķam komersantam.²⁰

Vienlīdzības princips ir jāievēro arī pašām tiesām. Jautājumā par pieteicēja atbrīvošanu no pieteikuma norakstu iesniegšanas un valsts nodevas samazināšanu tiesas bija rīkojušās atšķirīgi, uz ko Augstākā tiesa norādīja, ka tiesai vienas administratīvās lietas ietvaros vienādos tiesiskajos un faktiskajos apstākļos ir jāpielieto vienāda pieeja konkrētā jautājuma atrisināšanai un arī rezultātam ir jābūt vienādam.²¹

Demokrātiskas un tiesiskas valsts tiesību sistēmā vienlīdzība var būt tikai tiesiska. To nākas teikt ne vienreiz vien. Piemēram, Augstākā tiesa ir norādījusi, ka apstākļi, ka iestāde ir pieņēmusi tiesību normām neatbilstošus lēmumus attiecībā uz citām personām, nenozīmē, ka iestādei būtu uzdodams tāpat rīkoties arī šajā gadījumā, proti, izdot pieteicējam labvēlīgu, bet prettiesisku administratīvo aktu.²² Savukārt, konstatējot tiesiskas vienlīdzības situāciju, tiesa ir skaidrojusi iestādei, ka atsaukšanās uz citas iestādes atšķirīgu atzinumu nav pietiekams pamats, lai pieņemtu atšķirīgu lēmumu. Kā atzina tiesa, publiski tiesiskajās attiecībās valsts iepretim privātpersonai pastāv kā vienots veselums, un ikviena privātpersona var sagaidīt, ka visi valsts lēmumi salīdzināmos apstākļos būs līdzīgi. Šajā gadījumā, ja pieteicēja sākotnēji iesniedza tādus pašus dokumentus, uz kādu pamata citai personai bija veikti attiecīgi papildinājumi dzimšanas reģistrā, tad arī attiecībā uz pieteicēju bija jāpieņem

tāds pats lēmums vai arī jāpamato, ar ko viņas gadījums ir atšķirīgs (piemēram, mainījies tiesiskais regulējums, ir atšķirīgi individuālā gadījuma faktiskie apstākļi).²³

Viena no jomām, kur administratīvās tiesas, īpaši pirmās un otrās instances tiesa, pievēršas vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanai, ir atlīdzinājums par nemantisku kaitējumu. Norādot kritērijus atlīdzinājuma noteikšanai par morālo kaitējumu, Augstākā tiesa kā vienu no būtiskiem minēja atlīdzinājumu, kas noteikts citos (jo sevišķi – salīdzināmos) gadījumos, jo vienlīdzības princips prasa, ka salīdzināmos gadījumos atlīdzinājumam ir jābūt līdzīgam, bet atšķirīgos gadījumos – atšķirīgam.²⁴ Cenšoties nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi, administratīvās tiesas bieži vien veic ļoti rūpīgu analīzi par citu lietu būtiskajiem apstākļiem, lai noteiktu atlīdzinājuma veidu un it īpaši summu, ja atlīdzinājums tiek noteikts naudā. Šajā sakarā, reizēm bažījoties par tiesu praksē iedibināto atlīdzinājuma apmēru, Augstākā tiesa ir atgādinājusi, ka atlīdzinājums demokrātiskā un tiesiskā valstī nedrīkst būt nesamērīgi mazs, un, kur vien tas iespējams, tiesai jāsalīdzina Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktais atlīdzinājums līdzīgās lietās un jāņem vērā ne tikai Latvijas ekonomiskās iespējas, bet arī tas, ka atlīdzinājums par morālo kaitējumu nedrīkst būt ievērojami zemāks par minimumu, kādu noteikusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa salīdzināmās lietās.²⁵ Nosakot atlīdzinājuma apmēru atbilstoši vienlīdzības principam, tiesai vienlaikus ir jāpatur prātā, ka katrs gadījums ir izvērtējams individuāli un ka nevar izslēgt tādus gadījumus, kad tiesību normā paredzētais maksimāli iespējamais atlīdzinājuma apmērs ir pretrunā Satversmē noteiktajām tiesībām uz atbilstīgu atlīdzinājumu.²⁶ Līdz ar to atkāpšanās no tiesu prakses, kas balstīta vienlīdzības principa piemērošanā, ir iespējama, tikai jāatceras, ka šādā gadījumā tiesai sava nostāja ir jāpamato.²⁷

Samērīguma princips

Administratīvā procesa likuma 13.pants paredz, ka labumam, ko sabiedrība iegūst ar ierobežojumiem, kas uzlikti adresātam, ir jābūt lielākam nekā viņa tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumam. Būtiski privātpersonas tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumi ir attaisnojami tikai ar nozīmīgu sabiedrības labumu. Tādējādi ir definēts samērīguma princips, kas ir ļoti interesants piemērotājam, jo prasa izvērtēt jeb samērot iesaistītās intereses. Parasti persona stāv pretim sabiedrībai, un katrā gadījumā kāda tiesībām un interesēm ir dodama priekšroka.

Samērīguma principa piemērošanas metodoloģijas elementi ir ietverti Administratīvā procesa likuma 66.pantā, kur attiecībā uz administratīvā akta izdošanas vai tā satura lietderību ir jāapsver administratīvā akta nepieciešamība (lai sasniegtu tiesisku (lēģitīmu) mērķi); piemērotība (attiecīgā mērķa sasniegšanai); vajadzība (vai

¹⁸ Senāta 2006.gada 15.jūnija lēmuma lietā Nr. SKA-353 8.punkts.

¹⁹ Senāta 2009.gada 23.janvāra lēmuma lietā Nr. SKA-181/2009 12.punkts.

²⁰ Senāta 2010.gada 22.februāra lēmuma lietā Nr. SKA-101/2010 16.2., 16.3.punkts.

²¹ Senāta 2010.gada 27.oktobra lēmuma lietā Nr. SKA-926/2010 6.punkts.

²² Senāta 2009.gada 12.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-26/2009 13.punkts.

²³ Senāta 2008.gada 14.janvāra sprieduma lietā Nr. SKA-5/2008 22.punkts.

²⁴ Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 15.punkts.

²⁵ Senāta 2012.gada 20.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 10.punkts.

²⁶ Turpat, 13.punkts.

²⁷ Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 17.punkts.

pastāv līdzekļi, ar kuriem attiecīgo mērķi var sasniegt mazāk ierobežojošā veidā) un atbilstība (salīdzinot privātpersonas tiesību aizskārumu un sabiedrības interešu ieguvumu). Tiesas nolēmumos reti var redzēt visu minēto soļu ietveršanu tekstā, tomēr jāteic, ka praksē tiesa faktiski izdara minētos apsvērumus, tomēr procesuālās ekonomijas dēļ ne vienmēr tos atspoguļo.

Kā jau 66.panta formulējumā norādīts, iepriekš minētā metodoloģija attiecas uz tādiem lēmumiem, kuros iestādei ir pieņemšanas vai satura izvēle. Tiesu praksē tika pieņemts, ka lietderības apsvērumi ir jāizdara gadījumos, kad šāda brīvība pastāv. Uz to norāda arī Administratīvā procesa likuma 65.panta pirmā daļa, nosakot, ka gadījumā, ja piemērojamā tiesību normā noteikts, ka izdodams konkrēta satura administratīvais akts (t.s. obligātais administratīvais akts), iestāde izdod šādu aktu. Tādējādi samērīguma princips tiesu praksē tika attiecināts uz tādiem gadījumiem, kad nebija paredzēta obligātā administratīvā akta izdošana. Šo situāciju zināmā mērā mainīja Satversmes tiesa, norādot, ka tiesību piemērotājam tiesisko seku samērīgums ir jāapsver ikviena administratīvā akta izdošanas gadījumā un jāizvēlas sekas, kas sasniedz tiesību mērķi – taisnīgumu. Netipiskajos gadījumos iestādei ir tiesības atkāpties no tiesisko seku īstenošanas.²⁸ Tika akceptēts Saeimas viedoklis, ka arī obligātā administratīvā akta gadījumā tiesību normu piemērotājam ir jāizvērtē samērīguma principa ievērošana un ka likumdevējs neesot vēlējis paredzēt, ka lēmumi visos gadījumos pieņemami automātiski un bez jebkādas izvērtēšanas.²⁹ Nevarētu teikt, ka administratīvajām tiesām tika „atvērtas acis” tādā ziņā, ka arī obligāto administratīvo aktu gadījumā ir jāpatur prātā vispārējie tiesību principi vai jāpārbauda piemērojamās tiesību normas atbilstība augstāka juridiskā spēka tiesību normai. Tiesu neizpratni radīja tas, ka Satversmes tiesa šo atziņu izteica, atsakoties ierosināt lietu un tik vispārīgā veidā, ka šķita, ka administratīvās tiesas visu var pašas un ar samērīguma principa palīdzību var visas kolizijas atrisināt. Nebija skaidrs, kur ir robeža, kad rodas nepieciešamība pārbaudīt tiesību normas konstitucionalitāti, lai, piemēram, konstatētu, ka ar normu kopumā viss ir kārtībā, bet tas, protams, neizslēdz atsevišķus gadījumus, kad tā tiek piemērota *contra legis*. Konkrētajā gadījumā tika lūgts pārbaudīt imigrācijas jomu regulējošu normu, kur reti var izbēgt no cilvēktiesību normu, pamatā tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi kontekstā, piemērošanas. Tiesām radās jautājums, vai ar normas konstitucionalitāti viss ir kārtībā, ja, izsakoties nedaudz pārspīlēti, netipiskais gadījums ir apsverams katrā piemērošanas gadījumā. Otrkārt, kāpēc tieši samērīguma princips ir tas vienīgais, kas obligāti noved pie taisnīga rezultāta. Tomēr tiesas pieņēma piedāvāto netipisko gadījumu testu un turpmāk piemēro to. Viens no sabiedrībā izskanējušajiem netipiskajiem un latviešu valodas speciālistu vidū ļoti negatīvi novērtētajiem ir gadījums, kad tiesa piekrita vecāku vēlmei reģistrēt savam bērnam vārdu *Otto*, lai gan atbilstoši latviešu valodas pareizrakstības normām vārdā divi „t” blakus nedrīkst būt.³⁰

Samērīguma princips kā viens no tiesību ierobežošanas kritēriju „nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā” veidojošajiem ir klasisks cilvēktiesību elements, līdz ar to bieži

šā principa piemērošanu var sastapt lietās, kur tiek apsvērta cilvēktiesību ierobežošanas pamatotība.³¹ Bet, protams, ne tikai. Arī, piemēram, nodokļu vai konkurences lietās tiesa, īpaši lemjot par piemērojamām sankcijām, ir domājusi par samērīgumu.³²

Tiesiskās paļāvības princips

Formulējot tiesiskās paļāvības principu, Administratīvā procesa likuma 10.pantā ir noteikts, ka privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kuras pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas. Arī šis princips, līdzīgi kā iepriekš minētie privātpersonas tiesību ievērošanas princips, vienlīdzības princips un samērīguma princips, pamodina ikvienā cilvēkā mītošo taisnīguma izjūtu. Proti, konkrētā situācija tiek uzlūkota no sava subjektīva skatpunkta, no kura tā tikai ir atrisināma. Šķietami pat bez citu normu palīdzības. Jo cilvēks ir paļāvies. Šis jēdziens pirmsķietami padara šo principu cilvēciski saprotamu un viegli piemērojamu.

Tomēr paļāvībai jeb personas subjektīvajām cerībām ir jābūt pamatotām. Šā principa piemērošanai ir izstrādāta metodoloģija, kas tiesu praksē tiek ievērota. Lai noskaidrotu, vai tiesiskā paļāvība ir vai nav jāņem vērā, jāatbild uz trīs jautājumiem: 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs iestādes izteikums), 2) vai attiecīgā persona tiešām uz to paļāvās, 3) vai attiecīgā personas paļāvība ir aizsardzības vērtā.³³ Tikai pēc pozitīvas atbildes saņemšanas uz visiem trim jautājumiem tiek piemērots tiesiskās paļāvības princips.

Piemēram, nodokļu lietā konstatēts, ka Valsts ieņēmumu dienesta audita pārskatā norādīts, ka pārkāpumi nav konstatēti. Līdz ar to secināts, ka audita pārskatā ietverts skaidrs iestādes izteikums, uz ko pieteicēja varēja paļauties. Tika arī konstatēts, ka pieteicēja paļāvās uz minēto iestādes izteikumu. Proti, pieteicēja paļāvās, ka audita pārskata rezultāti ir pamats labvēlīga administratīvā akta – lēmuma par pievienotās vērtības nodokļa pārmaksas atmaksu – izdošanai. Lai gan bez audita pārskata rezultātiem tiesības saņemt nodokļa pārmaksas atmaksu var ietekmēt arī citi apstākļi, konkrētajā gadījumā šādi apstākļi nepastāvēja. Līdz ar to tika atzīts, ka pieteicējas tiesiskā paļāvība bija aizsardzības vērtā.³⁴

Tomēr, ja uz kādu no jautājumiem tiek saņemta negatīva atbilde, nākamie jautājumi vairs netiek uzdoti. Tiesu praksē bieži vien nenonāk līdz beidzamajam jautājumam. Piemēram, gadījumā, kad persona lūdza piešķirt zemes lietošanas tiesības attiecībā uz zemesgabalu, kuru pašvaldība bija nodevusi tās pārraudzībā (un tāpēc tā bija paļāvusies, ka zeme tiks piešķirta arī lietošanā), tiesa konstatēja, ka

³¹ Piemēram, Senāta 2012.gada 9.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-184/2012, 2011.gada 26.maija spriedums lietā Nr. SKA-421/2011.

³² Piemēram, Senāta 2013.gada 27.novembra spriedums lietā Nr. SKA-430/2013, 2014.gada 17.decembra spriedums lietā Nr. SKA-75/2014.

³³ Senāta 2005.gada 12.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-93 13.punkts.

³⁴ Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-238/2007 13.2.punkts.

persona nemaz nav iesniegusi pašvaldībā pieteikumu par zemes piešķiršanu lietošanā un nebija arī nepārprotama pagasta padomes lēmuma (gribas izteikuma) attiecībā uz zemes piešķiršanu, tas ir, nebija lēmuma, attiecībā uz kuru būtu aizsargājama tiesiskā palāvība.³⁵ Savukārt laikā, kad administratīvās tiesas vēl izskatīja administratīvo pārkāpumu lietas, tiesa uzskatīja, ka aizsardzības vērtā nav personas palāušānās uz iestādes sniegtu informāciju par reģistrēto uzskaites punktu skaitu.³⁶ Šeit jāuzsver, ka šāds secinājums netika izdarīts vispārīgi, bet tikai ņemot vērā konkrētos apstākļus.

Tiesiskā palāvība var noilgt. Piemēram, gadījumā, kad, ievērojot tiesisko palāvību, ar normatīvo aktu tika pieļauta labvēlīga izņēmuma situācija attiecībā uz iesāktiem būvniecības projektiem, tiesa atzina, ka tiesiskās palāvības dēļ pieļautais izņēmums nevar turpināties neierobežoti ilgi, un tas ir pamatots tiktāl, ciktāl pati persona uzrāda ieinteresētību savu tiesību turpmākā īstenošanā. Proti, ilgstoši neuzsāktu būvdarbu gadījumā būvniecības pieļaujamība ir no jauna izvērtējama pilnībā, ievērojot tiesisko un faktisko apstākļu maiņu.³⁷

Nenovēršami ir gadījumi, kad ir jāapsver divu tiesību principu kolīzija un kādam no tiem jādod priekšroka. Šādos gadījumos tieši tiesiskās palāvības princips parasti ir viens no apsveramajiem un tam pretim parasti stāv tiesiskuma princips. Piemēram, tiesiskā palāvība tika piesaukta, kad persona neatbilstoši noteikta zemes lietošanas mērķa dēļ maksāja mazāku nekustamā īpašuma nodokli un pārsūdzēja pašvaldības lēmumu, ar kuru zemes lietošanas mērķis tika mainīts. Tiesa atzina, ka nodokļu iekasēšana ir visas sabiedrības būtiska interese, tāpēc vienas personas interese maksāt mazāku nodokli iepriekš pieņemta kļūdaina lēmuma dēļ nav aizsardzības vērtā.³⁸ Tāpat tiesiskā palāvība kopā ar vienlīdzības principu tika apsvērta lietā, kurā pieteicēja vēlējās saglabāt bērnam rindu bērnudārzā prioritārā kārtā kā vecākās māsas brālim. Tiesa atzina, ka šie argumenti ir nozīmīgi, jo atsevišķos gadījumos prettiesiska situācija var tikt akceptēta, ja tiesiskuma ievērošanai konkrētajos apstākļos ir mazāks svars nekā citiem vispārējiem tiesību principiem. Tomēr, apsverot argumentu pēc būtības, to noraidīja, jo ņēma vērā, ka gadījumā, ja vairākas personas savā starpā konkurē uz pakalpojuma saņemšanu, nepamatota priekšrocības piešķiršana vienām personām automātiski nepelnīti samazina pārējo personu iespējas, kurām bērna uzņemšana iestādē ir vienlīdz svarīga.³⁹

Tiesiskās palāvības un tiesiskuma kolīzija tika risināta arī lietā, kurā iestāde bija savu izteikumu paudusi uzziņas veidā (kas vēlāk izrādījās kļūdaina), kam tiesa piešķīra būtisku nozīmi.⁴⁰ Uzziņu par savām tiesībām tiesa ir aplūkojusi Satversmes

90.pantā garantēto tiesību – ikvienam zināt savas tiesības – kontekstā un atzinusi, ka uzziņas institūtam nebūtu nekādas nozīmes, ja šim apstāklim netiktu izrādīta pienācīga vērtība. Tika ņemts vērā, ka ar uzziņas palīdzību persona īsteno ļoti būtiskas konstitucionālas tiesības, kas ir vērstas uz tiesiskās skaidrības un tiesiskās noteiktības nodrošināšanu, un ka likumdevējs Administratīvā procesa likuma 101.panta otrajā daļā ir īpaši norādījis uz uzziņas saistošo spēku attiecībā pret iestādi. Līdz ar to iestādei, saņemot lūgumu izsniegt uzziņu (nav būtiski, vai lūgumā tieši tekstā lūgts izsniegt uzziņu, vai arī tas izriet no lūguma saturā), ir jāapzinās gan tas, ka persona prasa uzziņu tieši tā iemesla dēļ, lai noskaidrotu savus publiski tiesiskos pienākumus, gan tas, ka, ļoti iespējams, persona rīkosies atbilstoši uzziņā teiktajam. Tiesa atzina, ka taisnīguma princips prasa, lai iestāde šo personas palāvību attaisnotu.⁴¹ Tomēr vēlreiz jāuzsver, ka konkrētajā gadījumā personas tiesiskā palāvība tika uzskatīta par aizsardzības vērtu, ņemot vērā arī konkrētos apstākļus. Jo vispārīgi palāvība uz uzziņu nav absolūta un jautājumu par to, kuram tiesību principam ir dodama priekšroka (tiesiskās palāvības vai tiesiskuma), vienmēr izlemj katrā konkrētajā gadījumā.⁴² Vienlaikus gan jāpiebilst, ka konkrēto apstākļu novērtējumā būtu jāņem vērā arī vienlīdzības princips.

Objektīvās izmeklēšanas princips

Objektīvā izmeklēšana ir administratīvajam procesam raksturīgs tiesību princips, kas parasti tiek pretstatīts sacīkstei civilprocesā. Tā būtība ir formulēta Administratīvā procesa likuma 107.panta ceturtajā daļā, paredzot, ka, lai prasījuma robežās noskaidrotu patiesos lietas apstākļus un panāktu tiesisku un taisnīgu lietas izskatīšanu, tiesa dod administratīvā procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus, kā arī savāc pierādījumus pēc savas iniciatīvas. Praksē pirmās un otrās instances tiesas daudz nodarbojas ar pierādījumu vākšanu gan pēc savas, gan procesa dalībnieku iniciatīvas. Šajā ziņā tiesnešiem ir vēlme stiprināt iestādes, īpaši nodokļu jomā, lai tiesas varētu efektīvāk veikt kontroli pār iestādes lēmuma tiesiskumu, nevis tiesvedības stadijā iegūt liela apjoma pierādījumus. Nepieciešamo pierādījumu apjoms pats par sevi, protams, nav šķērslis tos iegūt, tomēr bremzē tiesas procesu.

Tajā pašā laikā gan iestādes, gan privātpersonas, kasācijas sūdzībā izsakot nepiekrīšanu zemākas instances tiesas spriedumam, bieži norāda uz nepietiekamo pierādījumu apjomu kā tiesas kļūdu pierādījumu iegūšanā. Proti, ka tiesai pašai vajadzēja iedomāties vēl kādus pierādījumus, kuri ir nepieciešami lietas izskatīšanai. Piemēram, tika saņemts iebildums, ka arī bez konkrēta lūguma izteikšanas tiesai atbilstoši objektīvās izmeklēšanas principam vajadzēja izsaukt lieciniekus. Uz šo argumentu tika atbildēts, ka objektīvās izmeklēšanas princips nav izprotams tādējādi, ka tiesai jebkurā gadījumā ir jāiegūst visi iespējamie pierādījumi, kādi vien

³⁵ Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-238/2007 13.2.punkts.

³⁶ Senāta 2012.gada 6.februāra spriedums lietā Nr. SKA-47/2012.

³⁷ Senāta 2015.gada 29.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-77/2015 12.punkts.

³⁸ Senāta 2011.gada 16.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-499/2011 11.punkts.

³⁹ Senāta 2009.gada 10.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-759/2009 10., 11.punkts.

⁴⁰ Uzziņa reglamentēta Administratīvā procesa likuma 9.nodaļā. Komentāru sk. Bogdanovs J., Briede J. 98.–101.panta komentārs. Grām.: Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Autoru kolektīvs Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 960.– 980.lpp.

⁴¹ Senāta 2008.gada 14.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-34/2008 13.–17.punkts.

⁴² Turpat, 14.punkts.

*Ne vienmēr taisnīgums tiek nosaukts
vārdā, proti, tiesa ar citu argumentu
palīdzību sasniedz to rezultātu, kādu
tā uzskata par taisnīgu.*

varētu pastāvēt saistībā ar konkrēto lietu.⁴³ Proti, objektīvās izmeklēšanas princips nesniedzas tik tālu, ka tiesai vajadzētu vākt pierādījumus jebkādiem apgalvojumiem, bet gan tādiem, kas vispārīgi varētu būt ticami, rada šaubas par iestādes lēmumu un tādēļ ir tā vērti, lai tos pārbaudītu.⁴⁴

Vēlākā tiesu praksē tiesa izvērsti skaidroja, ka objektīvās izmeklēšanas princips nav absolūts un neierobežots. Tas citstarp skatāms kopsakarā gan ar Administratīvā procesa likuma 186.panta otro daļu un 292.panta pirmo daļu, kas attiecīgi nosaka pieteicēja pienākumu norādīt pieteikuma pamatu un pierādījumus, ja tādi ir viņa rīcībā, un kā izpaužas pirmās instances tiesas sprieduma nepareizība, gan 150.panta trešo daļu, kas noteic, ka pieteicējam atbilstoši savām iespējām jāpiedalās pierādījumu savākšanā. Administratīvā procesa likuma mērķis nav vispārējas kontroles nodrošināšana. Objektīvās izmeklēšanas princips nenozīmē, ka tiesai lietā par administratīvā akta atcelšanu ir jānoskaidro un jāizvērtē visi iespējamie ar lietu saistītie fakti un tos apliecinošie pierādījumi. Tas neuzliek tiesai pienākumu faktiski kļūt par procesa dalībnieku, kas ir ieinteresēts lietas iznākumā. Tādēļ tiesas kontroles robežas vispirms noteic paša pieteicēja pieteikumā norādītie apstākļi, kas apliecina attiecīgo tiesību vai pienākumu noteikšanu, jeb pieteikuma pamats. Pieteikuma pamatam jābūt arī pietiekami skaidram un konkrētam. Tikai tādā gadījumā tiesa var veikt pienācīgu kontroli pār iestādes administratīvo aktu, proti, pārbaudīt pieteicēja iebildumu pamatotību. Atbilstoši tādām pašām principam ir izsakāmi iebildumi par zemākas instances tiesas sprieduma motīvu nepareizību apelācijas sūdzībā un kasācijas sūdzībā, papildus ievērojot, ka atbilstoši Administratīvā procesa likuma 328.panta pirmās daļas 5.punktam kasācijas sūdzībā var ietvert vienīgi argumentus par materiālo un procesuālo tiesību normu piemērošanas pārkāpumiem, turklāt norādot, kā norādītie pārkāpumi izpaužas. Tādēļ procesa dalībniekam nav pietiekami arī atsaukties vienīgi uz to, ka tiesa ir pārkāpusi 154.panta pirmo un trešo daļu. Tam ir jānorāda, kā tieši šis pārkāpums izpaudies, ievērojot tiesas vērtētos apstākļus un izdarītos secinājumus un pamatojot savus iebildumus. Objektīvās izmeklēšanas princips ir vērst uz objektīvu apstākļu noskaidrošanu un kalpo citstarp pieteicēja kā „vājākā” procesa dalībnieka tiesību aizsardzībai. Tajā pašā laikā pieteicējam ir sadarbības pienākums atbilstoši savām spējām.⁴⁵

Par objektīvās izmeklēšanas principa saturu ir bijusi vislielākā publiskā diskusija, apspriežot, vai tiesa pareizi izprot principa saturu jeb, citiem vārdiem, vai nepamatoti

Foto: Kristīne Bunka

nesašaurina tā tvērumu. Diskusijā iesaistījās arī tiesneši, skaidrojot savu pozīciju vai norādot, ka viedokli vajadzētu paust tolerantā veidā.⁴⁶

Tiesa nedarbojas izolēti, tās izteiktās domas nokļūst līdz sabiedrībai, kurai, protams, ir tiesības dot savu vērtējumu. Vispārīgi runājot, ja vien diskusijas notiek argumentētā veidā, tās ir lietderīgas un attīsta tiesisko domu. Būtiski arī tiesai saņemt atgriezenisko saiti. Savukārt viena vai otra argumenta pamatotību parādīs laiks.

Taisnīguma princips

Taisnīguma princips Administratīvā procesa likumā nav definēts, bet gribētu teikt, ka tiesu praksē tas ir klātesošs. Augstākā tiesa ir atzinusi šo principu par fundamentālu tiesību principu, uzskatot, ka atbilstoši izpratnei par taisnīgumu ikviens saņem to, kas viņam pienākas.⁴⁷ Fundamentāls tāpēc, ka atrodas pašos tiesību sistēmas pamatos. Bez tā nav iedomājama demokrātiska, tiesiska valsts, kas savā darbībā ievēro cilvēktiesības. Protams, tiesas darbības ietvars nav neierobežots,

⁴⁶ Bērtaitis S. Augstākā tiesa ar ierobežotu atbildību. Jurista Vārds, 06.01.2015., Nr. 1 (853); Neimanis J. Objektīvās izmeklēšanas princips. Jurista Vārds, 21.04.2015., Nr. 16 (868); Bērtaitis S. Tiesas kontrole administratīvajā procesā. Jurista Vārds, 16.06.2015., Nr. 24 (876) un pie šiem rakstiem „Jurista Vārda” tīmekļvietnē pievienotie tiesnešu komentāri.

⁴⁷ Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-238/2007 15.punkts.

tam ir tiesību tvērums, kurā tiek meklēts taisnīgs risinājums. No otras puses, šis princips jo īpaši ļauj individualizēti novērtēt konkrēto situāciju.

Meklējot Tiesu informācijas sistēmā nolēmumus, kuros ir minēts vārds „taisnīgi”, tiek atrasti 107 nolēmumi, savukārt pēc vārda „taisnīguma” tiek atrasti 253 nolēmumi. Tomēr no pieredzes var teikt, ka ne vienmēr taisnīgums tiek nosaukts vārdā, proti, tiesa ar citu argumentu palīdzību sasniedz to rezultātu, kādu tā uzskata par taisnīgu. Var teikt, ka tiesa ir piemērojusi tiesību normu saprātīgas piemērošanas principu, bet var arī teikt, ka tiesa vadījusies pēc taisnīguma.

Nobeigums

Tiesību principi ir būtisks un tiesneša darbu atvieglojošs instruments, jo ļauj raudzīties gan uz rakstītajām normām, gan lietā esošajiem faktiskajiem apstākļiem plašāk, sajust kontekstu un meklēt adekvātu risinājumu. Administratīvās tiesas neaprobežojas tikai ar Administratīvā procesa likumā minētajiem principiem, tiek piemēroti arī citos likumos ietvertie (piemēram, laba pārvaldība, kas minēts Valsts pārvaldes iekārtas likumā⁴⁸) vai ņemti palīgā arī citu nozaru, piemēram, krimināltiesību, principi.⁴⁹

Nevar neminēt reizēm dzirdētu tiesas klientu vai plašākas sabiedrības viedokli, ka tiesa kādu principu nepamatoti nav piemērojusi, nav pareizi izpratusi vai interešu izsvēršanas rezultātā nepamatoti devusi priekšroku kādai no interesēm (piemēram, sabiedrības interesēm, nevis privātpersonas tiesībām). Atšķirīgi viedokļi ir demokrātiskas valsts pazīme, un katram ir tiesības uz savu viedokli, arī par vispārējo tiesību principu piemērošanu. Jebkurā gadījumā tiesa ir atbildīga par pareizu, vispārējiem tiesību principiem atbilstošu tiesību normu interpretāciju,⁵⁰ un tas, ko tiesa var darīt, ir pamatot savu viedokli. Ņemot vērā sabiedrībā valdošo kritisko attieksmi pret tiesu varu, gan Augstākā tiesa, gan administratīvās tiesas kopumā cenšas atspoguļot savu domu gājumu nolēmuma motīvu daļā, lai parādītu, ka tiesas nolēmums balstās vispusīgā analīzē, labi pārzinot gan faktiskos, gan tiesiskos apstākļus, ka tiesas nolēmums ir nevis nejaušs, bet izvērts.

⁴⁸ Senāta 2015.gada 24.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-140/2015 7.punkts.

⁴⁹ Senāta 2010.gada 22.novembra spriedums lietā Nr. SKA-428/2010 par dubultās sodīšanas aizlieguma principu nodokļu jomā; Senāta 2012.gada 27.septembra spriedums lietā Nr. SKA-202/2012 par labvēlīgāka likuma atpakaļejošo spēku attiecībā uz soda naudu nodokļu jomā.

⁵⁰ Senāta 2015.gada 20.marta sprieduma lietā Nr. SKA-42/2015 7.punkts.

Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Senāta Administratīvo lietu departamenta judikatūrā

Dace Mita

Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 5/2012, 73.–76.lpp.

Starptautiskā konference „Nacionālo Augstāko tiesu loma cilvēktiesību aizsardzībā”
Rīgas Juridiskajā augstskolā, 2012.gada 2.maijs

Satversmes 89.pants noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Interpretējot šo konstitucionālo normu, Satversmes tiesa konsekvēnti ir norādījusi, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju. Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota

Gunārs Kūtris, Pēteris Dzalbe, Kalvis Torgāns, Veronika Krūmiņa, Ivars Bičkovičs, Dace Mita

starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse ir obligāta attiecībā uz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.¹

Satversmes tiesas atziņas precīzi atspoguļojas Senāta Administratīvo lietu departamenta praksē. Pirmkārt, kopumā nacionālo cilvēktiesību normas tiek piemērotas atbilstoši starptautisko cilvēktiesību izpratnei. Otrkārt, ir vērojama Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas dominēšana, salīdzinot ar citiem starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem. Attiecībā uz pēdējo secinājumu jāpiebilst, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija tiek piemērota, ņemot vērā, vai citos starptautiskajos cilvēktiesību līgumos nav ietverts augstāks, t.i., personai labvēlīgāks, cilvēktiesību aizsardzības standarts. Kā piemēru var minēt tiesības uz informāciju, kuras Senāta praksē tiek piemērotas atbilstoši Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19.panta izpratnei, kas ir plašāka un personai labvēlīgāka nekā Eiropas Cilvēktiesību tiesas līdz šim sniegtā Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.panta interpretācija.²

Šajā rakstā tiks aplūkotas trīs tēmas, kuras cilvēktiesību jomā šobrīd ir aktuālas Senāta darbībā. Visspirmā tiks izvērtēta prakse attiecībā uz ieslodzīto personu tiesībām. Tam sekos gan ar ieslodzīto personu tiesībām, gan jebkuru citu lietu kategoriju saistītais jautājums par atbildzinājumu. Visbeidzot tiks pievērsta uzmanība konferences norises laikā aktuālam jautājumam par personvārdu rakstību Latvijas oficiālajos dokumentos. Minētās tēmas tiks aplūkotas ar mērķi sniegt īsu pārskatu par galvenajiem secinājumiem, kādi izdarāmi, analizējot Senāta judikatūru.

Ieslodzīto personu tiesības

Lietas, kurās ir risināmi cilvēktiesību jautājumi saistībā ar ieslodzīto personu tiesībām, ir gan diezgan lielā skaitā, gan arī pēc būtības tās bieži ir pietiekami komplicētas. Ieslodzīto personu tiesību sakarā jārunā no diviem aspektiem – pieteikuma pieļaujamības un lietas izskatīšanas pēc būtības.

Administratīvā procesa likuma 1.panta trešā daļa paredz, ka administratīvais akts ir arī lēmums, ja tas būtiski ierobežo iestādei īpaši pakļautas personas cilvēktiesības. Ieslodzītās personas ir īpaši pakļautas personas. Savukārt cilvēktiesību būtiska ierobežojuma kritērijs tiek piemērots arī gadījumā, ja pieteikums iesniegts par iestādes faktisko rīcību. Iepriekš teiktais nozīmē, ka, lai administratīvā procesa kārtībā tiktu pieņemts ieslodzītās personas pieteikums, tiesa katrā gadījumā izvērtē, vai pieteikumā norādītie apstākļi ir tādi, kas liecina par būtisku cilvēktiesību aizskārumu.

Senāta judikatūrā var konstatēt divu veidu pieejas, kuras nosacīti var nosaukt par objektīvo un subjektīvo pieeju.

Kalvis Torgāns, Veronika Krūmiņa, Dace Mita, Gunārs Kūtris, Pēteris Dzalbe

Pirmajā gadījumā tiek konstatēts aizskarto tiesību objektīvais nozīmīgums. Piemēram, ja pieteikumā norādītie apstākļi skar Satversmes 95.pantā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantā noteikto spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegumu, šāds pieteikums ir atzīstams par pieļaujamu. Tādējādi šīs tiesības absolūtais raksturs un tās nozīmīgums demokrātiskā sabiedrībā pats par sevi norāda uz būtisku cilvēktiesību aizskārumu. Savukārt, ja pieteikumā ieslodzītais, kurš vairs nav skolas vecuma jauniešs, lūdz viņu nodrošināt ar izglītību, šādu pieteikumu atsaka pieņemt. Šāda secinājuma pamatā ir apsvērums, ka arī ārpus ieslodzījuma vietas valstij nav pozitīva pienākuma nodrošināt pieaugušos ar izglītību.

Otrajā gadījumā, izmantojot subjektīvo pieeju, tiesa pieteikuma pieļaujamības stadijā apsver konkrētos faktiskos apstākļus, lai secinātu, vai ir konstatējams būtisks cilvēktiesību aizskārumu. Piemēram, kad ieslodzītais ir sūdzējies par skaļu radio, tiesa nolēma pieņemt pieteikumu, lai pārbaudītu, kāda ir šā apstākļa ietekme tieši uz pieteicēju. Savukārt, kad ieslodzītais ir sūdzējies par vitamīnu un olbaltumvielu trūkumu, tiesa ir izvērtējusi piedāvāto uzturu ieslodzījuma vietā un atzinusi, ka tas ir pietiekams un sabalansēts.

No Senāta nolēmumiem var secināt, ka praksē biežāk tiek piemērota subjektīvā jeb konkrēto apstākļu izvērtēšanas pieeja. Papildus tiek veikta arī piemērojamo normu satversmības pārbaude. Kā atzinis Senāts, apstāklis, ka personas tiesību ierobežojums izriet no tiesību normas, pats par sevi nepierāda, ka šis ierobežojums ir nebūtisks. Nevar izslēgt gadījumu, kad likumdevējs nav apsvēris kādu netipisku dzīves gadījumu, kurā konkrētais ierobežojums varētu būt nesamērīgs, vai arī ir izdarījis kļūdainus apsvērumus samērīguma izvērtējumā.³

¹ Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr. 2000-03-01 5.punkts.

² Senāta 2007.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-194/2007 14.punkts.

³ Senāta 2011.gada 18.februāra lēmuma lietā Nr. SKA-374/2011 9.punkts.

No Senāta judikatūras arī izriet, ka gadījumā, ja aizskārums būtiskums uzreiz nav konstatējams, bet to arī ar pietiekamu pārliecību nevar izslēgt, tad pieteikumu nosūta izskatīšanai pēc būtības vispusīgākai apstākļu izvērtēšanai. Savukārt, ja pieteikuma pieņemšanas stadijā tiek secināts, ka ierobežojums acīmredzami nesasniedz robežu, lai varētu runāt par būtisku cilvēktiesību aizskārumu, tiek nolemts pieteikumu nepieņemt.

Senāta piemērotais būtiska cilvēktiesību pārkāpuma kritērijs formāli atšķiras no Eiropas Cilvēktiesību tiesas piemērotā acīmredzami nepamatotā iesnieguma kritērija. Būtiski, vai kritēriji savstarpēji atšķiras arī pēc būtības. Šāda situācija nebūtu pieļaujama, jo tā novestu pie Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pārkāpuma konstatēšanas. Uz šo brīdi Eiropas Cilvēktiesību tiesa vēl nav sniegusi savu vērtējumu šajā sakarā, kas gan, visticamāk, ir tikai laika jautājums.

Aplūkojot izskatītās lietas par ieslodzīto personu tiesībām pēc būtības, secināms, ka pamatā Senāts izskata divu kategoriju lietas – par apstākļiem ieslodzījuma vietā un piemērotos disciplinārsodus.

Apstākļi ieslodzījuma vietās no tiesību viedokļa parasti tiek izvērtēti spīdzināšanas un cietsirdīgas un cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma kontekstā. Savā judikatūrā Senāts pastāvīgi uzsver Eiropas Cilvēktiesību tiesas pausto, ka šis aizliegums atspoguļo vienu no demokrātiskas sabiedrības pamatvērtībām.⁴

Kā pierādījumi tiek izmantota ne tikai lietā esošā informācija. Ņemot vērā, ka ieslodzījumā esošai personai var būt objektīvas grūtības sagādāt lietā pierādījumus, Senāts ir norādījis, ka ir iegūstama informācija no tiesībsarga un nevalstiskajām cilvēktiesību organizācijām. Aizvien biežāk tiek izvērtēti Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai ziņojumi, it īpaši tie, kuri ir sastādīti pēc Latvijas apmeklējumiem. No šiem ziņojumiem var secināt gan vispārējo situāciju attiecībā uz apstākļiem ieslodzījuma vietās, gan arī valsts attieksmi pret šiem jautājumiem kopumā, par ko var spriest pēc komitejas iepriekš izteikto ieteikumu īstenošanas. Pēdējais ir būtisks aspekts, jo, konstatējot, ka Ieslodzījuma vietu pārvaldes vispārēja prakse ir noraidīt ieslodzīto personu apstrīdēšanas iesniegumus par apstākļiem ieslodzījuma vietās, Senāts atzina, ka Latvijā lielāku nozīmi atlīdzinājuma apmēra noteikšanā iegūst preventīvā funkcija, lai valsts pēc iespējas drīzāk novērstu līdzīgu gadījumu atkārtāšanos.⁵ Faktiski tas nozīmē augstāku piešķiramā atlīdzinājuma summu.

Lietās par uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās pārkāpums parasti tiek konstatēts. Šajā sakarā jāsaņem, ka Senāta kompetencē ir konkrētās lietas izspriešana, nevis valsts problēmu sistēmiska risināšana. Tomēr gan apstākļi, ka pārkāpums parasti tiek konstatēts, gan arī pārkāpumi pēc būtības, to smagums liek domāt par iemesliem. Rodas jautājums, vai valstī ir pienācīga sapratne, ka spīdzināšanas un cietsirdīgas

un cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegums ir absolūta tiesība. Ka ikviena cilvēka cieņa ir pamatvērtība, kas demokrātiskā un tiesiskā valstī netiek apšaubīta. Tiesai nākas atkārtot, ka valsts finansiālajām iespējām nav nozīmes, izskatot šīs kategorijas lietas. Turklāt no lietām arī secināms, ka ne vienmēr pārkāpuma pamatā ir finanšu trūkums. It īpaši tas redzams lietās, kurās ir piemēroti disciplinārsodi. Piemēram, Senāts vairākkārt ir izskatījis ieslodzījuma vietās noteikto absolūto aizliegumu dienas laikā atrasties gultā, par ko personām tiek piemēroti disciplinārsodi. Šādam aizliegumam iestāde nespēj nosaukt leģitīmu mērķi un tajā pašā laikā piemēro bargus disciplinārsodus.

Atlīdzinājums par morālo kaitējumu

Satversmes 92.pants noteic, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Administratīvā procesa likuma 92.pants citstarp noteic, ka ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. Šīs normas vienveidīgai piemērošanai pieņemts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.

Senāts ir attīstījis virkni principu, kas ir jāievēro atlīdzinājuma noteikšanā. Lai atlīdzinājums būtu atbilstīgs Satversmes 92.panta izpratnē, tam ir jābūt efektīvam tiesiskās aizsardzības līdzeklim. Jēdziens „atbilstīgs atlīdzinājums” nozīmē, ka atlīdzinājumam ir jābūt taisnīgam. Atlīdzinājumam ir jāsniedz gandarījums personai, kuras tiesības ir tikušas aizskartas. Ar atlīdzinājumu var arī atturēt iestādi no līdzīgu aizskārumu izdarīšanas nākotnē. Jāņem vērā, ka, nosakot atlīdzinājumu, tiesa pauž valsts nostāju par aizskarto tiesību un paša tiesību aizskārums nozīmīgumu. Tādējādi atlīdzinājums demokrātiskā un tiesiskā valstī nedrīkst būt nesamērīgi mazs.⁶

Senāts ir atzinis, ka atlīdzinājuma noteikšanai ir jāņem vērā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas secinājums, ka, pat ja valsts ir atzinusi cilvēktiesību pārkāpumu, bet noteikusi atlīdzinājumu, kas ir ievērojami zemāks par minimumu, kādu Eiropas Cilvēktiesību tiesa parasti piešķir par attiecīgu pārkāpumu, persona saglabā upura statusu Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 34.panta izpratnē. Līdz ar to, nosakot atlīdzinājumu, tiesai jāsalīdzina Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktais atlīdzinājums līdzīgās lietās un jāņem vērā ne tikai Latvijas ekonomiskās iespējas, bet arī tas, ka atlīdzinājums par morālo kaitējumu nedrīkst būt ievērojami zemāks par minimumu, kādu noteikusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa salīdzināmās lietās.⁷

Likumdevējs ir noteicis iespējamās morālā kaitējuma atlīdzinājuma apmērus. Saskaņā ar Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14.panta trešo daļu morālā kaitējuma atlīdzinājumu nosaka apmērā līdz 3000 latu.

⁶ Senāta 2012.gada 20.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 9.punkts un tur minētās atsaucis uz Senāta judikatūru.

⁷ Senāta 2012.gada 20.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 9.punkts un tur minētās atsaucis uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru.

⁴ Piemēram, Senāta 2010.gada 9.jūlija sprieduma lietā Nr. SKA-124/2010 14.punkts.

⁵ Senāta 2012.gada 11.maija sprieduma lietā Nr. SKA-120/2012 13.punkts.

Ja nodarīts smags morālais kaitējums, atlīdzinājumu var noteikt apmērā līdz 5000 latu, bet, ja nodarīts kaitējums dzīvībai vai sevišķi smags kaitējums veselībai, maksimālais atlīdzinājuma apmērs var būt līdz 20 000 latu. No likumā ietvertās kaitējumu gradācijas un attiecīgajam kaitējuma veidam noteiktā maksimālā apmēra summas Senāts ir secinājis, ka vienlaikus ir noteikts arī minimālais apmērs. Proti, ja tiek konstatēts smags kaitējums, likumā noteiktā atlīdzinājuma amplitūda ir no 3000 līdz 5000 latu. Savukārt, ja tiek konstatēts kaitējums dzīvībai vai sevišķi smags kaitējums veselībai, minimālais apmērs ir 5000 latu.⁸

Tiesas pienākums ir pārbaudīt piemērojamo tiesību normu atbilstību Satversmei. Tāpēc Senāts attiecībā uz likumā noteiktajiem morālā kaitējuma atlīdzinājuma apmēriem ir atzinis, ka zemākas instances tiesai ir jāpatur prātā, ka katrs gadījums ir izvērtējams individuāli un ka nevar izslēgt tādos gadījumus, kad tiesību normā paredzētais maksimāli iespējamais atlīdzinājuma apmērs ir pretrunā Satversmē noteiktajām tiesībām uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Līdz ar to atlīdzinājuma apmēra noteikšana, iekļaujoties likumā noteiktajos apmēros, nav pašmērķis. Būtiski ir iepriekš minētie principi atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanā.⁹ Galvenā tiesiskā vadlīnija ir Satversmes 92.panta trešajā teikumā minētā tiesība, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Katrā lietā Senāts izvērtē, vai zemākas instances tiesas piešķirtais atlīdzinājums uzskatāms par atbilstīgu minētās konstitucionālās normas izpratnē.

Var teikt, ka, kopš administratīvās tiesas, arī Senāts uzsāka darbu 2004.gada 1.februārī, Senāts ir izveidojis stabilu judikatūru attiecībā uz principiem, kas ņemami vērā, nosakot atlīdzinājumu par morālo kaitējumu. Šā brīža aktualitāte ir atlīdzinājuma apmērs. Šobrīd vēl tiek veidota judikatūra attiecībā uz nosakāmā atlīdzinājuma veidu, īpaši apmēru, ja nolemts piešķirt atlīdzinājumu naudā. Zemāku instanču tiesu nolēmumi tiek atcelti, lai tiesas vēlreiz izvērtētu jautājumu par atlīdzinājumu atbilstoši iepriekš minētajiem principiem. Visbiežāk tas notiek lietās, kurās redzams, ka salīdzināmās lietās Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir daudz lielākas piešķirtā atlīdzinājuma summas.

Personvārdu rakstība

Valsts valodas likuma 19.panta pirmā daļa noteic, ka personvārdus atveido saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un raksta atbilstoši spēkā esošajām literārās valodas normām. Ministru kabineta 2004.gada 2.marta noteikumu Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju” 8.punkts noteic, ka latviešu valodā ir divi galvenie personvārdu lietošanas un rakstības principi: 1) personvārda īpašnieka dzimumu gan latviskas cilmes, gan citvalodu cilmes personvārdos (izņemot nelokāmos personvārdus) norāda vīriešu dzimtes vai sieviešu dzimtes lokāmās galotnes; 2) citvalodu personvārdus latviešu valodā atveido atbilstoši

to izrunai oriģinālvalodā (valoda, kurā ir uzrakstīts kāda teksta oriģināls) un iekļauj latviešu valodas gramatiskajā sistēmā.

Tas nozīmē, ka personas, kurām ir citvalodu personvārds (piemēram, sieviete iegūst vīra uzvārdu vai bērns iegūst vecāka uzvārdu), Latvijā to nevar reģistrēt atbilstoši rakstībai oriģinālvalodā. Personvārds tiks atveidots atbilstoši tam, kā to izrunā oriģinālvalodā, un pievienota attiecīga galotne. Līdz ar to vienā ģimenē, piemēram, vīra un sievas uzvārds oficiālajos dokumentos atšķiras.

Senātā personvārdu rakstības jautājums nonāca saistībā ar lietu, kurā vecāki pārsūdzēja valsts atteikumu reģistrēt bērna vārdu un uzvārdu atbilstoši tam, kā tas bija reģistrēts citas valsts izdotajā dzimšanas apliecībā.

Latvijā tiesiski šis jautājums ticis izvērtēts Satversmes tiesā, kas 2001.gada 21.decembra spriedumā atzina, ka minētais personas tiesību ierobežojums nav pretrunā Satversmes 96.pantam, kas garantē personas privātās dzīves neaizskaramību.¹⁰ Tomēr kopš šā sprieduma ir notikusi attīstība starptautiskajās cilvēktiesībās un Eiropas tiesībās.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka rīcības brīvība, ko valsts iestādes bauda uzvārdu un vārdu piešķiršanas, atzišanas un lietošanas jomā, ir jo īpaši liela. Tas pats, kā secinājusi tiesa, ir sakāms attiecībā uz citvalodu izcelsmes uzvārdu un vārdu norādīšanu oficiālajos dokumentos.¹¹ Tajā pašā laikā, izvērtējot konkrētos iesniegumus, tiesa apsvēra attiecīgos faktiskos apstākļus un nekonstatēja, ka grūtības ir pietiekami nopietnas, lai radītu nesamērīgu iejaukšanos privātajā vai ģimenes dzīvē.

Eiropas Savienības Tiesa personvārdu rakstības jautājumus ir aplūkojusi Līguma par Eiropas Savienības darbību 21.panta kontekstā, saskaņā ar kuru ikvienam Savienības pilsonim ir tiesības brīvi pārvietoties un dzīvot dalībvalstīs, ievērojot šajā līgumā un Līgumā par Eiropas Savienību noteiktos ierobežojumus un nosacījumus, kā arī to īstenošanai paredzētos pasākumus. Saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas judikatūru, lai pastāvētu ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 21.pantu atzīto brīvību ierobežojums, atbilstoši attiecīgajiem valsts tiesību aktiem izteiktajam atteikumam pēc rakstura jābūt tādām, lai tas ieinteresētajām personām varētu radīt nopietnas neērtības administratīvā, profesionālā un privātā jomā.¹² Minētais nozīmē, ka ne katra personvārda atveide, kas nesakrīt ar tā paša citā valstī reģistrētā personvārda rakstību, noved pie pārvietošanās brīvības pārkāpuma. Katrā gadījumā ir jāpārbauda ierobežojuma samērīgums.

ANO Cilvēktiesību komiteja atzinusi, ka personvārda atveidošana dokumentos atbilstoši latviešu valodas prasībām bez personas piekrišanas ir Starptautiskajā

¹⁰ Satversmes tiesas 2001.gada 21.decembra spriedums lietā Nr. 2001-04-0103.

¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004.gada 7.decembra lēmums lietā „Mentzen v. Latvia”, iesnieguma Nr. 71074/01, un lietā „Kuharec alias Kuhareca c. Lettonie”, iesnieguma Nr. 71557/01, ar kuriem atteikts pieņemt iesniegumus izskatīšanai.

¹² Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 12.maija sprieduma lietā Nr. C-391/09 76.punkts un tur minētās atsauces uz Tiesas judikatūru.

⁸ Senāta 2012.gada 20.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 13.punkts.

⁹ Turpat.

paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.panta, kas garantē tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību, pārkāpums.¹³ Kā jau ievadā teikts, Satversmes tiesa konsekventi ir atzinusi, ka Satversme ir piemērojama savstarpējā harmonijā ar starptautiskajām cilvēktiesību normām. Lai arī ANO Cilvēktiesību komitejas apsvērumi tieši nav juridiski saistoši, tie norāda uz paktā ietverto cilvēktiesību normu tvērumu. Savukārt paktā ietvertās cilvēktiesību normas (ņemot vērā komitejas sniegto interpretāciju) kā starptautisko tiesību normas ir Latvijai saistošas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka no Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.panta un Līguma par Eiropas Savienības darbību 21.panta viedokļa ierobežojums pats par sevi nav uzskatāms par pārkāpumu, tomēr tiesai ir jāizvērtē, vai konkrētajā gadījumā noteiktais ierobežojums ir samērīgs. Savukārt no ANO Cilvēktiesību komitejas teiktā var secināt, ka ierobežojums ir nesamērīgs pats par sevi.

ANO Cilvēktiesību komitejas apsvērumi par valsts izdarītu paktā ietverto cilvēktiesību pārkāpumu ir ņemami vērā pakta interpretēšanā un piemērošanā. Ievērojot, ka Latvijai saistošā starptautisko tiesību līgumā ietverts augstāks cilvēktiesību standarts nekā nacionālajās normās, Senāts uzskatīja šo par būtisku apstākli, kas liedz administratīvajai tiesai konkrētās lietas izskatīšanā automātiski

atsaukties uz Satversmes tiesas sniegto interpretāciju 2001.gada 21.decembra spriedumā. Tāpēc Senāts nolēma apturēt tiesvedību un vērsties ar pieteikumu Satversmes tiesā.¹⁴

Nobeigums

Cilvēktiesību ievērošana ir jebkuras demokrātiskas un tiesiskas valsts pamats. Administratīvo tiesu darbībā cilvēktiesību nozīme ir īpaši uzsvērtā, Administratīvā procesa likuma 2.pantā kā vienu no administratīvo tiesu pamatmērķiem nosakot pienākumu nodrošināt demokrātiskas tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošanu publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un personu.

No šajā rakstā aplūkotās Senāta judikatūras nepārprotami secināms cilvēktiesību nozīmīgums dažādu administratīvi tiesisko jautājumu risināšanā. Senāts gan pārbauda nacionālās zemāka juridiskā spēka tiesību normas attiecībā pret Satversmē nostiprinātajām cilvēktiesību normām, gan arī ņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību instrumentos ietverto cilvēktiesību tvērumu. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija ir visbiežāk piemērotais starptautiskais cilvēktiesību līgums. Eiropas Cilvēktiesību tiesas secinājumi ir nozīmīgi, gan izskatot ieslodzīto personu pieteikumus, gan arī ir būtiskas vadlīnijas atlīdzinājuma noteikšanā. Tajā pašā laikā, kā tas ir redzams personvārdu rakstības jautājumā, tiek ņemts vērā arī citos cilvēktiesību instrumentos garantētais cilvēktiesību apjoms.

Pilnā mērā var teikt, ka Latvijā administratīvi tiesisko attiecību kontrolei ir izveidots un darbojas efektīvs cilvēktiesību aizsardzības mehānisms, un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos vairākkārt izteiktajām šaubām par šāda mehānisma esību vairs nav pamata.

¹⁴ Šā raksta tapšanas laikā jau pēc Augstākās tiesas konferences, kurai tika gatavota runa, ir zināms, ka Satversmes tiesas kolēģija ar 2012.gada 30.maija lēmumu atteicās ierosināt lietu. Kolēģija atzina, ka ANO Cilvēktiesību komitejas apsvērumi nav juridiski saistoši. Līdz ar to komitejas apsvērumi *Raihan* lietā ir uzskatāmi par pietiekami autoritatīvu viedokli attiecībā uz Pakta ietverto cilvēktiesību normu interpretāciju, tomēr tie attiecināmi tikai uz konkrēto gadījumu un vērtējami, ņemot vērā šā gadījuma faktisko apstākļu kopumu. Vienīgais ieteikums, kas Latvijai, balstoties uz apsvērumiem minētajā lietā, jāņem vērā, ir šāds: nodrošināt personai tiesisku līdzekli savas situācijas atrisināšanai un gādāt, lai konkrētajam gadījumam līdzīgas situācijas vairs neatkārtotos, piemēram, izdarot grozījumus normatīvajos aktos. Papildus norādīts, ka Senāts, konstatējot, ka situācijas izskatāmajā lietā un ANO Cilvēktiesību komitejas izskatītajā lietā ir identiskas, var interpretēt un piemērot tiesību normas, ievērojot samērīguma principu.

¹³ ANO Cilvēktiesību komitejas 2010.gada 28.oktobra apsvērumi lietā „*Raihan v. Latvia*”.

Senatore: pieteikums tiesai par informācijas sniegšanu ir jāpamato izvērsti

Dace Mita intervijā Ritumam Rozenbergam un Uldim Dreiblatam

Neatkarīgā Rīta Avīze, 2020.gada 17.jūlijs

Latvijas Republikas Senāts noraidīja „Neatkarīgās” žurnālista kasācijas sūdzību administratīvajā tiesvedībā ar Latvijas Universitāti, kuras mērķis bija panākt, lai Latvijas Universitāte izsniegtu arhīva dokumentus par Jutu Strīķi/Annu Potapovu. „Neatkarīgā” lūdza šo Senāta lēmumu izskaidrot, jo svarīgi bija saprast, vai turpmāk vispār ir jēga tērēt laiku un līdzekļus, lai tiesas ceļā mēģinātu atklāt patiesību par augstos amatos sēdošajiem politiķiem.

– Kāpēc Senāts atteicās ierosināt tiesvedību par žurnālista Rituma Rozenberga kasācijas sūdzību, kuras mērķis bija uzlikt par pienākumu Latvijas Universitātei izsniegt žurnālistam ziņas par bijušo politiķi Jutu Strīķi?

– Jebkura lieta, kas kasācijas kārtībā nonāk Senātā, ir jāskata no tādiem aspektiem, vai zemākas instances tiesa, izskatot lietu, ir pārkāpusi tiesību normas, materiālo tiesību vai procesuālo tiesību normas. Senāts kasācijas kārtībā nepārbauda lietas faktiskos apstākļus, pierādījumus un tā tālāk. Mēs vērtējam, vai konkrētajos fiksētajos apstākļos par konkrētajiem pierādījumiem ir atbilstoši piemērotas tiesību normas. Šajā gadījumā lieta attiecas uz cilvēktiesībām. [Savā lēmumā] īsā koncentrētā veidā mēs centāmies atspoguļot domu gājienu, kāds parasti tiesai ir ejams, kad ir izskatāma lieta, kurā skarti cilvēktiesību jautājumi. Fundaments ir Satversme un tajā noteiktās tiesības, 8.nodaļa. Pēc tam mēs skatāmies, kas ir noteikts normatīvajos aktos, ņemot vērā Satversmi. Šajā gadījumā runa bija par divām tiesībām. No vienas puses, jāņem vērā tiesības uz vārda brīvību, kas ietver žurnālista tiesības iegūt informāciju, lai tālāk to sniegtu sabiedrībai – lai žurnālists varētu izpildīt savu „sabiedrības sargu” lomu. No otras puses, ir tiesības uz personiskās dzīves neaizskaramību. Mums katram ir telpa, kurā mēs citus iekšā varam arī neieļaut, ja negribam.

Šīs divas Satversmē garantētās tiesības ļoti bieži savstarpēji saduras. Ar to jūs savā darbā noteikti nemitīgi saskaraties. Jūs kaut ko vēlaties sabiedrībai atklāt, bet kāds cits to vēlētos noteikti paturēt pie sevis. Tādēļ tiesai visu laiku ir jāveic

Foto no Neatkarīgās Rīta Avīzes arhīva

svēršana. Satversmes 116.pantā šīs abas tiesības ir pieminētas un ir paredzēts, ka ir tiesības, kuras drīkst ierobežot, juristu valodā runājot – tās nav absolūtas. Tātad, no vienas puses, ir vēlme iegūt un, no otras puses, – vēlme nedot. Satversmes 116.pantā ir teikts, ka tiesībām iejaukties ir jābūt balstītām likumā. Papildus tam, ja notiek iejaukšanās, tad tam ir jābūt ar leģitīmu mērķi. Šie leģitīmie mērķi 116.pantā ir uzskaitīti. Konkrētajā gadījumā tās ir citu cilvēku tiesības. Jūs vēlaties iegūt informāciju, bet cita persona nevēlas izpaust šo informāciju un vēlas izmantot tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Šeit ir samērīguma apsvērumi. Ļoti bieži, skatot cilvēktiesību jautājumus, nav problēmu konstatēt, ka ir likumā paredzētas iespējas tiesības ierobežot, un nav problēmu arī atrast leģitīmo mērķi. Tiesā notiek svēršana, kurā gadījumā kurai tiesībai ir dodama priekšroka. Tā parasti ir šā darba apjomīgākā daļa. Ja mēs runājam par personas datiem, domāju, jūs piekritisiet, ka tā ir privātās dzīves sastāvdaļa. Ir vispārpieejamā informācija un ierobežotas pieejamības informācija. Ja tā ir vispārpieejama informācija, tad personai nav jāpamato, kādēļ tā nepieciešama. Savukārt, ja tu vēlies iegūt ierobežotas pieejamības informāciju, tad tev ir jāpamato sava vēlme, kāpēc tu to vēlies iegūt, kādiem mērķiem un kur tu to izmantosi. Likums tā arī saka, ka informācija ir izmantojama tiem mērķiem, kādiem tā ir iegūta. Šajā konkrētajā gadījumā pieteicējs ir preses pārstāvis. Skaidrs, kādi varētu būt mērķi – sabiedrības informēšanas nolūkos. Personiskās dzīves dati uzskatāmi par ierobežotas pieejamības informāciju. Tātad jābūt pamatojumam,

Tiesā notiek svēršana, kurā gadījumā kurai tiesībai ir dodama priekšroka. Tā parasti ir šā darba apjomīgākā daļa.

Tiesa jums nekad nepateiks, ka medijiem vienmēr ir tiesības iegūt šādu informāciju vai ka medijiem nekad nav tiesību tādu iegūt. Vienmēr ir konkrētās lietas apstākļi.

kādēļ šī informācija nepieciešama, un tad notiek šī svēršana. Šajā gadījumā, izskatot pieteikumu, tiesa nesaskatīja tieši šo pamatojuma daļu. Protams, preseī ir tiesības iegūt informāciju arī attiecībā uz personas privātās dzīves daļu. Kritērijs – kādam mērķim. Tiesa vērtēja arī, vai var ierobežot personas tiesības uz tās datu aizsardzību un vai šis ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā. Šajā gadījumā, tiesas ieskatā, nebija pietiekama pamatojuma tam, lai šos datus [par Jutu Strīķi] atklātu.

– Mēs jau vienkārši vēlējamies savu „sabiedrības sargsuņa” lomu pildīt.

– Es saprotu, un arī demokrātiskā sabiedrībā tas ir cilvēktiesību standarts – sen atzīts. Ja persona ir nolēmusi veidot publiskāku dzīvi, iet politikā, tad viņai šī personiskās dzīves daļa samazinās, viņai jābūt tolerantākai pret to, ka par viņu interesēsies sabiedrība. Tomēr arī politiskajām amatpersonām ir šī privātās dzīves daļa, kur arī medijiem nav absolūtas tiesības iegūt jebkādu informāciju. Bet tas nav uzskatāms par atbildi visos gadījumos. Tiesa jums nekad nepateiks, ka medijiem vienmēr ir tiesības iegūt šādu informāciju vai ka medijiem nekad nav tiesību tādu iegūt. Tas arī neizriet no mūsu lēmuma. Vienmēr ir konkrētās lietas apstākļi.

– Lai sabiedrība pārliecinātos, vai politiķis nemelo, tai skaitā arī par saviem vecākiem, par savu dzīves gājumu – vai tad tas nav pietiekami legāls pamats pieprasīt informāciju arī par politiķa personas datiem?

– Manā ieskatā, tas ir pārāk vispārīgi formulēts. Ir nepieciešama lielāka konkretizācijas pakāpe – tieši par ko ir šī interese, par kāda veida meliem ir runa.

– Ja prasības pieteikumā būtu norādīts: interese par personas vārda maiņu ir tāpēc, ka ir aizdomas par šīs personas saistību ar Krievijas Federācijas drošības dienestiem – vai tas būtu pietiekams pamats?

– Es uz to nedrīkstu šobrīd atbildēt, jo konkrētā lieta ir noslēgusies, bet jūsu iespējas turpināt meklēt informāciju nav beigušās. Ja būs tiesu lieta ar attiecīgu pamatojumu – mēs arī skatīsim. Es šobrīd nevaru modelēt situācijas, kā jums [žurnālistiem] būtu pareizāk rakstīt, lai tiesa apmierinātu pieteikumu par informācijas sniegšanu. Es to vienkārši nedrīkstu darīt.

– Saprotam. Mēģināsim nākamajā reizē uzrādīt pamatojumus tik tālu, cik tālu tas vien būs iespējams, ņemot vērā to, ka neesam izmeklēšanas iestāde vai specdienests.

– Protams, noskaidrot, vai politiķis melo – tas ir svarīgi. Nav tā, ja politiķi saka – es to neteikšu, tā ir mana prerogatīva, un šim politiķim ir taisnība.

Ir jāsaprot, kāpēc tas tiek jautāts politiķim – tas interesē sabiedrību. Cilvēktiesības balstās uz cilvēka cieņu. Man ir liels prieks, ka tagad Satversmes preambulā ir nostiprināts, ka mūsu valstī viena no pamatvērtībām ir cilvēka cieņa. Cilvēktiesību būtība uz to arī balstās. Var būt situācijas – kā jūs šajā gadījumā sakāt, tie var būt iespējami meli – un tomēr tiesa pasaka: nē, ir tiesības šo informāciju nedot. Vienmēr viss ir atkarīgs no pamatojuma, no konkrētiem apstākļiem, cik daudz jūs varat uzrādīt – kāds no tā ieguvums sabiedrībai. Turpinot par cilvēktiesību būtību – kritikai vienmēr vajadzētu būt vērstai un balstītai uz vēlmi sasniegt ko pozitīvu. Arī šajā gadījumā runa ir par to, ka ir jākonstatē, juristu valodā sakot, leģitīma interese, kāpēc šī informācija ir svarīga. Vārda brīvība, tiesības saņemt informāciju – tās, protams, ir demokrātiskas valsts neatņemama sastāvdaļa, jo tiek informēta sabiedrība, lai tā varētu veidot savu viedokli, lai būtu kvalitatīva diskusija. Bet tajā pašā laikā ir arī privātās dzīves telpa, un tā ir arī politiķiem.

Teorētiski ir atšķirība, vai, piemēram, cilvēks kaut ko nevēlas izpaust tāpēc, ka viņš grib sevi pasargāt, jo viņam tas ir ļoti privāti, sāpīgi, ar ko negribētu dalīties, un sabiedrības interese par to nav tik liela, lai šo jautājumu vērtu vaļā.

Ne vienmēr cilvēks grib kaut ko neteikt, lai slēptu melus, un tāpēc rīkojas pretēji sabiedrības interesēm. Šī nepateikšana var būt dažādu iemeslu dēļ. Tādēļ, izskatot ar tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību saistītās lietas, ierobežojumi ir ārkārtīgi rūpīgi jāabalansē, cik tālu un kādā veidā valsts drīkst iejaukties jebkurā no mūsu „teritorijām”.

– Mēs interesējamies par laiku, kad konkrētā, mūs interesējošā persona nebija politiķe, un pēc tam viņa strādāja Latvijas specdienestos. Vai nevar būt tāda situācija, ka specdienesti ne pārāk labi ir pārbaudījuši šīs personas dzīves gājumu un tieši šā iemesla dēļ arī sākās šī aizdomu jezga?

– Nesniegšu atbildi! Uzskatīsim to par retorisku jautājumu.

– Personas identitāte, tās vārds – cik dziļi tas var skart personas tiesības uz privātumu? Vēl jo vairāk, ja persona darbojas politikā? Politika patiesais vārds taču ir pirmais, kas mums kā vēlētajiem, kā šīs valsts pavalstniekiem, būtu jāzina! Mums jāzina, kā patiesībā sauc personu, kura pārvalda mūsu valsti! Politika vārds – kādas tur tiesības uz privātumu? Vai tad tas nav visvienkāršākais jautājums?

– Nu, jā! Tajā pašā laikā ir tiesvedības, kas skar vārda, uzvārda atveides maiņas. Cilvēkiem tas ir ļoti aktuāls jautājums, jo skar tieši šo privātās dzīves pašu kodolu. Mans vārds un uzvārds – tā ir mana identitāte. Protams, to lieto arī pārējie cilvēki, lai varētu mani identificēt. Senāta judikatūrā jūs atradīsiet spriedumus arī par šo jautājumu, kur cilvēks vēlējas nomainīt savu vārdu un uzvārdu. Var būt ļoti atšķirīgas situācijas. Vienam cilvēkam tas nav nekas īpašs atklāt, kāpēc ir vēlēties nomainīt vārdu vai uzvārdu. Cits to uztver ļoti personīgi un negrib to atklāt. Katram var būt savi iemesli, kāpēc viņš rīkojas tieši tā. Tas, ko tiesa analizē, ir šīs pamatojums. Ja cilvēks nevēlas atklāt – mēs skatāmies, kāpēc viņš nevēlas. Un kādi ir argumenti no otras puses, kāpēc ir sabiedrības interese, lai šī informācija

būtu sniedzama. Pats par sevi fakts noskaidrot, kā tad tur īsti bija, tiesas ieskatā, tas nav gluži pietiekami. Tur vajag kaut ko vairāk, lai saprastu, kāpēc sabiedrībai ir svarīgi to zināt.

– Prasības pieteikumā minētā persona, par kuru žurnālistiem ir interese, 1988.gadā atbrauca no Maskavas, iestājās Latvijas Universitātē un tad, nezin kāpēc, nomainīja vārdu. Zināt politiķa īsto vārdu – tā, šķiet, ir pieticīga sabiedrības prasība. Vai tad ir jēga pamatot, ka intereses ir tālejošākas – par no Maskavas saņemtiem dokumentiem, kas vedina domāt, ka Latvijas drošības iestādes nav bijušas, tā teikt, uzdevuma augstumos?

– Nu redziet, ja jau preses rīcībā ir informācija, kas pasaka, kāpēc šā fakta atklāšana sabiedrībai ir nozīmīga, tad tas jau ir papildinājums tam, kas nebija šajā lietā! Tas ir tas, ko mēs lēmumā teicām, kas šajā gadījumā nav pietiekami. Es nevaru teikt, kā rīkoties, kā jums noformēt pieteikumu, bet es domāju, ka jūs saprotiet, ko es jums mēģinu pateikt. Lai mēs runātu par to, ka sabiedrībai ir leģitīma interese uzzināt šo faktu, ir jāpasaka tiesai, kāpēc tas ir bijis svarīgi. Lai tiesa varētu dot pareizo atbildi, tai jābūt pieejamai pēc iespējas plašākai, vispusīgākai informācijai.

– Savulaik KNAB priekšnieks Jaroslavs Streļčenoks intervijā pauda šaubas, vai Juta Striķe ir leģāli ieguvusi Latvijas pilsonību. Saeimas deputāta pilsonības leģitimitāte taču ir visai sabiedrībai nozīmīga informācija?

– Jūs to sakāt man tagad? Bet es arī neapgalvoju – ja jūs vienu šo argumentu būtu minējuši tiesā, lietas iznākums būtu citāds. Es absolūti nevaru prognozēt, kāds būtu bijis lietas iznākums, ja būtu pierakstīti vēl viens, divi vai trīs šie teikumi.

– Senāts konstatējis, ka žurnālistam ir bijusi plika ziņkāre...

– Nē! Tā tur nav teikts. Lēmumā nav vārdu, ka šī ir bijusi plika ziņkāre.

Tas bija minēts, runājot par teoriju, kur mēs nošķiram gadījumus, kad izsniedzama informācija, kad sabiedrībai ir leģitīmā interese, un kad tās nav. Šajā gadījumā tā ir tikai ziņkāre, kas nav pietiekami pamatota, kādēļ sabiedrībai to būtu nepieciešams zināt. Mērķis tiesas lēmumā nav apvainot nevienu preses pārstāvi. Teorētiski tika aplūkotas tiesības uz vārda brīvību un tiesības iegūt informāciju pretstatā personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību.

– Bet vai tad vēlētāju tiesības zināt politiķa vārdu nav pietiekams pamatojums? Mums šķita, ka tas ir pilnīgi pietiekams, lai nesarežģītu lietas izskatīšanu ar daudz un dažādiem citiem pamatojumiem. Tāda bija pozīcija, dodoties uz tiesu.

– Nē. Dzīvē var būt dažādi gadījumi. Svarīgi, kāds demokrātiskā valstī ir pienesums sabiedrībai, uzzinot šo informāciju. Tas vienmēr ir vērtējams.

– Respektīvi, jūs varat nomierināt sabiedrību, ka šis lēmums nebija kaut kāds pagrieziens punkts, ar kuru „sabiedrības sargsunim” tiek ierādīta īstā vieta?

– Ko nozīmē – īstā vieta?

– Tas nozīmē, lai „sargsuns” nebāž savu purnu, kur nevajag.

– Protams, ka nē! Tika izvērtēts konkrēts pieteikums, konkrēts tiesas

*Turpinot par cilvēktiesību būtību –
kritikai vienmēr vajadzētu būt vērstai un
balstītai uz vēlmi sasniegt ko pozitīvu.*

spriedums, konkrēti lietā esošie argumenti cilvēktiesību standartu gaismā. Te nav nekāda signāla presei par tās lomu. Iesniegtais pieteikums nebija tāds, lai saskatītu sabiedrības leģitīmās intereses. Dzīve nav apstājusies. Ja jums tas liekas pietiekami aktuāls jautājums, varat turpināt pētīt.

– Kad tika publicēta preses relīze par šo Senāta lēmumu, mums zvānīja kāds žurnālists, kurš pats itin bieži tieši tiesvedības ceļā iegūst informāciju no valsts iestādēm. Pēdējo mēnešu laikā viņš zaudējis četrus tiesas procesus un rezultātā nav ticis pie prasītās informācijas. Viņš uzskata, ka tiesas lēmumus ietekmējusi Egila Levita nonākšana Valsts prezidenta amatā. Levits ik pa laikam atkārt, ka tiesības nav absolūtas, tiesības nedrīkst izmantot ļaunprātīgi un tā tālāk. Tādēļ mums šādi jautājumi.

– Tiesa neskata pieteikumus pēc tā, kas ir rakstīts lietā uz vāka, paskatoties, kas ir pieteicējs un kas ir atbildētājs. Ticiet man, tiesa atver lietu, izlasa, izlasa tajā esošos dokumentus, izlasa tiesību normas, izlasa attiecīgos faktus un tad liek to visu kopā. Kāpēc tiesas valoda varbūt ir līdzīga tai valodai, ko šobrīd runā Levita kungs, – tāpēc, ka Levita kungam ir tieši tā pati profesija, kas mums. Mēs esam juristi. Viņš arī tieši tāpat lieto to pašu terminoloģiju. Mēs esam raduši šādos terminos izteikties. Svarīgi ir saprast, kuras tiesības ir absolūtas un kuras var ierobežot. To mēs arī vērtējam. Ticiet man, mēs izlasām katru lietu.

– Jūs noteikti izlasāt – par to mums nav šaubu. Jūs lēmumā rakstāt, ka minētajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā. Žurnālistiem šis liekas nozīmīgs precedents.

– Jau teicu, ka konkrētajā gadījumā teorija par šo tiesību sadursmi ir pietiekami skaidra.

Konstatētie fakti arī ir pietiekami skaidri. Tie bija tik skaidri, lai saprastu, ka lietas iznākums tāds, kāds ir pirmās instances tiesā, arī Augstākajai tiesai šaubas nerada. Cilvēktiesību standarts ir saprast preses nozīmi demokrātiskā sabiedrībā, taču tas jau nevar automātiski nozīmēt to, ka visi preses iesniegtie pieteikumi tāpēc ir apmierināmi. Pieteikums tiesai ir izvērsti jāpamato. Jo vairāk jūs pateiksiet, jo vairāk mums būs viela pārdomām.

ĒTIKA UN KOMUNIKĀCIJA

Saruna ar sabiedrību

Dace Mita¹

Tiesneši ir pieņēmuši ideju, ka saruna ar sabiedrību ir profesijas sastāvdaļa ne jau tādēļ, lai tikai apmierinātu sabiedrības interesi par to, kas notiek tiesā. Mērķi ir daudz plašāki. Pētījumi apliecina, ka uzticēšanās tiesu varai ir ļoti cieši saistīta ar uzticēšanos valstij kopumā, un mēs, tiesu vara, apzināmies šo atbildību. Mēs vēlamies sabiedrībai izskaidrot norises tiesu sistēmā, lai paceltu tiesu varas autoritāti, lai veicinātu sabiedrības uzticēšanos valstij kopumā. Nesaku, ka tiesu sistēmā viss ir kārtībā. Bet nav arī pamata tik lielai neuzticībai tiesu varai, kā to norāda sabiedriskās aptaujas.

Iespējams, valstīs, kurās ir augsta tiesu varas autoritāte, pietiek ar spriedumu. Preses relīze un tiešā saruna nav nepieciešama. Senos laikos tiesa pateica tikai to, kurai no pusēm ir taisnība, un visi paļāvās uz tiesas spriedumu, uzskatot to par taisnīgu. Mūsdienu demokrātiskā un tiesiskā valstī ir citas prasības. Tiesības uz taisnīgu tiesu prasa arī tiesas sprieduma motivēšanu. Papildus tam, vēloties paaugstināt sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, Latvijas tiesu vara ir gatava runāt ar medijiem. Mēs saprotam, ka mediji ir līdzeklis, kā vistiešāk var sasniegt sabiedrību. Esmu runājusi ar kolēģiem no citām valstīm. Daudzi mūsu modeli uzskata par ļoti progresīvu.

Foto: Rūta Kalmuka, „F64 Photo Agency”

¹ Intervijā R. Rozenbergam. Neatkarīgā Rīta Avīze, 2019.gada 12.novembris.

Tiesu komunikācijas attīstība Latvijā

Dace Mita, Anita Kovaļevska

Tiesas un mediju komunikācija.
Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu.

Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā un redakcijā.
Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 39.–48.lpp.

Rakstā izmantots referāts „Communication strategy in Latvia”, kuru Dace Mita 2018.gada 26.janvārī nolasīja Eiropas Cilvēktiesību tiesā Tiesas gada atklāšanas seminārā

Ievads

Tiesu varas spēja komunicēt ar sabiedrību ilgstoši ir bijusi sabiedrības uzmanības lokā. Veids, kādā tiesa atsaucās vai neatsaucās mediju aicinājumiem sniegt komentārus par tiesu lietu, bieži izpelnījās tikpat daudz uzmanības kā pats medijus interesējošais jautājums. Diemžēl bieži tas nozīmēja mediju sižetu vai rakstu par to, ka pret mediju pārstāvju lūgumiem sniegt komentāru par tiesas darbu tiesu varas pārstāvji izturējās

Radmila Dragičević-Dičić, Pauliine Koskelo, Martin Kayser, Dace Mita. Foto no ECT arhīva

diezgan atturīgi, faktiski to atsakot. Šādai attieksmei pamatā ir gan sistēmiski, gan individuāli iemesli. Par pirmo runājot, Latvijā un arī citās valstīs tiesu vara tradicionāli, nodarbojoties ar tiesas spriešanu, ir pieradusi savu vērtējumu par tiesu lietu izteikt savā nolēmumā. Uzrakstītais ir apsvērts, tajā ir, tiesas ieskatā, viss nepieciešamais, lai atspoguļotu, kā tiesa nonākusi pie attiecīgā rezultāta. Tiesa šādā veidā ir runājusi. Ar to, tiesas ieskatā, būtu jāpietiek. Savukārt subjektīvi, papildus jau minētajam par tiesas spriešanu, tiesnesim, pieradušam savu viedokli izteikt rakstveidā, mediju vide un tās noteikumi ir sveši. Tas izraisa vēlmi atturēties no tiesas saskarsmes ar medijiem.

Komunikācijas regulējuma izstrāde

Tiesnešu ētikas komisijas kompetencē ir individuālu sūdzību izskatīšana un atzinumu sniegšana saistībā ar tiesnešu profesionālo ētiku. Tā kā tiesnešu ētika skar uzvedību faktiski jebkurā tiesnešu profesionālajā darbībā, Tiesnešu ētikas komisija pievērsās jautājumam par to, kā tiesnešus redz sabiedrība. Tika secināts, ka uz žurnālistu jautājumiem pēc tiesas sēdēm vai pēc sprieduma rezolutīvās daļas paziņošanas tiesneši atbildēja tikai retos gadījumos. Dažkārt tiesnešu atteikšanās runāt ar medijiem tika pārraidīta televīzijā, kas radīja negatīvu attieksmi sabiedrībā, it īpaši, ja atteikumi tika sniegti nelaipnā veidā. Radās iespaids, ka tiesneši slēpjas no sabiedrības. Lai gan šādas situācijas televīzijā netika rādītas katru nedēļu un pat ne reizi mēnesī, plašsaziņas līdzekļi līdzsvaram neziņoja pozitīvas tiesu ziņas. Līdz ar to sabiedrību sasniegusi informācija sniedza skaidru signālu – tiesas nevēlas runāt ar sabiedrību.

Uzskatot šādu situāciju par nepieņemamu un tiesu varas autoritāti graujošu, Tiesnešu ētikas komisija uzsāka diskusiju ciklu par šo tēmu. Uz komisijas sēdēm tika aicināti mediju pārstāvji, kā arī šis jautājums tika apspriests tiesnešu vidē komisijas izbraukuma sēdēs, kas notika dažādos Latvijas reģionos. Darbs rezultējās komisijas izstrādātajās tiesu komunikācijas vadlīnijās, kuru projekts tika iesniegts Tieslietu padomei. Tieslietu padome atbalstīja ideju konceptuāli un paplašināja darbības jomu, pieņemot lēmumu par trīs dokumentu nepieciešamību. Pirmkārt, tika paredzēts izstrādāt Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas, otrkārt – Tiesu komunikācijas stratēģiju, treškārt – Komunikācijas rokasgrāmatu. Pirmos divus dokumentus Tieslietu padome apstiprināja 2015.gada 18.maijā, trešais joprojām nav izstrādāts. Trīs atsevišķu dokumentu nepieciešamība tika pamatota ar apsvērumu, ka komunikācijas regulējums vajadzīgs ne tikai attiecībā uz tiesām, bet arī uz visām institūcijām, kuras ir pārstāvētas Tieslietu padomē.

Šobrīd Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas ietver vispārīgus principus. Tās atklāj komunikācijas mērķus, uzdevumus un principus, nenorādot konkrētas personas, kuras ir atbildīgas par saziņu konkrētās situācijās. Mērķi ir šādi: 1) veicināt tiesu sistēmas institūciju izpratni, ka to darbībā ir jāievēro taisnīgums; 2) nostiprināt tiesu sistēmas reputāciju un autoritāti; 3) veicināt sabiedrības izpratni par tiesas darbu. Uzdevumi citstarp ietver proaktīvas darbības un krīzes komunikācijas vadību.

Lai sasniegtu cilvēku prātus, tiesai jārunā nevis juridiskā valodā, bet gan jāiekāpj tāda cilvēka korpēs, kas nav jurists.

Savukārt rokasgrāmata tika (un joprojām ir) iecerēta kā palīgmateriāls, kurā būtu ietverti praktiski padomi, kurus tiesneši vai citi tiesu varu pārstāvošie varētu izmantot, lai komunikācija ar medijiem būtu pēc iespējas veiksmīgāka. Tā kā šā raksta mērķis ir fokusēties uz tiesu komunikāciju, turpmāk tiks aplūkota Tiesu komunikācijas stratēģija.

Komunikācijas principi

Tieslietu padome stingri atbalstīja Tiesu komunikācijas stratēģijas nepieciešamību. Turklāt tādas stratēģijas, kura maina līdzšinējās tradīcijas, proti, kuras pamatā ir ideja par aktīvu saziņu ar sabiedrību. Labam regulējumam parasti ir divas nosacītas daļas. Vienā tiek atspoguļota ideja, attiecīgā dokumenta nepieciešamības pamatojums un ar to sasniedzamie mērķi. Otra vairāk vai mazāk detalizēti atspoguļo veicamo rīcību. Arī Tiesu komunikācijas stratēģija ietver divas dimensijas – vispārējus principus, mērķus un praktiskas vadlīnijas attiecībā uz to, kam un kādās situācijās ir jāreaģē.

Stratēģijas ievadā postulēts, ka tiesu sistēmai savā darbībā ir jāievēro taisnīgums un šim taisnīgumam ir jābūt redzamam. Šī ir visbūtiskākā stratēģijas norma, no kuras izriet pārējais regulējums. Taisnīga tiesa gan attiecībā uz tiesvedības rezultātu, gan procesu ir viena no cilvēktiesībām, kas ikvienam tiek garantēta saskaņā ar Satversmes 92.pantu. Vēloties panākt, ka lietā tiesas sasniegtais taisnīgums ir redzams, komunikācijas stratēģijas ievadā tieši efektīva sadarbība ar sabiedrību ir atzīta kā nozīmīgs tiesu darbības un attīstības priekšnosacījums. Apzinoties komunikācijas pieprasījuma esību no sabiedrības puses, stratēģija koncentrējas uz tiesas pienākumu, turpat tālāk kā principu paredzot, ka tiesai jānodrošina informācijas sniegšana sabiedrībai, tādējādi palielinot tiesu pieejamību, nodrošinot tiesu darba atklātumu, sekmējot tiesas procesa caurskatāmību, vairojot sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai un izpratni par tiesu darbu un pieņemtajiem nolēmumiem, vienlaikus mazinot korupcijas risku. Kā efektīvas komunikācijas rezultāts tiek prezumēta sabiedrības uzticēšanās tiesu varai un tās institūcijām, palāvība uz taisnīgu tiesas procesu, kas savukārt veicina uzticēšanos valstij kopumā.

Tādējādi tiesu vara ir izvirzījusi mērķi ar aktīvāku komunikāciju paaugstināt tiesu varas autoritāti. Tas darīts, apzinoties arī tiesu varas būtisko lomu tiesiskās valsts funkcionēšanā. Augsta tiesu varas autoritāte veicina sabiedrības uzticēšanos valstij, palāvību, ka valsts rīcība ir balstīta tiesībās.

Stratēģijas 2.nodaļā ir uzskaitīti principi, kas komunikācijas procesā tiesai ir jāpatur prātā. Piemēram, ka ir sniedzama tāda informācija, kas ir patiesa, objektīva un saprotama. Tas nozīmē, ka, lai sasniegtu cilvēku prātus, tiesai jārunā nevis juridiskā valodā, bet gan *jāiekāpj tāda cilvēka korpēs*, kas nav jurists. Pretējā gadījumā veidojas

monologs, kuram nav īpašas jēgas. Tiesai arī jāsniedz nozīmīga un aktuāla informācija. Par to, kāda informācija uzskatāma par nozīmīgu un aktuālu, var pārliecināties, ņemot vērā publiskajā telpā esošās debates, izrādīto interesi par konkrētām lietām, lietu kategorijām. Tādi jēdzieni kā „nozīmīgums”, „aktualitāte” komunikācijas kontekstā nozīmē to, ka tiek darīta zināma tāda informācija, kas sabiedrībai ir būtiska šodien, nevis tai ir tikai vēsturiska vērtība.

Tomēr īpaši jāizceļ divi principi, kuri būtiski maina līdzšinējās komunikācijas tradīcijas.

Pirmkārt, proaktivitāte. Paredzot saziņu ar sabiedrību kā procesu, kas ir vērsts uz sadarbību un ar mērķi veicināt sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, tiesai pēc savas iniciatīvas jāsniedz informācija, nevis tikai jāreaģē uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem. Tātad tiesai nav iedalīta pasīva loma, tai ir jābūt savai mērķtiecīgi īstenotai stratēģijai.

Otrkārt, tiesu amatpersonām ir *jāizkāpj no komforta zonas* un jāapzinās, ka reaģēšana uz reputācijas krīzēm arī ir viens no tiesu varas komunikācijas principiem. Stratēģijā šī ideja ir formulēta tādējādi, ka neētiska, neprofesionāla vai cita normatīvajiem aktiem neatbilstoša tiesneša vai tiesas darbinieka rīcība, kas nokļuvusi sabiedrības uzmanības lokā un rada reputācijas apdraudējumu, ir izskatāma normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā (piemēram, tiesnešu pašpārvaldes institūcijās), par lēmumiem informējot sabiedrību. Kā redzams no debatēm publiskajā telpā, nereti sabiedrības negatīvu viedokli rada informācijas trūkums par attiecīgo situāciju vai saņemta komentāra formālais raksturs, kas netiek uzskatīts par pienācīgu atbildi. Komunikācijas stratēģijā ir ietverta ideja, ka jārunā ir arī sarežģītās situācijās. Reputācijas apdraudējumi ir jāuztver nopietni, attiecīgie gadījumi ir jāizvērtē sistēmas iekšienē, un rezultāti jādara zināmi plašākai sabiedrībai tai saprotamā valodā. Tas izriet no iepriekš minētā par nepieciešamību veicināt uzticību tiesu varai.

Tiesu komunikācijas stratēģija nereglamentē sabiedrības vai mediju rīcību, jo tāds nav tās mērķis. Vienlaikus jāpiemin, ka kvalitatīvai sarunai ir nepieciešama visu tās dalībnieku godprātīga iesaiste. Jeb, kā tiek formulēts tiesību telpā, iepretim vienas personas tiesībām parasti ir otras personas pienākumi. Tiesu varas un sabiedrības komunikācijas kontekstā tas būtu saprotams tādējādi, ka, lai tiesu vara varētu pilnvērtīgi darboties atbilstoši minētajiem principiem, tai ir jābūt pārliecībai, ka arī, piemēram, mediji darbojas labā ticībā un saņemto informāciju atspoguļos vispusīgi, objektīvi, pārzinot attiecīgo tēmu un ievērojot augstus žurnālista ētikas standartus.

Komunikācijas veidi

Tiesu komunikācijas stratēģija ir visaptverošs dokuments un reglamentē gan saziņu ar sabiedrību kopumā (piemēram, lasot lekcijas, organizējot ēnu dienas, esot sociālajos tīklos), gan ar procesa dalībniekiem (nodrošinot iespēju iegūt vispārīgu informāciju par tiesu darbu vai ziņas par konkrētu tiesvedības procesu), gan ar plašsaziņas līdzekļiem. Tā kā plašsaziņas līdzekļi joprojām ir būtiskākais komunikācijas kanāls ar sabiedrību, tālāk tiks pievērsta uzmanība regulējumam šajā jomā.

No vienas puses, tiesai nav nepieciešams reaģēt uz katru kritiku vai darboties kā šovmenim. No otras puses, tiesa nevar gaidīt, līdz tās autoritāti iedragās smaga kritika. Tas ietekmē sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai.

Jāatzīmē, ka īpašas komunikācijas nodaļas ir izveidotas tikai divās Latvijas tiesās – Augstākajā tiesā un Rīgas apgabaltiesā. Pārējām tiesām jāizmanto esošie cilvēkresursi, kas pamatā pilda citus uzdevumus.

Ir trīs galvenie komunikācijas veidi. Pirmkārt, tiek sniegta informācija par konkrēto lietu, kad tiek atbildēts uz tādiem jautājumiem kā – kad lieta tiks izskatīta, kurš tiesnesis to izskatīs, kad tiks paziņots spriedums. Šo uzdevumu pilda tiesas administratīvais personāls. Otrs veids ir preses relīžu publicēšana. Tiesa identificē lietas, kas ir vai varētu būt interesantas sabiedrībai, un attiecīgi par tām ziņo. Tas tiek darīts, sadarbojoties administratīvajam personālam un tiesnesim. Trešais komunikācijas veids ir tiesnešu tiešā komunikācija. Šis ir viens no svarīgākajiem sasniegumiem Tiesu komunikācijas stratēģijā un neapšaubāmi viens no visvairāk apspriestajiem jautājumiem stratēģijas izstrādes procesā. Apstiprinātā stratēģija paredz, ka katrā tiesā ir jābūt runas personai. Atkarībā no konkrētās tiesas izvēles tā var būt viena vai vairākas. Piemēram, var būt viena runas persona civilīetās un otra krimināllietās. Runas personas funkciju var pildīt tiesas priekšsēdētājs.

Ideja par runas personas institūtu balstās apstākļi, ka ne visi tiesneši vēlas publiski sniegt komentārus. Vienlaikus stratēģijas izstrādes laikā žurnālisti un citas personas, kas nav tieši saistītas ar tiesu sistēmu, Tiesnešu ētikas komisijas locekļiem norādīja, ka labākā saziņa ar sabiedrību ir tā, kuru veic tiesnesis. Sabiedrībai ir svarīgi, kurš runā tiesu varas vārdā – tiesas darbinieks vai tiesnesis. Tiesnesim ir visaugstākā autoritāte sabiedrības acīs.

Stratēģijā ir noteikts, ka referējošais tiesnesis var sniegt komentārus par lietu, tomēr tas nav viņa pienākums. Vienlaikus tiesnesim jāņem vērā, ka komunikācija ir vēlama lietās, kurās ir pasludināts saīsinātais spriedums un tiesas motīvi nav sabiedrībai zināmi, bet ir būtiski, kā arī sabiedrībai īpaši aktuālās lietās. Ja referējošais tiesnesis nesniedz nekādus komentārus, bet sabiedrībai skaidrojums ir aktuāls, tiesa nedrīkst klusēt. Šādā situācijā atbildība par komunikāciju gulstas uz runas personu. Tādējādi stratēģija konceptuāli paredz veidus, kā ir sasniedzami izvirzītie mērķi. Veidi ir iezīmēti detalizēti, tajā pašā laikā to īstenošanai atstājot konkrētās tiesas ziņā pietiekami lielu rīcības brīvību. No stratēģijas viedokļa nav būtiski, kurš vai cik tiesnešu pilda runas personas pienākumus. Tāpat nav nozīmes, vai tieši tiesnesis referents ir sniedzis komentārus. Būtiski ir nodrošināt, ka tiesu vara, reaģējot uz leģitīmu sabiedrības interesi, ir sniegusi vispusīgas atbildes sabiedrībai saprotamā veidā.

Dace Mita un Pauline Koskelo. Foto no ECT arhīva

Stratēģijas īstenošana praksē

Protams, ne visi tiesneši vēlas runāt publiski. Kā jau šā raksta ievadā teikts, tam ir dažādi iemesli. Sākot ar klasisko argumentu, ka tiesneša pamatpienākums ir izskatīt tiesu lietas un viņa argumentus var atrast tiesu nolēmumos, un beidzot ar psiholoģisko pretestību. Tāpat ir jāņem vērā, ka tiesnesim, runājot publiski, ir arī vairāki ierobežojumi, piemēram, nedrīkst pārkāpt nevainīguma prezumpciju, personas tiesības uz privāto dzīvi, jāievēro datu aizsardzības prasības un dažādas prasības, kas izriet no bērna tiesībām.¹ Līdz ar to, runājot publiski, uz tiesnesi gulstas liela atbildība.

Tomēr daži veiksmīgi piemēri kalpoja kā pamudinājums arvien biežākai saziņai. 2017.gadā tiesas veica reģionālo un nacionālo plašsaziņas līdzekļu aptauju. Tās rezultāti atspoguļoja, ka komunikācija starp tiesām un medijiem ir uzlabojusies. Plašsaziņas līdzekļiem ir vieglāk saņemt informāciju un tiesas un tiesnešu komentārus, nekā tas bija pirms stratēģijas apstiprināšanas.²

¹ Par ierobežojumiem, kas tiesnesim jāievēro, sk. Kovaļevska A. Tiesneša darbs mediju un sabiedrības uzmanības centrā. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 9/2014, 28.–31.lpp.

² Sk. Zvejniece R. Kāda ir tiesu komunikācija mediju vērtējumā. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/aktualitates/kada-ir-tiesu-komunikacija-mediju-vertējuma-7442>

Ilustrējot minēto ar piemēru no prakses, var minēt Augstākās tiesas 2014.gadā izskatīto lietu par Saeimas vēlēšanu rezultātu atcelšanu. Pēc lietas izskatīšanas tiesa paziņoja sprieduma rezolutīvo daļu. Īsi pēc tam tika organizēta preses konference, kurā tiesnesis darīja zināmus galvenos sprieduma argumentus pēc būtības. Kad pēc vairākām nedēļām tika publicēts pilnais sprieduma teksts, sabiedrības interese bija ievērojami mazāka. Galvenie sprieduma motīvi sabiedrībai jau bija zināmi.

Var teikt, ka šobrīd Latvijas tiesas komunicē biežāk nekā iepriekš, tomēr parasti tas tiek darīts *post factum*. Vienlaikus žurnālisti, uzrunājot tiesnešus, bieži pauž viedokli, ka ir nepieciešama proaktīva komunikācija. Šim viedoklim var piekrist. Pašas tiesu varas interesēs ir, lai tiesas uzņemtos iniciatīvu un negaidītu, kamēr sabiedrība noformulēs savus jautājumus. Ja tiesām tiek uzdoti jautājumi par kādu situāciju, bieži jau iepriekš veidojas uzstādījums, ka kaut kas tiesas rīcībā nav bijis pareizi.

Vienlaikus ir arī ļoti labi aktīvās komunikācijas paraugi. Piemēram, ir tiesneši, kuri guvuši sabiedrības atzinību, pateicoties savam atklājumam un vēlmei komunicēt. Šāda rīcība pozitīvi ietekmē visas tiesu varas tēlu. Augstākā tiesa regulāri gatavo preses relīzes, informējot sabiedrību par aktuālajām lietām.

Ko darīt, lai vēl vairāk uzlabotu tiesu komunikāciju?

Pirmkārt, būtu nepieciešams pabeigt Tieslietu padomes iesākto darbu – izstrādāt Komunikācijas rokasgrāmatu un īstenot visus Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijās un Tiesu komunikācijas stratēģijā paredzētos pasākumus (piemēram, nodrošināt vadlīnijās un stratēģijā paredzēto, ka pie Tieslietu padomes darbojas tiesu sistēmas komunikācijas vadītājs, kurš vada un koordinē tiesu sistēmas komunikāciju un sniedz atbalstu citām par tiesu komunikāciju atbildīgajām personām). Tieši praktiski padomi un atbalsts konkrētās situācijās ir tas, kas visvairāk varētu iedrošināt tiesnesi aktīvi komunicēt. Praktiski padomi un speciālista atbalsts ir nozīmīgi tāpēc, ka ir tādi praksē svarīgi jautājumi, kurus nav iespējams teorētiski reglamentēt. Piemēram, jautājums par to, kurās situācijās tiesu varai ieteicams komunicēt. No vienas puses, tiesai nav nepieciešams reaģēt uz katru kritiku vai darboties kā šovmenim. No otras puses, tiesa nevar gaidīt, līdz tās autoritāti iedragās smaga kritika. Tas ietekmē sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai. Rezultātā nenovēršami tiek samazināts uzticības līmenis valsts varai kopumā. Tieši speciālista padoms rokasgrāmatas formā vai kā ieteikums konkrētā situācijā var palīdzēt tiesām un tiesnešiem izvēlēties pareizāko rīcības modeli konkrētā situācijā un līdz ar to arī būt aktīvākiem komunikācijā.

Otrkārt, ir svarīgi, lai tiesnešiem būtu pozitīvi aktīvas komunikācijas piemēri. Kā jau tika minēts, šobrīd ir vairāki tiesneši un tiesas, kas aktīvi informē sabiedrību par tiesu darbu, gan izmantojot preses relīzes, gan interviju un komentāru veidā, gan arī citos veidos. Šādi tiesneši un tiesas ļauj skaidrāk saskatīt ieguvumus no aktīvas komunikācijas, un tas iedrošina arī citus sekot šādam piemēram. Lieliski, ja aktīvu tiesu un tiesnešu komunikāciju pozitīvi novērtē arī ar tiesām nesaistītas personas. Arī tas iedvesmo sekot kolēģu piemēram.

Foto no ECT arhīva

Treškārt, ir nepieciešams turpināt diskusiju tiesnešu starpā par to, kāpēc aktīva tiesu komunikācija ir nepieciešama un kāda ir katra tiesneša atbildība par to. Lai arī Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīniju un Tiesu komunikācijas stratēģijas izstrādes un pieņemšanas procesā notikušās diskusijas ir sekmējušas to, ka tiesu varai vispārīgi ir mainījusies attieksme pret komunikāciju, tomēr nevar vēl teikt, ka visiem tiesnešiem ir vienota izpratne par šiem jautājumiem. Līdz ar to ir nepieciešams turpināt diskusiju, lai tādu veidotu. Turklāt sarunas un diskusija par komunikāciju ir nepieciešamas arī tāpēc, ka tiesu komunikācija notiek nepārtraukti mainīgā vidē. Mainās gan tiesu darbības procesuālais regulējums, gan tiesu sistēma, gan arī komunikācijas metodes un tendences. Līdz ar to visu laiku ir nepieciešams domāt, kā tiesām komunikācijas jomā iet laukumā līdzīgi un būt gatavām darboties arī jaunos apstākļos. Tā kā pie Tieslietu padomes šobrīd nedarbojas komunikācijas vadītājs, diemžēl nav skaidrs, kurai tiesu sistēmas amatpersonai vai kurai tiesu pašpārvaldes institūcijai vajadzētu uzņemties atbildību par šādu diskusiju.

Nobeigums

Mūsdienu sabiedrība ir informācijas sabiedrība. Šo faktu nedrīkst ignorēt. Tas nozīmē, ka arī tiesām ir jābūt pietiekami atsaucīgām un to darbam pārskatāmam. Latvijas piemērs parāda, ka pamatprincips, saskaņā ar kuru tiesnesis runā tikai caur saviem spriedumiem, ir pārmaiņu un attīstības procesā.

Tiesneša ētiska uzvedība tiesas sēdē

Dace Mita

Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 17/2018, 92.–94.lpp.

Konference „Efektīva un ētiska tiesas sēdes vadīšana”, 2018.gada 21.maijs

Man ir patiess prieks par Tiesnešu ētikas komisijas iniciatīvu rīkot sarunu, kurā varam domāt par lietām, kas ikdienā mums liekas pašsaprotamas. Ir skaidrs, ka pieklājīga uzvedība ir pašsaprotama lieta. Mums par to nebūtu jādiskutē. Tajā pašā laikā, kad mēs ētikas komisijā klausījāmies audioierakstus, lai konstatētu, kas tad īsti ir noticis tiesas zālē, reakcija bija diezgan atšķirīga. Viens saka: „Nē, tā nedrīkst runāt tiesnesis zālē”, otrs saka: „Manuprāt, tā nav uzskatāma par kliegšanu. Var just, ka tā tiesnesis vienkārši runā. Tā viņam tāda maniere.” Un sākas diskusijas, un katram veidojas atšķirīgs viedoklis. Šis bija tas gadījums, kad garās un dzīvās diskusijas bija arī auglīgas, jo beigās mēs tomēr nonācām pie kopīga redzējuma par konkrēto situāciju, un atsevišķās domas, kuras mums bija tiesības rakstīt, netika rakstītas. Mēs diskutējām, līdz nonācām pie vienota viedokļa par to, vai konkrētajā situācijā profesionālā ētika tika vai netika ievērota.

Man gan kā cilvēkam, gan kā juristam augstākā norma ir cieņa. Cieņa pašam pret sevi un cieņa pret apkārtējiem. Esmu gandarīta, ka arī mūsu Satversmē varam atrast šo vārdu gan Ievadā, kurā ir teikts, ka Latvijas valsts ir balstīta uz cilvēka cieņu, gan arī 95.pantā, kurā cilvēkam ir dota aizsardzība, ka valsts aizsargā viņa godu un cieņu.

Neesmu dzirdējusi, ka, pretendējot uz tiesneša amatu, kāds runātu par to, vai prātis uzvesties, vai prātis novadīt tiesas sēdi. Kad tiesnesis sāk savas darba gaitas, var redzēt *špikerīšus* priekšā par to, kā jāievēro procesuālā kārtība, kad ir jādod vārds vienam, kad otram, jautājumi, replikas, debates utt. Tādu atgādinājumu – esi mierīgs, pacietīgs, nekliedz – tādu, protams, nav, tas liekas pašsaprotami. Un tomēr šīs situācijas rodas. Tiesa neapšaubāmi ir valsts varas daļa, un ir šīs varas attiecības. Tāpēc, manuprāt, par šo jautājumu ir jādodomā, jo tieši tiesa ir tā, kurai ir jālīdzsvaro šīs attiecības.

*Man gan kā cilvēkam, gan kā juristam
augstākā norma ir cieņa. Cieņa pašam pret
sevi un cieņa pret apkārtējiem.*

*Atbildība par to, kā jūtas cilvēks tiesas zālē,
ir tiesneša atbildība. Mums par to ir jādomā.*

Cilvēki, kas atnāk uz tiesu, ir ļoti dažādi. Protams, juridisko profesiju pārstāvjiem no prokuratūras, no advokatūras jau ir pieredze, rūpīgums, jau ir zināms skatījums, kā tiesā notiek process, kādai ir jābūt uzvedībai. Bet ir ļoti daudz cilvēku, kam tā ir pirmā un vienīgā pieredze. Es pieļauju: ja es nestrādātu tiesā un nonāktu tiesas zālē, piemēram, kā pieteicējs, es būtu diezgan nedroša savās sajūtās. Tāpēc atbildība par to, kā jūtas cilvēks tiesas zālē, ir tiesneša atbildība. Mums par to ir jādomā. Mēs esam tāpēc, lai palīdzētu nonākt pie pareizā, taisnīgā rezultāta, un mums nav vajadzīgi cilvēki, kas ir nobijušies, kas ir dusmīgi, kas mums nekādā veidā nepalīdzēs pie šā rezultāta nonākt.

Atgādināšu psihologu pētījumus, ka jebkurās attiecībās pirmo iespaidu veido pirmās 90 sekundes. Tik mazs laiks ir vajadzīgs. Ļoti noturīgu pirmo iespaidu veido pusminūte līdz četrām minūtēm. Un lielākoties tā ir neverbālā komunikācija. Ir divi uzvedības modeļi, kas veido negatīvu iespaidu. Viens ir tas, ka mēs izturamies pret cilvēkiem „no augšas”. Jebkurās attiecībās, arī tiesā, tas mums ir jāpatur prātā. Jo tieši tiesas rīcībā ir tie instrumenti, lai par to padomātu, lai līdzsvarotu, jo vislabāko sarunu, vislabāko rezultātu var sasniegt tikai tad, ja šī saruna ir līdzvērtīga.

Kad mēs ieejam zālē, mēs kā tiesneši esam diezgan koncentrējušies uz lietu. Protams, tas ir galvenais – faktiskie apstākļi, tiesību normas – tas viss ir jāatrod, jāsaprot un spriedumā saprotami un pamatoti jāuzraksta. Tajā pašā laikā ir šis „neatkarīgais vērotājs”, kurš mūs vēro, kā mēs izturamies zālē, jo tieši zālē notiek saruna. Ne velti lietās, kuras tiek izskatītas pēc būtības, īpaši jau rajona tiesā, pamatā ir šis mutvārdu process, ir saruna, un ir jābūt sarunai. Un šis neatkarīgais vērotājs vēro, kā es esmu ienākusi zālē, kā es pret viņu vērsos, kā es izturos pret vienu vai pret otru, vai vienādi. Kāpēc viņš vienam drusciņ pasmaidīja, bet man sarauc uzacis? Pieļauju, ka tiesneši to pat var nepamanīt, jo mēs darām savu darbu, un tas ir procesa ietvars, kurā tu reaģē un kaut kādā veidā rīkojies. Tomēr ir jāpatur prātā, ka tevi visu laiku vēro un kā tas izskatās. Jo, galu galā, tas viss veido tiesību uz tiesu sastāvdaļu, un tava rīcība – vai tu esi klieudzis vai neesi kliedzis – beigās var radīt pārkāpumu Latvijas valstī.

Vai ir vajadzīgas īpašas normas, kas ir uzrakstītas un kas stāsta, kā mums jāuzvedas? Tiesnešiem taču vajadzētu būt augstas kultūras cilvēkiem un pašiem būtu jāsaprot, kā jāuzvedas. Tomēr citās dzīves sfērās ir šis tiesiskais regulējums, kas, piemēram, pasaka, ka ar mašīnu nedrīkst ātri braukt, ja kas, policija tevi var gaidīt aiz stūra. Ir Valsts ieņēmumu dienests vai KNAB, kas mums pasaka – nē, šādi uzvesties nevar un kā tad būtu pareizi.

Arī mums attiecībā uz profesionālo ētiku ir šie regulējumi izstrādāti. Pārejot jau pie atsevišķām konkrētām lietām, kuras Tiesnešu ētikas komisija ir izskatījusi šo gadu laikā, jāteic, ka šis darbs tiešām ir vainagojies ar panākumiem. Paskatījos desmit

gadu statistiku, kā tas viss attīstījās. Mēs sākam ar dažiem iesniegumiem gadā, ļoti daudz diskutējām, rakstījām skaidrojumus un atzinumus. Skatos, ka šogad Tiesnešu ētikas komisija jau ir uzrakstījusi tik daudz dokumentu, cik ir bijis rekords vienā no iepriekšējiem gadiem visa gada laikā. Domāju, tas norāda nevis uz to, ka cilvēki vai tiesneši ir kļuvuši vai nu kašķīgāki, vai mazāk prot uzvesties, vai nesaprot, kā uzvesties, un arvien vairāk tiesnešu vērsas ētikas komisijā, bet tas drīzāk norāda, ka ir sasniegts mērķis, ar ko mēs sākam šo darbu – ka mēs gribam palīdzēt tiesnešiem, būt par sarunu biedriem. Ja ir kāds jautājums – uzdodiet, domāsim visi kopā! No 58 Tiesnešu ētikas komisijas dokumentiem, kurus mēs varam atrast vietnē www.tiesas.lv, deviņi ir par izturēšanos tiesas zālē. Iniciatori šīm sarunām ir bijuši dažādi – gan privātpersonas, gan tiesu priekšsēdētāji, kuri vērsušies un teikuši, ka, viņuprāt, šī situācija nav bijusi adekvāta. Tiesnešu ētikas komisija parasti aplūkoja divus dokumentus. Viens ir starptautisks, ANO ietvaros radīts dokuments – Bangaloras Tiesnešu ētikas principi, otrs ir Latvijas Tiesnešu ētikas kodekss, kas ir uzrakstīts jau 1995.gadā un ir spēkā no tā laika, ko mēs ļoti veiksmīgi varam piemērot šodien un arī turpmāk. Jo šīs normas jau ir mūžīgas visos laikos, tās nemainās un, domāju, arī nemainīsies. Kas man ļoti patīk Bangaloras principos – tur ir seši principi, kas tiek nosaukti par vērtībām. Vērtība – neatkarība, vērtība – objektivitāte, vērtība – godprātīgums, atbilstība – tās visas ir vērtības.

Un, kad es domāju jums īsi nolasīt, kuras tad būtu tās galvenās normas, kuras būtu svarīgi zināt, ka tiesnešiem tādas ir, man sanāca diezgan daudz atzīmēt katrā vērtībā. Neatkarība ir princips, ka tiesnesis ar savu stāju apliecina un veicina augstus tiesneša ētikas standartus, lai palielinātu sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, kas ir ļoti svarīgs apstāklis tiesnešu neatkarības saglabāšanai. Objektivitātes ietvaros tiesnesis nodrošina, ka viņa rīcība gan tiesā, gan ārpus tās veicina un nostiprina sabiedrības, juristu un tiesvedības dalībnieku uzticēšanos tiesnešu un tiesu sistēmas objektivitātei. Godprātības ietvaros tiesneša rīcībai un uzvedībai jāattaisno cilvēka uzticēšanās tiesnešu godprātībai. Taisnīgums ne vien faktiski jānodrošina, bet arī jārada sabiedrībā pārliecība, ka tas ir nodrošināts. Runājot par atbilstību, tiesnesim jāizturas tā, lai viņš nedarītu kaunu tiesneša amatam. Runājot par vienlīdzību, savus pienākumus tiesnesis nedrīkst veikt tā, ka ar vārdiem vai rīcību izrāda aizspriedumus pret kādu personu vai grupu nebūtisku apstākļu dēļ. Visbeidzot vērtības – kompetence un rūpība. Tiesnesis nodrošina kārtību un pieklājību visā tiesas sēdes laikā, ir pacietīgs, cienīgs un pieklājīgs.

Arī Latvijas Tiesnešu ētikas kodekss sastāv no kanoniem. Tiesnešu ētikas komisija parasti nepārraksta visas šīs normas. Mēs parasti atrodam tā saucamās speciālās normas, kas ir tuvāk izskatāmajam gadījumam. Attiecībā uz uzvedību ir teikts, ka tiesnesim ir jābūt iecietīgam, cieņas pilnam un laipnam pret procesa dalībniekiem. Iztiesājot lietas, jādarbojas pacietīgi, nosvērti un nesteidzīgi, tomēr efektīvi un uzņēmīgi. Savi uzdevumi jāpilda ar atbildības sajūtu un bez aizspriedumiem. Jāizvairās no vārdiem un runas, žestiem vai citas darbības, ko varētu saprast kā neobjektivitāti vai aizspriedumu izpausmi. Šīs jau ir speciālās normas par izturēšanos, bet, manuprāt, pietiktu ar vienu – ka tiesnesis tur cieņā savu amatu, tiesu varas neatkarību un tiesas godīgumu. Un, pat ja nebūtu šie divi skaistie dokumenti uzrakstīti, domāju, Tiesnešu ētikas komisijas, ja

tāda tiktu izveidota, darbs netiktu kavēts nevienam brīdī, jo šīs normas rastos pašas, jo tās ir vērtības. Tās būtu tieši tās pašas, pat ja tās nebūtu uzrakstītas, bet tiktu piemērotas.

Pāriesim pie konkrētiem gadījumiem. Piemēram, sūdzību bija iesniedzis advokātu birojs, un ētikas komisija konstatēja, ka tiesnesis nav ļāvis advokātam izteikties, pārtraucis, ironizējis. Piemēram, lietojis tādas izteicienus: „Vai jūs arī teātrī tā lecat augšā un sakāt, ja jums kaut kas nepatīk?” Acīmredzot advokāts bija teicis „no otras puses”, un tiesnesis bija teicis „un no trešās un no ceturtās...” Visbeidzot tiesnesis teicis: „Rakstiet sūdzību, kā jau jūsu birojs to mēdz darīt.” Parasti procedūra ir tāda, ka vispirms tiesnesim prasa paskaidrojumu, lai viņš izskaidro savu redzējumu, lūdzot pastāstīt, ko tiesnesis pats par to domā. Tiesnesis saka: man ir tēlaina valoda, un es vienkārši norādīju uz šo procesuālo iespēju iesniegt sūdzības, kas ir ļoti pareizi. Ētikas komisija saka, protams, pats fakts, ka tiesnesis aizrāda tiesas sēdes laikā, nav ētikas pārkāpums. Bet veids, kādā tas tika izdarīts, un lietotie izteicieni liecina par šo ironisko un aizspriedumaino attieksmi. Mēs nezinām, vai tiesnesim tajā dienā vienkārši bija slikts garastāvoklis, vai viņam patiešām nepatika šis juridiskais birojs, bet sekas ir tādas, ka jebkuram, klausoties no malas, liekas – jā, attieksme ir aizspriedumaina, līdz ar to tas ir ētikas normu pārkāpums. Līdzīgi kā šodien stāstīja par armēņu lietu Cilvēktiesību tiesā. Vieni sūdzējās, ka tiesnesis, izskatot lietu saka: „Nebārstieties ar apvainojumiem, jo vairāk vai mazāk tas var atsaukties uz lietas izskatīšanu!” Diskusija acīmredzot bija gājusi tālāk, un sēdes vadītājs bija teicis: „Nevajag baidīt ar tiesas priekšsēdētāju” un doti mājieni, ka tiesnesis pats tagad izpilda tiesas priekšsēdētāja pienākumus un ka nekādu cerību tur nebūs. Tiesnesis, sniedzot savu paskaidrojumu, teica – tas viss ir apmelojums, jo tiesas process tika vadīts saskaņā ar procesuālo tiesību normām un apvainojumi pret dalībniekiem netika izteikti. Kad mēs kopā klausījāmies audioierakstu, tiesnesis teica – jā, varbūt man tā balss tāda skaļa un dusmīga. Un komisija saka: jā, izteikumi varēja radīt šaubas par objektivitāti, pat ja nebija tā domāti. Es ļoti labi atceros to reizi, kad mēs runājām ar tiesnesi. Jā, varēja redzēt, ka tiesnesim arī jebkurā situācijā ir šis stils tā runāt, ka liekas, ka viņš ir visu laiku dusmīgs, kaut gan var redzēt, ka cilvēks nav dusmīgs. Tas runas stils ir tāds. Bet tad, kad cilvēks ir zālē un runā ar tiesu, domāju, viņam nav jānodarbina prāts ar jautājumiem, vai tiesnesis ir pret mani dusmīgs, vai viņš vispār ir dusmīgs. Mēs esam uzņēmumiem ievērot šos standartus, un par to ir jādomā.

Bija viena ļoti interesanta lieta, kur process bija novadīts pareizi, nebija lietoti nekādi slikti vārdi, nekas slikts. Mēs klausījāmies trīs, četras reizes. Un piekritām tam, kas sūdzībā rakstīts – tonis ir augstprātīgs. Ir tāds viegls cinisms, augstprātība, kas nāk ārā, un to jūt, to nevar nepamanīt. Šajā gadījumā tas tika uzskatīts par pārkāpumu.

Kāda privātpersona atrakstīja, ka viņa ir vilusies tiesu sistēmā tāpēc, ka izturēšanās bijusi ļoti paaugstinātā tonī, izskanējis aizkaitinājums par to, ka pierādījumi nav laikus iesniegti, replikas par personīgo pieredzi. Tā bija ar bērnu saistīta lieta par to, cik tad vajadzētu būt līdzekļiem, lai varētu bērnu uzturēt. Arī šoreiz tiesnese saka – nē, viņa nav kliegusi, viņa ir vienlīdzīgi pret visiem attiekusies, vienlīdz skarba bijusi un viņai vispār ir skaļa balss. Komisija atzina, ka ne dalībnieku izturēšanās, ne jautājumu būtība, ne dalībnieku prasību pamatotība nevar būt pamats tiesneša nepacietībai, neiecietībai,

*Ir speciālas normas par izturēšanos,
bet, manuprāt, pietiktu ar vienu – ka tiesnesis
tur cieņā savu amatu, tiesu varas neatkarību
un tiesas godīgumu.*

aizkaitinājumam vai aizvainojošai uzvedībai. Tiesneša izteikumi par lietas būtību, ja būtu izteikti citā veidā, būtu gluži vietā. Tātad atkal problēma ar veidu.

Vēl viena sūdzība par kliegšanu, par emociju nevaldīšanu. „Es ne pirmo dienu strādāju tiesā. Kaut ko tādu redzu pirmo reizi. Jūs nenorādīsiet, kā man rīkoties. Procesu es vadu, ne jūs.” Arī šajā gadījumā tiesnesis saka – tas nebija ētikas pārkāpums, jo es rīkojos atbilstoši procesuālām normām. Un tas ir simptomātiski, ka pašam acimredzot ir visgrūtāk izvērtēt savu uzvedību, jo visos gadījumos ir bijis tā, ka nāk uz komisiju un saka: es atceros to gadījumu – nekā tāda tur nebija, viņi mani apmelo.

Ētikas komisija ir arī skatījusi un atzinusi, ka pret kolēģiem ir jāizturas pieklājīgi. Jo, piemēram, vienā tiesas sēdē tiesnesis bija pārņēmis lietu no kolēģa, un dalībnieki bija atsaukušies, ka tiesnesis bija darījis tā un nolēmis tā, un tiesnesis tiesas sēdē saka: „Tas nepārzina civilprocesu, ir kaut ko sadarījis, un uz to paļauties nevar...” Kā nevar! Tiesu sistēma ir viens vesels, nevis atsevišķi tiesneši. No malas lasot, šķiet, ka tie varētu būt izdomāti, pārspīlēti gadījumi. Bet tie visi ir ņemti no dzīves. Acimredzot par to ir jārunā un jārunā.

2016.gadā Ētikas komisijā tapa skaidrojums par tiesneša izturēšanos tiesas zālē. Nolasīšu tēzes no šā skaidrojuma, jo, manuprāt, tur ir pateikts nepieciešamais:

1. Tiesas kompetence spriest par lietā piemērojamām normām nekādā veidā nepieļauj raudzīties uz lietā iesaistītajiem no varas pozīcijām.
2. Cieņa pret cilvēku ir viens no Latvijas pamatprincipiem.
3. Tiesnesis ir persona, kas palīdz nodrošināt personas tiesību ievērošanu.
4. Taisnīgs process ir ne tikai formāla procesuālo darbību veikšana; tas ietver cieņpilnu attieksmi pret zālē esošajiem.
5. Profesionāls tiesnesis ne tikai pārzina piemērojamās tiesību normas, bet arī nodrošina, ka cilvēks tiesā nejūtas pazemots.
6. Un, kas ir ļoti būtiski, katra tiesneša rīcība ietekmē – ceļ vai grauj – tiesu varas autoritāti. Ja personības rakstura iezīmes (paaugstināta balss, dusmīgs tonis) pilnībā neatbilst vispārējam priekšstatam par to, kas tiek saprasts ar cieņpilnu attieksmi un laipnu uzvedību, tad tiesnesim ir īpaši jāpiedomā, lai viņa personiskās īpašības neietekmē tiesu lietu izskatīšanu.

Uzstāšanās
konferencē
pieejama

Tiesnesis nevar aizbēgt no laika, kurā viņš dzīvo

Dace Mita

Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 19/2019, 117.lpp.

Grāmatas „Tiesas un mediju komunikācija. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu” atvēršanas pasākums, 2019.gada 18.oktobris

Aigars Strupiņš, Daina Ābele, Dace Mita, Ringolds Balodis. Foto: Evija Trifanova, LETA

Grāmatas izdošana parasti ir skaists brīdis, jo cilvēku prātiem un sirdīm tiek nodots kāds radošs veikums. Bet grāmatas, kura aplūko valstiski svarīgus jautājumus, izdošana ir īpaša tādēļ, ka ir būtiska šīs valsts kā demokrātiskas un tiesiskas valsts attīstībā. Esmu pārliecināta, ka šī ir tieši šāda grāmata. Tajā tiek aplūkotas attiecības starp tiesu sistēmu, kas ir viens no valsts varas atzariem, un medijiem, kas to ietekmes ziņā pamatoti tiek dēvēti par ceturto varas atzaru. Šo varu savstarpējo attiecību saturs, veids, kādā tās tiek uzturētas, tiešā veidā ietekmē sabiedrības viedokli ne tikai par to, vai konkrēta tiesu lieta ir izspriesta taisnīgi.

Gudrais padoms „klusēšana zelts un runāšana sudrabs” ne visās situācijās ir vērā ņemams.

Šo attiecību kvalitāte ietekmē iedzīvotāju viedokli par to, cik tiesiska, demokrātiska un taisnīga ir valsts. Domāt, runāt par tiesu varas un mediju attiecībām nozīmē vienlaikus risināt šos fundamentālos jautājumus.

Pavisam nesenā pagātnē bija laiks, kad tiesneši uzskatīja, ka savs viedoklis par lietu ir jāpauž tikai nolēmumā, ka, runājot par lietu pirms tās pabeigšanas, ir liels risks pateikt kaut ko, kas rada iespaidu, ka lieta ir izspriesta, vēl pirms ir uzrakstīts nolēmums, proti, ka šādi var tikt pārkāptas personu cilvēktiesības. Latvijas tiesnešiem ir rūgta pieredze šajā ziņā, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu Laventa lietā vēl 2002.gadā, kurā tika atzīts, ka tiesnesis ir pārkāpis nevainīguma prezumpcijas principu, pirms sprieduma presei atklājot, ka spriedums būs notiesājošs vai daļēji attaisnojošs. Šis, protams, bija atvēsinošs faktors vēlmei sazināties ar presi. Jāatzīst arī, ka klātesošs ir cilvēciskais faktors. Ir jāsaprot, ka tiesnesis savu darbu saista ar pienākumu izspriest lietas, bet ne tās publiski komentēt.

Tomēr pat tiesnesis nevar aizbēgt no laika, kurā viņš dzīvo. Nevar neredzēt, ka sabiedrībā ir milzīgs pieprasījums būt informētai par tiesu lietām. Nevar nesaprast, ka efektīva šā pieprasījuma apmierināšanai tiesu iesaiste ir nepieciešama. Nevar ignorēt, ka sabiedrībā lielāku uzticēšanos rada tieši tiesneša, nevis tiesas personāla komentārs. Un šie apstākļi ir ņemami vērā, zinot, ka pastāv cieša korelācija starp sabiedrības uzticēšanos tiesu varai ar uzticēšanos valstij kopumā. Tiesu darbs ir saistīts ar atbildību. Gan ar atbildību šaurākā nozīmē – rast pareizo risinājumu katrā konkrētā lietā, gan ar atbildību plašākā – Latvijas kā demokrātiskas un tiesiskas valsts nozīmē. Tiesu varas autoritātei šajā plašākajā kontekstā ir milzīga nozīme. Situācijas dažādās valstīs atšķiras, valstu demokrātijas, tiesiskuma, tiesu varas autoritātes tradīcijas ir atšķirīgas. Tāpēc risinājumi par to, kāds būtu pareizākais tiesu darba atspoguļošanas veids, ir jāmeklē katrai valstij pašai. Latvija ar savu pieeju jau ir atpazīstama Eiropā, mūsu Tiesu komunikācijas stratēģija, kuru 2015.gadā apstiprināja Tieslietu padome, ieinteresēja citu valstu kolēģus, un pagājušajā gadā es referēju par mūsu pieredzi Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kad tur, kā ierasts, atklājot jauno tiesas darba gadu, pulcējas tiesneši no Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas dalībvalstīm. Šobrīd Latvijā ir izveidots tiesiskais pamats, regulējums, kurā pausts tiesu varas redzējums par to, kā tiesu varai vajadzētu sazināties ar sabiedrību. Kā parasti, ar normu uzrakstīšanu īstā dzīve tikai sākas. Tikai darbojoties praksē, mēs varam saprast, kas ir darīts veiksmīgi un kas ir bijis kļūdaini. Tomēr konceptuāli ir skaidrs, ka gudrais padoms „klusēšana zelts un runāšana sudrabs” ne visās situācijās ir vērā ņemams. Katrā ziņā Latvijā tiesu varas autoritātes celšanai ar nolēmumu uzrakstīšanu nepietiek. To regulāri parāda sabiedrības aptaujas. Tiesnešiem nav jābūt šovmeņiem, bet, kā jau teicu, nevar ignorēt tos apstākļus, kādos mēs dzīvojam. Ja saruna

Foto: Santa Koha, „Latvijas Vēstnesis”

veicina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai un valstij kopumā, tad tā ir tiesu varas atbildība ņemt šo faktu vērā. Es domāju, ka paradigmas maiņa tiesu sistēmā ir notikusi – ir izveidojusies sapratne par to, ka saruna ar sabiedrību ir kļuvusi par tiesneša profesijas sastāvdaļu.

Šodien atveramās grāmatas virsvērtība ir dažādo skatpunktu jautājumā par tiesu un mediju komunikāciju apkopošana vienā izdevumā. Šie redzējumi fiksē laiku, kurā mēs esam, – esošās tradīcijas un vēlmes turpmākai sadarbībai. Lai izdodas tās sabalansēt un īstenot, kā mērķu paturot prātā Latvijas kā demokrātiskas, tiesiskas un taisnīgas valsts stiprināšanu!

ADMINISTRATĪVĀS TIESAS

Stipra tiesu vara – tiesiskas valsts stūrakmens

Dace Mita. Pirmpublicācija¹

Latvijai kā demokrātiskai valstij jābūt visaugstākajiem standartiem tiesu varas neatkarības un objektivitātes nodrošināšanā. Tas nozīmē caurspīdīgu, saturiski objektīvu procesu, kurā tiek izraudzīti tiesu varas pārstāvji. Kā vienīgajiem kritērijiem šajā procesā jābūt personas reputācijai, profesionālajai kompetencei un spējai būt neatkarīgai un objektīvai lēmumu pieņemšanā. Tiesiskuma nodrošināšana nav iespējama, ja no personas, stājoties tiesneša amatā, tiek sagaidīts konkrēts viedoklis kāda jautājuma lemlēmšanā.

Likumā nostiprinātā kompetence Senāta departamentam teikt galavārdu par topošajiem kolēģiem, manuprāt, ir zināmas uzticēšanās apliecinājums. Un tā tas arī jāisteno – ka ir šāda uzticēšanās un ka mēs to apzināties. Šādas lietas nevar pārvērst bezkaislīgos detalizētos kritērijos un saskaitāmo punktu summā. Dzīve pati parāda svarīgās lietas, kam jāpievērš uzmanība. Un tas tāpēc nenozīmē, ka senatori ir neobjektīvi.

Viens no demokrātiskas tiesiskas valsts principiem ir tiesu varas neatkarība. Stipra tiesu vara ir viens no stipras demokrātiskas tiesiskas valsts stūrakmeņiem. Tikai neatkarīga tiesu vara var nodrošināt tiesiskuma ievērošanu valstī. Tikai ar neatkarīgas tiesu varas darbību valsts var pilnvērtīgi īstenot cilvēktiesības, tostarp tiesības uz taisnīgu tiesu.

Ikvienam, vērsoties tiesā, ir jābūt pārliecinātam, ka tiesa būs kompetenta, process objektīvs un rezultāts taisnīgs. Tiesiskums ir demokrātiskas valsts pamatprincips, pamatvērtība. Bez tā nav iespējama valsts, kurā augstākā vērtība ir cilvēka cieņa.

Ir ļoti svarīgi izskatīt lietas ātri. To gribētu visi, arī tiesa. Bērnu jautājumi, veselību skaroši jautājumi, imigrācijas, izraidīšanas, citas cilvēktiesību lietas, galu galā, arī nodokļu strīdi – būtu labi, ja pāris mēnešos tiesas ar to tiktu galā. Jo katrā lietā tiek skartas kādas tiesības vai tiesiskās intereses. Tas nav iespējams. Tāpēc, ja kādu lietu kategoriju izceļ un izdala no vispārējās lietu izskatīšanas kārtības, tad, manuprāt, ir nepieciešami objektīvi argumenti. Bet ne tādi, ka būtu labi, ja šīs kategorijas lietu izskatītu ātrāk. Šādu kritēriju var attiecināt uz visu lietu kategorijām. Ir jākonstatē leģitīms mērķis, kura sasniegšanai šāds risinājums būtu vienīgais pareizais.

Tas, ka tiesnesis atklāj – tuvākajā laikā gaidāma lieta, kurā ir interesants problēmjautājums, uz kuru var paskatīties dažādi, – nav objektivitātes principa pārkāpums.

Tiesību teorija vairāk būtu izmantojama teorijā esošo viedokļu atspoguļošanai, salīdzināšanai, tad sava slēdziena izdarīšanai. Bet tā, garāmejot paņemot domas, man šķiet, ka tiesai nevajadzētu. Pie daudz kā mēs taču paši nonākam, un mums arī to vajadzētu darīt.

¹ Raksts veidots, apkopojot D. Mitas teikto un rakstīto individuālajā saziņā.

Likumdošanas procesa kvalitāte tiesneša skatījumā

Dace Mita

Jurista Vārds, 11.10.2016., Nr. 41 (944), 38.–41.lpp.

Valsts varas sadalījumā likumdošanai ir citi uzdevumi nekā tiesu varai, un pirmšķietami tiesnesim nebūtu jādoma par likumdošanas procesu. Tiesneša darbības laukā ir pavisam citi jautājumi. Tajā pašā laikā tiesneša „darba instruments” ir tiesību normas, tostarp tās, kuras ietvertas likumdevēja pieņemtajos likumos. Līdz ar to likums kā rezultāts tiesnesi ļoti interesē. Labs rezultāts bez kvalitatīva procesa ir tikai veiksmes jautājums. Līdz ar to bez pārdomāta, labi izstrādāta un ievērota procesa laba likuma kā rezultāta iespējamība ir diezgan minimāla.

Ko nozīmē labs likums, ir skaidrs katram tā piemērotājam. Primāri ir nepieciešams mērķis, pēc tam jāapzina topošā regulējuma tvērums, un, visbeidzot, tas jāizstrādā atbilstoši iepriekš minētajiem uzstādījumiem. Ja ir skaidrs topošā likuma mērķis un tvērums, projekta izstrādātāji secīgi ietver nepieciešamo regulējumu tādā veidā, lai piemērotājs vēlāk varētu gan atrast atbildi uz jautājumu attiecīgajā jomā, gan arī – un tas nav mazsvarīgi – saprast konkrētā regulējuma vietu kopējā tiesību sistēmā. Autores ieskatā, likumam kopumā nav jābūt uzrakstītam un normām formulētām ļoti detalizēti, tomēr tam ir pietiekami skaidri jāpauž tajā ietvertā likumdevēja griba.

Tiesnešiem savā darbā nākas noskaidrot likumdevēja gribu, ja lietā nepieciešama normas vēsturiskā interpretācija. Tiek vērtēta likumprojekta anotācija, salīdzināts, kā mainījušās redakcijas trīs lasījumu gaitā, tiek arī lasītas Saeimas sēžu stenogrammas (lai dzirdētu atbildīgās komisijas viedokli, kā arī Saeimas locekļu debates). Tāpat tiek meklēti Saeimas rīcībā esošie likumprojekta izstrādes materiāli, kas atspoguļo likumprojekta apspriešanu komisijās. No vienas puses, minētie līdzekļi izklausās pietiekami. No otras, tomēr jāatzīst, ka salīdzinoši bieži ir gadījumi, kad, izmēģinot iepriekš minētās iespējas, tiesnesis ir turpat, kur sācis. Informācija nav iegūta.

Anotācijā (īpaši, ja likumprojekts ir par jaunu likumu vai tas ietver apjomīgus grozījumus) interesējošais jautājums var nebūt aplūkots. Pēc tam pastāv iespēja, ka otrajā vai trešajā lasījumā attiecīgā norma ir konceptuāli mainīta vai pat tikai radusies. Šādi normai anotācijas nav. Ja priekšlikumu iesniedzis valdības pārstāvis, iespējams izlasīt pavadvēstuli, tomēr pat šādā gadījumā konkrētais priekšlikums starp citiem, ja tādi ir bijuši vairāki, var nebūt argumentēts.

Labs rezultāts bez kvalitatīva procesa ir tikai veiksmes jautājums. Līdz ar to bez pārdomāta, labi izstrādāta un ievērota procesa laba likuma kā rezultāta iespējamība ir diezgan minimāla.

Ja palīdzība tiek meklēta Saeimas deputātu publiskajās debatēs jeb Saeimas sēdēs, kurās tiek akceptēti vai noraidīti iesniegtie priekšlikumi, tad jāatzīst, ka tas, vai būs iespēja dzirdēt atbildīgās komisijas izvērstu skaidrojumu un Saeimas locekļu debates, lielā mērā ir atkarīgs no tā, kuras Saeimas darba kārtībā attiecīgais jautājums ticis meklēts. Praksē secināts: jo senāk ievēlēts likumdevējs likumu pieņēmis, jo lielāka iespēja, ka deputāti ir publiski apsprieduši tā projektu. Var atrast Satversmes sapulces un Saeimas sēžu materiālus par likumprojektiem, kas izvērtēti debatēti starpkaru Latvijas likumdevējā, arī pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas – 5., 6., 7. Saeimas laikā. Bet kādā brīdī tendencei sākoties un turpinoties, ar katru nākamo Saeimas sasaukumu publisku debašu kļūst arvien mazāk. Tāpēc ļoti laba iespēja ir iepazīties ar Saeimas komisiju sēžu materiāliem, kuros var lasīt un arī dzirdēt notikušās apspriedes. Vienlaikus jāatzīst, ka arī šie materiāli ne vienmēr sniedz atbildi uz jautājumu par likumdevēja gribu. Šogad autore divas reizes vērsās Saeimā ar lūgumu izsniegt komisijas sēžu materiālus. Atbilde uz interesējošajiem jautājumiem netika gūta. Ja tiesnesis neiegūst pilnvērtīgu atbildi par normas izcelsmi un likumdevēja apsvērumiem, spriedumā normas saturs netiek atklāts, izmantojot vēsturisko interpretācijas metodi. Vienlaikus jāpiebilst, ka ir arī gadījumi, kad atbildes tiek rastas.

Viss iepriekš teiktais liek piekrist šā brīža iniciatīvām apsvērt, kas būtu uzlabojams likumdošanas procesā. Pirmkārt, lai norma pati par sevi un kontekstā ar citām būtu pietiekami saprotama (šajā sakarā vienmēr ir vērts rūpīgi formulēt likuma mērķi, likuma piemērotājam tas ļoti palīdz citu likuma normu satura atklāšanā). Otrkārt, ja rodas nepieciešamība, lai atbildi par likumdevēja apsvērumiem varētu gūt pēc padziļinātas vēsturiskās situācijas izpētes.

Ir iespējami divu veidu ceļi. Pirmo varētu nosaukt par „kosmētisko variantu”, bet otro – par fundamentālo jeb likumdošanas procesa vājos punktus analizējošo. „Kosmētiskajā variantā” var meklēt tādas risinājumus kā anotāciju detalizētāka izstrāde un pievienošana jebkuram priekšlikumam vai aizliegums sniegt priekšlikumus pēc būtības uz trešo lasījumu. Šiem abiem priekšlikumiem kopumā var piekrist.

Vienlaikus, autores ieskatā, diskusija vairāk ir izvērāma otrajā virzienā. Ir vērts padomāt, ko darīt, lai jau uz Saeimu virzītais likumprojekts ir kvalitatīvs un brīdī, kad tas tiek apsvērts Saeimā, politiķu redzējumi tiek iesniegti par atsevišķiem jautājumiem, nevis likumprojekts tiek būtiski pārstrādāts, kā tas mēdz notikt īpaši ar lielajiem likumprojektiem. Ja konceptuāli tiek turpināta iespēja likumprojektu Saeimā būtiski pārstrādāt, tad aizliegums uz trešo lasījumu iesniegt priekšlikumus

par projektu pēc būtības var mazināt pieņemtā likuma kvalitāti. Jo daudz jaunu normu saturošam likumprojektam pēc tā izskatīšanas otrajā lasījumā objektīvi ir nepieciešama tā novērtēšana kopumā un kopsakarā ar citām tiesību normām gan attiecīgajā likumprojektā, gan citos normatīvajos aktos. Savukārt konstatēto neatbilstību novēršana vai regulējuma tālāka uzlabošana, kas šādā gadījumā ir objektīvi nepieciešama, uzskatāma par konceptuālu, nevis redakcionālu.

Jāņem vērā, ka likumdošanas process plašākā nozīmē noris ne tikai Saeimā, bet jau iepriekšējā – likumprojekta izstrādes – stadijā. Līdz ar to ir jāpievērš uzmanība likumprojekta virzībai arī stadijā, kad tas ir projekta izstrādātāja pārziņā. Lai likumprojekts, kas izstrādāts valsts pārvaldē (tāda ir likumprojektu lielākā daļa) un tiek virzīts uz Saeimu pieņemšanai, ir rūpīgi pārdomāts gan konceptuālā, gan redakcionālā līmenī. Lai tam vajadzības gadījumā tiek pievienota apjomīga pavadošo dokumentu pakete. Lai Saeimas deputātiem, ja rodas vajadzība uzklaut ekspertus, tie ir nevis jāpieaicina no malas un jālūdz izstrādāt jaunas normas pēc būtības, jo iesniegtais variants atzīts par nepilnīgu vai nekvalitatīvu, bet gan tos var izvēlēties jau no iepriekš likumprojekta izstrādē iesaistītajiem, kuri var kompetenti atbildēt uz visiem jautājumiem par likumprojektā ietvertajām normām. Ja Saeima konceptuāli nepiekrīt izstrādātajam likumprojektam, tad pirmajā lasījumā tas būtu noraidāms, nevis, ņemot vērā tikai to, ka likums attiecīgajā jomā ir nepieciešams, virzāms tālākai izskatīšanai otrajā lasījumā, zinot, ka projekts tiks būtiski pārstrādāts. Jo vairāk tiks stiprināts valsts pārvaldes resurss un likumprojekta izstrāde sākotnējā posmā, jo kvalitatīvāks projekts tiks nodots izvērtēšanai likumdevējam, kurš varēs debatēt konceptuāli par likumprojektu kopumā vai par atsevišķiem jautājumiem, nenododoties apjomīgai un konceptuālai projekta pārrakstīšanai. Šādā gadījumā noteikums uz trešo lasījumu iesniegt tikai redakcionālus priekšlikumus radītu pozitīvu efektu, jo novērstu konceptuāli jaunu (līdz ar to mazāk apsvērtu) priekšlikumu iesniegšanu likumdošanas procesa noslēguma posmā.

Visbeidzot, sarunā par likumdošanas procesa uzlabošanu ir jāmin vēl viena Latvijas likumdošanas procesam diezgan raksturīga iezīme – tiesību normu samērā biežā mainība. Administratīvajiem tiesnešiem, izspriežot lietu, kurā lūgts atcelt kādu lēmumu, diezgan bieži lietā piemērojamā ir nevis normas aktuālā, bet gan vēsturiskā redakcija. Gada, divu, trīs laikā tiesību normas redakcija var būt mainīta – pat vairākas reizes. Vai šāda situācija ir saistīta ar likumdevēja konceptuālā redzējuma maiņu vai nekvalitatīva projekta akceptēšanu, grūti spriest bez dziļākas analīzes. Tomēr arī šo jautājumu derētu aplūkot likumdošanas procesa uzlabošanas kontekstā, jo tiesību sistēmas stabilitāte nenovēršami ietekmē tiesiskās vides kvalitāti valstī kopumā.

Jauno administratīvo tiesu atšķirīgais process

Dace Mita

Likums un Tiesības, 2004, 6.sēj., Nr. 4, 119.–123.lpp.

Anotācija

Rakstā analizēta administratīvo lietu izskatīšana tiesā, īpašu uzmanību pievēršot Administratīvā procesa likumā paredzētajiem jaunievedumiem. Ņemot vērā dažādo tiesību avotu lomu administratīvajā procesā, aplūkots Administratīvā procesa likumā ietvertā jēdziena „tiesību norma” izpratne, akcentējot vispārējo tiesību principu nozīmi. Analizētas civilprocesa un administratīvā procesa principu atšķirības, kā arī vispārīgi raksturoti jaunievedumi administratīvo lietu izskatīšanā. Tā kā atlīdzinājums ieņem nozīmīgu vietu administratīvajā procesā, aplūkoti ar atlīdzinājumu saistītie Administratīvā procesa likuma noteikumi. Raksta nobeigumā uzmanība veltīta jautājumam par speciālo tiesību normu veidošanu, ar kurām tiek paredzēti vispārējo noteikumu izņēmumi, kas regulē administratīvo procesu tiesā.

Ievads

Šā raksta uzdevums ir aplūkot to, kā Administratīvā procesa likums reglamentē administratīvo lietu izskatīšanu tiesā, uzmanība tiks pievērsta atsevišķiem būtiskiem jaunievedumiem, kas saistīti ar lietu izskatīšanas principiem un izskatīšanas kārtību.

Līdz 2004.gada 1.februārim administratīvo procesu iestādē reglamentēja Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumi Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi”, savukārt administratīvo lietu izskatīšanā tiesā piemēroja Civilprocesa likuma Vispārīgos noteikumus, kā arī Latvijas Civilprocesa kodeksa 22.–25.nodaļas noteikumus. Jau 1998.gada 14.oktobrī pieņemot Civilprocesa likumu, likumdevējs tā pārejas noteikumu 1.punktā paredzēja, ka attiecīgās Latvijas Civilprocesa kodeksa nodaļas būs spēkā līdz dienai, kad spēkā stāsies Administratīvā procesa likums. Ar šā likuma spēkā stāšanos spēku zaudēja gan Administratīvo aktu procesa noteikumi, gan arī minētās civilprocesuālās normas.

Administratīvā procesa likuma izstrādē ir ņemtas vērā Eiropas Padomes rekomendācijas, Eiropas valstu tiesību zinātnes un tiesu prakses atziņas. Noteikumi, kas reglamentē administratīvo procesu tiesā, ir izstrādāti, par pamatu ņemot

Civilprocesa likuma projekta,¹ vēlāk jau Saeimā pieņemtā Civilprocesa likuma, normas.

Tiesību normu piemērošana

Administratīvā procesa likuma 1.panta ceturtajā daļā kā viens no likumā lietotajiem terminiem ir skaidrots termins „tiesību norma”: tiesību norma ir normatīvs akts (tā daļa) un vispārējie tiesību principi.

Tiesību normas jēdziens, kaut arī jau pietiekami plaši izmantots normatīvajos tiesību aktos, parasti netiek definēts. Šā termina iekļaušana Administratīvā procesa likuma tekstā vispār un tieši šādā redakcijā ir dzīves diktēta nepieciešamība, kuru noteikuši vēsturiskie apstākļi, kas ietekmējuši Latvijas tiesiskās sistēmas attīstību kopumā. Tiesību normas skaidrojumam ir vairāki mērķi. Pirmkārt, skaidri noteikt tos tiesību avotus, kas attiecīgās tiesību normas piemērotājam jāņem vērā. Otrkārt, nošķirt dažādus administratīvajā procesā piemērojamos tiesību avotus. Šī terminoloģija Administratīvā procesa likuma tekstā tiek konsekventi lietota. Treškārt, akcentēt vispārējo tiesību principu nozīmi administratīvajā procesā.

Transformācijas tiesiskajā sistēmā ir cieši saistītas ar attiecīgajā brīdī pastāvošo politisko sistēmu.² Latvijas tiesiskā sistēma ir piedzīvojusi krasas pārmaiņas, kas tiesību normu piemērotājiem ir likušas un joprojām liek pat kardināli pārorientēties no viena tiesību loka uz otru. Sākotnēji pēc Latvijas valsts dibināšanas Latvijas tiesiskā sistēma tuvinājās kontinentālās Eiropas tiesību lokam. Piederība pie sociālistisko tiesību loka būtiski mainīja Latvijas tiesisko sistēmu kopumā, bet tagad tiesību normu piemērotājiem šī sistēma jāaizmirst, cik vien ātri iespējams, jo pēc Latvijas valstiskuma atjaunošanas Latvijas tiesiskā sistēma mērķtiecīgi virzās atpakaļ uz kontinentālās Eiropas tiesību loku.

Atšķirības starp sociālistisko un kontinentālās Eiropas tiesību loku pirmām kārtām izpaužas izpratnē par tiesību avotiem.³ Abos tiesību lokos primārais tiesību avots ir likums un citi normatīvie tiesību akti, tātad rakstītās tiesību normas. Tomēr sociālistiskajā tiesību lokā normatīvie tiesību akti ir vienīgais tiesību avots⁴, bet kontinentālās Eiropas tiesību lokā tiek atzīts, ka rakstītās tiesību normas, lai cik rūpīgi un detalizēti izstrādātas, vienmēr būs nepilnīgas.⁵ Lai aizpildītu „robustus” rakstītajās tiesību normās, tiesību normu piemērotājiem jāvērsas pie sabiedrībā

pastāvošās taisnīguma izpratnes. Jo arī rakstītās jeb tā dēvētās pozitīvās tiesības nevis stāv pāri dabiskajām tiesībām, bet gan izriet no tām un ir cieši saistītas ar taisnīguma un tikumības jēdzieniem.⁶ Tiesiskā valstī nav iespējams uzskatīt, ka tiesību un likuma jēdzieni ir identiski. Pieņemtais lēmums var būt formāli likumīgs, bet pēc savas būtības prettiesisks.

Ar terminu „normatīvais tiesību akts” tiek apzīmēts viens no tiem tiesību avotiem, kuros iekļautas tiesību normas. Šis termins uzskatāms par virsjēdzienu, jo aptver gan ārējos, gan iekšējos normatīvos tiesību aktus.⁷ Ārējie normatīvie tiesību akti un to piemērošana administratīvajā procesā ir nošķirta no iekšējiem normatīvajiem tiesību aktiem un to piemērošanas.⁸

Akcentējot vispārējo tiesību principu nozīmi, Administratīvā procesa likuma Vispārīgajos noteikumos ir iekļauti vairāki vispārējie tiesību principi, kurus piemēro administratīvajā procesā. Administratīvā procesa likuma 4.panta pirmajā daļā minētie principi gan nav vienīgie, kas iekļauti likuma tekstā. Tiesību principi var būt gan nosaukti (piemēram, objektīvās izmeklēšanas princips), gan arī ietverti tiesību normas tekstā (piemēram, personas tiesības tikt uzklautai). Visbeidzot, kā to nosaka 4.panta otrā daļa, ir piemērojami arī Administratīvā procesa likuma tekstā neminēti, bet iestāžu praksē vai tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē atklātie, atvasinātie vai attīstītie vispārējie tiesību principi.

Vispārējie tiesību principi ir jāpiemēro gadījumā, kad attiecīgo jautājumu neregulē ārējais normatīvais tiesību akts, kā arī ārējo un iekšējo normatīvo tiesību aktu interpretēšanā.⁹

No Administratīvā procesa likuma 84.panta izriet, ka gadījumā, ja iestāde nav piemērojusi vispārējo tiesību principu, kas konkrētajā gadījumā bija jāpiemēro, vai piemērojusi to nepareizi, persona var apgalvot, ka attiecīgais administratīvais akts ir prettiesisks. Šāda pieeja attiecināma arī uz lietas izskatīšanu tiesā. Administratīvā procesa likuma 103.panta pirmā daļa *inter alia* nosaka, ka administratīvā procesa tiesā būtība ir tiesas kontrole pār administratīvā akta vai faktiskās rīcības tiesiskumu vai lietderības apsvērumiem rīcības brīvības ietvaros. Tiesiskums jau pats par sevi ietver arī atbilstību vispārējiem tiesību principiem. Savukārt administratīvā akta

⁶ Sk. plašāk: Liepa L. Pozitīvās tiesības. Grām.: Meļķis E. (Red.). Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 108.–115.lpp.

⁷ Likumos galvenokārt tiek izmantots virsjēdziens „normatīvie akti”, savukārt Ministru kabineta tā izdotos normatīvajos tiesību aktos dod priekšroku vēl plašākam terminam – „tiesību akti”, bet arī īpaši nenodalojot iekšējās tiesību normas no ārējām tiesību normām. Līdz ar to tiesību normas piemērotājam jāizvērtē attiecīgās tiesību normas saturs. Ja, piemēram, kādā likumā ir ietverta atsauce uz normatīvajiem aktiem, tad atkarībā no tā, kāds ir šīs normas priekšmets, izriet, vai regulējums jāmeklē ārējos vai iekšējos normatīvajos tiesību aktos. Visbiežāk gan praksē ar atsauci uz normatīvajiem aktiem ir domāta atsauce uz ārējiem normatīvajiem tiesību aktiem.

⁸ Sk. Administratīvā procesa likuma 67.panta ceturto un sesto daļu, kur ir noteikta abu šo normatīvo tiesību aktu veidu piemērošana administratīvā akta pamatošanā.

⁹ Sk. Administratīvā procesa likuma 15.panta piekto daļu.

¹ Par Administratīvā procesa likumu. Latvijas Vēstnesis, 1997. 22.jūlijs, Nr. 186. Šeit minētas arī svarīgākās Eiropas Padomes rekomendācijas administratīvā procesa jautājumos, kuras ievērotas, izstrādājot Administratīvā procesa likumu.

² Tiesību transformācijas jautājumi Latvijā plašāk ir analizēti grāmatā: Lēbers D.A. (Red.). Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). – Rīga: Fonds „Latvijas Vēsture”, 2000.

³ Levits E. Pārveidojot PSRS tiesiskās sistēmas mantojumu. Likums un Tiesības, 2002, 4.sēj., Nr. 6 (22), 166.lpp.

⁴ Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1975, 193.lpp.

⁵ Chapter 3. Sources of law. In: David R. (Ed.). International encyclopedia of comparative law. Vol. 2. – Tuebingen: Mohr, 1975–1984, p.5.

izvērtēšana arī no lietderības apsvērumu aspekta (rīcības brīvības ietvaros¹⁰) akcentē samērīguma principa ievērošanu. Līdz ar to, ja tiesa nav piemērojusi attiecīgos (t.i., konkrētajā gadījumā piemērojamās) vispārējos tiesību principus vai nepareizi veikusi lietderības apsvērumu pārbaudi (atbilstoši Administratīvā procesa likuma 66.panta noteikumiem), spriedumu nevar uzskatīt par tiesisku, kā to prasa Administratīvā procesa likuma 246.panta trešā daļa.

Vispārējie tiesību principi var būt ietverti rakstītā tiesību normā, bet var arī nebūt ietverti nevienā normatīvajā tiesību aktā.¹¹ Tas, vai princips ir kādā normatīvajā tiesību aktā ierakstīts vai nav ierakstīts, nemaina tā juridiski saistošo raksturu. Piemēram, viens no vispārējo tiesību principu „stūrakmeņiem” – taisnīguma princips – nav *expressis verbis* minēts Administratīvā procesa likuma tekstā, tomēr šā principa nozīme un juridiski saistošais raksturs nav diskutējams.

Nemot vērā vispārējo tiesību principu raksturu, nevar uzskatīt, ka Administratīvā procesa likumā iekļautie principi stājās spēkā līdz ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanos. Atsevišķu vispārējo tiesību principu ietveršana Administratīvā procesa likuma tekstā nemaina šo principu juridiski saistošo raksturu. Tāpat nevar uzskatīt, ka tie principi, kas iekļauti Administratīvā procesa likuma tekstā, juridiskā spēka hierarhijā ir augstāk par tiem vispārējiem tiesību principiem, kas tur nav minēti.

Atšķirības procesuālajos principos

Atšķirības procesuālajos principos nosaka administratīvi procesuālo tiesību būtība, jo viena no šo tiesību pamatfunkcijām ir nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu administratīvi tiesiskajās attiecībās.¹² Svarīgi ir tas, lai valsts rīkotos ne tikai materiāli, bet arī procesuāli taisnīgi un tiesiski. Līdz ar to tiesas kontrolē ietilpst ne tikai izpildvaras pieņemtie lēmumi no to satura, bet arī no procesuālās virzības viedokļa. Pastāv uzskats, ka tiesas kontrole pār procesuālo tiesību ievērošanu ir daudz nozīmīgāka un intensīvāka.¹³

Administratīvais process neapšaubāmi ir veidots ar mērķi radīt personai pēc iespējas labvēlīgāku procesuālo regulējumu. Tas attiecināms gan uz iestādes, gan tiesas stadiju. Administratīvajā procesā tiesā visbiežāk viens no procesa dalībniekiem būs privātpersona, bet tai preti uzstāsies valsts, pašvaldība vai cits publisko tiesību subjekts vai privātpersona, kurai ir deleģēta valsts vara. Tātad vienā pusē ir indivīds,

kurš, ļoti iespējams, ir bez īpašām zināšanām attiecīgajā nozarē, bet otrā pusē – profesionālas, īpaši apmācītas amatpersonas, kurām administratīvo aktu izdošana attiecīgajā jomā ir to tiešais amata pienākums. Indivīds jau *ipso facto* ir nevienlīdzīgā situācijā attiecībā pret iestādi. Tāpēc, lai pēc iespējas izlīdzinātu procesa dalībnieku pozīcijas, Administratīvā procesa likumā iekļautas vairākas normas, kas atvieglo indivīda iesaistīšanos procesā.

No Administratīvā procesa likuma 186.panta redakcijas redzams, ka likumdevējs ir pēc iespējas atvieglojis iespēju personai vērsties tiesā ar pieteikumu. Tās ziņas, kuras pieteikumā jānorāda, neprasa no pieteicēja īpašas juridiskās zināšanas (piemēram, ir jānorāda iestāde, kas administratīvo aktu izdevusi, bet nav obligāti jānorāda atbildētājs), pieteicējam nav arī pienākuma iesniegt visus pierādījumus. Varētu teikt, ka pieteikumā jānorāda vienīgi tik daudz, lai ir skaidrs, no kā un par ko tas tiek iesniegts. Ja nepieciešams, tiesa *ex officio* noskaidro vēl kādus apstākļus vai vāc pierādījumus. Tiesas galvenais uzdevums ir rast taisnīgu risinājumu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās.

Civilprocesa likuma 10.pants noteic, ka puses savas procesuālās tiesības īsteno sacīkstes formā, turpretim administratīvajā procesā saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 107.panta ceturto daļu tiesa lietu skata, piemērojot objektīvās izmeklēšanas principu. Tas nozīmē, ka tiesa dod norādījumus un ieteikumus administratīvā procesa dalībniekiem, kā arī pēc savas iniciatīvas savāc pierādījumus.

Līdztekus objektīvās izmeklēšanas principam administratīvajā procesā tiesā indivīdam labvēlīgas ir arī normas, kas citādi sadala pierādīšanas pienākumu, nekā tas noteikts civilprocesā. Civilprocesā prasītājam ir jāpierāda sava prasība, bet atbildētājam – savu iebildumu pamatotība, turpretim administratīvajā procesā pierādīšanas pienākums gulstas uz atbildētāju.¹⁴ Iestādei ir jāpierāda tie apstākļi, uz kuriem tā balsta savu iebildumu, turklāt iestāde var atsaukties tikai uz tiem pamatojumiem, kas minēti administratīvajā aktā. Savukārt pieteicējs pierādījumu vākšanā piedalās tikai atbilstoši savām iespējām.

Indivīdam tomēr ir paredzēta aktīvāka loma lietās, kurās tiek prasīts atlīdzinājums. Administratīvā procesa likuma 96.pants paredz, ka administratīvajā procesā iestādē iesniedzējam ir pienākums darīt visu iespējamo, lai samazinātu savus zaudējumus vai kaitējumu, kā arī darīt iestādei zināmus visus nepieciešamos apstākļus, lai tā varētu noteikt atlīdzinājuma apmēru. Turpmāk tiesā persona vairs nevar atsaukties uz jauniem, iepriekš neminētiem apstākļiem.

Lai gan administratīvais process izlīdzina personas nevienlīdzīgo stāvokli attiecībā pret valsti, tajā pašā laikā arī personai ir uzlikts kāds būtisks pienākums. Lai paātrinātu lietas izskatīšanu, Administratīvā procesa likuma 135.pants nosaka personas pienākumu būt sasniedzamai. Persona var norādīt jebkuru adresi. Piemēram, fiziskajai personai nav obligāti jānorāda adrese, kas likumā noteiktajā kārtībā ir reģistrēta kā šīs personas dzīvesvieta. Galvenais ir tas, lai tiesa zina adresi, kur šo personu var sasniegt,

¹⁰ Par rīcības brīvības izmantošanu sk.: Levits E. Generālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība. Likums un Tiesības, 2003, 5.sēj., Nr. 6 (46), Nr. 7 (47), 162.–169., 194.–205.lpp.

¹¹ Plašāk par vispārējo tiesību principu nozīmi sk. Iljanova D. Vispārīgie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. Grām.: Melķis E. (Red.). Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 87.–107.lpp.

¹² Sk. plašāk Levits E. Par administratīvā procesa vietu un funkcijām Latvijas tiesību sistēmā. Latvijas Vēstnesis, pielikums, Jurista Vārds, 1998. 19.marts, Nr. 10/11.

¹³ Briede J. Administratīvā akta tiesiskums. Latvijas Vēstnesis, pielikums, Jurista Vārds, 2004. 23.marts, Nr. 11.

¹⁴ Sk. Administratīvā procesa likuma 150.pantu.

ja to vajag izsaukt vai uzaicināt uz tiesas sēdi. Ja tiesas pavēste ir nogādāta likumā paredzētajā kārtībā, uzskatāms, ka personai ir paziņots par lietas izskatīšanas laiku un vietu (izņemot gadījumu, kad persona atrodas prombūtnē un pavēstes piegādātājs ir izdarījis par to atzīmi, norādot arī, kad gaidāma šīs personas atgriešanās). Ja persona nav sasniedzama tās norādītajā adresē, pavēsti nosūta uz personas dzīvesvietu vai juridisko adresi. Šajā gadījumā uzskata, ka personai ir paziņots par lietas izskatīšanas laiku un vietu septītajā dienā pēc pavēstes nodošanas pastā.

Administratīvo lietu izskatīšana

Līdz ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanos darbu uzsāka arī jaunas tiesu institūcijas. Administratīvo lietu pirmajā instancē izskata Administratīvā rajona tiesa, apelācijas kārtībā lietu izskata Administratīvā apgabaltiesa, bet kasācijas kārtībā – Senāta Administratīvo lietu departaments.

Saskaņā ar Administratīvā procesa likumu visas administratīvās lietas var tikt skatītas visās trijās instancēs. Administratīvās lietas izskatīšana pēc būtības paredzēta pirmās instances tiesā un apelācijas instances tiesā, savukārt kasācijas kārtībā apelācijas instances spriedumu administratīvā procesa dalībnieks var pārsūdzēt, ja tiesa pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas vai, izskatot lietu, pārsniegusi savas kompetences robežas.

Pirmajā instancē lietu parasti izskata tiesnesis vienpersoniski, savukārt apelācijas un kasācijas kārtībā lietu izskata koleģiāli attiecīgā tiesa triju tiesnešu sastāvā. Tomēr atsevišķos gadījumos šajā ziņā ir iespējama cita kārtība. Arī pirmās instances tiesā lietu var skatīt koleģiāli (triju tiesnešu sastāvā). Tas iespējams gadījumā, kad lieta ir sevišķi sarežģīta. Par to, vai lieta uzskatāma par sevišķi sarežģītu vai ne, lemj pirmās instances tiesas priekšsēdētājs.¹⁵ Arī kasācijas kārtībā atsevišķos gadījumos iespējams lietu skatīt paplašinātā tiesas sastāvā – Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdē. Atšķirībā no Administratīvā procesa likuma 109.panta pirmās daļas redakcijas, runājot par kopsēdi, 338.panta piektā daļa un 346.panta otrā daļa risina vairākus procesuālus jautājumus, neietverot nevienu ģenerālklausulu par to, kādos gadījumos lieta nododama izskatīšanai kopsēdē. Tomēr var prezumēt, ka lietas izskatīšana senatoru kopsēdē, līdzīgi kā lietas izskatīšana koleģiāli pirmajā instancē, notiks īpašos gadījumos (piemēram, kad lieta ir nozīmīga turpmākās tiesu prakses veidošanā).

Visas minētās administratīvo tiesu institūcijas atrodas Rīgā. Šāda tiesu institūciju kompakta izvietošana paver iespēju veidot vienotu tiesu praksi Administratīvā procesa likuma piemērošanā.

Taču tiesas atrašanās tikai vienā pilsētā var radīt problēmu ar tiesas pieejamību personām no attālākām reģioniem. Tiesas pieejamība ir viena no tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļām. Arī administratīvo aktu izdevējiem, piemēram, pašvaldību pārstāvjiem (kuru administratīvie akti ir vieni no visvairāk pārsūdzētajiem

administratīvajiem aktiem), laika un izmaksu ziņā nebūs izdevīgi braucieni uz Rīgu sakarā ar tiesas procesiem. Lai nodrošinātu tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu un vienlaikus mazinātu praktiska rakstura problēmas, Administratīvā procesa likumā ir paredzēta iespēja lietu izskatīt rakstveida procesā. Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 114.panta noteikumiem rakstveida process ir iespējams, pastāvot zināmiem nosacījumiem. Proti, lietā esošajiem dokumentiem ir jābūt pietiekamiem, turklāt šādi lietas izskatīšanas kārtībai rakstveidā ir piekrituši administratīvā procesa dalībnieki. Šajā sakarībā jāpievērš uzmanība lietotai terminoloģijai. Ir nepieciešams, lai rakstveida procesam piekristu ne tikai pieteicējs un atbildētājs, bet arī citi dalībnieki, ja tādi ir.

Vēl viens jaunievedums lietas iztiesāšanā ir pieteicēja zvēresta institūts. Pieteicējs (fiziskā persona) var ar zvērestu apstiprināt savus paskaidrojumus gadījumā, kad citu pierādījumu nav vai arī tie nav pietiekami droši.¹⁶ Par zvēresta nepieciešamību lemj tiesa un uzaicina personu zvērēt. Tomēr nevar uzskatīt, ka zvēresta došana automātiski aizved pie personai labvēlīga iznākuma. Zvērests ir viens no pierādīšanas līdzekļiem, un tādējādi tas tiesai paver iespēju personas paskaidrojumus vērtēt tāpat kā citus likumā paredzētos pierādīšanas līdzekļus. Par apzināti nepatiesu ziņu sniegšanu personu var saukt pie kriminālatbildības. Jāatzīst gan, ka patlaban tiesai ir diezgan problemātiski izmantot šīs Administratīvā procesa likuma normas, jo divus mēnešus kopš Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās Krimināllikumā joprojām nav izdarīti attiecīgie grozījumi.

Administratīvā procesa likums ievieš vēl vienu jaunu institūtu – pagaidu noregulējumu¹⁷. Izmantojot pagaidu noregulējumu, tiesa varēs uz laiku pēc būtības noregulēt konkrētas tiesiskās attiecības. Lai tiesa varētu lemt par pagaidu noregulējumu, ir nepieciešami divi priekšnosacījumi. Pirmkārt, jābūt pamatam uzskatīt, ka sprieduma izpilde varētu kļūt apgrūtināta vai neiespējama. Otrkārt, nepieciešams motivēts pieteicēja pieteikums. Pagaidu noregulējumu tiesa varēs ietvert vai nu lēmumā, kas līdz tiesas spriedumam aizstās administratīvo aktu vai faktisko rīcību, vai arī lēmumā, kas uzliks attiecīgajai iestādei pienākumu noteiktā termiņā veikt konkrētu darbību vai atturēties no konkrētas darbības. Kā visbiežāk iespējamo pagaidu noregulējumu varētu minēt gadījumus, kad ir pārsūdzēts pašvaldības lēmums par gājienu, demonstrāciju un citu tamlīdzīgu pasākumu rīkošanu, kur tiesas lēmums ir nozīmīgs noteiktu termiņu ietvaros.

Nemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi,¹⁸ indivīda tiesību efektīvākai aizsardzībai arī attiecībā uz tiesas veiktajām darbībām Administratīvā procesa likuma 50.pantā ir iekļauta norma, kas reglamentē tiesai noteiktā termiņa neievērošanas sekas. 50.panta otrā daļa paredz, ka gadījumā, ja tiesa neievēro likumā noteiktos procesuālās darbības izpildes termiņus, administratīvā procesa dalībnieks var vērsties pie tiesas

¹⁶ Sk. Administratīvā procesa likuma 224.panta pirmo daļu.

¹⁷ Sk. Administratīvā procesa likuma 22.nodaļu.

¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 26.oktobra spriedums lietā „Kudla v. Poland”, iesnieguma Nr. 30210/96. Šajā spriedumā Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka valstīm ir jārada efektīvs mehānisms, kuru indivīds var izmantot, lai sūdzētos par tāda procesa pārmērīgu ilgumu, kurā viņš ir iesaistīts.

¹⁵ Sk. Administratīvā procesa likuma 109.panta pirmo daļu.

priekšsēdētāja ar sūdzību. Tiesas priekšsēdētājs var uzdot tiesnesim izpildīt attiecīgo darbību, nosakot konkrētu datumu. Ja tiesnesis neievēro tiesas priekšsēdētāja noteikto termiņu, tas var būt pamats atlīdzinājuma prasīšanai. Savukārt sūdzības iesniegšana tiesas priekšsēdētājam jau pati par sevi var būt par pamatu tiesneša noraidīšanai.

Atlīdzinājums

Cilvēktiesību īstenošanu nevarētu uzskatīt par pilnvērtīgu, ja tiesību aizskārums gadījumā personai nebūtu iespējas saņemt atlīdzinājumu par tai nodarītajiem mantiskajiem zaudējumiem vai nodarīto personisko kaitējumu. Tā kā administratīvais process ir ļoti cieši saistīts ar cilvēktiesību ievērošanu, pats par sevi saprotams tas, ka šā institūta procesuālai īstenošanai ir piešķirta īpaša nozīme un izstrādāti detalizēti noteikumi.

Tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu personai ir garantētas Satversmes 92.pantā.¹⁹ Administratīvā procesa likuma 92.panta redakcija ir veidota, balstoties uz Satversmē lietoto terminoloģiju. Persona ir tiesīga prasīt atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem un personisko kaitējumu (arī morālo kaitējumu), kas ir atbilstīgs tam nodarījumam, kurš radīts ar administratīvo aktu vai faktisko rīcību.

Termins „atbilstīgs” nav saprotams tādā nozīmē kā „pilnīgs”, „pilnā apmērā”. Šis termins pēc savas būtības drīzāk gan nozīmē „samērīgs”, „taisnīgs”. Tā, piemēram, atlīdzinājumu var samazināt vai pat nepiešķirt, ja persona pati ir vainojama par to, ka radies zaudējums.²⁰ Ja tas ir iespējams, reizēm taisnīgs atlīdzinājums var būt nevis noteiktas naudas summas izmaksa, bet gan iepriekšējā stāvokļa atjaunošana (*restitutio in integrum*). Šādu iespēju paredz Administratīvā procesa likuma 94.panta ceturtā daļa.

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 93.panta noteikumiem tiesā prasījums par atlīdzinājumu var nonākt divējādi. Pirmkārt, persona, pārsūdzot administratīvo aktu, savā pieteikumā var ietvert arī prasījumu par atlīdzinājumu. Šajā situācijā ir iespējams gan tāds gadījums, kad augstāka iestāde jau ir lēmusi par atlīdzinājumu (apstrīdēšanas stadijā), gan arī tāds gadījums, kad valsts pārvaldei nav bijusi iespēja par to lemt (t.i., ja augstākas iestādes nav, tā ir Ministru kabinets vai saskaņā ar normatīvo tiesību aktu administratīvo aktu var pārsūdzēt tiesā bez apstrīdēšanas augstākā iestādē). Otrkārt, atlīdzinājums var būt kā atsevišķs priekšmets pieteikumam tiesā, proti, persona nav prasījusi atlīdzinājumu vienlaikus ar administratīvā akta vai faktiskās rīcības apstrīdēšanu vai pārsūdzēšanu, bet prasījusi to atsevišķā administratīvajā procesā pēc tās administratīvās lietas izskatīšanas pabeigšanas, sakarā ar kuru šī persona prasa atlīdzinājumu. Tātad kā vispārēju kārtību Administratīvā procesa likums paredz iespēju vispirms personas prasījumu par atlīdzinājumu izskatīt iestādes stadijā un iet uz tiesu tad, ja nav izdevies vienoties.

Administratīvā procesa likuma kontekstā būtiski ir noteikt personas tiesības uz atlīdzinājumu, šo atlīdzinājumu piešķirt un noteikt pareizo budžetu, no kura atlīdzinājums, ja tāds ir piešķirts naudas izteiksmē, maksājams. Administratīvā procesa likums nerisina tādus jautājumus kā vainīgās amatpersonas noskaidrošana un šīs amatpersonas iespējamā sodīšana, jo tas ir nevis administratīvā procesa, bet gan pārvaldes iekšējais jautājums. Administratīvajā procesā nerisina arī jautājumu par to, kā tiek izpildīts tiesas spriedums, ar kuru iestādei uzlikts pienākums veikt naudas maksājumu. Administratīvā procesa likuma 385.pants noteic, ka izpildiestādes pieeju budžetu līdzekļiem regulē īpašs likums. Neraugoties uz to, ka Administratīvā procesa likums jau ir stājies spēkā, minētais likums vēl nav pieņemts, līdz ar to var būt apgrūtināta tiesību uz atlīdzinājumu praktiskā īstenošana. Taču šāda likuma neesība nemazina personas tiesības saņemt atlīdzinājumu, ko tiesa tai būs piešķirusi.

Atkāpes no Administratīvā procesa likuma regulējuma

Administratīvais process tiesā ir izstrādāts, nosakot vienotu pieeju administratīvo lietu izskatīšanā. Šāds secinājums izriet arī no Administratīvā procesa likuma 3.panta, kas nosaka šā likuma piemērošanu gan iestādē, gan tiesā. Taču formulējumi pirmajā un otrajā panta daļā atšķiras. Panta pirmajā daļā, runājot par administratīvo procesu iestādē, Administratīvā procesa likumā skaidri paredz speciālo tiesību normu esību, bet attiecībā uz procesu tiesā (panta otrā daļa) šādas atsaucis nav. Atsevišķu lietu kategoriju izskatīšanā citos likumos ir paredzētas speciālās normas, bet no tiesību normu kolīziju risināšanas viedokļa vienmēr var atsaukties uz speciālajām un jaunākajām tiesību normām. Tomēr nevar neņemt vērā Administratīvā procesa likuma 3.pantā pausto likumdevēja gribu attiecībā uz atšķirībām Administratīvā procesa likuma piemērošanā iestādes un tiesas stadijā.

Arī Administratīvā procesa likumā iekļautās atsaucis uz citiem likumiem drīzāk būtu piemērojamas šauri. Tā, piemēram, gan administratīvā akta apstrīdēšanas, gan pārsūdzēšanas stadijā attiecībā uz administratīvā akta darbību Administratīvā procesa likums kā vispārēju gadījumu paredz administratīvā akta darbības apturēšanu.²¹ Tomēr praksē var būt gadījumi, kad priekšroka tiek dota sabiedrības, nevis indivīda interesēm un administratīvā akta darbība netiek apturēta. Tāpēc Administratīvā procesa likuma 185.panta otrajā daļā ir paredzēti daži gadījumi (piemēram, nodokļa vai cita maksājuma veikšana valsts vai pašvaldības budžetā vai policijas lēmums, kura mērķis ir novērst tiešas briesmas sabiedriskajai kārtībai). Pantā minētais uzskaitījums nav pilnīgs. 185.panta otrās daļas 2.punktā ir paredzēts, ka administratīvā akta darbība netiek apturēta arī citos likumos noteiktajos gadījumos. Tomēr, ņemot vērā vispārējo normu spēkā esību un to mērķi, šādām speciālajām normām drīzāk vajadzētu būt izņēmumiem no vispārējās kārtības.

Līdz ar to, turpmāk nosakot izņēmumus no vispārējās Administratīvā procesa likumā noteiktās kārtības, kas attiecas uz lietu izskatīšanu tiesā, tos vajadzētu pamatot ar leģitīmām interesēm.

²¹ Sk. Administratīvā procesa likuma 80.panta pirmo daļu un 185.panta pirmo daļu.

¹⁹ Plašāku Satversmes 92.panta trešā teikuma analīzi sk. Butāns M. Valsts atbildība par tiesību aizskārumiem. Likums un Tiesības, 1999, 1.sēj., Nr. 4, 108.–114.lpp.

²⁰ Eiropas Padomes Ministru komitejas 1984.gada 18.septembra rekomendācijas Nr. R(84)15 „Par valsts atbildību” 3.princips.

Kopsavilkums

Administratīvā procesa likums ievieš vairākus būtiskus jaunievedumus administratīvo lietu izskatīšanā tiesā atšķirībā no līdzšinējās spēkā esošās kārtības. Ir noteikts objektīvās izmeklēšanas princips, kas padara tiesas lomu aktīvāku, nekā tā bija, piemērojot civilprocesā pastāvošo sacīkstes principu. Ir citādi sadalīts pierādīšanas pienākums, uzliekot to atbildētājam. Savukārt personas pienākums ir piedalīties pierādījumu vākšanā atbilstoši savām iespējām. Ir atvieglota personas pieejamība tiesai, jo, piemēram, atbildētāja norādīšana pieteikumā nav izvirzīta kā obligāta prasība. Administratīvā procesa likums paredz arī tādus procesuālus jaunievedumus kā rakstveida procesu, pieteicēja zvērestu un pagaidu noregulējumu.

Papildus procesuāliem jaunievedumiem Administratīvā procesa likumā ir definēti un nošķirti tiesību avoti, tādējādi atvieglojot to piemērošanu. Īstenojot Satversmē noteiktās tiesības uz atlīdzinājumu, Administratīvā procesa likums nosaka mehānismu, kā šīs tiesības īstenojamas administratīvā procesa kārtībā, uzsverot atbilstīguma nozīmi atlīdzinājuma veida un apmēra noteikšanā.

Lai gan Administratīvā procesa likuma sadaļa par administratīvo lietu izskatīšanu tiesā tika izstrādāta, lielā mērā vadoties no spēkā esošā Civilprocesa likuma, tomēr abiem procesuālajiem likumiem būtiski atšķiras sākumpunkts – administratīvais process tiesā ir izstrādāts, lai pēc iespējas izlīdzinātu indivīda un valsts sākotnēji nelīdztiesīgās pozīcijas un palīdzētu tiesai pieņemt taisnīgu lēmumu konkrētajā lietā. Paturot to prātā, jaunievedumu būtību izprast ir vieglāk.

Vai administratīvā tiesa darbojas atbilstoši tās izveides mērķim

Dace Mita, Inga Ruska

Jurista Vārds, 24.04.2018., Nr. 17/18 (1023/1024), 10.–13.lpp.

Ievads

Administratīvā procesa likums stājās spēkā 2004.gada 1.februārī, tostarp sadaļa attiecībā uz lietu izskatīšanu tiesā. Tātad jau 14 gadus administratīvās lietas tiesā tiek izskatītas saskaņā ar speciāliem procesuāliem noteikumiem, kas izstrādāti tieši administratīvo lietu tiesvedībai. Tiesu darbā 14 gadi ir gan ilgs, gan vienlaikus neilgs laika posms. Necīgs, salīdzinot ar, piemēram, Senāta simtgadi, kas tiek atzīmēta šogad. Un ilgs, ja ņem vērā intensitāti, ar kādu ir nācies strādāt – tiesu prakses veidošanu administratīvi tiesiskajās attiecībās no pašiem pamatiem, salīdzinot ar rezultātu, kas ir redzams šodien – stabila, pilnvērtīga, progresīva Latvijas tiesu sistēmas daļa.

Šā raksta mērķis ir salīdzināt likuma un attiecīgi administratīvās tiesas radišanas mērķus ar reāli sasniegto, skatoties no šodienas skatpunkta. Proti, vai likuma izstrādātāju un likumdevēja vīzija par to, kā jāizskatās administratīvajam procesam mūsdienu demokrātiskā Latvijā, tiek īstenota praksē. Citiem vārdiem sakot, vai likumā ietvertās vērtības joprojām ir dzīvas.

Administratīvā procesa mērķis

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas tika uzsākta tiesību sistēmas pārveidošana, lai mainītu padomju tiesību izpratni uz tiesiskas un demokrātiskas valsts tiesību izpratni. Tiesiskas demokrātiskas un sociāli atbildīgas Eiropas valsts veidošanai bija nepieciešama administratīvā procesa ieviešana.

Administratīvā procesa likums tika gaidīts ar lielām cerībām visplašākajā spektrā. Piemēram, attiecībā uz tiesību normu efektīvu piemērošanu un cilvēktiesību ievērošanu starp valsti un indivīdu, uzņēmējiem labvēlīgu publisko tiesību vidi,¹ efektīvu valsts aparātu, kas spētu precīzi īstenot likumdevēja gribu,² individuālo

¹ Par Administratīvā procesa likumu. Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojums Ministru kabineta 1997.gada 15.jūlija sēdē. Grām.: Administratīvais process: likums, prakse, komentāri. Rakstu krājums. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2005, 20.–21.lpp.

² Arvida Dravnieka intervija ar Egilu Levitu par administratīvo procesu. Latvijas Jurists, 1992, novembris/decembris, Nr. 5, 1.lpp.

taisnīgumu³ un uzticību tiesu varai.⁴ Pieņemtajā Administratīvā procesa likumā ir reglamentētas tiesiskās attiecības starp valsti, no vienas puses, un privātpersonu, no otras. Būtībā tā mērķis ir vienlaikus vienkāršs un sarežģīts – nodrošināt, ka valsts rīcība pret individu ir formāli korekta un saturiski taisnīga.⁵ Tas neapšaubāmi ir vērsts uz minēto cerību veiksmīgu piepildīšanos.

Administratīvā procesa likuma fundamentāls pamats ir 1.nodaļa, kas ir nosaukta ļoti neitrāli, bet tajā pašā laikā zīmīgi – Administratīvā procesa pamatnoteikumi. Apzinoties nepieciešamību paaugstināt valsts pārvaldes profesionālismu un izpratni par tās darbību tiesiskā valstī,⁶ administratīvā procesa pamatnoteikumi apzināti tika veidoti kā mācību grāmata, skaidrojot tiesību normu jēdzienu, normatīvo aktu hierarhiju, veidojot izpratni par tiesību principiem un mācot tiesību normu interpretācijas metodes. Tiesību principi, kas kā tiesību avots ir „dzīvs” un atrodas attīstībā, tika „sastindzināti” likuma tekstā. Šāda likuma izstrādātāju un likumdevēja izšķiršanās bija apzināta. Attiecīgajā vēstures posmā valdošā tiesību normu piemērošanas kvalitāte neapšaubāmi tika paaugstināta, likumā tiešā tekstā atgādinot tiesiskās valsts fundamentālas patiesības (principus), kas tiesību zinātnē laika gaitā ir formulētas attiecībā uz valsts un privātpersonas attiecībām.

Jebkura likuma galvenā norma ir ietverta pantā, kura nosaukums ir „Likuma mērķis”. Administratīvā procesa likumā šāds galvenais pants ir 2.pants,⁷ kurš ir izmantojams jebkurā lietā neatkarīgi no tā, vai tiesiskās attiecības ir reglamentētas ļoti detalizēti, vai arī regulējums ir ļoti vispārīgs. Tas ir tāpēc, ka Administratīvā procesa likuma gadījumā 2.pants, kas uzskaita likuma pamatmērķus, vienlaikus ir vērtību norma. Jo likuma mērķis ir ne tikai nodrošināt, ka valsts pārvalde darbojas tiesību ietvarā, bet – pats galvenais – veidot sapratni, ka rakstītās tiesības ir balstītas tiesību principos, kas ir raksturīgi tiesiskai un demokrātiskai valstij. Šādā veidā likumā tika iecerēts panākt, ka cilvēks, kurš iepretim valsts pārvaldei pieejamajiem resursiem objektīvi ir vājākā pozīcijā, savās iespējās kļūst vienlīdzīgs.⁸ Administratīvajai tiesai, kuras kontrolē var nonākt jebkuras administratīvi tiesiskās attiecības, šajā ziņā tika paredzēta būtiska loma.

³ Administratīvais process Latvijā: no idejas līdz likumam un tiesai. Jurista Vārds, 04.02.2014., Nr. 5 (807), 7.–14.lpp.

⁴ Pāvils L., Jonikāns V. Administratīvais process veicinās uzticību tiesu varai. Jurista Vārds, 24.02.2004., Nr. 7 (312).

⁵ Par Administratīvā procesa likumu. Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojums Ministru kabineta 1997.gada 15.jūlija sēdē. Grām.: Administratīvais process: likums, prakse, komentāri. Rakstu krājums. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2005, 23.–24.lpp.

⁶ Kā norādījis viens no Administratīvā procesa likuma izstrādātājiem E. Levits: „Tiesiskā valsti ļoti stingri un precīzi jānosaka, kādā veidā funkcionē valsts aparāts un arī katra tā sastāvdaļa, tas ir, katrs ierēdnis – viena no valsts prioritātēm ir efektīva valsts pārvalde.” Sk. 2.atsauci.

⁷ Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 2.pantam šā likuma pamatmērķi ir šādi: nodrošināt demokrātiskas, tiesiskās valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ieviešanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu; pakļaut neatkarīgas, objektīvas un kompetentas tiesu varas kontrolei izpildvaras darbības, kuras attiecas uz konkrētām publiski tiesiskajām attiecībām starp valsti un privātpersonu; nodrošināt tiesību normu tiesisku, precīzu un efektīvu piemērošanu publiski tiesiskajās attiecībās.

⁸ Sk. 2.atsauci.

Administratīvā tiesa darbībā

Veicot kontroli pār iestāžu izdotajiem administratīvajiem aktiem, noslēgtajiem publisko tiesību līgumiem vai veikto faktisko rīcību, administratīvās tiesas pienākums ir ievērot tiesību principus. Lasot Administratīvā procesa likuma 1.nodaļā ietvertos tiesību principus, pirmšķietami var secināt – cilvēks vinnēs visas tiesu lietas. Šķiet, ka šādu iznākumu dabiski garantē, piemēram, privātpersonas tiesību ieviešanas princips (5.pants), tiesību normu saprātīgas piemērošanas princips (8.pants), patvaļas aizlieguma princips (9.pants) un samērīguma princips (13.pants). Ja vēl ņem vērā objektīvās izmeklēšanas principu (103.panta otrā daļa, 107.panta ceturtā daļa), kļūst skaidrs, ka tiesa darīs visu, lai pie šāda rezultāta nonāktu.

Un tomēr – kāpēc praksē tā nenotiek? Vai tas nozīmē, ka administratīvā tiesa neizprot likuma mērķi?

Šajā sakarā vispirms ir jāsaprot, ka neviena likuma mērķis nevar būt viena strīda dalībnieka nepārtraukta uzvara. Tas, ka privātpersona savā pozīcijā strīdā ar valsts pārvaldi ir stiprināta, piemēram, ar tiesas aktīvu lomu pierādījumu vākšanā, nenozīmē un nekad nav nozīmējis ne likuma izstrādātāju, ne likumdevēja vēlmi pašmērķīgi garantēt privātpersonas uzvaru un attiecīgi publiskās varas izmantotāja zaudējumu. Tiesas uzdevums ir nonākt pie taisnīga rezultāta, ievērojot tiesību ietvaru un esot objektīvai. Piemērojamo tiesību principu saturs to apstiprina.

Administratīvais process savā būtībā ir vērsts tieši uz personas tiesību un tiesisko interešu aizstāvību, tādēļ privātpersonas tiesību ieviešanas princips⁹ liedz tiesai spriest formāli,¹⁰ tas prasa, lai tiesa iedziļinās personas norādītajos apstākļos.¹¹ Īsi sakot, formāla pieeja nebūtu taisnīga. Vienlaikus, kā tiešā tekstā norādīts principa formulējumā, privātpersonas tiesību un tiesisko interešu aizsardzības veicināšana tiek īstenota piemērojamo tiesību normu ietvaros. Judikatūrā atzīts, ka saskaņā ar šo principu privātpersonas tiesību aizsardzība tiek veicināta tiktāl, ciktāl tiesību normas piešķir privātpersonai tiesības.¹² Līdz ar to persona nevar sagaidīt tādu labumu, ko tiesību normas tai nepiešķir. Ar minēto tiesību principu arī netiek aizsargātas prettiesiskas priekšrocības.¹³

Galvenais tiesību normu saprātīgas piemērošanas principa¹⁴ saturs atklājas tā mērķī – tiesību normas ir interpretējamas tādējādi, lai sasniegtu taisnīgāko un

⁹ Administratīvajā procesā, it īpaši, pieņemot lēmumu pēc būtības, iestāde un tiesa piemērojamo tiesību normu ietvaros veicina privātpersonas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību.

¹⁰ Senāta 2011.gada 6.maija sprieduma lietā Nr. SKA-155/2011 12.punkts.

¹¹ Senāta 2016.gada 8.aprīļa lēmuma lietā Nr. SKA-901/2016 15.punkts.

¹² Senāta 2010.gada 19.jūlija sprieduma lietā Nr. SKA-226/2010 17.punkts.

¹³ Senāta 2016.gada 17.jūnija rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. SKA-836/2016 13.punkts.

¹⁴ Iestāde un tiesa, piemērojot tiesību normas, izmanto tiesību normu interpretācijas pamatmetodes (gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko metodi), lai sasniegtu taisnīgāko un lietderīgāko rezultātu.

lietderīgāko rezultātu. Minētais princips paredz, ka, lai panāktu šāda rezultāta sasniegšanu, tiesa nevar aprobežoties tikai ar gramatisko tiesību normu interpretācijas metodi, kas nozīmētu tikai sekot normas vārdiskajam tekstam. Tiesai objektīvi taisnīgāka un lietderīgāka rezultāta sasniegšanai jāņem vērā arī citas tiesību normu interpretācijas metodes.¹⁵ Ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, nonāk pie dažādiem rezultātiem, kas visi atbilst tiesību sistēmai, lieto to interpretācijas metodi, ar kuru konkrētajā gadījumā iespējams sasniegt lietderīgāko un taisnīgāko rezultātu.¹⁶ Uz lietderīgumu un taisnīgumu tiesai jāspēj paraudzīties no objektīva skatpunkta. Tas var notikt, izsverot iesaistītās intereses un izšķiroties, kurai no tām konkrētajā situācijā ir dodama priekšroka. Tas nav vienkāršs uzdevums, jo vārdi „lietderīgs” un „taisnīgs” paši par sevi prasa īpašu iedziļināšanos jautājuma būtībā un izpratni par iesaistītajām vērtībām. Katras lietas īpašie apstākļi atklāj, kādu ceļu tiesai izraudzīties.

Patvaļas aizlieguma princips¹⁷ akcentē vienu būtisku lietu publiskās varas izmantošanas kontekstā, kas tiesai, izskatot lietu, ir jāpatur prātā, – publiskās varas nesējs, pieņemot lēmumu, var ņemt vērā tikai tos apstākļus, kas nepieciešami konkrētā lēmuma pieņemšanai, un novērtēt tos attiecīgo tiesību normu kontekstā. Patvaļas aizlieguma princips arī prasa, lai no pieņemtā lēmuma ir konstatējams pamatots iemesls konkrēta lēmuma pieņemšanai.¹⁸ Tā kā būtiska šā principa daļa ir saistīta ar iespēju pārliecināties par iestādes lēmuma tiesiskumu, patvaļas aizlieguma princips ir cieši saistīts ar pamatojuma principu.¹⁹ Tad ikviens var pārliecināties, vai pieņemtais lēmums ir taisnīgs. Tas pats attiecas uz tiesas nolēmumu. Tikai pienācīgi argumentēts tiesas nolēmums (izvērtējot būtiskos apstākļus un piemērojot tiem atbilstošās tiesību normas) sniedz iespēju novērtēt tiesas veikto ceļu līdz nolēmuma rezolutīvajai daļai.

Samērīguma princips²⁰ ir viens no administratīvā procesa stūrakmeņiem. Tas piemērojams ikviena administratīvā akta izdošanas gadījumā, apsverot tiesisko seku samērīgumu un izvēloties tādas sekas, kuras sasniedz taisnīgumu.²¹ Kā atzīts judikatūrā, samērīguma principa pārkāpums rada taisnīguma principa pārkāpumu.²² Līdz ar to pat obligātā administratīvā akta gadījumā ir jāpatur prātā nepieciešamība meklēt līdzsvaru privātpersonas un valsts attiecībās. Ko varētu uzskatīt par līdzsvaru? Saprātīgas attiecības starp mērķi, ko publiskā vara ar konkrēto administratīvi tiesisko

instrumentu vēlas sasniegt, un privātpersonas tiesību ierobežojumu.²³ Līdz ar to, piemēram, ja apstākļi būtiski atšķiras no citiem gadījumiem, kuros likumdevējs jau ir izdarījis samērīguma apsvērumus un noteicis konkrētas tiesiskās sekas, tiesa izņēmuma gadījumā²⁴ var atteikties no likumā paredzēto tiesisko seku īstenošanas. Tomēr, lai šādos gadījumos nepiemērotu likumdevēja paredzētās tiesiskās sekas, ir jākonstatē, ka konkrētajos apstākļos lietas rezultāts būs kļaidīgs, proti, ka tas ir pretrunā ar sabiedrībā pastāvošo izpratni par taisnīgumu.²⁵

Īpaši administratīvajam procesam raksturīgā objektīvās izmeklēšanas principa saturs atklāts vairākās Administratīvā procesa likuma normās, runājot gan par administratīvā procesa būtību, gan apstākļu noskaidrošanas vadlīnijām administratīvajā procesā.²⁶ Objektīvās izmeklēšanas mērķis ir nodrošināt, ka lietas izskatīšanas gaitā tiek noskaidroti patiesie lietas apstākļi un panākts tiesisks un taisnīgs rezultāts.²⁷ Šis princips veicina efektīvu privātpersonas kā vājākās puses tiesību aizsardzību.²⁸ Tādēļ tiesai ir jānodrošina, lai tās rīcībā būtu visi būtiskie fakti lietas taisnīgai izspriešanai.²⁹ Tajā pašā laikā objektīvās izmeklēšanas princips nav absolūts.³⁰ Jāatceras, ka Administratīvā procesa likuma mērķis nav vispārējas kontroles nodrošināšana.³¹ Objektīvās izmeklēšanas princips arī neparedz, ka tiesai apzināti un mērķtiecīgi jāmeklē pierādījumi, kas apstiprinātu kādas puses pozīciju,³² ja tā guvusi pietiekamu pārliecību par lietas apstākļiem.³³ Kā šajā sakarā atzīts judikatūrā, administratīvajā procesā faktiski saskatāmi arī civilprocesam raksturīgā sacīkstes principa elementi tādā ziņā, ka personas loma administratīvajā procesā nav pasīva – personai aktīvi jāpiedalās pierādījumu nodrošināšanā.³⁴ Tādēļ vispirms pierādījumi

²³ Senāta 2005.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-159/2005 14.punkts.

²⁴ Tas ir pieļaujams tikai netipiskos un tādējādi ārkārtēji retos gadījumos, piemēram, Senāta 2015.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-769/2015 7.punkts.

²⁵ Levits E. Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. Jurista Vārds, 27.03.2007., Nr. 13 (466). Šāda pieeja apstiprināta, piemēram, arī Senāta 2011.gada 17.marta spriedumā lietā Nr. SKA-119/2011, 12.punkts.

²⁶ Administratīvā procesa likuma 103.panta otrā daļa un 107.panta ceturta daļa. Aplūkojot minētās tiesību normas sistēmiski, var konstatēt, ka objektīvās izmeklēšanas principa jēga ir formulēta šādi: lai prasījuma robežās noskaidrotu patiesos lietas apstākļus un panāktu tiesisku un taisnīgu lietas izskatīšanu, tiesa pati (*ex officio*) objektīvi noskaidro lietas apstākļus, savāc pierādījumus un dod administratīvā procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus.

²⁷ Senāta 2017.gada 21.marta sprieduma lietā Nr. SKA-760/2017 5.punkts.

²⁸ Senāta 2011.gada 6.maija sprieduma lietā Nr. SKA-155/2011 12.punkts.

²⁹ Senāta 2011.gada 9.decembra sprieduma lietā Nr. SKA-564/2011 11.punkts.

³⁰ Senāta 2009.gada 6.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-71/2009 11.punkts.

³¹ Senāta 2014.gada 18.jūlija sprieduma lietā Nr. SKA-35/2014 25.punkts.

³² Senāta 2017.gada 3.novembra rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. SKA-206/2017 7.punkts.

³³ Senāta 2010.gada 5.oktobra rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. SKA-639/2010 9.punkts.

³⁴ Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 150.panta trešajai daļai pieteicējam atbilstoši savām iespējām jāpiedalās pierādījumu savākšanā. Senāta 2005.gada 13.septembra sprieduma lietā Nr. SKA-235 14.punkts.

*Tiesai dotais uzdevums ir skaidrs –
katras konkrētās administratīvi tiesiskās attiecības
ir jāneregulē taisnīgi.*

jāiesniedz pašiem procesa dalībniekiem, jo tikai viņiem vislabāk zināms, kādi pierādījumi apliecina viņu norādītos apstākļus. Tikai tad, ja, tiesas ieskatā, procesa dalībnieku savāktie pierādījumi nepietiek lietas taisnīgai izskatīšanai vai procesa dalībnieks kādu pierādījumu pats nevar iegūt,³⁵ tiesa īsteno objektīvās izmeklēšanas principu un pieprasa pierādījumus pēc savas iniciatīvas.³⁶

Taisnīgs rezultāts

Gan ielūkojoties vēsturē un atceroties, ar kādu mērķi tika radīts Administratīvā procesa likums, gan īsi aplūkojot dažu būtisko tiesību principu piemērošanu judikatūrā, nevar nepamanīt vienu kopsaucēju jeb absolūtu fundamentālu pamatu. Kā atsevišķs tiesību princips neminēts, visā likuma tekstā un garā klātesošs ir taisnīguma princips. Gan domājot par likuma galveno mērķi, gan katra šajā rakstā minētā principa nozīmi, tiesai dotais uzdevums ir skaidrs – katras konkrētās administratīvi tiesiskās attiecības ir jāneregulē taisnīgi. No iepriekš minētajām judikatūras atziņām redzams, ka administratīvā tiesa šo mērķi patur prātā.

Augstākā tiesa savos pirmajos darbības gados taisnīguma principu izcēlusi kā fundamentālu tiesību principu.³⁷ Vēl pavisam nesen tā atgādināja, ka tiesas galvenais uzdevums ir izšķirt strīdu taisnīgi.³⁸ Nav vienkārši nonākt lietā pie rezultāta, par kuru abas puses teiktu, ka tas ir taisnīgs. Bieži vien zaudējušais procesa dalībnieks rezultātu izjūt kā netaisnīgu. Šo sajūtu vairāk vai mazāk izteikti var manīt iesniegtajās pārsūdzībās par zemāko instanču tiesu nolēmumiem. Kāds rezultāts būtu uzskatāms par taisnīgu? Augstākā tiesa to formulējusi īsi – ikviens saņem to, kas viņam pienākas.³⁹ Pie konkrētas atbildes katrā lietā var nonākt, izsverot un sabalansējot iesaistītās intereses, kuras iesaistītajām personām tiesas procesā ir diezgan atšķirīgas. Administratīvajā procesā tās parasti ir kādas privātpersonas intereses iepretim sabiedrības interesēm.

Tiesai doto sarežģīto uzdevumu izsvērt iesaistītās intereses un neregulēt konkrēto situāciju taisnīgi īsteno cilvēki – tiesneši. Tiesneša personībai šā uzdevuma veikšanā ir liela nozīme. Tajā pašā laikā tiesnesim nav pilnvaru nolēmumu balstīt tikai savos personīgajos uzskatos. Viņam ir dotas un jāspēj saprast vadlīnijas rakstīto tiesību normu izskatā, lai tās interpretētu to vērtību (tostarp tiesību principu) gaismā, kas ir raksturīgas mūsdienu demokrātiskai un tiesiskai valstij. Šī vērtību sistēma ir pamats jebkuras lietas izspriešanā.

Nobeigums

Atbildot uz raksta ievadā uzdoto jautājumu, vai Administratīvā procesa likumā sākotnēji apzināti uzsvērtās vērtības ir dzīvas arī šodien praksē, nav šaubu, ka atbilde ir apstiprinoša. Vien no nelielas daļas 14 gadu laikā radītās judikatūras redzams, ka administratīvā tiesa, izspriežot tiesu lietas, aktīvi apsver šo vērtību saturu, atklājot būtisko – taisnīgu rezultātu kā katras lietas mērķi.

³⁵ Pieteicējam tiesas procesā ir līdzdarbības pienākums, norādot uz konkrētu pierādījumu esību un lūdzot tos tiesai izprasīt. Sk. Senāta 2017.gada 21.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-35/2017 12.punktu.

³⁶ Tas saskan ar Administratīvā procesa likuma 150.panta ceturtajā daļā paredzēto.

³⁷ Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-238/2007 15.punkts.

³⁸ Senāta 2017.gada 23.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-289/2017 10.punkts.

³⁹ Sk. 37.atsauci.

Administratīvo tiesu prakse zaudējumu atlīdzināšanā

Dace Mita

Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 10/2015, 46.–47.lpp.

Tiesībsarga konference, 2014.gada 12.decembris

Konstitucionālā līmenī tiesības uz atlīdzinājumu ir nostiprinātas Satversmes 92.pantā. Saskaņā ar šā panta trešo teikumu nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Neskatoties uz to, ka šī norma ir ietverta vienā pantā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu, nevainīguma prezumpcijas garantiju un tiesībām uz advokāta palīdzību, tā tiek piemērota nesaistīti ar pārējām pantā ietvertajām tiesībām. Citiem vārdiem, Satversmes 92.panta trešais teikums ir patstāvīga tiesība, uz kuras pamata personai ir tiesības lūgt atbilstīgu atlīdzinājumu.

Papildus konstitucionālajai normai ir normas arī likuma līmenī, kas paredz atlīdzinājumu tieši administratīvajā procesā.

Pirmkārt, Administratīvā procesa likuma 92.pantā ir noteikts, ka ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. Tiesu prakse Administratīvā procesa likuma 92.pantu ir organiski papildinājusi tādejādi, ka attiecinājusi to arī uz zaudējumiem vai kaitējumu, kas nodarīts ar publisko tiesību līgumu.¹ Organiski tāpēc, ka arī no publisko tiesību līguma izrietošas tiesiskās attiecības atbilstoši Administratīvā procesa likuma 184.panta pirmās daļas 4.punktam var būt pieteikuma priekšmets administratīvajā tiesā.

Otrkārt, likumdevējs ir pieņēmis īpašu likumu, kas detalizēti reglamentē ar atlīdzinājumu saistītus jautājumus administratīvajā procesā, – Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumu. Turklāt šis likums papildus Administratīvā procesa likumam noteic, ka administratīvā procesa kārtībā izskatāmi arī prasījumi par tādu zaudējumu vai kaitējuma atlīdzināšanu, kas personai nodarīti ar iestādes prettiesisku lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā.

Ievērojot iepriekš teikto, administratīvajām tiesām nav pamata izskatīt lietas, kurās tiek lūgts atlīdzinājums par ilgu tiesvedības procesu. Lai arī nenoliedzami administratīvajai tiesai, kura izskata no publiski tiesiskām attiecībām izrietošus strīdus un strīdu izskatīšanā balstās uz publisko tiesību principiem, šādu lietu izskatīšana

varētu būt piemērotāka nekā vispārējās jurisdikcijas tiesām, lemsana par šādu lietu pakļautību ir likumdevēja kompetencē.

Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 92.pantam atlīdzinājuma prasījums administratīvajā procesā nav patstāvīgs prasījums tādā ziņā, ka persona administratīvajā tiesā var prasīt nevis vienkārši atlīdzinājumu neatkarīgi no kaitējuma avota, bet tikai atlīdzinājumu par tādu kaitējumu, kas nodarīts ar administratīvo aktu vai faktisko rīcību.² Normas mērķis ir nodrošināt, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā personai tiek noteikts atbilstīgs atlīdzinājums un konstatēts subjekts, kura pienākums ir attiecīgo atlīdzinājumu sniegt. Ar subjektu šeit saprotams publisko tiesību subjekts, nevis, piemēram, konkrēta amatpersona, kas pieņēmusi kļūdainu lēmumu. Visbiežāk tiesu praksē atbildētājs ir valsts, otrs visbiežākais subjekts ir pašvaldības. Atlīdzinājuma pamatā var būt gan materiāltiesiskas, gan procesuāli tiesiskas kļūdas.³ Tas nozīmē, ka arī labvēlīga lēmuma saņemšanas gadījumā persona var vērsties administratīvajā tiesā, ja viņu nav apmierinājis process, kādā lēmums ticis pieņemts.

Satversmes 92.pants un Administratīvā procesa likuma 92.pants ir veidoti kā lakoniskas un ļoti ietilpīgas normas, turpretim Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums savā regulējumā un vārdiskajā tvērumā ir detalizētāks. Atsevišķos gadījumos tas ir novedis pie atšķirīga skaidrojuma vai vērsšanās Satversmes tiesā. Piemēram, Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 1.panta pirmā daļa noteic, ka atlīdzinājumu var piešķirt tikai saistībā ar prettiesisku administratīvo aktu vai faktisko rīcību. Savukārt tiesa ir vadījusies pēc Satversmes 92.pantā minētā termina „nepamatots tiesību aizskārums” un atzinusi, ka prettiesiskums ne vienmēr ir priekšnoteikums atlīdzinājuma piešķiršanai.⁴ Savukārt lietā, kas izskatīta pēc biedrības „Daugavas Vanagi Latvijā” pieteikuma, pieteicēja lūdza personisko atlīdzinājumu situācijā, kad Rīgas dome vairākus gadus pēc kārtas bija aizliegusi gājienu 16.martā un tikai pēc tiesas sprieduma to atļāva. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8.panta otrā daļa paredzēja, ka juridiskajai personai ir tiesības uz atlīdzinājumu par personisko kaitējumu, kas nodarīts to darījumu reputācijai, komercnoslēpumam vai autortiesībām. Uzskatot, ka šāds regulējums ir pārāk šaurs un neatbilstošs Satversmes 92.pantam, Augstākā tiesa vērsās Satversmes tiesā, kura atzina normas prettiesiskumu, kā rezultātā šobrīd atlīdzinājums juridiskajai personai ir piešķirams arī par kaitējumu citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm.⁵ Iepriekš teiktais norāda, ka, lai arī administratīvajā procesā likuma līmenī ir izveidotas tiesību normas, kas regulē tiesību uz atlīdzinājumu īstenošanu, konstitucionālā norma netiek aizmirsta un kalpo kā vadlīnija, kurai tiesa seko, piemērojot likuma normas.

² Senāta 2007.gada 11.maija sprieduma lietā Nr. SKA-364/2007 17.punkts.

³ Senāta 2008.gada 16.maija sprieduma lietā Nr. SKA-49/2008 10.punkts.

⁴ Senāta 2007.gada 8.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-431/2007 11.punkts.

⁵ Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija spriedums lietā Nr. 2011-21-01, Senāta 2012.gada 14.septembra spriedums lietā Nr. SKA-72/2012.

¹ Senāta 2014.gada 27.augusta sprieduma lietā Nr. SKA-265/2014 7.punkts.

Vienpadsmit gadus kopš administratīvo tiesu izveidošanas nosacīti var iedalīt vairākos posmos attiecībā uz pieteikumiem, kuros lūgts atlīdzināt zaudējumus vai kaitējumu.

Pirmajos četros gados personas nebija ievērojušas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtību, līdz ar to administratīvās tiesas jautājumam par atlīdzinājumu vēl nepievērsās. Šajā sakarā atzīmējams, ka varētu tikt diskutēti ierosinājumi atteikties no Administratīvā procesa likuma regulējuma par obligātu iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtības ievērošanu. Pilnīgi iespējams, ka, atsakoties no šādas kārtības, administratīvais process tiktu efektīvizēts. Īpaši ņemot vērā, ka bieži vien iestādes, pat atzīstot savu kļūdu, nespēj to adekvāti atlīdzināt.

Nākamajos apmēram piecos gados administratīvajā tiesā notika judikatūras veidošana attiecībā uz vispārīgiem jautājumiem jeb principiem. Uz šo brīdi ir izveidota stabila judikatūra, kurā ir atzīti atbilstīga atlīdzinājuma kritēriji. Atbilstoši judikatūrai atlīdzinājumam ir jābūt: efektīvam tiesību aizsardzības līdzeklim; taisnīgam; jāsniedz personai gandarījums; jāattur iestāde no līdzīgu aizskārumu izdarīšanas nākotnē (prevencijas funkcija); atbilstošam aizskarto tiesību un paša tiesību aizskārums nozīmīgumam; tas nedrīkst būt nesamērīgi mazs; atbilstošam Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktajam atlīdzinājumam līdzīgās lietās, ņemot vērā ne tikai Latvijas ekonomiskās iespējas, bet arī to, ka atlīdzinājums par morālo kaitējumu nedrīkst būt ievērojami zemāks par minimumu, kādu noteikusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa salīdzināmās lietās.⁶ Turklāt Augstākā tiesa ir atzinusi arī valsts atteiksmes nozīmi cilvēktiesību ievērošanā. Proti, valsts atturēšanās no daudzkārt konstatēto problēmu kompleksas risināšanas ir ņemama vērā, nosakot atlīdzinājuma veidu un apmēru.⁷

Iespējamie atlīdzinājuma veidi ir noteikti Administratīvā procesa likumā. Saskaņā ar 94.panta ceturto daļu atlīdzināšanas pienākumu publisko tiesību subjekts var izpildīt, atjaunojot stāvokli, kāds pastāvēja pirms zaudējuma vai kaitējuma nodarīšanas (restitūcija), vai, ja tas nav iespējams vai nav adekvāti, samaksājot atbilstīgu atlīdzinājumu naudā. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtdaļā par personisko kaitējumu, kas nav smags, kā patstāvīgu vai papildu atlīdzinājumu paredz arī atvairošanos.

Augstākā tiesa atzinusi, ka restitūcija ir saprotama plašākā nozīmē, proti, atlīdzinājuma pienākums var tikt izpildīts arī ar tāda stāvokļa nodibināšanu, kas apmierina personas prasību pret iestādi.⁸ Restitūcija ir uzskatāma par prioritāru atlīdzinājuma veidu. Tomēr pieteicējam pozitīvs risinājums, uzdodot iestādei izdot labvēlīgu administratīvo aktu, pats par sevi ne vienmēr ir pietiekams, lai atzītu, ka

restitūcija ir notikusi.⁹ Tajā pašā laikā administratīvā pārkāpuma lietā ir atzīts, ka pieņemta lēmuma atcelšana pati par sevi ir morāls gandarījums, jo tā ir atzišana par nevainīgu administratīvā pārkāpuma izdarīšanā.¹⁰

Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14.panta trešā daļa paredz maksimālo atlīdzinājuma apmēru naudas izteiksmē par personisko kaitējumu. Par morālo kaitējumu – līdz 4268 *euro*, par smagu morālu kaitējumu – līdz 7114,36 *euro*, par kaitējumu dzīvībai vai sevišķi smagu kaitējumu veselībai – līdz 28 457,44 *euro*. Šajā sakarā jāmin divas būtiskas tiesas atziņas. Pirmkārt, ar maksimālā apmēra summām vienlaikus ir noteikts minimālais apmērs.¹¹ Tas nozīmē, piemēram, ka par smagu morālu kaitējumu atlīdzība nevar būt mazāka kā 4268 *euro*. Otrkārt, jāpatur prātā, ka likumā noteiktais maksimāli iespējamais atlīdzinājuma apmērs individuālā gadījumā var būt pretrunā Satversmē noteiktajām tiesībām uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Līdz ar to atlīdzinājuma apmēra noteikšana, iekļaujoties likumā noteiktajos apmēros, nav pašmērķis. Būtiski ir principi atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanā.¹²

Vadlīnija atvairošanās kā atlīdzinājuma noteikšanā ir Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā teiktais, ka ar atvairošanos atlīdzina morālo kaitējumu, kas nav smags.¹³ Arī nelieli emocionālie pārdzīvojumi var tikt kompensēti ar atvairošanos.¹⁴

Noslēgumā jāatzīst, ka šobrīd administratīvās tiesas ir tiesu prakses veidošanas stadijā attiecībā uz konkrētu tiesību aizskārumu novērtēšanu. Citiem vārdiem, kāda summa būtu atzīstama par atbilstīgu attiecīga pārkāpuma atlīdzināšanai. Salīdzinot administratīvo tiesu piešķirtās naudas summas par personisko kaitējumu ar tām, kuras tiek noteiktas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, nākas secināt, ka mūsu noteiktais atlīdzinājums nesasniedz tādu pašu apmēru. Visticamāk, Eiropas Cilvēktiesību tiesai agri vai vēl nāksies novērtēt, vai administratīvās tiesas noteiktais atlīdzinājums nav ievērojami zemāks par minimumu, kādu noteikusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa salīdzināmās lietās.

⁹ Senāta 2007.gada 21.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-295/2007 13.1.punkts.

¹⁰ Senāta 2009.gada 5.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-338/2009 13.3.punkts.

¹¹ Senāta 2012.gada 20.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 13.punkts.

¹² Turpat.

¹³ Senāta 2009.gada 5.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-338/2009 14.punkts.

¹⁴ Senāta 2010.gada 9.jūlija sprieduma lietā Nr. SKA-223/2010 7.punkts.

⁶ Piemēram, Senāta 2012.gada 20.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 9., 10.punkts.

⁷ Senāta 2012.gada 11.maija sprieduma lietā Nr. SKA-120/2012 13.punkts.

⁸ Senāta 2009.gada 17.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-505/2009 8.punkts.

Bezvalstniecība, nepilsoņi un Latvijas tiesu vara

Dace Mita

Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 11/2015, 31.–35.lpp.

Japānas bezvalstniecības izpētes grupas un Starptautiskās Kristīgās universitātes simpozijs „Kas ir bezvalstniecība un nepilsoņi? Dialogs ar Latviju”
Tokijā, 2015.gada 23.maijs

Līdz 2004.gada 1.februārim Latvijā nebija administratīvo tiesu. Administratīvās lietas tika iztiesātas kā civillietu kategorija. Tas nozīmē, ka visi jautājumi par pilsoņa, nepilsoņa un bezvalstnieka statusu tika skatīti vispārējās jurisdikcijas tiesā civilprocesuālā kārtībā. Administratīvā procesa likums stājās spēkā 2004.gada 1.februārī. Pieņemot Administratīvā procesa likumu, parlaments izveidoja administratīvās tiesas.

Lietas par bezvalstnieku un nepilsoņu statusu ir administratīvās lietas. Tādējādi šis referāts attiecas tikai uz administratīvo tiesu darbu.

Administratīvā procesa likums

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 2.pantu likuma pamatmērķi ir:

- 1) nodrošināt demokrātiskas tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu;
- 2) pakļaut neatkarīgas, objektīvas un kompetentas tiesu varas kontrolei izpildvaras darbības, kuras attiecas uz konkrētām publiski tiesiskajām attiecībām starp valsti un privātpersonu;
- 3) nodrošināt tiesību normu tiesisku, precīzu un efektīvu piemērošanu publiski tiesiskajās attiecībās.

Administratīvā procesa regulējums tiek piemērots attiecībās starp publisko personu (galvenokārt valsti) un privātpersonu (fizisko vai juridisko). Iestādes pieņemtie lēmumi publisko tiesību jomā attiecībā uz individuālu personu ir administratīvie akti, un tie ir izskatāmi administratīvajā tiesā. Administratīvā procesa likums tiek piemērots administratīvajā procesā iestādēs un administratīvajā tiesā. Līdz ar Administratīvā procesa likumu, kas nosaka administratīvā procesa principus un pamatnoteikumus, iestādēm arī jāpiemēro normatīvie akti, kas reglamentē konkrētas nozares darbību. Savukārt tiesa pamatā piemēro Administratīvā procesa likuma normas.

Piemēram, likums „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” reglamentē iespēju iegūt nepilsoņa statusu un zaudēt to, kā arī paredz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi kā atbildīgo valsts iestādi, kas risina šos jautājumus. Ja persona nav apmierināta ar pārvaldes lēmumu, viņa var pārsūdzēt lēmumu administratīvajā tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Administratīvā tiesa veic kontroli pār pārvaldes lēmumu un atkarībā no tiesai iesniegtā pieteikuma priekšmeta pieņem vienu no iespējamiem nolēmumiem. Pirmais – ja persona lūdz atcelt lēmumu, ar kuru tā zaudējusi nepilsoņa statusu, tiesa var atcelt pārvaldes lēmumu. Šādā gadījumā persona automātiski atgūst nepilsoņa statusu. Otrais – ja pieteikums tiesai ir saistīts ar lēmumu, ar kuru personai tika atteikta nepilsoņa statusa iegūšana, tiesa, apmierinot pieteikumu, uzliek pārvaldei pienākumu pieņemt lēmumu (30 dienu laikā), ar kuru tiek piešķirts nepilsoņa statuss.

Jāatzīmē, ka visi nepilsoņa statusa iegūšanas un zaudēšanas kritēriji ir ietverti likumā „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”. Tas nozīmē, ka tiesai ir stingri jāievēro likuma noteikumi. Visi iespējamie cilvēktiesību apsvērumi, kas ir saistīti ar faktu, ka nepilsoņa statusa zaudēšanas rezultātā persona var tikt izraidīta no valsts, netiek izskatīti tiesvedībā par personas juridisko statusu. Ja rodas cilvēktiesību jautājumi, piemēram, šķiršanās no citiem ģimenes locekļiem, tie tiek skatīti citā tiesvedībā par personas tiesībām iegūt uzturēšanās atļauju vai tiesībām netikt izraidīti.

Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde ir arī atbildīgā valsts iestāde, kas risina bezvalstniecības jautājumus. Tas nozīmē, ka pārvalde izskata pieteikumus par bezvalstnieka statusa atzīšanu un lemj par bezvalstnieka statusa atņemšanu. Ja šāds lēmums tiek pārsūdzēts, administratīvās tiesas kompetence ir tāda pati, kā minēts iepriekš attiecībā uz nepilsoņiem.

Tiesu prakse

Vislielākais tiesā izskatīto lietu skaits attiecas uz lēmumiem par nepilsoņa statusa atņemšanu. Mazāk lietu ir saistītas ar iespēju iegūt nepilsoņa vai bezvalstnieka statusu, un tikai dažas lietas attiecas uz nepilsoņa tiesībām kļūt par Latvijas pilsoni. Ne vien nacionālajām tiesām, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir bijusi iespēja izteikt viedokli par konkrētiem jautājumiem saistībā ar Latvijas nepilsoņiem. Tālāk tiks aplūkota Latvijas administratīvo tiesu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse.

Nepilsoņa statuss Latvijā

Satversmes tiesa izskatīja lietu, kurā tika apstrīdēta dažu likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” normu atbilstība Satversmei. Savā 2005.gada 7.marta spriedumā lietā Nr. 2004-15-0106 Satversmes tiesa atzina, ka Latvijas nepilsoņi ir līdz šim starptautiskajās tiesībās nezināma

personu kategorija un ka tas ir sarežģīta politiska procesa rezultāts. Nepilsoņa statuss nevar tikt uzskatīts par Latvijas pilsonības paveidu. Tāpat nepilsoņi nav uzskatāmi ne par bezvalstniekiem, ne par ārvalstniekiem. Tomēr nepilsoņiem noteiktās tiesības, kā arī starptautiskās saistības, ko Latvija uzņēmusies pret šīm personām, liecina, ka ir jāatzīst nepilsoņu tiesiskā saikne ar Latviju. Tas rada savstarpējas tiesības un pienākumus.

Satversmes tiesas nolēmumi ir saistoši administratīvajām tiesām, jo tiem ir likuma spēks. Administratīvā tiesa, izskatot lietu par nepilsoņa statusa zaudēšanu, atkārtoja Satversmes tiesas secinājumu, ka nepilsoņa statuss ir īpašs personas statuss Latvijā un ka tas apstiprina tiesiskās saiknes esību starp personu un valsti.¹

Nepilsoņa statusa iegūšana

Attiecībā uz iespēju iegūt nepilsoņa statusu Latvijas tiesas ir izteikušas tālāk minētās atziņas:

- 1) nepilsoņa statusa iegūšanas pamatprincips, tāpat kā pilsonības iegūšanas pamatprincips, nozīmē, ka nepilsoņa statuss nevar tikt uzspiests. Ja persona neievēro likumā noteikto prasību, ka tai jāsaņem nepilsoņa pase likumā noteiktajā termiņā, tad tas atzīstams nevis par personas gribas izpaušmi neiegūt nepilsoņa statusu, bet gan par personas gribas izpaušmi kļūt par bezvalstnieku. Līdzīgi, ja persona ir saņēmusi citas valsts pasi, tas būtu atzīstams par personas gribas izpaušmi iegūt konkrētas valsts pilsonību, nevis nepilsoņa statusu Latvijā. Konkrētajā lietā pieteicējs bija ieguvis Krievijas Federācijas pasi, tādējādi tika secināta pieteicēja griba kļūt par Krievijas pilsoni.²

Citā lietā tika konstatēts, ka pieteicējs, kas vēlējas tikt atzīts par Latvijas nepilsoni, izbrauca no Latvijas 1995.gadā un atgriezās 2012.gadā. 1995.gadā viņš atbilda kritērijiem, lai kļūtu par nepilsoni, taču 2012.gadā nebija iespējams iegūt šo statusu, jo visu šo gadu laikā pieteicējs nedarīja neko, lai apmainītu PSRS pilsoņa pasi pret Latvijas nepilsoņa pasi. To bija iespējams izdarīt ne tikai Latvijas teritorijā, bet arī Latvijas vēstniecībās ārvalstīs. Visi likumā noteiktie termiņi bija beigušies, tādējādi pieteicējam vairs nebija tiesību uz nepilsoņa statusu. Arī šajā lietā tiesa uzsvēra, ka pieteikšanās nepilsoņa statusam vai tiesībām būt nepilsonim nenozīmē šā statusa automātisku iegūšanu. Personai ir jāveic darbības, lai iegūtu nepilsoņa statusu³;

- 2) nepilsoņa pases izsniegšana ir atzīstama par lēmumu, ar kuru tiek piešķirts nepilsoņa statuss. Pases saņemšana parāda personas gribu. Cits formāls lēmums nav nepieciešams.

Atšķirībā no iepriekšminētās lietas⁴, šajā lietā tika konstatēts, ka, neskatoties uz personas pārliecību, ka tā ir Krievijas pilsonē (kā tā bija sapratusi no Krievijas likuma), šī persona nebija saņēmusi Krievijas pasi. Tādējādi nevarēja konstatēt tās gribu kļūt par Krievijas pilsoni⁵;

- 3) personas nevēlēšanās iegūt citas valsts pilsonību nerada Latvijai pienākumu piešķirt personai nepilsoņa statusu. Tas nozīmē, ka konkrēta statusa iegūšanai personai ir jāatbilst konkrētiem likuma noteikumiem. Šajā lietā, lai arī pieteicēji (armēņu ģimene) vēlējas nevis iegūt Armēnijas pilsonību, bet gan būt Latvijas nepilsoņi, viņiem formāli bija jāatbilst kritērijiem, kas ir izvirzīti attiecībā uz tiesībām iegūt nepilsoņa statusu. Konkrētajos lietās apstākļos to nevarēja konstatēt⁶;
- 4) šajā pašā spriedumā tika pateikts, ka nespēja iegūt nepilsoņa statusu nenozīmē nespēju pieprasīt bezvalstnieka statusu vai iesniegt dokumentus naturalizācijas procesā, lai iegūtu Latvijas pilsonību.⁷ Tomēr jāatzīmē, ka iespēja iegūt citu statusu arī ir atkarīga ne tikai no personas gribas, bet arī no faktiskajiem apstākļiem un to atbilstības likumā noteiktajiem kritērijiem;
- 5) ja persona ir tiesīga iegūt nepilsoņa statusu saskaņā ar likumu, tai nav tiesību lūgt bezvalstnieka statusu. Šāds secinājums tika izdarīts, ņemot vērā ekonomiskās un sociālās tiesības, kas tiek piešķirtas nepilsoņiem salīdzinājumā ar bezvalstniekiem. Tādējādi, kā uzskatīja tiesa, pretējs secinājums pārkāptu Konvenciju par bezvalstnieka statusu. Konkrētajā lietā pieteicējs vispirms mēģināja kļūt par Latvijas pilsoni, bet pēc atteikuma – par bezvalstnieku. Tajā pašā laikā viņš negribēja būt nepilsonis. Latvijas iestādes nevarēja piedāvāt viņam citu statusu, jo pēc likuma tas nebija iespējams.⁸

Līdzīga situācija bija citā lietā, kurā pieteicējs izteica papildu argumentu, ka viņš pēdējos astoņus gadus dzīvojis ārpus Latvijas un nerunā latviski. Šādos apstākļos, kā viņš apgalvoja, viņam nav tiesību iegūt nepilsoņa statusu, bet drīzāk viņam ir jābūt bezvalstniekam. Tiesa nepiekrīta pieteicējam, nosakot, ka kritēriji ir ietverti likumā un tie ir jāievēro.⁹

Nepilsoņa statusa atņemšana

Administratīvās tiesas ir izskatījušas daudz lietu, kurās Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde bija atņēmusi nepilsoņa statusu, pamatojoties uz personas iegūto citas valsts pilsonību. No likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav

⁴ Senāta 2006.gada 17.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-469/2006.

⁵ Senāta 2004.gada 21.septembra spriedums lietā Nr. SKA-128/2004.

⁶ Senāta 2008.gada 14.februāra spriedums lietā Nr. SKA-24/2008.

⁷ Turpat.

⁸ Senāta 2008.gada 3.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-472/2008.

⁹ Senāta 2006.gada 16.aprīļa spriedums lietā Nr. A421293-07/21.

¹ Senāta 2006.gada 17.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-469/2006.

² Turpat.

³ Administratīvās apgabaltiesas 2014.gada 10.jūlija spriedums lietā Nr. A420535713.

Latvijas vai citas valsts pilsonības” viedokļa pastāv divas izplatītas situācijas, kurās tiek pieņemti šādi lēmumi:

- 1) persona ieguvusi citas valsts pilsonību, neiesniedzot pieteikumu par atteikšanos no nepilsoņa statusa 30 dienu laikā kopš pilsonības iegūšanas;
- 2) persona apzināti sniegusi nepatiesu informāciju par sevi, lai iegūtu nepilsoņa statusu.

Tiesas attiecībā uz minētajām situācijām izteikušas šādus viedokļus:

- 1) no administratīvā procesa viedokļa nepilsoņa statusa atņemšana ir obligātais administratīvais akts (tas ir, likums paredz izdot administratīvo aktu ar noteiktu saturu). Piemēram, konstatējot, ka persona sniegusi nepatiesu informāciju nepilsoņa statusa iegūšanai, pārvaldei nav citas iespējas, kā pieņemt lēmumu, ar kuru nepilsoņa statuss tiek atņemts.¹⁰

Parasti „nepatiesa informācija” ir saistīta ar citas valsts pilsonības iegūšanas faktu, kuru persona ir noklusējusi, iesniedzot iesniegumu nepilsoņa statusa iegūšanai. Kad pēc kāda laika pārvalde atklāj pilsonības esību, tā atceļ iepriekš pieņemto lēmumu par nepilsoņa statusa piešķiršanu;

- 2) lai arī likums nenosaka maksimālo termiņu lēmuma, ar kuru personai tiek atņemts nepilsoņa statuss, pieņemšanai, šādas tiesības valsts iestādēm nav beztermiņa. Pretējs secinājums būtu netaisnīgs. Tādēļ katrā administratīvā akta izdošanas reizē ir jāapsver tiesiskās paļāvības princips. Ir izvērtējams: a) vai personai ir tiesiskā paļāvība; b) vai tiesiskā paļāvība ir aizsardzības vērtā; c) vai sabiedrības interese atņemt personai nepilsoņa statusu ir lielāka nekā personas tiesības.

Piemēram, tiesa sniedza negatīvu atbildi uz jautājumu par tiesiskās paļāvības esību gadījumā, ņemot vērā, ka, iebraucot Latvijā, pieteicēji demonstrējuši saikni ar citu valsti – Armēniju – un izteikuši vēlmi tajā atgriezties. Tika secināts, ka tiesiskā paļāvība Latvijas nepilsoņa statusa iegūšanai nevarēja rasties (pat ja paļāvība radās, tā nebija tiesiska)¹¹;

- 3) nepilsoņa statusa atņemšanas gadījumā cilvēktiesību apsvērumi nav piemērojami. Personas bieži apgalvo, ka lēmums par statusa atņemšanu pārkāpj viņu tiesības uz privāto vai ģimenes dzīvi (ņemot vērā viņu ilgtermiņa uzturēšanos Latvijā). Tomēr tas nenozīmē, ka persona automātiski tiks izraidīta. Cilvēktiesību argumenti ir būtiski, risinot ar pārvaldi jautājumu par tiesībām palikt Latvijā (iegūt uzturēšanās atļauju). Taču tie nav aplūkājami tiesvedībā par nepilsoņa statusa atņemšanu¹²;
- 4) ja persona apzināti sniegusi nepatiesu informāciju, nepilsoņa statusa atņemšana nav pretrunā Konvencijai par bezvalstniecības samazināšanu. Konvencijas

8.panta 1.punkts noteic, ka valsts nedrīkst atņemt personai pilsonību, ja atņemšanas gadījumā šī persona kļūtu par bezvalstnieku. No otras puses, 8.panta 2.punkta „b” apakšpunkts paredz, ka, neskarot šā panta 1.punkta noteikumus, personai var atņemt pilsonību, ja tā iegūta, sagrozot faktus vai ar krāpšanu. Latvijas tiesa atzina – ja ir iespējama pilsonības atņemšana, tam jo vairāk ir jābūt atļautam attiecībā uz nepilsoņa statusu¹³;

- 5) nepilsoņa statusa atņemšana ir būtisks personas tiesību ierobežojums, un tas nevar tikt balstīts uz formāliem iemesliem un pilnībā nenoskaidrotiem faktiem. Nav pietiekami paļauties tikai uz pieņēmumiem, kas izriet no ārvalstu likumiem, bet ir jāveic dziļāka faktu noskaidrošana. Tas tika uzsvērts lietā, kurā pārvalde bija saņēmusi Armēnijas policijas vēstuli ar norādi, ka pieteicējam (Latvijas nepilsonim) bijusi reģistrēta dzīvesvieta Armēnijā un ka saskaņā ar Armēnijas likumu viņš ir šīs valsts pilsonis. Šajā lietā Latvijas tiesa atzina, ka citas valsts likumi nevar uzspiest personai šīs valsts pilsonību. Personai ir jāpauž sava vēlme iegūt konkrētas valsts pilsonību. Tā kā pieteicējs, iespējams, nevarēja zināt par Armēnijas pilsonības iegūšanas faktu, Latvijas tiesa nevarēja secināt, ka viņš apzināti sniedzis nepatiesas ziņas par sevi, lai iegūtu nepilsoņa statusu.¹⁴

Pilsonības iegūšana (naturalizācija)

Pilsonības likums ietver skaidru regulējumu par pilsonības iegūšanas kritērijiem, līdz ar to par šādiem gadījumiem ir maz lietu. Piemēram, tiesa izskatīja lietu, kurā nepilsoņa naturalizācijas iesniegums tika noraidīts, jo persona neilgi pirms tam bija notiesāta par kriminālnozieģuma izdarīšanu.¹⁵

Ir divas interesantas lietas, kuras ir vērts apspriest detalizētāk.

1. Persona (nepilsonis) iesniedza naturalizācijas iesniegumu. Iesniegums tika noraidīts, jo persona nebija pietiekamu laiku nodzīvojusi Latvijā. Likumā bija ietverta norma, ka naturalizācijas kārtībā Latvijas pilsonībā var uzņemt vienīgi personas, kurām naturalizācijas iesnieguma iesniegšanas dienā pastāvīgā dzīvesvieta ne mazāk kā piecus gadus ir bijusi Latvijā, skaitot no 1990.gada 4.maija (Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu pieņemšanas dienu). Personām, kuras ieradušās Latvijā pēc 1992.gada 1.jūlija, piecu gadu termiņš tiek skaitīts no pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanas brīža.

Konkrētajā lietā pieteicējam bija piešķirts nepilsoņa statuss 90.gadu sākumā, bet no 2002.gada līdz 2008.gadam viņš nedzīvoja Latvijā. Naturalizācijas iesniegums tika iesniegts 2010.gadā. Tiesa interpretēja likumu tādejādi, ka personai līdz naturalizācijas iesnieguma iesniegšanas dienai ir nepārtraukti jādzīvo Latvijā pieci

¹⁰ Senāta 2006.gada 17.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-469/2006.

¹¹ Senāta 2008.gada 14.februāra spriedums lietā Nr. SKA-24/2008.

¹² Senāta 2009.gada 12.janvāra lēmums lietā Nr. SKA-119/2009.

¹³ Senāta 2006.gada 17.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-469/2006.

¹⁴ Senāta 2006.gada 23.augusta spriedums lietā Nr. SKA-312/2006.

¹⁵ Administratīvās rajona tiesas 2012.gada 3.decembra spriedums lietā Nr. A420589211.

gadi. Tiesa norādīja, ka šis kritērijs nav formāla prasība nodzīvot konkrētajā vietā noteiktu laiku. Tieši pretēji – likums nosaka minimālu laika periodu, lai izveidotu saikni ar valsti. Pilsonība (kā to nosaka Pilsonības likums) ir personas noturīga tiesiska saikne ar Latvijas valsti. Piecu gadu periods ir termiņš, kura laikā persona novērtē savu vēlmi izpildīt naturalizācijas prasības, savukārt valsts novērtē personas uzticību un lojalitāti valstij.¹⁶

2. Citā lietā nepilsonis sekmīgi nokārtoja naturalizācijas eksāmenu, un viņa vārds līdz ar citu personu vārdiem tika iekļauts Ministru kabineta rīkojuma projektā par uzņemšanu pilsonībā. Šajā sakarā jānorāda, ka Latvijā valdība pieņem galīgo lēmumu naturalizācijas jautājumos. Parasti sagatavotie rīkojumu projekti tiek apstiprināti bez iebildumiem, taču šajā lietā valdība nolēma svītrot personas vārdu no saraksta, tādējādi noraidot viņas naturalizācijas iesniegumu.

Persona iesniedza pieteikumu administratīvajā tiesā, pārsūdzot šo lēmumu. Tā norādīja, ka lēmums par personas uzņemšanu pilsonībā ir administratīvais akts, nevis politisks lēmums. Pieteicējs apgalvoja, ka ir izpildījis lojalitātes pienākumu pret valsti brīdī, kad ir izpildītas visas Pilsonības likumā noteiktās prasības, ja vien nav konstatējami kādi likumā noteiktie ierobežojumi. Viņš norādīja, ka atteikums piešķirt pilsonību ir nelikumīgs, jo saskaņā ar vienlīdzības principu naturalizācijas atteikums nevar tikt pamatots ar pieteicēja uzskatiem. Pieteicējs apgalvoja, ka viņa vārds tika svītrots no saraksta sakarā ar viņa dalību politiskajā partijā „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” un viņa publiskiem izteikumiem. Tomēr administratīvā tiesa atteicās pieņemt pieteikumu. Augstākā tiesa savā lēmumā atzina, ka Ministru kabinetam ir piešķirta neierobežota rīcības brīvība piešķirt vai nepiešķirt pilsonību personām, attiecībā uz kurām pārvalde ir konstatējusi, ka tās atbilst naturalizācijas priekšnoteikumiem. Šāda neierobežota rīcība, kas turklāt krasi kontrastē ar detalizēto regulējumu attiecībā uz pārvaldes lēmumu, liecina par to, ka Ministru kabinets šādā gadījumā neveic valsts pārvaldes, bet gan konstitucionālu funkciju. Tādēļ Ministru kabinets nav atzīstams par iestādi administratīvā procesa izpratnē. Tādējādi nepamatots ir sūdzībā norādītais arguments, ka minētais lēmums atbilst visām administratīvā akta pazīmēm. Ministru kabineta kompetence neaprobežojas ar pārvaldes virzīto juridisko argumentu izskatīšanu, pretējā gadījumā Ministru kabinets pildītu pārvaldes sekretariāta funkciju. Ministru kabinets ir tiesīgs pieņemt lēmumu pēc būtības, un tam nav pienākuma sniegt pieņemtā lēmuma pamatojumu.¹⁷

Eiropas Cilvēktiesību tiesa

1. Minētā lieta tālāk tika skatīta Eiropas Cilvēktiesību tiesā kā lieta „Petrovskis pret Latviju”¹⁸.

¹⁶ Senāta 2014.gada 14.marta spriedums lietā Nr. SKA-21/2014.

¹⁷ Senāta 2006.gada 11.apriļa lēmums lietā Nr. SKA-221/2006.

¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 13.janvāra spriedums lietā „Petrovskis v. Latvia”, iesnieguma Nr. 44230/06.

Lietā tika konstatēts, ka 2003.–2004.gadā iesniedzējs aktīvi piedalījās protestos pret izglītības reformu Latvijā. Viņš bija viens no līderiem kustībai, kas veicināja un aizstāvēja protestu rīkošanu. Viņš piedalījās mītiņos un demonstrācijās pret izglītības reformu un izteica publiskus apgalvojumus, aizstāvot krievvalodīgās kopienas tiesības uz izglītību krievu valodā un valsts finansēto krievu mācībvalodas skolu saglabāšanu.

Pieteicējs iesniedza pieteikumu Eiropas Cilvēktiesību tiesā, sūdzoties par Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10.panta (tiesības uz vārda brīvību) un 11.panta (tiesības uz pulcēšanās un biedrošanās brīvību) pārkāpumiem. Viņš apgalvoja, ka atteikums uzņemt viņu Latvijas pilsonībā naturalizācijas kārtībā bija sods par viņa paustajām idejām un piedalīšanos piketos, kuros viņš kritizēja Latvijas valdības nostāju. Pieteicējs norādīja, ka pilsonības jautājumi neietilpst valsts ekskluzīvo kompetenču lokā, ja tie ietekmē cilvēktiesības.

Valdība apgalvoja, ka sūdzība ir slēpts mēģinājums pārsūdzēt pieteicēja naturalizācijas iesnieguma atteikumu. Valdība uzskatīja, ka pieteicējs nebija pierādījis, kā šis atteikums pārkāpa vai citādi negatīvi ietekmēja Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. un 11.pantā nostiprinātās tiesības.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija negarantē tiesības iegūt vai paturēt konkrētas valsts pilsonību. Tomēr tiesa neizslēdza iespēju, ka patvaļīgs pilsonības atteikums noteiktos apstākļos var rosināt jautājumu par konvencijas 8.pantu (tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi), jo šāds atteikums var ietekmēt personas privāto dzīvi. Tādējādi tiesa atzina, ka apstākļos, kad dalībvalsts, nodibinot tiesības uz pilsonību un tās iegūšanas kārtību, pārsniedz 8.pantā noteiktos pienākumus, tai ir jāgarantē šīs tiesības bez diskriminācijas konvencijas 14.panta izpratnē (diskriminācijas aizliegums).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsvēra, ka jautājums, vai pieteicējs bija vai nebija tiesīgs iegūt pilsonību, ir risināms, atsaucoties uz konkrētas valsts tiesību aktiem. Līdzīgi jautājums, vai personai pilsonība tika liegta patvaļīgi tādā veidā, ka tas varētu veidot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pārkāpumu, arī ir vērtējams, atsaucoties uz nacionālajiem normatīvajiem aktiem. Saskaņā ar nacionālajiem normatīvajiem aktiem kritēriju izvēle pilsonības piešķiršanai naturalizācijas kārtībā ir saistīta ar saikni starp valsti un konkrētu personu, kas ir jānodrošina sabiedrībai. Daudzās valstīs pilsonības iegūšana ietver arī uzticības solījumu, personai apliecinot lojalitāti valstij.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka lojalitātes vērtējums naturalizācijas lēmuma pieņemšanai šajā lietā attiecas uz lojalitāti nevis pret esošo valdību, bet gan pret valsti un tās konstitūciju. Tiesa norādīja, ka demokrātiska valsts ir tiesīga prasīt no personām, kuras vēlas iegūt šīs valsts pilsonību, būt lojāliem pret valsti un tās pamatā esošajiem konstitucionālajiem principiem. Tiesa piekrita pieteicējam, ka, īstenojot savas tiesības uz vārda un pulcēšanās brīvību, viņš var nepiekrīst valdības politikai, ciktāl šāda kritika nav pretrunā likumiem. Turklāt pieļaujamās kritikas robežas attiecībā uz valdību ir plašākas nekā attiecībā uz privātpersonu vai politiķi.

Tomēr šis jautājums ir pavisam atšķirīgs no kritērijiem, kas tiek izvirzīti naturalizācijai un naturalizācijas kārtībai, ko nosaka nacionālie normatīvie akti. Prasība būt lojālam pret valsti un tās konstitūciju nav uzskatāma par soda līdzekli, lai ierobežotu personas vārda un pulcēšanās brīvību. Drīzāk tas ir kritērijs, kas ir jāizpilda jebkurai personai, kura vēlas iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas kārtībā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa neuzskatīja, ka pieteicēja publiski izteiktā valdības politikas kritika vai piedalīšanās mītiņos vai kustībās tikuši jebkādā veidā ierobežoti. Tādējādi tiesa secināja, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. un 11.pants nav piemērojami konkrētās lietas apstākļos, un atzina sūdzību par nepieņemamu.

2. Lieta „Sisojeva pret Latviju”¹⁹ skar bijušo PSRS armijas militārpersonu, kas dzīvoja ar ģimeni Latvijā. Ģimene sūdzējās par savu nenoteikto tiesisko statusu Latvijā. Iesniedzēji apgalvoja, ka Latvijas iestāžu atteikums legalizēt viņu situāciju, neskatoties uz ilgstošo uzturēšanos Latvijā, pārkāpa viņu tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, kas ir noteiktas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka konvencijas 8.pantu nevar tulkot tādējādi, ka tas garantē tiesības uz kādu konkrētu uzturēšanās atļauju (nepilsoņa statusu). Ja nacionālie normatīvie akti paredz vairākus uzturēšanās atļauju veidus, Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir jāanalizē konkrētas atļaujas izsniegšanas juridiskie un praktiskie aspekti. Ja atļauja dod iespēju personai uzturēties attiecīgās valsts teritorijā un brīvi īstenot tiesības uz tās privāto un ģimenes dzīvi, šādas atļaujas piešķiršana principā ir pietiekams līdzeklis šīs tiesību normas noteikumu izpildei. Šādos gadījumos Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav pilnvarota lemt, vai personai būtu piešķirams viens vai otrs tiesiskais statuss, jo šī izvēle atrodas nacionālo iestāžu kompetencē.

Abas minētās lietas ir ļoti nozīmīgas Latvijas nacionālajām tiesām, jo skar jautājumu par valsts likumdevēju, izpildvaras un tiesu pilnvarām. Secināms – lai valsts konstatētu jebkādu Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā garantēto tiesību pārkāpumu situācijā, kas izriet no konkrēta statusa atteikuma šajā valstī, ir jābūt ļoti pārliecinošiem argumentiem par pārkāpuma esību. Šādos jautājumos valstīm ir piešķirta rīcības brīvība arī tādā situācijā, kāda pastāv Latvijā. Būtiskākie Latvijas tiesu piemērojamie normatīvie akti lietās, kas ir saistītas ar nepilsoņa statusa atteikumu, ir likums „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”, Pilsonības likums un Bezvalstnieku likums, kā arī starptautiskie līgumi, kas attiecas ar bezvalstniecību.

Secinājumi

No nacionālo tiesu prakses var secināt, ka personām ir atšķirīgas vēlmes, kā legalizēt to statusu un uzturēšanos. Piemēram, daudzi izvēlas paturēt divus statusus – Latvijas nepilsoņa un Krievijas pilsoņa statusu. Tas ir ērti, jo ļauj izmantot ar vienu vai otru statusu saistītās tiesības. Tāpat ir personas, kuras vēlas palikt Latvijā ar jebkādu statusu un nevēlas atgriezties valstī, no kuras tās ir iebraukušas. Dažiem cilvēkiem nav vienalga, kādu statusu viņi grib iegūt – citi izvēlas būt bezvalstnieki, bet citi vēlas būt nepilsoņi. Tiesas loma ir nevis vērtēt, kāds būtu subjektīvi viskomfortākais risinājums katrai personai, bet gan piemērot tiesību normas konkrētajos apstākļos.

Gatavojot šo referātu, tika meklēti visi nolēmumi lietās par nepilsoņiem un bezvalstniekiem. Kopumā tās bija 40 lietas. Kā redzams, tikai dažas lietas bija saistītas ar bezvalstniekiem. Lielākā daļa lietu izriet no jautājumiem, kas ir saistīti ar nepilsoņa statusu. Cita tendence, ko būtu vērts pieminēt, ir šo spriedumu datumi. Ik gadu tiesās nonāk aizvien mazāk šīs kategorijas lietu, un tas ļauj secināt, ka lielākā daļa personu, kas bažījās par savu tiesisko statusu Latvijā, ir atrisinājuši šo jautājumu.

Dažos gadījumos Latvijas tiesas nav piekritušas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes lēmumiem, tomēr lielākajā daļā gadījumu tie ir atstāti negrozīti. Pētot tiesu praksi, var secināt, ka tiesām nav dotas plašas iespējas veikt lietderīguma apsvērumus vai atbilstību cilvēktiesībām. Tiesību normas, kas regulē nepilsoņa un bezvalstnieka statusa iegūšanu vai zaudēšanu, ir skaidras un tiek piemērotas diezgan konsekventi. Kā rāda tiesu prakse – bažas par izraidīšanu vai ietekmi uz cilvēktiesībām (piemēram, iespēju saņemt dažādus pabalstus) netiek apsvērtas lietās, kuru būtība ir personas tiesiskā statusa noteikšana.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumi ir būtiski Latvijas tiesām kopš brīža, kad Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija Latvijā ir piemērojama kā starptautisko tiesību līgums. Attiecībā uz nepilsoņu un bezvalstnieku statusu var secināt, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija negarantē tiesības uz konkrētu statusu. Konvencija attiecas uz cilvēktiesību jautājumiem, kas var izrietēt no atteikuma piešķirt konkrētu statusu.

¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 15.janvāra spriedums lietā „Sisojeva and others v. Latvia”, iesnieguma Nr. 60654/00.

ADMINISTRATĪVĀ PROCESA LIKUMA KOMENTĀRI

1.panta ceturtā–sestā daļa
92.–97.pants

Pirmpublicācija
ADMINISTRATĪVĀ PROCESA LIKUMA KOMENTĀRI
A un B daļa
Sagatavojis autoru kolektīvs. Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā
redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013

1.pants. Likumā lietotie termini

[(1) .. (3) ..]

(4) **Tiesību norma** ir normatīvs akts (tā daļa) un vispārējie tiesību principi.

[(5) .. (9) ..]

(1.pants – 2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2006.gada 26.oktobra, 2008.gada 18.decembra un 2012.gada 1.novembra likumu)

[1] **Literatūra:** *Jānis Neimanis*. Ievads tiesībās. – Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004; *Lauris Liepa*. Pozitīvās tiesības. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rakstu krājums prof. E. Melķiša redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra 1999, 108.–115.lpp.; *Daiga Iljanova*. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. – Rīga: Ratio iuris, 2005.

[2] Tiesību normas jēdziens, kaut arī jau pietiekami plaši izmantots normatīvajos aktos, parasti netiek definēts. Tiesību normas skaidrojumam likumā ir vairāki mērķi. Pirmkārt, skaidri *noteikt* tos *tiesību avotus*, kuri attiecīgās tiesību normas piemērotājam ir jāņem vērā. Otrkārt, *nošķirt* dažādus administratīvajā procesā piemērojamus tiesību avotus. Turpmāk uzmanība ir jāpievērš terminoloģijai, kas tiek konsekventi lietota. Treškārt, *akcentēt vispārējo tiesību principu nozīmi* administratīvajā procesā.

Spēkā esošajos normatīvajos aktos jēdziens „tiesību norma” tiek lietots līdzās jēdzienam „normatīvais akts”. Piemērotājam ir kritiski jāraugās uz šīm terminoloģijas atšķirībām. Piemērojot vienu vai otru no šiem jēdzieniem, būtiski ir izvērtēt, vai konkrētajā gadījumā normas pieņēmējs ir apzināti paredzējis atsauci *tikai* uz rakstveida normām vai arī atsauce ir par „šauru” un, piemēram, lasot vārdus „saskaņā ar normatīvajiem aktiem”, tie ir jātulko plašāk, ņemot vērā arī vispārējos tiesību principus.

[3] Jau Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumos Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi” tika izvēlēts dot tiesību normas skaidrojumu. Šāda pieeja saglabāta arī Administratīvā procesa likumā. Par pieejas saglabāšanu gan var runāt konceptuālā nozīmē, bet ne saturiskā ziņā. Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumu Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi” 7.punkts noteica, ka tiesību norma ir *tiesību akts*, kas attiecas uz abstraktu tiesību subjektu loku un kas vispārīgi reglamentē to tiesiskās attiecības. Tādējādi ar tiesību normu tika saprastas tikai *rakstītās* tiesību normas. Tas gan nenozīmēja, ka tiesību normas piemērotājam nebija saistoši vispārējie tiesību principi, tomēr tie netika tiešā tekstā ietverti pašas tiesību normas **jēdzienā** (sk. 9.iedaļu).

[4] Ja administratīvais akts attiecas uz konkrētu personu un regulē konkrētas attiecības, tad tiesību normai ir pilnīgi cits uzdevums. Tiesību norma ir valsts noteikts uzvedības noteikums, kas paredzēts *vairākkārtējai* piemērošanai un attiecas uz *neparedzētiem* personu loku. Tāpēc tā ir formulēta samērā vispārīgi, ievērojot līdzsvaru

Administratīvā procesa likuma komentāru autori grāmatas atvēršanā, 2013.

No kreisās: Inga Bērtaite-Pudāne, Gatis Bārdiņš, Edvīns Danovskis, Ieva Višķere, Jautrite Briede, Jānis Pleps, Veronika Krūmiņa, Līga Bikseniece-Martinova, Dace Mita, Arlita Zariņa, Juris Bogdanovs, Kristīne Zemīte, Gatis Litvins, Daiga Rezevska, Signe Terihova

starp normas formulējuma abstraktumu (lai to varētu piemērot daudzos gadījumos) un konkrētumu (lai to varētu piemērot konkrētajā gadījumā).¹

[5] Latvijas tiesību sistēma ir piedzīvojusi krasas pārmaiņas, kas no tiesību normu piemērotājiem ir prasījis pat kardinālu pārorientēšanos no vienas tiesību sistēmas uz otru. Atšķirības starp sociālistisko un kontinentālās Eiropas tiesību loku pirmām kārtām izpaužas izpratnē par tiesību avotiem.² Abās tiesību sistēmās primārais tiesību avots ir likums un citi normatīvie akti, tātad rakstītās tiesību normas. Tomēr, ja sociālistiskajā tiesību sistēmā normatīvie akti ir *vienīgais* tiesību avots³, tad kontinentālās Eiropas tiesību lokā tiek atzīts, ka rakstītās tiesību normas, lai cik rūpīgi un detalizēti izstrādātas, vienmēr būs *nepilnīgas*.⁴ Lai aizpildītu „tukšumus” rakstītajās tiesību normās, tiesību normu piemērotājiem ir jāvērsas pie sabiedrībā pastāvošās taisnīguma izpratnes. Jo arī rakstītās jeb t.s. pozitīvās tiesības nav pāri stāvošas, bet gan izrietošas no dabiskajām tiesībām, cieši saistītas ar taisnīguma un tikumības jēdzieniem.⁵ Tiesiskā valstī nav iespējams uzskatīt, ka tiesību un likuma jēdzieni ir identi. Pieņemtais lēmums var būt formāli likumīgs, bet pēc savas būtības prettiesisks.

¹ Sk. vairāk, piemēram: Neimanis J. Ievads tiesībās. – Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 45.–59.lpp.

² Levits E. Pārveidojot PSRS tiesiskās sistēmas mantojumu // Likums un Tiesības, 2002, 3.sēj., Nr. 6, 165.–167.lpp.

³ Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1975, 193.lpp.

⁴ David R. Encikl.: International encyclopedia of comparative law / under the auspices of the International association of legal science; ed. committee: R. David [at al]. – Tübingen: Mohr, 1975–1984, Vol.2, Chapter 3, Sources of law, p. 5.

⁵ Plašāk sk.: Liepa L. Pozitīvās tiesības. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rakstu krājums prof. E. Melķiša redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 108.–115.lpp.

Spilgts piemērs ir Vācijas pieredze. Nacistiskā režīma laikā veiktās darbības pilnībā atbilda tolaik spēkā esošajiem likumiem. Līdz ar to varēja teikt, ka visi cilvēktiesību pārkāpumi tika veikti likumīgi. Lai pēc Otrā pasaules kara sodītu kara noziedzniekus, nebija iespējams izvirzīt apsūdzības, formāli pamatojoties uz likumu. Lai atrisinātu izveidojušos situāciju, tika atzīts, ka eksistē likumam un arī konstitūcijai pāri stāvošas pamatvērtības, principi, kurus ar rakstītām normām nav iespējams „apgāzt”. Šīs pieredzes rezultātā pašlaik spēkā esošajā Vācijas konstitūcijā (Pamatlikumā) tiek lietoti divi jēdzieni – pakļautība likumam (*Gesetz*) un tiesībām (*Recht*) (sk. Vācijas Pamatlikuma 20.p. trešo daļu). Arī Latvijas tiesību normās šie jēdzieni ir nostiprināti blakus, Valsts pārvaldes iekārtas likumā nosakot, ka valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām (sk. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.p. pirmo daļu).

[6] Kontinentālās Eiropas tiesību lokā kā tiesību avoti papildus normatīvajiem aktiem pastāv arī vispārējie tiesību principi, paražu tiesības, judikatūra⁶ un tiesību zinātne. Atbilstošs regulējums ietverts Administratīvā procesa likumā – iestāde administratīvo aktu var pamatot ar Satversmi, likumiem, Ministru kabineta noteikumiem, pašvaldību saistošajiem noteikumiem, starptautisko tiesību vai Eiropas Savienības normām, kā arī vispārējiem tiesību principiem (67.p. ceturrtā daļa). Papildus iestāde administratīvā akta pamatošanai var izmantot argumentus, kas izteikti tiesas spriedumos un juridiskajā literatūrā, kā arī citā speciālajā literatūrā (67.p. piektā daļa).

[7] No komentējamās daļas izriet, ka tiesību normu var saturēt jebkurš no termina skaidrojumā minētajiem tiesību avotiem, t.i., attiecīgais tiesiskais regulējums var izrietēt no *jebkura* minētā tiesību avota (sk. arī 5.p. komentārus).

[8] Normatīvais akts ir viens no tiesību avotiem, kuros ir ietvertas tiesību normas. Termins „normatīvais akts” uzskatāms par virsjēdzienu, jo aptver *gan* ārējos normatīvos aktus, *gan* iekšējos normatīvos aktus. Ja nepieciešams konkrētizēt normatīvā akta veidu, Administratīvā procesa likumā minēts attiecīgais normatīvā akta veids (sk., piemēram, 70.p. pirmo daļu). Likumā ietverts arī tālāks ārējo normatīvo aktu iedalījums (sk. 15.p. otro daļu), kā arī attiecīgā gadījumā atsauce uz konkrētu ārējo normatīvā akta veidu (sk., piemēram, 43.p. otro daļu). Šāda tālāka sadalījuma nav attiecībā uz iekšējiem normatīvajiem aktiem, jo administratīvajā procesā no personas viedokļa konkrētiem iekšējo normatīvo aktu veidiem nav būtiskas nozīmes. Tiesiskais regulējums attiecībā uz šo normatīvo aktu veidu ir ietverts Valsts pārvaldes iekārtas likumā (sk. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 9.nodaļu).

[9] Norādei uz normatīvā akta daļu kā tiesību normu ir vairāk precizējoša nozīme, kuras mērķis ir novērst gramatisku tiesību normas jēdziena piemērošanu. Normatīvais akts sastāv no atsevišķiem „ķieģeliem”, kuru kopums veido tiesisko

⁶ **Zinātniskās redaktores piezīme:** tiesību teorijā par tiesību normām uzskata arī tiesnešu radītās tiesības, kuru avots ir judikatūra. Par tiesnešu tiesībām sk., piemēram: Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

regulējumu kādā jomā kopumā. Lai risinātu *konkrētu* situāciju, attiecīgais tiesiskais regulējums ir ietverts ārējā normatīvā akta *sastāvdaļās*, un tieši ar šīm sastāvdaļām, nevis ar atsauci uz ārējo normatīvo aktu kopumā ir pamatojams iestādes pieņemtais lēmums, t.i., administratīvais akts. Izdodot administratīvo aktu, ir jānorāda *iespējami tālāka* iedalījums, kas arī ir uzskatāms par tiesību normu, saskaņā ar kuru attiecīgo administratīvo aktu izdod (sk. 1.p. piektās daļu komentārus).

[10] Vispārējie tiesību principi kā tiesību normas sākotnēji bija būtisks jaunievedums tiesību normas izpratnē Latvijā, un vajadzēja pierast pie tā, ka tie ir viens no tiesību avotiem. Jēdzienā „vispārējie tiesību principi” Administratīvā procesa likuma izpratnē ielasāmi arī administratīvo tiesību principi, kas atšķirībā no vispārējiem tiesību principiem nepastāv visā tiesību sistēmā kopumā, bet pastāv administratīvajās tiesībās. Piemēram, samērīguma princips un vienlīdzības princips ir fundamentāli visas tiesību sistēmas principi, savukārt labas pārvaldības princips ir nozares – administratīvo tiesību – princips.

Ja iestāde nav piemērojusi konkrētajā gadījumā piemērojamo vispārējo tiesību principu vai piemērojusi to nepareizi, persona pamatoti var apgalvot, ka attiecīgais administratīvais akts ir *prettiesisks* (84.p.).

Juridiskajā terminoloģijā, runājot par kāda lēmuma neatbilstību tiesību normām, nereti lietots vārds „likumīgs”. Tas ir saistīts ar atšķirīgo tiesību normas jēdziena izpratni, kad par saistošām tika uzskatītas tikai rakstītās tiesību normas. Likumības princips tika izprasts kā tiesību normu ievērošana un izpilde, ievērojot, ka vispārobligātas ir ne tikai likumu, bet arī citu normatīvo aktu prasības.⁷ Sasaiste ar tiesību principiem netika veikta. Vispārējo tiesību principu izmantošana maina pieeju, ka lēmumam jābūt likumam vai normatīvajam aktam atbilstošam.

Tiesu praksē var novērot, ka iestāde reti sava lēmuma pamatošanai izmanto vispārējo tiesību principu, savukārt privātpersona bieži norāda uz kāda principa pārkāpumu, vien to piemērojot vai pārsūdzot administratīvo aktu, savā pieteikumā tiesai ietverot vairāku principu uzskaitījumu, neargumentējot, kādā veidā attiecīgais princips pārkāpts. Tomēr ir būtiski, ka tiesību normu piemērotājs nevis vienkārši atsaucas uz kādu vispārējo tiesību principu, kuru tas piemērojis, bet pēc iespējas izskaidrojis gan tā saturu, gan apstākļus, kā konkrētajā gadījumā vispārējā tiesību principa piemērošana ietekmējusi pieņemto lēmumu (sk. arī 4. un 15.p. komentārus).

[11] Pieņemot lēmumu konkrētā administratīvā lietā, iestāde var izmantot dažādos tiesību avotos ietilpstošās tiesību normas. Tomēr konkrēta tiesību avota izvēle nav patvarīga, bet ir stingri reglamentēta. Lai sasniegtu *tiesisku, precīzu un efektīvu rezultātu*, ir jāņem vērā tiesību normu juridiskā spēka hierarhija (15.p. otrā līdz ceturtā daļa, 16.p. otrā daļa), kolīziju risināšanas principi (15.p. sestā līdz desmitā daļa, 16.p. trešā un ceturtā daļa), jāpielieto tiesību normu interpretācijas metodes (17.p.), jāizdara apsvērumi par administratīvā akta izdošanu un tā saturu (65. un 66.p.).

⁷ Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1975, 279.–280.lpp.

1.pants. Likumā lietotie termini

[(1) .. (4) ..]

(5) **Ārējais normatīvais akts** ir Satversme, likumi, Ministru kabineta noteikumi un pašvaldību saistošie noteikumi, kā arī starptautiskie līgumi un Eiropas Savienības pamatlīgumi un uz to pamata izdotie normatīvie akti.

[(6) .. (9) ..]

(1.pants – 2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2006.gada 26.oktobra, 2008.gada 18.decembra un 2012.gada 1.novembra likumu)

Saturs

I. Nacionālās tiesību normas

II. Eiropas Savienības tiesību normas

[1] **Literatūra:** Jānis Neimanis. Ievads tiesībās. – Rīga: zv. adv.J. Neimanis, 2004; Veronika Krūmiņa, Valentīna Skujiņa. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. – Rīga, 2002.

I. Nacionālās tiesību normas

[2] Komentējamā panta daļas **mērķis** ir izskaidrot, kas saprotams ar ārējo normatīvo aktu.

[3] Normatīvie akti ir sadalīti divās pamatgrupās. *Ārējie* normatīvie akti ir nošķirti no *iekšējiem* normatīvajiem aktiem (sk. šā panta sestās daļas komentārus). Šāda sadalījuma nepieciešamību noteic administratīvi tiesisko attiecību būtība, kad (parasti) publisko tiesību subjekts (sk. 22.p.) attiecībā uz personu pieņem tai saistošu administratīvo aktu. Šāda personas tiesību un pienākumu noteicošā lēmuma pamatojumam nevar izmantot jebkādu attiecīgā publisko tiesību subjekta radītu dokumentu, bet gan tikai noteiktā kārtībā pieņemtu un publiski izsludinātu aktu.

Jāņem vērā, ka ārējos normatīvajos aktos bieži izmantots virsjēdziens „normatīvie akti”, īpaši nenodalot iekšējās tiesību normas no ārējām. Līdz ar to tiesību normas piemērotājam ir jāizvērtē attiecīgās tiesību normas saturs. Ja, piemēram, kādā likumā ir ietverta atsauce uz normatīvajiem aktiem, tad atkarībā no tā, kāds ir šīs normas priekšmets, izriet, vai regulējums jāmeklē ārējos vai iekšējos normatīvajos aktos. Visbiežāk gan praksē ar atsauci uz normatīvajiem aktiem ir domāta atsauce uz ārējiem normatīvajiem aktiem.¹

¹ Piemēram, likuma „Par Valsts ieņēmumu dienestu” (pieņemts 28.10.1993., spēkā no 25.11.1993.) 3.p.: „Valsts ieņēmumu dienesta struktūru, kuras sastāvā ir muitas iestādes, finanšu policija, nodokļu administrēšanas un citas struktūrvienības, kas nodrošina šā dienesta darbību, nosaka Valsts ieņēmumu dienesta ģenerāldirektors saskaņā ar šo likumu un *citiem normatīvajiem aktiem*.” // Latvijas Vēstnesis, 11.11.1993., Nr. 105; Latvijas Ziņotājs, Nr. 34; Kredītu reģistra likuma (pieņemts 24.05.2012., spēkā no 01.12.2012.) 4.p. sestā daļa: „Izmantojot reģistrā iekļautās ziņas šajā likumā paredzētajam mērķim, Latvijas Bankai un Finanšu un kapitāla tirgus komisijai ir tiesības sniegt šīs ziņas Latvijas un citu valstu institūcijām saskaņā ar finanšu tirgus dalībniekus un to darbības uzraudzību regulējošo normatīvo aktu, kā arī valsts statistiku regulējošo normatīvo aktu prasībām.” // Latvijas Vēstnesis, 13.06.2012., Nr. 92.

[4] Ārējais normatīvais akts, kas tiek piemērots administratīvajā procesā, satur **rakstītas tiesību normas**. Tātad tie ir *vispāršaistoši juridiski priekšraksti*, kas ir *vispārīgi*, t.i., attiecas uz nenoteiktu personu loku, un *abstrakti*, t.i., attiecas uz nenoteiktu skaitu situāciju. Tādējādi, pamatojoties uz vienu un to pašu ārējā normatīvajā aktā ietvertu tiesību normu, iestāde ar dažādām personām risina vienas un tās pašas tiesiskās attiecības.

Tomēr ne visi ārējie normatīvie akti satur tiesību normas, lai gan pēc to pieņemšanas procedūras tie par tādiem tiek saukti. Piemēram, izšķir divu veidu likumus – likumus formālā nozīmē un likumus gan formālā, gan materiālā nozīmē. Likumi formālā nozīmē ir tādi, kas kā normatīvie akti ir pieņemti likumu veidā formālā likumdošanas procesā, bet tie nereglamentē ne personu tiesības, ne pienākumus (piemēram, valsts budžeta likums vai likumi, ar kuriem apstiprina starptautiskos līgumus). Likums, kas ir ne tikai pieņemts formālā likumdošanas kārtībā, bet arī saturiski reglamentē personu tiesības un/vai pienākumus, ir uzskatāms par likumu arī materiālā, t.i., saturiskā, nozīmē. Administratīvajā procesā tiek piemēroti šie otra veida likumi.

[5] No komentējamās daļas redakcijas izriet, ka ārējo normatīvo aktu uzskaitījums domāts kā **izsmeļošs**. Proti, ka administratīvā akta pamatojumā iestāde nevar minēt citu ārējā normatīvā akta veidu. Šāda pieeja ir nostiprināta arī citos pantos (sk., piemēram, 11.p., 67.p. ceturto daļu). Tomēr, ja ar likumu paredzēs vēl kādu ārējā normatīvā aktu veidu,² pamatojoties uz kuru iestāde varēs izdot administratīvos aktus, tad būs piemērojams arī jaunā veida ārējais normatīvais akts (par ārējo normatīvo aktu piemērošanu sk. 15.p. komentārus).

[6] Galvenais ārējais normatīvais akts ir valsts konstitūcija – **Latvijas Republikas Satversme**, kuru 1922.gada 15.februārī pieņēma Satversmes sapulce. Satversme ir augstākā juridiskā spēka nacionālais ārējais normatīvais akts Latvijā. Satversme tāpat kā jebkura konstitūcija ir „pamatnoteikumu kopums par kopdzīvi kā valstisku kopību”.³ Tie ir pamatnoteikumi, kas reglamentē valsts organizāciju (valsts varas orgāni, to veidošanas kārtība, kompetence) un cilvēka pamattiesības. Zemāka juridiskā spēka normatīvajos aktos ietvertajām tiesību normām ir jābūt saskaņotām ar Satversmē noteikto (par tiesību normu hierarhiju sk. 15. un 16.panta komentārus).

[7] Administratīvā procesa ietvaros būtiski ir tas, ka Satversme ir **tieši piemērojama**, t.i., administratīvo aktu var pamatot tieši ar Satversmi (sk. 67.p. ceturto daļu). Satversmes tiesa, analizējot personas tiesības uz atbilstīgu atbildzinājumu, kas ietvertas Satversmes 92.pantā, norādīja, ka tāpat kā „jebkura cilvēktiesību norma, arī Satversmes 92.panta

trešajā teikumā ietvertā tiesību norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti. Turklāt šī norma neparedz, ka tās konkretizēšanai nepieciešams īpašs likums. Šāda likuma neesība ir saistāma ar Satversmes 92.panta trešā teikuma tiesas piemērošanas iespēju un nevar būt iemesls atteikumam pieņemt tiesā indivīda prasību par atbildzinājuma piedziņu. (..) Ja iesniedzējs uzskata, ka viņa tiesības ir nepamatoti aizskartas, viņš, atsaucoties tieši uz Satversmes 92.panta trešo teikumu, ir tiesīgs griezties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību par atbilstīga atbildzinājuma piedziņu. (..) Īpaša likuma neesamība neaizskar un neierobežo iesniedzēja konstitucionālās tiesības uz tiesību aizsardzību.”⁴

No šā sprieduma tālāk izriet, ka iestāde jautājuma risināšanā nevar aizbaidināties ar kāda zemāka juridiskā spēka normatīvā akta neesību. Personai ir subjektīvas tiesības pamatot savu iesniegumu vai pieteikumu tieši ar Satversmi. Šāds princips kā juridiskās obstrukcijas aizliegums tiešā tekstā ietverts arī 15.panta divpadsmitajā daļā.

[8] Saeimas pieņemtie **likumi** ir tas ārējā normatīvā akta veids, ar kuru likumdevējs pamatā pauž savu politisko gribu un reglamentē svarīgus jautājumus dažādās dzīves jomās. Parasti valsts un personas attiecības noteic tieši likuma regulējums. Lai attiecīgais likums būtu spēkā un to varētu piemērot, ir jābūt ievērotiem Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma noteikumiem.⁵

[9] Satversmes un likumu tiesību normu ietverošās pamatsastāvdaļas ir panti, kuri savukārt var sastāvēt no daļām. Panta daļā var būt vairāki punkti, savukārt punkts var būt sadalīts apakšpunktos.

Piemēram, Saeimas vēlēšanu likuma⁶ 13.pants sastāv no piecām daļām [apzīmētas ar (1), (2), (3), (4) un (5)]. Pirmajā daļā nav tālāku iedalījumu. Otrajā daļā ir divi punkti [apzīmēti ar 1) un 2)]. Otrās daļas 1.punkts sastāv no četriem apakšpunktiem [apzīmēti ar a), b), c) un d)]. Trešajā daļā ir deviņi punkti, kas sīkāk netiek iedalīti. Savukārt ceturta un piektā daļa, līdzīgi kā pirmā, netiek sīkāk iedalīta.

„(1) Kandidātu saraksti, kas iesniegti, ievērojot šā likuma prasības, tiek reģistrēti Centrālajā vēlēšanu komisijā.

(2) Reģistrētie kandidātu saraksti nav atsaucami, un grozījumus tajos var izdarīt tikai Centrālā vēlēšanu komisija kādā no šādiem veidiem:

1) izsvītrojot pieteikto kandidātu, ja konstatē, ka:

a) personai nav tiesību kandidēt Saeimas vēlēšanās,

b) kandidāts ir persona, kura nav šā likuma 6.panta pirmajā vai otrajā daļā noteiktajā kārtībā atstājusi ieņemamo amatu (dienestu),

⁴ Satversmes tiesas 2001.gada 5.decembra sprieduma lietā Nr. 2001-07-0103 1.punkts // Latvijas Vēstnesis, 07.12.2001., Nr. 178.

⁵ Pieņemts 2012.gada 31.maijā (spēkā no 01.07.2012.), publicēts: Latvijas Vēstnesis 20.06.2012., Nr. 96.

Līdz 01.07.2012. likumu un citu normatīvo aktu spēkā stāšanās kārtību regulēja 1994.gada 8.jūnija likums „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” (spēkā 03.07.1994.–30.06.2012.) // Latvijas Vēstnesis, 18.06.1994., Nr. 72; Ziņotājs, 1994, Nr. 13 (pamatteksts).

⁶ Pieņemts 1995.gada 25.maijā (spēkā no 07.06.1995.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 06.06.1995., Nr. 86; Ziņotājs, 1995, Nr. 13 (pamatteksts).

² Piemēram, ik pa laikam tiek diskutēts par tāda ārējā normatīvā akta veida kā ministra noteikumi nepieciešamību. Sk.: Buka A. Kādas ir deleģētās likumdošanas robežas un ministra noteikumi tajās // Jurista Vārds, 24.09.2002, Nr. 19; Saeima diskutēs par ministra noteikumiem // Jurista Vārds, 15.02.2011., Nr. 7; Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas Viedoklis par iespējamo ministra noteikumu satversmību (31.05.2011.). Grām.: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 179.–196.lpp.

³ Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. – Rīga: AGB, 1998, 38.lpp.

c) viena un tā pati persona pieteikta dažādu nosaukumu kandidātu sarakstos vai viena nosaukuma kandidātu sarakstā dažādos vēlēšanu apgabalos (10.panta trešā daļa),

d) kandidāts miris;

2) izdarot tehniska rakstura labojumus.

(3) Šā panta otrās daļas 1.punkta „a” un „d” apakšpunktā noteiktajos gadījumos kandidāts svītrojams, pamatojoties uz attiecīgās iestādes izdotu izziņu vai tiesas spriedumu. To, ka kandidāts:

1) nav Latvijas pilsonis vai ir Latvijas pilsonis, kurš vēlēšanu dienā nav vecāks par 21 gadu, – apliecina Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde;

2) izcieš sodu brīvības atņemšanas vietā, – apliecina Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs;

3) ir bijis sodīts par tīšu noziedzīgu nodarījumu un sodāmība nav dzēsta vai noņemta, – apliecina Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs;

4) Krimināllikumā paredzētā nodarījuma izdarīšanas laikā atradies nepieskaitāmības stāvoklī, ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas saslīmī ar psihiskiem traucējumiem, kas tam atņēmuši iespēju saprast savu rīcību vai to vadīt, un viņam sakarā ar to piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai arī lieta izbeigta bez šāda piespiedu līdzekļa piemērošanas, – apliecina Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs;

5) ir vai ir bijis PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieks, – apliecina attiecīgās tiesas spriedums;

6) pēc 1991.gada 13.janvāra darbojies PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās, – apliecina attiecīgās tiesas spriedums;

7) (*izslēgts*);

8) ir miris, – apliecina Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde;

9) saskaņā ar tiesas spriedumu nav tiesīgs kandidēt Saeimas, Eiropas Parlamenta, republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanās, – apliecina Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs.

(4) Šā panta trešajā daļā minētajām iestādēm attiecīgās ziņas rakstveidā jāiesniedz Centrālajai vēlēšanu komisijai pēc tās pieprasījuma bez maksas piecu dienu laikā.

(5) Ja Centrālā vēlēšanu komisija informāciju par to, ka pieteiktajam kandidātam nav tiesību kandidēt Saeimas vēlēšanās, saņem vēlāk nekā 50.dienā pirms vēlēšanām un nav iespējams izgatavot jaunas attiecīgā kandidātu saraksta vēlēšanu zīmes, vēlētājiem izsniedzamas sagatavotās attiecīgā kandidātu saraksta vēlēšanu zīmes ar šā kandidāta vārdu un uzvārdu. Balsu skaitīšanā un vēlēšanu rezultātu aprēķināšanā par attiecīgo personu nodotās balsis netiek ņemtas vērā.”

[10] Nav iespējams un nav arī nepieciešams visus jautājumus atrunāt likumā, tāpēc virkni jautājumu Saeima atstāj izlemšanai Ministru kabinetam. Norāde komentējamā

normā uz **Ministru kabineta noteikumiem** šobrīd vairs attiecas tikai uz *vispārīgā kārtībā izdotiem* noteikumiem, jo ar 2007.gada 3.maija grozījumiem Satversmē⁷ Saeima nolēma izslēgt no Satversmes tās 81.pantu, kas paredzēja Ministru kabinetam tiesības izdot noteikumus ar likuma spēku.⁸

Ministru kabinets var izdot noteikumus, ar ko bieži vien tiek pamatots administratīvais akts. Saskaņā ar Ministru kabineta iekārtas likuma 31.pantu Ministru kabinets ārējos normatīvos aktus var izdot tikai šādos gadījumos: 1) ja likums Ministru kabinetu tam īpaši pilnvarojis. Pilnvarojumā norāda tā galvenos satura virzienus; 2) lai apstiprinātu starptautisko līgumu vai tā projektu, denonsētu starptautisko līgumu vai apturētu tā darbību, ja Satversmē vai likumā nav noteikts citādi; 3) ja tas nepieciešams Eiropas Savienības tiesību aktu piemērošanai un ja attiecīgais jautājums ar likumu nav noregulēts. Šādi noteikumi nevar ierobežot privātpersonas pamattiesības.⁹

[11] Valdības funkcija nav likumdošanas, bet gan izpildvaras īstenošana. Līdz ar to Ministru kabinets nedrīkst risināt likumdošanas kārtībā izlemjamus jautājumus. Pretējā gadījumā tiek pārkāpts varas dalīšanas princips, saskaņā ar kuru likumdošanu īsteno tautas vēlēts parlaments, t.i., Saeima un noteiktos gadījumos arī tauta pati (Satversmes 64.p.), bet izpildvaras īstenošana ir valdības, t.i., Ministru kabineta, kompetencē. Ministru kabinets kā izpildvara pamatā pilda Saeimas dotus uzdevumus. Piemērojot Ministru kabineta noteikumus, jāpatur prātā, ka izpildvara nedrīkst pārkāpt *savas kompetences ietvarus*. Tāpēc ir precīzi jākonstatē attiecīgā likuma darbības joma un konkrētais likumā ietvertais deleģējums Ministru kabinetam, kuru tas nedrīkst paplašināt (ja konstatē, ka likumā visi pamatjautājumi nav pietiekami atrisināti, tad ir jāgatavo attiecīgi grozījumi likumā, nevis jāietver tie noteikumos). Būtiski arī ievērot, ka administratīvais akts jāpamato ar Ministru kabineta noteikumiem, kuru izdošanas vai piemērošanas pilnvarojums ietverts spēkā esošā likumā.

[12] Jāņem vērā, ka spēkā esošais Ministru kabineta iekārtas likums ir spēkā no 2008.gada 1.jūlija. Pirms tam likums ar tādu pašu nosaukumu paredzēja, ka Ministru kabinets var izdot noteikumus arī gadījumā, ja attiecīgais jautājums ar likumu nav noregulēts (14.p. pirmās daļas 3.punkts).¹⁰ Spēkā esošā Ministru kabineta iekārtas likuma pārejas noteikumu 6.punktā paredzēts, ka pirms šā likuma spēkā stāšanās izdotie noteikumi, kas izdoti, neesot speciālam likuma deleģējumam, varēja būt spēkā līdz 2010.gada 1.jūlijam. Tomēr, piemērojot šos noteikumus, bija jāņem vērā arī Satversmes tiesas atzītā, ka Ministru kabineta iekārtas likuma 14.panta

⁷ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: 2007.gada 3.maija likums (spēkā no 31.05.2007.) // Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007., Nr. 79; Ziņotājs, 2007, Nr. 12.

⁸ Jāņem vērā, ka šā likuma pārejas noteikumos bija paredzēts, ka Satversmes 81.panta kārtībā izdotie Ministru kabineta noteikumi, kas ir spēkā šā likuma spēkā stāšanās dienā, paliek spēkā līdz to atzīšanai par spēku zaudējušiem, bet ne ilgāk kā līdz 2007.gada 31.decembrim.

⁹ Ministru kabineta iekārtas likums: 2008.gada 15.maija likums (spēkā no 01.07.2008.) // Latvijas Vēstnesis, 28.05.2008., Nr. 82; Ziņotājs, 2008, Nr. 13 (pamatteksts).

¹⁰ Ministru kabineta iekārtas likums: 2003.gada 15.jūlija likums (spēkā 31.07.1993.–30.06.2008.) // Ziņotājs, 1993, Nr. 28 (pamatteksts).

pirmās daļas 3.punkts nav interpretējams tikai vēsturiski un gramatiski, proti, ka Ministru kabinets ir tiesīgs izdot noteikumus par jebkuru jautājumu, ja tas ar likumu nav noregulēts. Lietojot sistēmisko interpretācijas metodi, jāņem vērā Satversmes 64.pants, kas noteic, ka „likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai šinī Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros”. Līdz ar to Ministru kabinets, pamatojoties uz Ministru kabineta iekārtas likuma 14.panta pirmās daļas 3.punktu, nevar izdot noteikumus par jautājumiem, kas ietilpst likumdevēja kompetencē. „Pārvaldes kārtībā Ministru kabinets var izdot vienīgi likumam pakārtotus normatīvus aktus, tātad noteikumiem jāatbilst likumam. Noteikumus izdod, lai palīdzētu dzīvē īstenot likumus. To panāk, noteikumos konkretizējot (detalizējot) likuma normas. Līdz ar to vārdi „ar likumu nav noregulēts” saprotami tā, ka jautājums ar likumu nav noregulēts līdz galam un tas prasa detalizētāku reglamentāciju. Ministru kabinets, izdodot noteikumus, nedrīkst tajos ietvert tādas normas, kas nav uzskatāmas par palīgīdzekļiem likuma normas īstenošanā.”¹¹

Arī Ministru kabineta noteikumi, tāpat kā likumi, stājas spēkā tikai gadījumā, ja ir ievēroti Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma noteikumi.

[13] Ministru kabineta noteikumi sastāv no punktiem, kuri var būt sadalīti apakšpunktos. Tiek ieteikts iedalījumu apakšpunktos veidot ne vairāk kā četros līmeņos.¹²

Piemēram, Ministru kabineta 2013.gada 18.jūnija noteikumu Nr. 322 „Dzīvnieku pārvadāšanas noteikumi”¹³ 11.punktā ir trīs apakšpunkti (apzīmēti ar 11.1., 11.2. un 11.3.). Savukārt 11.1.apakšpunkts ir iedalīts vēl četros apakšpunktos (apzīmēti ar 11.1.1., 11.1.2, 11.1.3. un 11.1.4.):

„11. Dzīvnieku pārvadātāja atļauju tuviem pārvadājumiem ir tiesīgs saņemt pārvadātājs, kas atbilst regulas Nr. 1/2005 10.panta 1.punktā minētajām prasībām un dienesta teritoriālajā struktūrvienībā:

11.1. iesniedz darba kārtību, kurā iekļauta informācija par:

11.1.1. darbībām ar dzīvniekiem;

11.1.2. iekraušanas un izkraušanas aprīkojumu;

11.1.3. dzīvnieku izvietošanas kārtību transportlīdzeklī;

11.1.4. transportlīdzekļa tīrīšanu un dezinfekciju;

11.2. uzrāda kvalifikācijas sertifikātu;

11.3. uzrāda regulas Nr. 1/2005 I pielikuma II nodaļas prasībām atbilstošu transportlīdzekli dzīvnieku pārvadāšanai.”

[14] Saskaņā ar komentējamo tiesību normu no atvasinātajām publisko tiesību juridiskajām personām tikai uz pašvaldību, kā pilsoņu tieši vēlētu un līdz ar to tieši leģitimētu publisko tiesību juridisko personu, izdotiem ārējiem normatīvajiem aktiem iestādei ir tiesības pamatot tās izdotos administratīvos aktus.

Atbilstoši likuma „Par pašvaldībām”¹⁴ 41.panta pirmās daļas 1.punktam pašvaldības dome kā vienīgo ārējo normatīvo aktu izdod **saistošos noteikumus**. Līdz ar to ar pašvaldības domes nolēmumiem, kas nav saistošie noteikumi, administratīvo aktu pamatot nevar.

Ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem pamatoti administratīvie akti tiek izdoti attiecīgās pašvaldības vārdā (sk. Administratīvā procesa likuma 22.p. pirmo daļu), tie ir spēkā tikai *attiecīgajā administratīvajā teritorijā* un līdz ar to arī atbildība par šādu administratīvo aktu tiesiskumu vai sakarā ar tiem radītajiem mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu gulstas nevis uz valsti, bet gan attiecīgo pašvaldību (sk. 8.nodaļas komentārus).

Likuma „Par pašvaldībām” 43.pants pamatā nosaka tās jomas, kurās vietējās pašvaldības dome var izdot saistošos noteikumus, atstājot šo uzskaitījumu atvērtu. Saskaņā ar 43.panta pirmās daļas 13.punktu arī citos likumos vai Ministru kabineta noteikumos var būt noteikti jautājumi, kas ir atstāti risināšanai pašvaldības domes kompetencē. Savukārt 44.pants nosaka tās jomas, kuru reglamentēšanai saistošos noteikumus var izdot republikas pilsētas dome. Arī šajā gadījumā jomu uzskaitījums nav izsmeļošs, atstājot iespēju arī citiem likumiem vai Ministru kabineta noteikumiem noteikt republikas pilsētas domes kompetencē 44.pantā neminētu jautājumu risināšanu.

Tātad pašvaldība nevar izdot saistošos noteikumus jebkurā gadījumā, bet tikai tad, ja likums vai Ministru kabineta noteikumi ir atstājuši konkrētā jautājuma reglamentēšanu pašvaldības kompetencē. Šajā sakarā būtisks ir konkrētā deleģējuma apjoms. Ja, piemēram, pašvaldība savos saistošajos noteikumos ir reglamentējusi attiecīgo jautājumu plašāk, tad administratīvais akts, kas izdots ārpus likuma vai Ministru kabineta deleģējuma robežām, ir uzskatāms par prettiesisku, jo neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normām (sk. Administratīvā procesa likuma 15.p. otro daļu).

Lai pašvaldību saistošie noteikumi stātos spēkā un tos varētu piemērot, to publicēšanā ir jābūt ievērotiem likuma „Par pašvaldībām” 45.panta noteikumiem (ievērojot šā likuma 45.¹p. noteiktos izņēmumus).

[15] Pašvaldību saistošos noteikumus noformē tāpat kā Ministru kabineta noteikumus. Tādējādi pašvaldību saistošajos noteikumos tiesību normas ir ietvertas punktos un apakšpunktos.

[16] Par starptautiskajiem līgumiem kā vienu no ārējo normatīvo aktu veidiem sk. komentārus pie 1.panta septītās daļas.

¹¹ Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 5.punkts // Latvijas Vēstnesis, 04.04.2001., Nr. 54.

¹² Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. – Rīga, 2002, 51.lpp.

¹³ Latvijas Vēstnesis, 20.06.2013., Nr. 118.

¹⁴ Pieņemts 1994.gada 19.maijā (spēkā no 09.06.1994.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 24.05.1994., Nr. 61; Ziņotājs, 1994, Nr. 11 (pamatteksts).

II. Eiropas Savienības tiesību normas

[17] Kopš 2004.gada 1.maija Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts,¹⁵ kas nozīmē, ka no šā datuma Latvijā ir saistoši Eiropas Savienības tiesību avoti. Šobrīd pastāv divi galvenie *primārie tiesību avoti* – Līgums par Eiropas Savienību un Līgums par Eiropas Savienības darbību.¹⁶ Lisabonas līgums¹⁷ atceļ līdz šim pastāvējušo Eiropas Kopienas trīs pilāru struktūru un ar tā spēkā stāšanos sāk lietot vienotu nosaukumu – Eiropas Savienība¹⁸, kā arī piešķir Eiropas Savienībai juridisko personību.¹⁹ No 2009.gada 1.decembra tiek runāts par **Eiropas Savienības tiesībām**.

[18] Šie divi līgumi savā tagadējā formā ir izveidojušies, pakāpeniski attīstoties Eiropas integrācijas procesam, daudziem secīgiem līgumiem grozot un papildinot sākotnējos tekstus,²⁰ tomēr praksē, piemērojot Eiropas tiesības, absolūtajā vairākumā gadījumu būtiskas ir tieši Līgumā par Eiropas Savienības darbību ietvertās normas, kas regulē dažādas Eiropas Savienības politikas jomas un kalpo par bāzi Eiropas Savienības sekundāro tiesību aktu pieņemšanai.

[19] Kā atsevišķa primāro tiesību aktu kategorija jāmin **iestāšanās līgumi**, kas Eiropas Savienības tiesību piemērošanas kontekstā ir būtiski ne vien ar to, ka, attiecīgajai valstij

iestājoties Eiropas Savienībā, Eiropas Savienības tiesības kļūst pilnībā piemērojamas, bet arī ar tiem retajiem izņēmumiem, ko nosaka šajos līgumos ietvertās atrunas un pārejas periodi, kas var ietekmēt risināmās problēmas juridisko kontekstu.²¹

[20] Līguma par Eiropas Savienības darbību 216.–219.pants nosaka Eiropas Savienības tiesības slēgt starptautiskus līgumus tās kompetences ietvaros, kas ir saistoši Eiropas Savienības iestādēm, kā arī tās dalībvalstīm. Kā atsevišķas šo līgumu kategorijas var izdalīt **Asociācijas līgumus** (Līguma par Eiropas Savienības darbību 217.p.), kas var kalpot kā tuvināšanās mehānisms Eiropas Savienības pirmsiestāšanās stadijā.²²

[21] *Eiropas Savienības sekundāro tiesību aktu formas* ir uzskaitītas Līguma par Eiropas Savienības darbību 288.panta pirmajā daļā: „Īstenojot Savienības pilnvaras, iestādes pieņem regulas, direktīvas un lēmumus (...)”.

[22] Saskaņā ar līgumā noteikto **regulas** ir vispārpiemērojamas. Tās uzliek saistības kopumā un ir tieši piemērojamas visās dalībvalstīs.

[23] **Direktīvas** savukārt uzliek saistības attiecībā uz sasniedzamo rezultātu, bet ļauj dalībvalstu iestādēm noteikt to īstenošanas formas un metodes. Turklāt direktīvas var būt adresētas (un tārad saistošas) arī atsevišķām dalībvalstīm.

[24] **Lēmumi** ir tieši piemērojami un, ja tajos ir norādīti konkrēti adresāti, ir saistoši tikai šiem adresātiem.

[25] Salīdzinot Eiropas Savienības sekundāro tiesību aktus ar sekundārajiem tiesību aktiem nacionālo tiesību sistēmā, jāatzīmē viena būtiska atšķirība – regulu, direktīvu un lēmumu starpā nepastāv formāla subordinācija, kā tas ir, piemēram, starp likumu un Ministru kabineta noteikumiem Latvijā. Turklāt katru no šo aktu veidiem var pieņemt gan Padome,²³ kas ir Eiropas Savienības galvenā likumdošanas iestāde, gan Komisija,²⁴ kas ir Eiropas Savienības izpildvaras institūcija un kam pieder likumdošanas iniciatīvas tiesības, kā arī likumdošanas pilnvaras tai deleģētajās jomās. Tādēļ katrā individuālajā gadījumā ir jāpievērš uzmanība normatīvā akta nosaukumam un preambulai, lai redzētu, kura institūcija un uz kāda pilnvarojuma pamata ir šo aktu izdevusi. Piemēram, valsts atbalsta jomā Komisijas 2008.gada 6.augusta Regula Nr. 800/2008, kas atzīst noteiktas atbalsta kategorijas par saderīgām ar kopējo tirgu, piemērojot Līguma 87. un 88.pantu, jeb tā sauktā *vispārējā grupu atbrīvojuma regula*²⁵, ir izdota, ņemot vērā Padomes 1998.gada 7.maija Regulu (EK) Nr. 994/98 par to, kā piemērot Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 92. un

¹⁵ 2004.gada 1.maijā stājās spēkā Līgums starp Beļģijas Karalisti, Dānijas Karalisti, Vācijas Federatīvo Republiku, Grieķijas Republiku, Spānijas Karalisti, Francijas Republiku, Īriju, Itālijas Republiku, Luksemburgas Lielhercogisti, Nīderlandes Karalisti, Austrijas Republiku, Portugāles Republiku, Somijas Republiku, Zviedrijas Karalisti, Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienoto Karalisti (Eiropas Savienības dalībvalstīm) un Čehijas Republiku, Igaunijas Republiku, Kipras Republiku, Latvijas Republiku, Lietuvas Republiku, Ungārijas Republiku, Maltas Republiku, Polijas Republiku, Slovēnijas Republiku, Slovākijas Republiku par Čehijas Republikas, Igaunijas Republikas, Kipras Republikas, Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas, Ungārijas Republikas, Maltas Republikas, Polijas Republikas, Slovēnijas Republikas un Slovākijas Republikas pievienošanās Eiropas Savienībai: parakstīts 2003.gada 16.aprīlī, pieņemts un apstiprināts ar 2003.gada 30.oktobra likumu // Latvijas Vēstnesis, 12.11.2003., Nr. 159; Ziņotājs, 2003, Nr. 23.

¹⁶ Lisabonas līgums grozīja un papildināja Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, kuram tika arī mainīts nosaukums uz – Līgums par Eiropas Savienības darbību. Abu šo līgumu konsolidētās versijas ir atrodamas Eiropas Savienības Oficiālā Vēstneša 2008.gada 9.maija izdevumā (C 115). Sk. arī: <http://eur-lex.europa.eu/> Līdzīgi kā iepriekš Amsterdamas līgums (parakstīts 02.10.1997., stājās spēkā 01.05.1999., publicēts: Oficiālajā Vēstnesī C 340, 10.11.1997., 1.–144.lpp.), Lisabonas līgums maina pamatlīgumu pantu numerāciju. Tādēļ, vēsturiskos tekstos redzot atsauci uz kādu no līgumu pantiem, ir svarīgi pievērst uzmanību tam, uz kādu periodu šis teksts attiecas, un pārbaudīt, kurā viena vai otra līguma pantā šī norma ir ietverta šobrīd. Pirms un pēc Lisabonas versiju atbilstības tabula ir atrodama minētajā Oficiālajā Vēstnesī.

¹⁷ Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu. Parakstīts 2007.gada 13.decembrī (spēkā no 01.12.2009.) // Latvijas Vēstnesis, 28.05.2008., Nr. 82.

¹⁸ Līguma par Eiropas Savienību 1.panta trešā daļa noteic, ka „(...) Savienība aizstāj Eiropas Kopien un ir tās pēctece”.

¹⁹ Līguma par Eiropas Savienību 47.pants noteic, ka „Savienība ir tiesību subjekts”.

²⁰ Pilns attiecīgo līgumu saraksts atrodams Eiropas Savienības mājaslapā: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/index.htm>

²¹ Sk.: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/index.htm>; sk. arī: Pievienošanās Eiropas Savienībai līgums (izvilkums) un komentāri. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.

²² Sk.: <http://www.mfa.gov.lv/ev/3986/3990>

²³ Līguma par Eiropas Savienību 16.pants un Līguma par Eiropas Savienības darbību 237.–243.pants.

²⁴ Līguma par Eiropas Savienību 17.pants un Līguma par Eiropas Savienības darbību 244.–250.pants.

²⁵ Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 214, 09.08.2008., 3.–47.lpp.

93.pantu attiecībā uz dažu kategoriju valsts horizontālo atbalstu.²⁶ Savukārt abu šo regulu izdošanas izriet no attiecīgajiem līguma (šobrīd Līguma par Eiropas Savienības darbību) pantiem. Jāatzīmē, ka attiecībā uz atvasinātajiem tiesību aktiem saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas judikatūru šo tiesību aktu formu nenosaka tik daudz tā nosaukums vai forma, kādā tas ticis pieņemts, bet gan tā saturs. Tā, piemēram, ar tiesas spriedumu regulas vairākkārt ir tikušas atzītas par individuālu lēmumu kopumu, kas ieinteresētajām pusēm ir būtiski atvieglojis piekļuvi tiesai, lai šos aktus apstrīdētu.²⁷

[26] Līguma par Eiropas Savienības darbību 288.panta pirmā daļa paredz arī **ieteikumus** un **atzinumus**, kas nav normatīvi akti un neuzliek saistības, bet var būt noderīgs palīgmateriāls normatīvo aktu interpretācijā.

[27] Nākamais būtiskais tiesību avots Eiropas Savienības tiesību sistēmā ir **Eiropas Savienības Tiesas judikatūra**.²⁸ Tiesas īpašā loma izriet no Līguma par Eiropas Savienību 19.panta, kurā ir noteikts tās pamatpienākums – nodrošināt, ka tiek ievērots tiesiskums Līgumu interpretēšanā un piemērošanā. Tiesas judikatūra ir devusi lielu ieguldījumu Savienības tiesību attīstībā, interpretējot līgumu un atvasinātās Eiropas Savienības tiesību normas un tādējādi dodot risinājumus problēmām, kas radušās to praktiskās piemērošanas gaitā. Ar prejudiciālo nolēmumu starpniecību Tiesa sadarbojas ar dalībvalstu tiesām, palīdzot tām risināt Eiropas Savienības tiesību problēmas konkrētu lietu kontekstā. Tiesas dotā Eiropas Savienības tiesību interpretācija kļūst saistoša ne vien to lūgušajai tiesai, bet visām Eiropas Savienības dalībvalstu tiesām, piemērojot attiecīgās tiesību normas. Tiesa savā darbā balstās ne vien uz konkrētām tiesību normām, bet arī uz vispārējiem tiesību principiem, kas pēc savas būtības ir kopīgi visām Eiropas Savienības dalībvalstīm, – pamattiesību ievērošanu,²⁹ samērīgumu, subsidiaritāti,³⁰ tiesisko palāpību, diskriminācijas aizliegumu. Tomēr jāatceras, ka šie principi un to saturs ir definēti Eiropas Savienības

tiesību normās un it sevišķi pašas Tiesas judikatūrā. Tādēļ tiem piemīt savs autonomas saturs un to nevar automātiski pielīdzināt katras atsevišķas dalībvalsts tiesību sistēmā pieņemtajai izpratnei.³¹

[28] Attiecībā uz Eiropas Savienību kopumā jāatceras, ka tā saskaņā ar kompetences piešķiršanas principu darbojas tikai to kompetenču robežās, ko tai Līgumos piešķirušas dalībvalstis, lai sasniegtu Līgumos definētos Eiropas Savienības mērķus. Kompetence, kas Līgumos nav piešķirta Savienībai, paliek dalībvalstīm.³²

Savukārt Līguma par Eiropas Savienību 4.panta trešā daļa noteic, ka saskaņā ar lojālas sadarbības principu Eiropas Savienība un dalībvalstis palīdz cita citai veikt uzdevumus, ko nosaka Līgumos. Dalībvalstis veic visus vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu to pienākumu izpildi, kas izriet no Līgumiem vai no Eiropas Savienības iestāžu aktiem, sekmē Eiropas Savienības uzdevumu izpildi un atturas no jebkādiem pasākumiem, kas varētu apdraudēt Eiropas Savienības mērķu sasniegšanu. Šis pienākums attiecas uz visām dalībvalstis institūcijām – gan likumdevēju, gan izpildvaru, gan arī tiesām.

²⁶ Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 142, 14.05.1998., 1.–4.lpp. Lai arī citētajiem līguma pantiem ir dažādi numuri, tās ir tās pašas normas: 92. un 93.pants kļuva par 87. un 88.pantu pēc Amsterdamas līguma (<http://eur-lex.europa.eu/tv/treaties/index.htm>) stāšanās spēkā. Šobrīd šīs normas ir atrodamas Līguma par Eiropas Savienības darbību 107. un 108.pantā.

²⁷ Piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 1971.gada 13.maija spriedumā apvienotajās lietās 41–44/70 *International Fruit Company and others v. Commission of the European Communities (Judikatūras Krājums, 1971, 411.lpp.)* par individuālu lēmumu kopumu tika atzīta regulas, kas ierobežoja ābolu importu no trešajām valstīm, norma, kas uz individuālu importa licenču pieprasījuma pamata noteica importējamo preču apjomu katram licences pieprasītājam.

²⁸ Līguma par Eiropas Savienību 19.pants un Līguma par Eiropas Savienības darbību 251.–281.pants.

²⁹ Līguma par Eiropas Savienību 6.panta 1.punkta pirmā daļa noteic, ka Eiropas Savienības pamattiesību hartai ir tāds pats spēks kā Līgumiem. Tomēr jāatceras, ka ar Lisabonas līguma 30.protokolu Polijai un Apvienotajai Karalistei noteikts speciāls režīms Hartas piemērošanā, īpaši attiecībā uz tās IV sadaļā (Solidaritāte) ietvertajām normām par nodarbinātību un sociālajām garantijām, vides un patērētāju aizsardzību.

³⁰ Šis princips noteic, ka jomās, kuras nav Eiropas Savienības ekskluzīvā kompetencē, Savienība rīkoja tikai tad, ja dalībvalstis centrālā vai reģionālā un vietējā līmenī nevar pietiekami labi īstenot paredzētās darbības mērķus, un tie ir labāk sasniedzami Savienības līmenī (Līguma par Eiropas Savienību 5.p. 3.punkts).

³¹ Sk.: Tatham A. EC law in practice: a case study approach. – HGV-ORAC Publishing House, 2006, 26.lpp.

³² Līguma par Eiropas Savienību 5.panta 2.punkts.

1.pants. Likumā lietotie termini

[(1) .. (5) ..]

(6) **Iekšējais normatīvais akts** ir tiesību akts, kuru publisko tiesību subjekts izdevis ar mērķi noteikt savas vai sev padotas institūcijas iekšējās darbības kārtību vai izskaidrot kāda ārējā normatīvā akta piemērošanas kārtību savā darbības jomā (instrukcija, ieteikumi, nolikums u.c.).

[(7) .. (9) ..]

(1.pants – 2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2006.gada 26.oktobra, 2008.gada 18.decembra un 2012.gada 1.novembra likumu)

[1] **Literatūra:** Jānis Neimanis. Ievads tiesībās. – Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004; Kristīne Jarinovska. Iekšējie normatīvie akti: administratīvā prakse un ceļš uz tiesisku valsti // Jurista Vārds, 09.01.2007., Nr. 2 (455); Egils Levits. Konceptija „neatkarīgo” jeb patstāvīgo iestāžu statusa regulēšanai / Konstitucionālās politikas semināra materiālu krājums. – Bīriņi, 2005; Egils Levits. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati // Likums un Tiesības, 2002, 4.sēj., Nr. 9, 261.–268.lpp.

[2] Sākotnēji iekšējotiesību normu jēdzienstika ietverts Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumos Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi” ar mērķi nošķirt tās no vispārējām tiesību normām (saskaņā ar Administratīvā procesa likumā lietoto terminoloģiju – ārējiem normatīvajiem aktiem). Šāds tiesību normu sadalījums administratīvajā procesā ir īpaši nozīmīgs, jo būtiski atšķiras attiecīgo tiesību normu piemērošanas mērķis.

Kā norādījis Senāts, tiesiskais valsts princips prasa, lai tiesību ierobežošana (izdodot nelabvēlīgu administratīvo aktu) notiktu iestādes pienācīgi pilnvarotas, t.i., leģitīmetas, rīcības ietvaros. Tauta ir ievēlējusi likumdevēju, kas tādējādi ir pilnvarots reglamentēt tiesiskās attiecības valstī. Citiem vārdiem, likuma atrunas princips, kas izriet no tiesiskās valsts principa, noteic, ka iestāde drīkst ierobežot indivīda tiesības, ja šāda rīcība ir atļauta ar likumu vai uz likuma pamata izdotu ārējo normatīvo aktu. Atšķirībā no ārējiem normatīvajiem aktiem iekšējiem normatīvajiem aktiem ir pilnīgi cits uzdevums. Arī iekšējie normatīvie akti satur vairākkārtēji piemērojamas tiesību normas, bet tās nav tieši vērstas „uz āru”, t.i., to pamatuzdevums nav regulēt attiecības starp iestādi un personu.¹

[3] Iekšējās tiesību normas **nav adresētas** un, kā to tiešā tekstā paredz 16.panta pirmā daļa, **nav saistošas personai**. Jau pats nosaukums norāda, ka šie normatīvie akti ir domāti *iekšējai lietošanai*, t.i., iestādei pašai vai tai padotām iestādēm. Tātad iekšējās tiesību normas ir **saistošas iestādei**. Tās var nebūt izdotas attiecībā uz visu iestādi, bet vienu vai vairākām struktūrvienībām vai amatpersonām. Tad tās ir saistošas attiecīgajām struktūrvienībām vai amatpersonām. Ja kādā iekšējā normatīvajā aktā tomēr ir ietverts

vispāršaistošs tiesiskais regulējums, pamatojoties uz ko tiek risinātas publiski tiesiskās attiecības starp attiecīgo iestādi un personu, šāds iekšējais normatīvais akts uzskatāms par *prettiesisku*, jo iestāde ir nepamatoti paplašinājusi savu kompetenci.

[4] Vienlaikus iekšējās tiesību normas netieši lielākā vai mazākā mērā ietekmē arī personu, jo iestādes konkrētā rīcība, kas noteikta ar iekšējām tiesību normām, var atspoguļoties administratīvajā aktā. Tāpēc caur iekšējiem normatīvajiem aktiem administratīvajā procesā tiek sasniegts arī cits mērķis – ārējo tiesību normu **vienveidīga un paredzama** piemērošana. Šāda atziņa ir nostiprināta arī tiesu praksē.² Vēl vairāk, iestādei ir jāievēro sava prakse, un personai ir tiesības prasīt iekšējo normatīvo aktu vienveidīgu piemērošanu.³ To, cik lielā mērā iekšējās tiesību normas iziet „uz āru”, nosaka attiecīgā iekšējā normatīvā akta veids.

[5] Ar iekšējiem normatīvajiem aktiem saistītu jautājumu reglamentēšana nav tiešs Administratīvā procesa likuma uzdevums, tāpēc tie ir atrunāti **citos likumos**. Pamata tie ir ietverti Valsts pārvaldes iekārtas likuma 9.nodaļā. Valsts pārvaldes iekārtas likums sistematizē iekšējo normatīvo aktu veidus atkarībā no regulējamā priekšmeta, kā arī nosaka to saskaņošanas un spēkā stāšanās kārtību. Kārtību, kādā iekšējos normatīvos aktus izdod Ministru kabinets un atsevišķs ministrs, reglamentē Ministru kabineta iekārtas likums.⁴

[6] Valsts pārvaldes iekārtas likuma 73.pantā minētos iekšējo normatīvo aktu veidus pamatā var iedalīt divās grupās. Vienā grupā tiek minēti *organizatoriskie* iekšējie normatīvie akti, kas regulē iestādes uzbūvi, darba organizāciju, iekšējo kārtību, kompetenci un lēmumu pieņemšanas procesu. Administratīvajā procesā aktuālāki ir *metodiskie* iekšējie normatīvie akti, kas visvairāk var attiekties uz personu. Metodiskie iekšējie normatīvie akti regulē iestādes darbību, un tos savukārt iedala ārējo tiesību normu interpretējošos iekšējos normatīvajos aktos (instrukcijas), lietderības apsvērumu skaidrojošos iekšējos normatīvajos aktos (ieteikumi) un vienkāršošanas norādījumos (piemēram, skaidrojumi nodokļu tiesībās par kādu aprēķinu veikšanu). To mērķis ir atvieglot darbu ārējo tiesību normu piemērotājiem, un tie ir vērsti uz ārējo tiesību normu vienveidīgu piemērošanu. Tādējādi ar iekšējo tiesību normu palīdzību tiek sekmēta vienlīdzības principa ievērošana administratīvajā procesā.

[7] Iekšējo normatīvo aktu piemērošanā ir jāievēro vairāki **noteikumi**. *Pirmkārt*, ir jāievēro iestādei noteiktās *kompetences ietvari*, raugoties gan no veicamo funkciju, gan padotības aspekta. *Otrkārt*, iekšējiem normatīvajiem aktiem ir jābūt *tiesiskiem* (jāatbilst ārējiem normatīvajiem aktiem, vispārējiem tiesību principiem, starptautisko tiesību normām un augstākas iestādes izdotajiem iekšējiem normatīvajiem aktiem, kā arī jābūt izdotiem, ievērojot tiesiskās procedūras) *un lietderīgiem*.

² Senāta 2008.gada 8.maija sprieduma lietā Nr. SKA-153/2008 10. un 11.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

³ Senāta 2004.gada 7.septembra sprieduma lietā Nr. SKA-110/2004 12.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 297.–303.lpp.

⁴ Pieņemts 2008.gada 15.maijā (spēkā no 01.07.2008.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 28.05.2008., Nr. 82; Ziņotājs, 2008, Nr. 13 (pamatteksts).

¹ Senāta 2008.gada 8.maija sprieduma lietā Nr. SKA-153/2008 10. un 11.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

Attiecībā uz iekšējo normatīvo aktu tiesiskumu – atbilstību ārējiem normatīvajiem aktiem – Senāts atzinis, ka iekšējie normatīvie akti nevar būt pretrunā ar ārējiem normatīvajiem aktiem, bet, ja pretruna tomēr pastāvētu, jāvadās no ārējo normatīvo aktu prasībām.⁵ Šī atziņa attiecināma arī uz iekšējo normatīvo aktu atbilstību vispārējiem tiesību principiem, starptautisko tiesību normām un augstākas iestādes izdotajiem iekšējiem normatīvajiem aktiem (sk. Administratīvā procesa likuma 16.p. komentārus).

Treškārt, jāievēro iekšējā normatīvā akta darbības joma – ietveramo jautājumu loks atkarīgs no konkrētā *iekšējā normatīvā akta veida*. Šajā sakarā Valsts pārvaldes iekārtas likuma 73.panta otrā daļa īpaši noteic, ka iekšējo normatīvo aktu izdošanas kompetenci, saturiskos noteikumus, spēkā stāšanos un spēkā esību nosaka to saturs, nevis nosaukums. Līdz ar to, pat ja iestāde neatbilstoši likumam izdevusi, piemēram, noteikumus (nevis instrukciju) par kāda likuma normu interpretāciju, uz šo iekšējo normatīvo aktu ir attiecināmi tie noteikumi, kurus Valsts pārvaldes iekārtas likums vai citi likumi paredz attiecībā uz instrukcijām.

Ceturtkārt, iekšējā normatīvā akta publicēšana pati par sevi nepārvērš to par vispārējo, uz kura pamata iestāde varētu izdot administratīvo aktu.⁶

[8] Ņemot vērā to, ka personai ir svarīgi paredzēt iestādes rīcību administratīvajā procesā, tai ir **būtiski zināt** ne tikai ārējos, bet arī iekšējos normatīvos aktus, kurus iestāde var piemērot, izdodot administratīvo aktu. Tāpēc ir svarīga iekšējo normatīvo aktu pieejamība ne tikai iestādei pašai vai citām iestādēm, bet arī jebkurai personai. Pie tam tādiem Ministru kabineta izdotajiem iekšējiem normatīvajiem aktiem kā instrukcijām un ieteikumiem publiska pieejamība ir priekšnoteikums, lai tie stātos spēkā (Valsts pārvaldes iekārtas likuma 77.p. un Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 7.p.). Savukārt attiecībā uz tiesās pārvaldes⁷ iestāžu izdotajiem iekšējiem normatīvajiem aktiem no to pieejamības viedokļa būtisks ir Valsts pārvaldes iekārtas likuma 14.panta trešās daļas 6.punkts, kas noteic, ka līdztekus citai informācijai, kas attiecas uz attiecīgo iestādi, arī iestādei saistošie un tās izdotie iekšējie normatīvie akti ir iekļaujami publiski pieejamā datubāzē. Attiecībā uz pastarpinātās pārvaldes iestādēm jautājums par iekšējo normatīvo aktu pieejamību ir skatāms Valsts pārvaldes iekārtas likuma 30.panta kontekstā. Šā panta pirmā daļa noteic, ka Valsts pārvaldes iekārtas likuma noteikumi attiecībā uz pastarpinātās pārvaldes iestādēm piemērojami tiktāl, ciktāl citu likumu speciālajās tiesību normās nav noteikts citādi.

[9] Attiecībā uz iekšējo normatīvo aktu piemērošanu svarīgi ir 67.panta sestās daļas noteikumi, kā arī likuma atrunas princips (11.p.). No šīm normām izriet, ka adresātam no iekšējā normatīvā akta nevar rasties nekādas tiesiskās sekas, t.i., uz tā pamata iestāde nevar nodibināt, grozīt, konstatēt vai izbeigt tiesiskās attiecības ar konkrēto personu.

92.pants. Tiesības uz atlīdzinājumu

Ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. Tiesības administratīvā procesa kārtībā prasīt atlīdzinājumu attiecināmas arī uz gadījumiem, kad zaudējumi vai kaitējums nodarīts ar iestādes vai izpildiestādes (izņemot gadījumu, kad izpildiestāde ir tiesu izpildītājs) nepamatotu rīcību administratīvā procesa izpildes stadijā.

(Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2004.gada 15.janvāra likumu un 2012.gada 1.novembra likumu, kas spēkā no 01.01.2013.)

[1] **Literatūra:** Jautrīte Briede, Ieva Višķere, Gatis Litvins, Agris Bitāns, Edvīns Danovskis. Tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu (92.panta trešais teikums). Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 148.–160.lpp.; *Francs Jozefs Paine*. Vācijas vispārīgās administratīvās tiesības. Vācijas Administratīvā procesa likums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 329.–392.lpp.

[2] Komentējamā panta mērķis ir **nodrošināt personas tiesības uz atlīdzinājumu** par tai nodarītu tiesību aizskārumu administratīvā procesa ietvaros.

[3] Personas tiesības uz atlīdzinājumu par tai nepamatoti no valsts puses nodarītu tiesību aizskārumu ir **cilvēktiesības**, kam jāietilpst katras tiesiskas valsts cilvēktiesību katalogā. Latvijā konstitucionālā līmenī tās ir nostiprinātas Satversmes 92.panta trešajā teikumā.¹

[4] Lai gan Satversmes 92.pantā tiesības uz atlīdzinājumu ir ietvertas kopā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu, tas nebūt nenozīmē, ka tiesības uz atlīdzinājumu piemērojamas tikai šā panta kontekstā. Tiesiskā valstī nav iedomājams, ka valsts nepamatots tiesību aizskārumš tiek atlīdzināts tikai kādā konkrētā jomā. Tādējādi tiesības uz atlīdzinājumu neatkarīgi no to novietojuma Satversmē uzskatāmas par *atsevišķām, t.i., patstāvīgām, cilvēktiesībām*, kuras garantē, ka persona var prasīt valstij sniegt gandarījumu par attiecībā uz to izdarītu nepamatotu tiesību aizskārumu. No otras puses, tas nozīmē valsts pienākumu šādu gandarījumu sniegt.²

[5] Satversmes tiesa ir atzinusi: „Kā jebkura cilvēktiesību norma, arī Satversmes 92.panta trešajā teikumā ietvertā tiesību norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti.

⁵ Senāta 2008.gada 23.maija sprieduma lietā Nr. SKA-259/2008 8.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁶ Sk. Senāta 2008.gada 8.maija sprieduma lietā Nr. SKA-153/2008 13.punktu. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁷ Saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu iestādes ir sadalītas tiesās pārvaldes iestādēs un pastarpinātās pārvaldes iestādēs. Par publisko tiesību juridisko personu (saskaņā ar Administratīvā procesa likumā lietoto terminoloģiju – publisko tiesību subjektu) tiesībspēju un rīcībspēju sk. 22. un 23.panta komentārus.

¹ Satversmes 92.pants paredz: „Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.”

² Satversmes 92.panta trešā teikuma komentāru sk. grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 148.–160.lpp.

[Turklāt] šī norma neparedz, ka tās konkretizēšanai nepieciešams īpašs likums.”³ Minētā atziņa ļauj izdarīt secinājumu, ka gadījumā, ja tiktu konstatēts, ka Administratīvā procesa likuma regulējums ir šaurāks vai neatbilst Satversmes 92.panta trešā teikuma garantijai, tad personai vienmēr ir iespēja pamatot savu prasījumu tieši ar Satversmi. Tomēr praksē, vismaz attiecībā uz tiesību uz atlīdzinājumu īstenošanu administratīvajā procesā, Satversmes tieša piemērošana nav nepieciešama. Komentējamais pants ir izstrādāts, pamatojoties uz Satversmē noteikto, vien ņemot vērā, ka Administratīvā procesa likums *paredz atlīdzinājumu administratīvi tiesiskajās attiecībās*.

[6] Atlīdzinājums administratīvi tiesiskajās attiecībās nozīmē, ka **prasījums par atlīdzinājumu nav patstāvīgs prasījums** tādā ziņā, ka persona var prasīt nevis atlīdzinājumu par jebkuru kaitējumu, bet tikai atlīdzinājumu par tādu kaitējumu, kas nodarīts ar administratīvo aktu, tā izpildi vai faktisko rīcību.⁴ Zaudējumi (kaitējums) var pastāvēt tikai kopsakarā ar nodarījumu, kura dēļ zaudējumi (kaitējums) radušies, kaut arī prasījumu par administratīvo aktu, tā izpildi vai faktisko rīcību var izskatīt atsevišķi no prasījuma par atlīdzinājumu.

[7] Komentējamā pantā tiešā tekstā nav minēts **publisko tiesību līgums**, tomēr arī ar to personai var tikt nodarīti zaudējumi vai kaitējums. Publisko tiesību līguma nepiemērošana uzskatāma par likuma robu, nevis apzinātu likumdevēja gribu. Šāds fakts izskaidrojams ar to, ka publisko tiesību līgums ir samērā jauns tiesību institūts un sākotnēji Administratīvā procesa likuma regulējums, kas attiektos uz publisko tiesību līgumu, iekļauts netika. Taču atbilstoši 3.panta trešajai daļai šā likuma noteikumi, kas attiecas uz administratīvo aktu, attiecināmi arī uz publisko tiesību līgumu, ciktāl tas nav pretrunā ar tā būtību vai ciktāl tiesību normas nenosaka citādi. Saistībā ar tiesībām uz atlīdzinājumu nav konstatējama neviena no minētajām atrunām. Turklāt 256.¹panta, kas reglamentē spriedumu par publisko tiesību līgumu, piektajā daļā noteikts, ka gadījumā, ja tiesa atzīst pieteicēja tiesības uz atlīdzinājumu, tā spriedumā uzdod izmaksāt pieteicējam atlīdzinājumu un nosaka tā apmēru.

[8] Administratīvais process aptver gan materiāltiesiskus, gan procesuālus jautājumus. Attiecīgi personai nevar tikt liegtas **tiesības uz atlīdzinājumu par zaudējumiem un kaitējumu, kuru cēlonis ir iestādes materiāltiesiskās vai procesuālās kļūdas**. Uz šādu komentējamā panta tvērumu ir norādījis Senāts, atzīstot, ka personas tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu par zaudējumiem un kaitējumu ietver ne tikai tiesības uz atlīdzinājumu, kas nodarīts ar administratīvo aktu, bet arī ar iestādes rīcību šā administratīvā akta izdošanas procesā.⁵ Tas ir neatkarīgi no tā, vai persona ir apmierināta ar administratīvo aktu pēc būtības (tas ir labvēlīgs) vai nav apmierināta (administratīvais akts ir nelabvēlīgs), ja administratīvā akta izdošanas procesā tai, piemēram, ir nodarīts

morālais kaitējums, tai ir tiesības uz atlīdzinājumu.⁶ Šādā gadījumā persona var pārsūdzēt administratīvo aktu attiecībā uz procesu (labvēlīga administratīvā akta gadījumā pat neprasot tā atcelšanu) un šajā sakarā prasīt atlīdzinājumu. Piemēram, 49.panta trešajā daļā tiešā tekstā ir noteikts, ka termiņa neievērošana, kas ir procesuāla kļūda, jau pati par sevi uzskatāma par morālu kaitējumu komentējamā panta izpratnē.

[9] Tiesības uz atlīdzinājumu parasti īstenojamas, kad sagaidīts administratīvā procesa „gala produkts” – administratīvais akts, faktiskā rīcība vai publisko tiesību līgums. Kā atzinis Senāts, likums neparedz iespēju personai prasīt atlīdzinājumu par iestādes procesuālajiem lēmumiem vai procesuālajām darbībām, kam nav galīga noregulējuma rakstura, nesagaidot procesa noslēgumu.⁷ Administratīvā akta izdošanas laikā pieņemto procesuālo lēmumu vai veikto procesuālo darbību tiesiskuma pārbaude parasti notiek vienlaikus ar administratīvā akta pārbaudi. Kaut arī vairākos gadījumos likums ir paredzējis iespēju atsevišķi apstrīdēt un pārsūdzēt arī procesuālus lēmumus (sk., piemēram, 37.p. otro daļu vai 48.p. trešo daļu), šādos gadījumos atlīdzinājums nav prasāms, jo risināms ir tikai attiecīgais procesuālais jautājums.

[10] Prasot atlīdzinājumu, ir konkrēti jānorāda, **kādu** atlīdzinājumu un **par ko** persona vēlas saņemt.

Gadījumā, kad persona gan Senātam, gan apgabaltiesai bija uzsvērusi, ka pieteikumā nav lūgusi piešķirt atlīdzinājumu, bet gan lūgusi izvērtēt, vai iestādes veiktais tiesību aizskārums dod šai personai tiesības uz atlīdzinājumu Satversmes 92.panta izpratnē, tiesas atteica pieteikumu šajā daļā pieņemt. Tiesas atzina, ka prasījums izvērtēt tiesības prasīt atlīdzinājumu, neprasot pašu atlīdzinājumu, nav izskatāms administratīvā procesa kārtībā.⁸

[11] Administratīvā procesa likuma uzdevums attiecībā uz atlīdzinājumu, ņemot vērā administratīvi tiesisko attiecību būtību, ir nodrošināt, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā personai tiek noteikts **atbilstīgs atlīdzinājums** (piemēram, tiek noteikta konkrēta naudas summa), kā arī noteikts **subjekts, kura pienākums ir attiecīgo atlīdzinājumu sniegt** (no kura budžeta ir izmaksājama attiecīgā naudas summa). Atbilstoši Administratīvā procesa likumam nav būtiski konstatēt, tieši kura amatpersona vainojama pie tā, ka, piemēram, Latvijas Republikai uzlikts pienākums sniegt atlīdzinājumu, un kāda ir šīs konkrētās amatpersonas atbildība. Tās ir valsts pārvaldes iekšējās attiecības, kas ir Valsts pārvaldes iekārtas likuma regulējuma priekšmets.

[12] Komentējamā pantā nostiprinātās tiesības sastāv no šādiem elementiem: 1) *ikviens*; 2) *var prasīt*; 3) *atbilstīgu*; 4) *atlīdzinājumu*; 5) *par mantiskajiem*

⁶ Sk., piemēram, Senāta 2012.gada 4.jūlija sprieduma lietā Nr. SKA-603/2012 11.punktus. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁷ Senāta 2008.gada 13.oktobra lēmuma lietā Nr. SKA-690/2008 13.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

⁸ Senāta 2007.gada 21.decembra lēmuma lietā Nr. SKA-760/2007 6.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 624.lpp.

³ Satversmes tiesas 2001.gada 5.decembra sprieduma lietā Nr. 2001-07-0103 secinājumu daļas 1.punkts // Latvijas Vēstnesis, 07.12.2001., Nr. 178.

⁴ Sal. Senāta 2007.gada 11.maija sprieduma lietā Nr. SKA-364/2007 17.punkts. Nav publicēts.

⁵ Senāta 2008.gada 16.maija sprieduma lietā Nr. SKA-49/2008 10.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

zaudējumiem; 6) *par personisko kaitējumu*; 7) *kas nodarīts ar administratīvo aktu, faktisko rīcību, publisko tiesību līgumu vai iestādes rīcību izpildes stadijā*. Katrs no tiem ir ar konkrētu juridisku saturu, kas jāņem vērā katrā lietā.

Šā panta komentāru ietvaros tiks aplūkots: pirmkārt, subjekts, proti, kas saprotams ar terminu „ikviens” (sk. 14.iedaļu); otrkārt, objekts, proti, „mantiskie zaudējumi” un „personiskais kaitējums”, t.i., kāda veida aizskārums atlīdzināšanu var prasīt (sk. 15. līdz 17.iedaļu); treškārt, administratīvais akts un faktiskā rīcība saistībā ar to radītajām sekām, proti, vai atlīdzinājuma obligāts priekšnoteikums ir iestādes prettiesiska rīcība (sk. 18.iedaļu). Pārējie jēdzieni šā panta komentāru ietvaros netiks analizēti, jo detalizētāk aplūkoti citu pantu komentāros.⁹

[13] Komentējamais pants ir lakoniski formulēts, un vienlaikus tas ir ar ļoti ietilpīgu saturu. Detalizētāks regulējums ietverts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā, kura mērķis saskaņā ar šā likuma 1.pantu ir nodrošināt privātpersonai Satversmē un Administratīvā procesa likumā noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Tātad faktiski Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumam būtu pilnībā jāatbilst Administratīvā procesa likuma regulējumam, to vairāk izskaidrojot. Tomēr, analizējot šā likuma regulējumu, jāsecina, ka dažas tā normas neatbilst Administratīvā procesa likuma regulējumam un šai neatbilstībai nav saskatāms saprātīgs pamatojums.

[14] Komentējamā panta izpratnē ar jēdzienu „**ikviens**” saprotami tie administratīvā procesa dalībnieki, kas saskaņā ar 76., 91. un 106.pantu ir *tiesīgi apstrīdēt vai pārsūdzēt administratīvo aktu, tā izpildi, iestādes faktiskā rīcību, publisko tiesību līgumu*: adresāts; trešā persona; persona, kuras tiesības vai tiesiskās intereses aizskartas, bet kura nav bijusi pieaicināta kā trešā persona. Tiesības uz atlīdzinājumu vienlīdz ir gan fiziskai personai, gan privāto tiesību juridiskai personai, gan šādu personu apvienībai.

Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā attiecībā uz subjektu konsekventi lietots termins „privātpersona”. Šis termins ir paredzēts tipveida gadījumam, jo parasti valsts (plašā nozīmē) īsteno varu attiecībā uz privātpersonu. Tomēr tas neaptver visas iespējamās situācijas. Pirmkārt, administratīvi tiesiskajās attiecībās ir iespējami gadījumi, kad publisko tiesību subjekts atrodas salīdzināmā situācijā ar privātpersonu. Šādā gadījumā publisko tiesību subjektam ir administratīvi tiesisko attiecību ietvaros netipisks – adresāta vai trešās personas – statuss. Tādējādi varētu būt gadījumi, kad arī publisko tiesību subjektam ir tiesības uz atlīdzinājumu.

Piemēram, atlīdzinājumu var prasīt pašvaldība, ja tai nodarīti zaudējumi ar kāda administratīvā līguma nepienācīgu izpildi.

⁹ Par to, kādā veidā un kam var prasīt atlīdzinājumu, sk. 93.panta komentārus un 94.panta pirmās līdz trešās daļas komentārus. Detalizētāku komentāru par atlīdzinājuma veidiem un to, kāds atlīdzinājums uzskatāms par atbilstīgu, sk. 94.panta ceturrtās daļas komentāros. Administratīvā akta jēdziens aplūkots 1.panta trešās daļas komentāros, faktiskās rīcības jēdziens – 89.panta komentāros, publisko tiesību līgums – 63.¹ un 80.¹panta komentāros. Par atlīdzinājuma procesuālo kārtību saistībā ar iestādes vai izpildiestādes rīcību izpildes stadijā sk. 93.panta komentārus.

Tiesības uz atlīdzinājumu personai, kurai ir nodarīts kaitējums vai zaudējumi, var prasīt arī 29.panta subjekts, kurš darbojas šīs personas tiesību un tiesisko interešu aizstāvēbai, piemēram, tiesībsargs.

[15] Komentējamā pantā lietoti divi jēdzieni: „mantiskie zaudējumi” un „personiskais kaitējums”. No šā lakoniskā un izsmelošā sadalījuma izriet, ka tiesību aizskārums, kas nodarīts ar administratīvo aktu vai faktisko rīcību, gadījumā personai var rasties **divu veidu aizskārums – mantiskais un nemantiskais**. Mantiska aizskārums gadījumā atlīdzināmi zaudējumi, savukārt nemantiska (jeb personiska) – kaitējums. Administratīvā procesa likums, izņemot norādi, ka morālais kaitējums ir viens no personiskā kaitējuma veidiem, tālāk nekonkretizē, kas tieši būtu jāsaprot ar katru no šiem jēdzieniem.

[16] Mantiskā zaudējuma skaidrojums ietverts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.pantā. Šā panta pirmajā daļā noteikts, ka mantisks zaudējums ir katrs *mantiski novērtējams pametums* (tostarp *nesaņemtā darba samaksa*, kā to tiešā tekstā paredz Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 21.¹pants). Otrā daļā paredz, ka ņem vērā arī *neiegūto peļņu*, ja cietušais spēj pierādīt, ka notikumu parastās attīstības gaitā peļņa tiktu gūta. Saskaņā ar panta trešo daļu mantiskais zaudējums ir arī *zaudējums, kas saistīts ar administratīvā akta atcelšanu, iestādes faktiskās rīcības novēršanu vai tās seku likvidēšanu, zaudējuma samazināšanu vai likvidēšanu*.

Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta trešā daļa arī paredz, ka mantiskais zaudējums aptver arī *izmaksas, kas saistītas ar juridisko palīdzību*, vienlaikus nosakot, ka šīs izmaksas atlīdzina Ministru kabineta noteiktajā kārtībā, nepārsniedzot Ministru kabineta noteikumos paredzēto apmēru. Attiecībā uz juridisko palīdzību jāņem vērā, ka šis jautājums ir reglamentēts arī Administratīvā procesa likuma 18.panta ceturrtajā daļā, paredzot, ka administratīvajās lietās, kas adresātam ir sarežģītas, pēc iestādes vai tiesas lēmuma, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, tās pārstāvim izmaksā atlīdzību no valsts budžeta.

Risinot jautājumu par izdevumiem par juridisko palīdzību, Senāts kopsēdē bija piemērojis 18.panta ceturrtajā daļā noteikto. Proti, ka izdevumi par juridisko palīdzību atlīdzināmi tikai fiziskajai personai un tikai sarežģītās lietās.¹⁰

Izskatījusi Administratīvās apgabaltiesas pieteikumu par Administratīvā procesa likuma 18.panta ceturrtās daļas atbilstību Satversmes 92.pantam, Satversmes tiesa sniedza interpretāciju, ka minētā norma, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, **paredz juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzināšanu sarežģītās lietās tikai fiziskajai personai, turklāt jau procesa laikā un neatkarīgi no tā, kāds būs lietas iznākums**. Savukārt Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta trešā daļa attiecas uz jebkuru privātpersonu un pamatā **paredz juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzināšanu pēc tam, kad tiesvedības procesā ir konstatēts administratīvā akta vai iestādes faktiskās rīcības prettiesiskums**. Tādējādi Administratīvā procesa likuma 18.panta ceturrtās daļas piemērošana neizslēdz Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto

¹⁰ Senāta 2009.gada 5.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-338/2009 13.1.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta trešās daļas piemērošanu. Abas minētās tiesību normas ir spēkā un ļauj personai izvēlēties, kā tā īsteno savas tiesības.¹¹

Atbilstoši Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta ceturtajai daļai par mantisko zaudējumu neuzskata *laiku un pūles*, ko privātpersona veltījusi konkrētās lietas risināšanai. Kā skaidrojis Senāts, personai, kas pati risina savu lietu, izdevumi sakarā ar juridisko palīdzību nerodas. Ja izdevumi nerodas, tad nav pamata runāt par mantisko zaudējumu.¹²

[17] Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8.pants ietver personiskā kaitējuma definīciju atkarībā no subjekta, kam tas nodarīts – fiziskajai vai juridiskajai personai. Personiskais kaitējums fiziskajai personai ir kaitējums, kas nodarīts fiziskās personas dzīvībai, fiziskajai integritātei, veselībai, brīvībai, godam, cieņai, personiskam un ģimenes noslēpumam vai komercnoslēpumam, autortiesībām vai citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm. Juridiskajai personai un individuālajam komersantam ir tiesības uz atlīdzinājumu par personisko kaitējumu, kas nodarīts tā darījumu reputācijai, komercnoslēpumam, autortiesībām vai arī citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm.¹³ Savukārt morālais kaitējums saskaņā ar Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 9.pantu ir personiskais kaitējums, kas izpaužas kā fiziskās personas ciešanas, kuras tai izraisījis būtisks šīs personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu prettiesisks aizskārums.¹⁴

Par to, vai personiskais un morālais kaitējums ir divi atšķirīgi kaitējumi, Administratīvā procesa likums un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums sākotnēji ietvēra atšķirīgu regulējumu, līdz Saeima ar 2011.gada 1.jūlija grozījumiem Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā¹⁵ precizēja, ka morālais kaitējums ir viens no personiskā kaitējuma veidiem. Savukārt komentējamā pantā jau sākotnēji vārdi „arī morālo kaitējumu” nevis norādīja uz atsevišķu kaitējuma veidu, bet gan paskaidroja vienu no personiskā kaitējuma veidiem, un vārds „arī” ir lasāms kā vārds „tostarp”. Šāda interpretācija izriet gan no jēdziena „personiskais (jeb nemantiskais) kaitējums” satura, gan komentējamā panta tekstuālā formulējuma, gan no likuma izstrādes

materiāliem. Administratīvā procesa likuma likumprojektā komentējamā pantā Saeimas Juridiskais birojs uz otro lasījumu izteica priekšlikumu aizstāt vārdus „zaudējuma atlīdzību un kompensāciju par personīgu vai morālu kaitējumu (atlīdzinājumu)” ar vārdiem „atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu”. Juridiskās komisijas apakškomisija darbam ar Administratīvā procesa likumu, apspriežot šo priekšlikumu, attiecībā uz atlīdzinājuma saturu vienojās, ka atlīdzinājums tādējādi var būt par mantisku zaudējumu un kaitējumu, kas ir personisks, tostarp morālais.¹⁶ Šādu normas interpretāciju jau pirms grozījumiem Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā bija apstiprinājis arī Senāts.¹⁷

No minētajām definīcijām izriet, ka personiskais kaitējums atšķirībā no mantiskajiem zaudējumiem ir tāds, kas nodarīts personas *nemantiskajām tiesībām un interesēm*. Senāts terminu „personiskais” komentējamā panta izpratnē ir skaidrojis kā tādu, kas apzīmē visu, kas saistīts ar kādu personu individuāli, tai raksturīgām īpašībām un labumiem.¹⁸

Morālais kaitējums ir jāsaprot kā fiziskai personai nodarīts īpašs kaitējums, kura raksturojoša pazīme ir – *ciešanas*. Vērtējot juridiskās personas vēlmi saņemt atlīdzinājumu par morālo kaitējumu, Senāts atzinis, ka ciešanas tāpat kā emocijas un sajūtas ir tikai fiziskajai personai piemītošas. Fiziskās un juridiskās personas cilvēktiesību apjoma ziņā ir pielīdzināmas, ja vien tas ir iespējams atbilstoši tiesību būtībai. Juridiskajai personai nav iespējams nodarīt morālas ciešanas, līdz ar to juridisko personu šajā ziņā nav iespējams pielīdzināt fiziskajai personai. Tas nozīmē, ka minēto personu grupas nav pielīdzināmas tiesību apjoma ziņā saistībā ar atlīdzinājuma saņemšanu par morālo kaitējumu. Tomēr juridiskām personām ir tiesības saņemt atlīdzinājumu par nemantisku kaitējumu, kas pilnā apmērā ir iespējams līdz ar Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija spriedumu lietā Nr. 2011-21-01.¹⁹

[18] Komentējamā pantā ietvertas tiesības uz atlīdzinājumu par zaudējumiem vai kaitējumu, kas nodarīts ar administratīvo aktu vai faktisko rīcību. Savukārt Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā uzsvērtā prettiesisko seku nepieciešamība. Proti, ka personai tiek atlīdzināti zaudējumi un kaitējums, kas nodarīts ar iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību (Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 1.p., 4.p. pirmā daļa, 5.p. pirmā un otrā daļa, 6.p. pirmā daļa, 7.p. pirmā daļa, 8.p. pirmā daļa, 9.p. un 17.p.). Šādā veidā tiek sašaurināts komentējamā panta tvērums un līdz ar to tiesības uz atlīdzinājumu pēc būtības.

¹⁶ Sk. Saeimas Juridiskās komisijas Apakškomisijas darbam ar Administratīvā procesa likumu 2000.gada 21.februāra protokolu Nr. 24. Nav publicēts.

¹⁷ Sk. Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-182/2007 10.1.punktu. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

¹⁸ Senāta 2009.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2009 7.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

¹⁹ Latvijas Vēstnesis, 07.06.2012., Nr. 89. Sk. Senāta 2012.gada 14.septembra sprieduma lietā Nr. SKA-72/2012 11.punktu. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

¹¹ Satversmes tiesas 2010.gada 11.jūnija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-11-01 9.punkts // Latvijas Vēstnesis, 16.06.2010., Nr. 95.

¹² Senāta 2008.gada 2.jūlija lēmuma lietā Nr. SKA-466/2008 6.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 444.lpp.

¹³ Attiecībā uz juridiskās personas tiesībām saņemt atlīdzinājumu par personisko kaitējumu, kas nodarīts jebkurām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm, sk. Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija spriedumu lietā Nr. 2011-21-01 // Latvijas Vēstnesis, 07.06.2012., Nr. 89.

¹⁴ Sk. Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-182/2007 10.1.punktu. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

¹⁵ Grozījumi Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā: 2011.gada 1.jūlija likums (spēkā no 01.10.2011.) // Latvijas Vēstnesis, 20.07.2011., Nr. 112.

Kā jau iepriekš minēts, komentējamais pants veidots, iedzīvinot Satversmes 92.pantā nostiprinātās tiesības uz atlīdzinājumu. Konstitucionālā līmenī ir nostiprinātas ikviena tiesības uz atlīdzinājumu **nepamatota** tiesību aizskārums gadījumā. Termins „nepamatots” nav identisks terminam „prettiesisks”, Satversmē lietotais jēdziens ir saturiski plašāks. Administratīvajā procesā tas aptver situācijas, kad iestāde ir rīkojusies tiesiski, tomēr kādai personai nodarījusi zaudējumus vai kaitējumu, kas, no taisnīguma viedokļa raugoties, būtu atlīdzināmi.

Senāts šajā sakarā ir norādījis, ka parasti zaudējumi, kas nodarīti ar administratīvo aktu, ir atlīdzināmi, ja administratīvais akts ir prettiesisks. No šā noteikuma ir pieļaujamas atkāpes, piemēram, ja tas īpaši paredzēts likumā (piemēram, Administratīvā procesa likuma 85.p. trešajā daļā paredzēta zaudējumu atlīdzināšana arī tiesiska administratīvā akta gadījumā) vai gadījumā, ja personai sabiedrības interesēs ir radies īpaši smags tiesību aizskārums un ir acīmredzami netaisnīgi, ka persona viena cieš šā administratīvā akta radīto seku dēļ.²⁰ Arī Eiropas Padomes Ministru komitejas 1984.gada 18.septembra rekomendācijā Nr. R(84)15 „Par valsts atbildību”²¹ skaidrojumā norādīts, ka rekomendācijā, raksturojot valsts atbildības rašanās pamatu, apzināti netiek lietoti termini „prettiesiskums” un „vainā”. Valsts atbildībai ir jābūt jebkurā situācijā, kad publisko tiesību subjekts nerīkojas veidā, kādā saprātīgi var no tā sagaidīt spēkā esošo tiesību normu kontekstā.²²

Tātad valsts atbildība par tiesisku administratīvo aktu vai tiesisku faktisko rīcību ir izņēmums no vispārējās kārtības un tās konstatēšanai apsverami šādi jautājumi:

- vai ar administratīvo aktu, tā izpildi, publisko tiesību līgumu vai faktisko rīcību, kuras dēļ radies privātpersonas tiesību aizskārums, īstenota sabiedrības interešu aizsardzība;
- vai radītās sekas ir īpašas;
- vai ar to nodarītais tiesību aizskārums, salīdzinot ar citām personām, nesamērīgi ietekmē noteiktu personu vai personu loku.

93.pants. Apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas kārtība lietās par atlīdzinājumu

(1) Iesniedzot iesniegumu par administratīvā akta vai faktiskās rīcības apstrīdēšanu, vienlaicīgi var prasīt atlīdzinājumu.

(2) Ja administratīvo aktu vai faktisko rīcību var pārsūdzēt tiesā bez apstrīdēšanas vai ja zaudējumus vai kaitējumu nodarījusi augstāka iestāde apstrīdēšanas procesā, pieteikumā par administratīvā akta vai faktiskās rīcības pārsūdzēšanu vienlaicīgi var prasīt arī atlīdzinājumu.

(3) Ja atlīdzinājums nav prasīts vienlaicīgi ar administratīvā akta vai faktiskās rīcības apstrīdēšanu vai pārsūdzēšanu, iesniegumu par atlīdzinājumu var iesniegt iestādei, kas nodarījusi zaudējumus vai kaitējumu. Atlīdzinājumu iestādei var prasīt, ja ir pabeigta attiecīgās administratīvās lietas izskatīšana pēc būtības (ir stājies spēkā augstākas iestādes lēmums, un tas nav pārsūdzēts, ir stājies spēkā tiesas spriedums vai arī tiesvedība lietā ir izbeigta, pamatojoties uz šā likuma 282.panta 7.punktu). Uz iesniegumu par atlīdzinājuma izskatīšanu attiecināmi šā likuma noteikumi par administratīvo aktu.

(4) Prasījumu atlīdzināt zaudējumu vai kaitējumu, kas nodarīts ar tādu administratīvo aktu vai faktisko rīcību, kurai likumā noteikta īpaša pārsūdzēšanas kārtība, izskata tādā pašā kārtībā, kāda noteikta attiecīgā administratīvā akta vai faktiskās rīcības izskatīšanai tiesā.

(5) Atlīdzinājumu par zaudējumiem vai kaitējumu, kas nodarīts administratīvā procesa izpildes stadijā, var prasīt vienlaikus ar sūdzības par iestādes vai izpildiestādes rīcību (358.panta piektā un sestā daļa, 376.panta trešā daļa) iesniegšanu vai atsevišķi pēc tam, kad tiesa attiecīgo sūdzību izskatījusi.

(2008.gada 18.decembra likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2012.gada 1.novembra likumu, kas spēkā no 01.01.2013.)

[1] Komentējamā panta regulējuma priekšmets ir **process**, kādā persona var īstenot savas tiesības uz atlīdzinājumu.

[2] Aplūkojot pantu kopumā, secināms, ka likumdevējs kā vispārīgu noteikumu paredzējis **tiesas izvērtēšanai nodot jautājumu par atlīdzinājumu tikai tad, kad valsts pārvalde izteikusi savu viedokli par šo jautājumu**. Šādā veidā tiek īstenots Administratīvā procesa likuma 2.panta 2.punktā ietvertais un 103.panta trešajā daļā nostiprinātais princips, ka tiesu vara administratīvajā procesā nerīkojas valsts pārvaldes vietā, bet gan īsteno kontroli pār iestādes rīcību.

[3] Komentējamā panta pirmajā daļā ir ietverts vispārējais princips, ka gadījumā, ja persona nav apmierināta ar administratīvo aktu vai faktisko rīcību, tā, **apstrīdot** augstākā iestādē šo administratīvo aktu (82.p. minētajos gadījumos arī administratīvā akta izdošanas procesā pieļautu procesuālo pārkāpumu) vai faktisko rīcību, **vienlaikus** var prasīt atlīdzinājumu par tai nodarīto tiesību aizskārums. Šāds regulējums efektīvāzē procesu no personas tiesību aizsardzības viedokļa, jo ļauj apvienot uzreiz vienā procesā gan pamatprasījumu, gan prasījumu par atlīdzinājumu.

²⁰ Senāta 2007.gada 8.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-431/2007 11.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 298.lpp.

²¹ Pieejama: <https://wcd.coe.int>

²² The administration and you. A handbook. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996, pp. 405, 409.

Augstāka iestāde, kura atbilstoši 81.pantam ir kompetenta izskatīt lietu pēc būtības, vispirms izsaka savu viedokli par pamatprasījumu un pēc tam par to, vai ir pamats konkrētajā gadījumā piešķirt personai atlīdzinājumu. Kā atzinis Senāts, lietas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtības ievērošana nav pašmērķīga, bet gan ir vērsta uz to, lai zemāku iestāžu rīcība un lēmumi tiktu sākotnēji pārbaudīti pašas pārvaldes iekšienē un eventālās kļūdas novērstas gan ātrāk, gan efektīvāk.¹

[4] Ja persona nav ievērojusi minēto kārtību (t.i., tā ir vērsusies augstākā iestādē par zemākas iestādes lēmumu pēc būtības, bet nav prasījusi atlīdzinājumu) un prasījumu par atlīdzinājumu iesniedz tikai kopā ar pieteikumu tiesai, pārsūdzot administratīvo aktu, atzīstams, ka tā nav ievērojusi lietas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtību. Šādā gadījumā pieteikumu daļā par atlīdzinājumu, pamatojoties uz likuma 191.panta pirmās daļas 5.punktu, atsaka pieņemt vai, ja lieta jau ierosināta, tad atbilstoši 278.panta pirmās daļas 1.punktā noteiktajam pieteikumu šajā daļā atstāj bez izskatīšanas. Par izņēmumiem no iepriekš teiktā sk. 6.iedaļu.

Iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtība uzskatāma par ievērotu gadījumā, ja persona pieteikumā tiesai ietver citu atlīdzinājuma apmēru nekā apstrīdēšanas iesniegumā, respektīvi, ja tiesā prasītā naudas summa ir atšķirīga nekā iestādes stadijā prasītā. Kā atzinis Senāts, lietas ārpustiesas izskatīšanas kārtības galvenais mērķis ir ļaut vispirms iestādei pašai izšķirt atlīdzinājuma prasījumu: izvērtēt atlīdzinājuma prasījuma priekšnoteikumus un lemt par atbilstīgu atlīdzinājumu. Piešķirtā atlīdzinājuma apmērs ir tikai tiesisko seku konkretizācijas rezultāts, tas ir pakārtots iepriekšminēto kritēriju izvērtējumam un tam nav noteicoša nozīme, vērtējot, vai vispār ir ievērota lietas ārpustiesas izskatīšanas kārtība.²

Senāts arī ir atzinis, ka iestādes atteikšanās izskatīt atlīdzinājuma jautājumu pēc būtības (jau pēc iepriekš pieņemta lēmuma par pamatjautājumu) pati par sevi ne vienmēr nozīmē, ka lietā nav ievērota strīda ārpustiesas izskatīšanas kārtība, ja persona ar attiecīgu iesniegumu iestādē ir vērsusies.³ Nav pamata formalizēt atlīdzinājuma procesu un likt personai gaidīt pamatprocesa noslēgumu tikai tāpēc, ka sākotnēji atlīdzinājums netika prasīts kopā ar administratīvā akta apstrīdēšanu. Tajā pašā laikā Senāts ir atzinis, ka iestādei nav pienākuma pieņemt lēmumu pēc būtības, ja pati persona nav rīkojusies atbilstoši procesuālajam regulējumam. Tas nozīmē, ja iestāde ir atteikusies izskatīt atlīdzinājuma jautājumu pēc būtības, atsaucoties tieši uz komentējamo pantu, proti, ka pamatprocess iestādē jau ir noslēdzies, tad nevar uzskatīt, ka persona ir ievērojusi lietas ārpustiesas izskatīšanas kārtību.⁴ Citiem vārdiem, ja persona ir prasījusi iestādei atlīdzinājumu nevis vienlaicīgi ar apstrīdēšanu, bet vēlāk un iestāde ir šo jautājumu izskatījusi pēc būtības, tiesā var papildināt prasījumu par atlīdzinājumu, un tiesa var to izskatīt vienlaicīgi ar pieteikumu par administratīvo aktu (faktisko rīcību). Taču līdz

pamatprocesa beigām iestādei nav pienākuma šādu vēlāk iesniegtu iesniegumu izskatīt, šāds pienākums iestādei ir tikai pēc tam, kad jautājumā par konkrēto administratīvo aktu (faktisko rīcību) ir stājies spēkā augstākas iestādes lēmums vai beigusies tiesvedība.

[5] Ja persona nav prasījusi atlīdzinājumu vienlaikus ar administratīvā akta (faktiskās rīcības) apstrīdēšanu, tai ir atteikts šā iemesla dēļ pieņemt atsevišķu prasījumu par atlīdzinājumu vai pieteikums daļā par atlīdzinājumu atstāts bez izskatīšanas, piemērojama panta trešā daļa, saskaņā ar kuru personai vispirms ir jāpabeidz pamatprocess (kad par attiecīgo administratīvo aktu (faktisko rīcību) stājas spēkā augstākas iestādes izdots lēmums un tas nav pārsūdzēts vai arī ir stājies spēkā tiesas spriedums, vai arī tiesvedība lietā izbeigta, jo beidzies tiesiskais strīds) un pēc tam tā ar iesniegumu par atlīdzinājumu var vērsties iestādē, kas nodarījusi zaudējumus vai kaitējumu.

Kārtību, kādā iestādē iesniegumu par atlīdzinājumu iesniedz un izskata, reglamentē Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma III nodaļa. Lēmums par atlīdzinājumu neatkarīgi no tā, vai tas pieņemts saistībā ar administratīvo aktu, tā izpildi, procesuālo darbību, publisko tiesību līgumu vai faktisko rīcību, ir administratīvais akts, un uz to attiecināmi tie paši noteikumi, kas uz administratīvo aktu, izņemot apstrīdēšanas kārtību (t.i., šajā procesā izdoto administratīvo aktu uzreiz pārsūdz tiesā). Tas, ka administratīvo aktu par atlīdzinājumu var uzreiz pārsūdzēt tiesā, paredzēts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 22.pantā, un šāda kārtība izriet no šajā likumā noteiktā, ka iesniegumu par atlīdzinājumu izskata nevis tā iestāde, kura zaudējumus vai kaitējumu radījusi, bet gan funkcionāli augstāka vai cita iestāde, kurai šāda kompetence noteikta normatīvajos aktos (sk. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 18., 19., 20. un 21.pantu). Personai nav jāpēta iestāžu institucionālā un funkcionālā sistēma, lai saprastu, kuras institūcijas kompetencē ir iesnieguma par atlīdzinājumu izskatīšana, jo saskaņā ar Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 15.pantu šādu iesniegumu iesniedz iestādē, kas radījusi zaudējumus vai kaitējumu. Iestādes pienākums ir pārsūtīt iesniegumu kompetentajai iestādei.

[6] Izņēmums no principa, ka tiesā var vērsties tikai pēc tam, kad par atlīdzinājumu lemts valsts pārvaldē, ietverts komentējamā panta otrajā daļā. Likums paredz trīs šādus gadījumus:

- 1) iestādei, kas nodarījusi zaudējumus vai kaitējumu, nav augstākas iestādes. Piemēram, ja administratīvo aktu izdevusi pašvaldības dome (likuma „Par pašvaldībām” 47.p. otrā daļa);
- 2) zaudējumus vai kaitējumu nodarījusi augstāka iestāde apstrīdēšanas procesā. Piemēram, izskatot apstrīdēšanas iesniegumu, augstāka iestāde izpaudusi atklātībā fiziskas personas sensitīvos datus, tādējādi nodarot personai morālu kaitējumu;
- 3) normatīvajā aktā noteikts, ka administratīvo aktu var uzreiz pārsūdzēt tiesā bez apstrīdēšanas augstākā iestādē.

¹ Senāta 2011.gada 21.februāra lēmuma lietā Nr. SKA-414/2011 18.punkts. Nav publicēts.

² Senāta 2009.gada 5.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-338/2009 15.punkts.
Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

³ Senāta 2012.gada 27.novembra lēmuma lietā Nr. SKA-983/2012 9.punkts. Nav publicēts.

⁴ Turpat.

Piemēram, Konkurences padomes lēmumus atbilstoši Konkurences likuma⁵ 8.pantam bez apstrīdēšanas var pārsūdzēt Administratīvajā apgabaltiesā.

Minētajos gadījumos likumdevējs devis personai iespēju uzreiz izteikt iebildumus par attiecīgās iestādes rīcību un prasīt gandarījumu, tādējādi atrisinot gan administratīvā akta (faktiskās rīcības) tiesiskuma, gan atlīdzinājuma jautājumu vienā procesā.

Senāts atzinis, ka komentējamā panta otrās daļas mērķis ir vērsts uz procesuālās ekonomijas sasniegšanu, lai pēc iespējas atlīdzinājuma prasījums kā blakus (pakārtots) prasījums kādam no pamatprasījumiem tiktu skatīts ar tiem vienlaikus. Tādēļ jēdziens „**vienlaicīgi**” šajā normā nebūtu tulkojams izteikti sašaurināti, ar to saprotot vienīgi pieteikuma iesniegšanas brīdi tiesā. Ar jēdzienu „vienlaicīgi” būtu saprotama **iespēja** izskatīt atlīdzinājuma prasījumu kopā ar pamatprasījumu, bet tiem nav obligāti jābūt vienā laikā iesniegtiem tiesā.⁶

Piesakot jaunus prasījumus uzsāktas tiesvedības laikā, ir jāievēro procesuālie termiņi. Tomēr, kā atzinis Senāts, atlīdzinājuma prasījuma pieteikšanai likums šādus termiņus nenoteic, jo termiņi atbilstoši 188.pantam noteikti tikai pamatprasījumiem. Ja pieteicējam saglabājas tiesības pēc tiesas procesa beigām pieteikt atlīdzinājuma prasījumu iestādē, tad likumdevējs nav izvirzījis termiņu šāda prasījuma pieteikšanai, ja to izskata reizē ar pamatprasījumu.⁷ Tas nozīmē, ka atlīdzinājumu var pieprasīt līdz brīdim, kad pirmās instances tiesa pabeigusi lietas izskatīšanu pēc būtības.

[7] Personas tiesības uz atlīdzinājumu **nav absolūtas no procesuālā termiņa viedokļa**. Jāņem vērā, ka Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 17.pants noteic, ka iesniegumu par atlīdzinājumu var iesniegt gada laikā no dienas, kad persona uzzināja vai tai vajadzēja uzzināt par zaudējumiem vai kaitējumu, bet ne vēlāk kā piecu gadu laikā no administratīvā akta spēkā stāšanās vai faktiskās rīcības veikšanas dienas.

Sākotnēji 17.pants saturēja tikai minēto normu. Uzskatot, ka vārdi „bet ne vēlāk kā piecu gadu laikā no iestādes prettiesiskā administratīvā akta spēkā stāšanās vai prettiesiskas faktiskās rīcības veikšanas dienas” ir pretrunā Satversmes 92.pantā noteiktajām tiesībām uz atlīdzinājumu, Senāts vērsās ar pieteikumu Satversmes tiesā.⁸ Senāts uzskatīja, ka normā minētais piecu gadu termiņš no iestādes prettiesiskā administratīvā akta spēkā stāšanās vai prettiesiskas faktiskās rīcības veikšanas dienas būtu pieļaujams tikai tādā gadījumā, ja tiesvedības procesi ilgtu īsāku laiku. Taču praksē tā tas nav. Ja komentējamā panta trešā daļa paredz iespēju atlīdzinājuma prasījumu pieteikt pēc tam, kad pabeigta attiecīgās administratīvās lietas izskatīšana

pēc būtības, tad, ilgstot administratīvās lietas izskatīšanai pēc būtības ilgāk kā piecus gadus, tiesības uz atlīdzinājumu tiek atņemtas.

Ar 2012.gada 18.oktobra likumu⁹ Saeima izdarīja grozījumus Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 17.pantā, papildinot pantu ar otro daļu un tiešā tekstā nosakot, ka pirmajā daļā minētos termiņus tiesa vai tiesnesis **var atjaunot**, ja personas norādīto nokavēšanas iemeslu atzīst par attaisnojošu (par termiņu atjaunošanu sk. 46.p. un tā komentārus). Atzīstot, ka Saeima ir novērsusi apstākļus, kas bija par pamatu Senāta pieteikuma iesniegšanai, Satversmes tiesa tiesvedību izbeidza.¹⁰

[8] Tāds pats atlīdzinājuma prasījumu izskatīšanas princips (vienlaikus ar sūdzības par iestādes vai izpildiestādes rīcību iesniegšanu vai pēc tam, kad ir pabeigta sūdzības izskatīšana) ir noteikts attiecībā uz atlīdzinājumu par zaudējumiem vai kaitējumu, kas nodarīts administratīvā procesa **izpildes** stadijā.

Piemēram, ja žoga nojaukšanas pienākuma piespiedu izpildes procesā cieš blakus esošā kaimiņa apstādījumi, kaimiņš, pamatojoties uz 374.pantu, var vērsties iestādē ar pretenzijām un lūgumu atlīdzināt viņam zaudējumus, bet atteikuma gadījumā – vērsties tiesā.

No komentējamā panta piektās daļas arī izriet, ka atlīdzinājuma jautājumu par administratīvā procesa izpildes stadijā nodarītu kaitējumu vai zaudējumiem **procesuāli izskata tādā pašā kārtībā kā sūdzību** par attiecīgo iestādes rīcību. Tas nozīmē, ka, ja pirmās instances tiesas lēmums par sūdzību nav pārsūdzams (kā tas izriet no 315.p. kopsakarā ar 358.p. piekto un sesto daļu, 363.p., 374.p. un 376.p. trešo daļu), tad arī lēmums tikai par atlīdzinājumu nav pārsūdzams.

⁵ Pieņemts 2001.gada 4.oktobrī (spēkā no 04.10.2001.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 23.10.2001., Nr. 151; Ziņotājs, 2001, Nr. 22 (pamatteksts).

⁶ Senāta 2012.gada 4.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-205/2012 7.punkts.
Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

⁷ Turpat, 8.punkts.

⁸ Senāta 2012.gada 9.marta lēmums lietā Nr. SKA-402/2012. Nav publicēts.

⁹ Grozījumi Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā: 2012.gada 18.oktobra likums (spēkā no 01.11.2012.) // Latvijas Vēstnesis, 31.10.2012., Nr. 172.

¹⁰ Satversmes tiesas 2012.gada 11.decembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-10-01 // Latvijas Vēstnesis, 13.12.2012., Nr. 196.

94.pants. Atlīdzināšanas pienākums

(1) Atlīdzinājumu prasa no:

- 1) Latvijas Republikas, ja mantisko zaudējumu vai personisko kaitējumu nodarījusi tiešās pārvaldes iestāde;
- 2) pašvaldības vai citas atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas, ja mantisko zaudējumu vai personisko kaitējumu nodarījusi pastarpinātās pārvaldes iestāde, pildot funkcijas, kas ietilpst attiecīgās publisko tiesību juridiskās personas autonomajā kompetencē;
- 3) Latvijas Republikas, ja mantisko zaudējumu vai personisko kaitējumu nodarījusi pastarpinātās pārvaldes iestāde, pildot Latvijas Republikas funkcijas vai uzdevumus;
- 4) cita publisko tiesību subjekta, ja tam piemīt procesuālā tiesībspēja un ir patstāvīgs budžets (22.panta otrā daļa), kas neietilpst nevienas šīs panta daļas 1. vai 2.punktā minētās publisko tiesību juridiskās personas budžetā, un publisko tiesību subjekts ir nodarījis zaudējumus vai personisko kaitējumu jomā, kurā tas darbojas sava budžeta ietvaros.

(2) Ja iestādi finansē no dažādiem budžetiem un nav iespējams nodalīt, kuras publisko tiesību juridiskās personas uzdevumus tā pilda, atlīdzinājumu prasa no tās publisko tiesību juridiskās personas budžeta, no kura iestāde saņem lielāko finansējumu. Ja divu vai vairāku publisko tiesību subjektu finansējums ir vienāds, atlīdzinājumu prasa no viena publisko tiesību subjekta pēc iesniedzēja vai pieteicēja izvēles. Ja viens no budžetiem ir valsts pamatbudžets, atlīdzinājumu prasa no Latvijas Republikas.

(3) Ja iestāde ir privātpersona, atlīdzinājumu prasa no tās šā panta pirmajā daļā minētās publisko tiesību juridiskās personas, kuras orgāns vai iestāde privātpersonu apveltījusi ar valsts varu.

[(4) ..]

(94.pants – 2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā)

[1] Komentējamā panta komentāri sadalīti divās daļās, ņemot vērā panta reglamentēto jautājumu saturu, kas savstarpēji ir atšķirīgi. Panta pirmo trīs daļu, kas aplūkotas šajos komentāros, regulējuma priekšmets ir noskaidrot **pareizo atlīdzinātāju**.

Termins „atlīdzinātājs” Administratīvā procesa likuma izpratnē nav pielīdzināms terminam „iestāde”.¹ Lai gan, piemēram, administratīvo aktu ir izdevusi konkrēta iestāde, un tiesa šo administratīvo aktu atzinusi par prettiesisku, tā nav uzskatāma par atlīdzinātāju. Administratīvi tiesiskās attiecības pamatā ir attiecības starp *personu un valsti* (plašā nozīmē). Šis princips darbojas arī lietās par atlīdzinājumu. Ja, piemēram, kāda tiešās pārvaldes iestāde, kura darbojas Latvijas Republikas vārdā, vai pašvaldības

iestāde, kura darbojas attiecīgās pašvaldības vārdā, ir pieļāvusi kļūdu, arī procesā par atlīdzinājumu pretējā pusē personai tāpat kā pamatprocesā tiek pieaicināta un atbild ar savu budžetu attiecīgi Latvijas Republika vai attiecīgā pašvaldība.

Par dažādajiem publisko tiesību subjektiem un to administratīvi procesuālo tiesībspēju un rīcībspēju komentāri sniegti pie 22. un 23.panta, tāpēc šajos komentāros šie jautājumi aplūkoti netiek.

[2] **Valsts atbildības princips**, kuram atbilstoši par atlīdzinātāju uzskatāma publisko tiesību juridiskā persona, nevis tās iestāde, kura rīkojas juridiskās personas vārdā, pamatojas jau minētajā, ka administratīvajā procesā iepretim personai ir valsts. Šajās attiecībās valsts uztverama kā *vienots mehānisms*.

Valsts atbildības princips atbilst tiesiskajam regulējumam, kas nosaka valsts pārvaldes iekārtas pamatus. Pirmkārt, viens no valsts pārvaldes principiem, kas ietverts Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta ceturtajā daļā, ir tāds, ka *valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei vai amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu*. Valsts pārvaldes darbību nosaka sabiedrības intereses, un valstij jāorganizē pārvalde tā, lai šīs intereses vispienācīgākajā veidā tiktu ievērotas. Otrkārt, saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 91.pantu publisko tiesību juridiskās personas manta atrodas iestādes valdījumā, bet visa manta, kas iegūta vai radīta, ierēdnim vai darbiniekam pildot savus pienākumus, pieder attiecīgajai publisko tiesību juridiskajai personai, ja likums nenosaka citādi. Tātad, piemēram, ja konkrēta amatpersona izdevusi vēlāk par prettiesisku atzītu administratīvo aktu un tiesa atzinusi personas tiesības uz atlīdzinājumu, nosakot izmaksāt konkrētu naudas summu, tad šī naudas summa nav izmaksājama no konkrētās amatpersonas līdzekļiem vai iestādes, kurā šī amatpersona strādā, tās funkciju veikšanai nepieciešamajiem līdzekļiem. Valsts savu atbildību savas struktūras ietvaros nevar nevienam deleģēt.

[3] Publisko tiesību juridiskā persona savu **atbildību** nevar „novelt” uz kādu amatpersonu vai iestādi un **nevar** to arī **deleģēt citai publisko tiesību juridiskajai personai**. Uz to komentējamā panta tekstā norāda konsekvētā kompetenču nošķiršana, proti, **vai zaudējumus vai kaitējumu nodarījusi iestāde, pildot attiecīgās publisko tiesību juridiskās personas funkcijas vai kādas citas publisko tiesību juridiskās personas uzdevumus**. Ja zaudējumus vai kaitējumu nodarījusi tiešās pārvaldes iestāde,² tad īstais atlīdzinātājs ir sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona – Latvijas Republika. Ja zaudējumus vai kaitējumu nodarījusi pastarpinātās pārvaldes iestāde,³ tad

² Atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1.panta 5.punktam *tiešā pārvalde* ir Latvijas Republikas kā sākotnējās publisko tiesību juridiskās personas iestādes un amatpersonas. Saskaņā ar šā likuma 13.pantu tiešās pārvaldes institucionālo sistēmu veido un tās darbu organizē Ministru kabinets, bet atbilstoši 18.panta pirmajai daļai attiecīgās valsts pārvaldes nozares vadošā (jeb augstākā) iestāde ir ministrija.

³ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1.panta 6.punkts noteic, ka *pastarpinātā pārvalde* ir atvasinātu publisko tiesību juridisko personu iestādes un amatpersonas. Savukārt atbilstoši šā panta 2.punktam *atvasināta publisko tiesību juridiskā persona* ir pašvaldība vai cita ar likumu vai uz likuma pamata izveidota publisko tiesību juridiskā persona, kurai ar likumu piešķirta sava autonoma kompetence, kas ietver arī sava budžeta veidošanu un apstiprināšanu, un tai var būt sava manta.

¹ Par to, kurš tiesību subjekts uzskatāms par iestādi Administratīvā procesa likuma izpratnē, sk. 1.p. pirmās daļas komentārus.

parasti atbild attiecīgā atvasinātā publisko tiesību juridiskā persona. Priekšnosacījums šai atvasinātās publisko tiesību juridiskās personas atbildībai ir tāds, ka attiecīgā iestāde ir nodarījusi zaudējumus vai kaitējumu, pildot funkcijas, kas ietilpst attiecīgās publisko tiesību juridiskās personas *autonomajā kompetencē*. Savukārt autonomo funkciju veikšana ir cieši saistīta ar publisko tiesību juridiskās personas rīcībā esošajiem *finanšu līdzekļiem*. Publisko tiesību juridiskās personas rīcības brīvība tai noteikto funkciju izpildē ir pilnīga tad, kad tā pati veido savu budžetu un tādējādi pati lemj par nepieciešamo līdzekļu izmantošanu attiecīgās funkcijas veikšanai. Šādā gadījumā no attiecīgo funkciju veicēja var prasīt uzņemties atbildību par kļūdām funkciju pildīšanā.

Piemēram, pašvaldības, ņemot vērā to skaitu un veicamo funkciju apjomu, ir tipiskākās atvasinātās publisko tiesību juridiskās personas (un tāpēc ir vienīgās, kas tiešā tekstā minētas Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1.panta 2.punktā, kurā definēta atvasināta publisko tiesību juridiska persona). Pašvaldību autonomās funkcijas ir ietvertas likuma „Par pašvaldībām”⁴ 15.pantā. Šā likuma 7.panta otrajā daļā ir noteikts, ka pašvaldības organizē šo funkciju izpildi un arī atbild par to. Ja likumdevējs nolemj, ka pašvaldībai ir nododama vēl kāda funkcija tās autonomajā kompetencē, tad likuma „Par pašvaldībām” 7.panta trešajā daļā un 8.pantā ir iestrādāts princips, ka vienlaikus ir jānosaka papildu finansēšanas avoti. Proti, Latvijas Republikas kā sākotnējās publisko tiesību juridiskās personas kompetencē ir ne tikai papildus noteikt autonomo kompetenci, bet arī norādīt uz konkrētiem finansēšanas avotiem, kas nepieciešami pienācīgai pašvaldības funkcijas veikšanai. Pretējā gadījumā no pašvaldības nevar prasīt atbildēt par funkcijas nepienācīgu izpildi.

[4] Autonomās kompetences princips ietverts arī komentējamā panta pirmās daļas 4.punktā, paredzot, ka cits publisko tiesību subjekts, kas nav Latvijas Republika vai atvasināta publisko tiesību juridiskā persona, pats atbild par zaudējumiem vai kaitējumu, ja tie nodarīti jomā, kurā tas darbojas sava budžeta ietvaros (sk. 22.p. komentārus). Tajā pašā laikā valsts atbildības princips plašā nozīmē prasa, lai Latvijas Republika kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona atlīdzinājumam piešķir savus finanšu līdzekļus gadījumā, ja no tās atvasinātai publisko tiesību juridiskai personai šo līdzekļu nav. Piemēram, ja kādai pašvaldībai ir grūtības izmaksāt personai tai noteikto atlīdzinājumu, valsts šo pienākumu pārņem un sniedz atlīdzinājumu no saviem līdzekļiem. Administratīvā procesa ietvaros nav būtiski, kā valsts (plašā nozīmē, ietverot arī atvasinātās publisko tiesību juridiskās personas) savstarpēji pēc tam norēķinās. Svarīgi ir izpildīt pret privātpersonu noteiktās saistības.

[5] Savukārt komentējamā panta pirmās daļas 3.punkts reglamentē atbildību **atsevišķu valsts uzdevumu deleģēšanas gadījumā**. Minētā tiesību norma paredz, ka gadījumā, ja zaudējumus vai kaitējumu nodarījusi pastarpinātās pārvaldes iestāde, pildot Latvijas Republikas funkcijas vai uzdevumus, tad atlīdzinājumu prasa no Latvijas Republikas. Lai gan komentējamā panta pirmās daļas 3.punktā ir minēti

divi termini – funkcijas un uzdevumi –, pareizāk būtu runāt tikai par uzdevumu deleģēšanu. Jo funkcija kopumā, kā tas noteikts Valsts pārvaldes iekārtas likuma 9.pantā, sastāv gan no veicamajiem uzdevumiem, gan arī atbildības par to izpildi.

Atbilstoši komentējamā panta pirmās daļas 3.punktam, ja Latvijas Republika kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona *tās kompetencē* esošus uzdevumus deleģē citai publisko tiesību juridiskajai personai, **deleģējuma tvērumā nav atbildības par šo uzdevumu nepienācīgu izpildi**. Jo kompetence attiecīgās funkcijas pildīšanai kopumā joprojām paliek Latvijas Republikai. Deleģētāja atbildības princips ietverts arī Valsts pārvaldes iekārtas likuma 41.panta pirmajā daļā, kurā noteikts, ka, deleģējot pārvaldes uzdevumus, par funkcijas izpildi kopumā atbild attiecīgā publisko tiesību juridiskā persona. Savukārt minētā likuma 44.panta pirmās daļas 1.punkts konkrēti paredz, ka gadījumā, kad deleģēšana ir noteikta ar likumu vai Ministru kabineta noteikumiem, zaudējumus un kaitējumu, kas nodarīts trešajai personai, atlīdzina no valsts budžeta.

Piemēram, ja Latvijas Ārstu biedrība, veicot ārstniecības personu sertifikāciju atbilstoši Ārstniecības likuma⁵ 29.pantā noteiktajam deleģējumam, nodara zaudējumus, tos atlīdzina no Latvijas Republikas budžeta.

Ne komentējamā panta pirmās daļas 3.punktā, ne arī citā tiesību normā nav paredzēts gadījums, kad atsevišķu uzdevumu deleģējusi *viena atvasināta publisko tiesību juridiskā personai otrai* (piemēram, viena pašvaldība otrai, kura konkrētajā gadījumā var efektīvāk izpildīt kādu uzdevumu). Pareizais atlīdzinātājs šādā gadījumā būtu nosakāms, gan ņemot vērā vispārēju principu, ka, deleģējot valsts pārvaldes uzdevumu, atbildība paliek deleģētājam, gan arī jau minēto Valsts pārvaldes iekārtas likuma 41.panta pirmajā daļā ietverto plašāko regulējumu.

[6] Publiskās varas – administratīvo aktu izdošanas – deleģēšana privātpersonai ir izņēmuma gadījums, jo, kā noteikts Valsts pārvaldes iekārtas likuma 41.panta trešajā daļā, administratīvo aktu izdošanu privātpersonai deleģēt nevar, izņemot gadījumu, kad tas paredzēts ārējā normatīvajā aktā. Ja šāds deleģējums ārējā normatīvajā aktā noteikts, tad jāņem vērā, ka šā panta komentāra 2. un 5.iedaļā minētais attiecināms arī uz komentējamā panta trešo daļu. Publisko tiesību juridiskā persona nevar deleģēt atbildību par tās kompetencē esošu atsevišķu uzdevumu veikšanu savai iestādei vai amatpersonai, nevar deleģēt to citai publisko tiesību juridiskai personai un tātad – nevar deleģēt to arī privātpersonai.

⁴ Pieņemts 1994.gada 19.maijā (spēkā no 09.06.1994.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 24.05.1994., Nr. 61; Ziņotājs, 1994, Nr. 61 (pamatteksts).

⁵ Pieņemts 1997.gada 12.jūnijā (spēkā no 01.10.1997.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 01.07.1997., Nr. 167; Ziņotājs, 1997, Nr. 15 (pamatteksts).

94.pants. Atlīdzināšanas pienākums

[(1) .. (3) ..]

(4) Atlīdzināšanas pienākumu attiecīgais publisko tiesību subjekts var izpildīt, atjaunojot stāvokli, kāds pastāvēja pirms zaudējuma vai kaitējuma nodarīšanas, vai, ja tas nav vai nav pilnībā iespējams vai nav adekvāti, samaksājot atbilstīgu atlīdzinājumu naudā.

(94.pants – 2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā)

[1] Administratīvā procesa likuma 92.pants paredz *atbilstīgu* atlīdzinājumu kā zaudējumu (kaitējuma) apmēra noteikšanas kritēriju. Šis jēdziens pilnībā saskan ar Satversmes 92.panta trešajā teikumā minēto. Atbilstīgs atlīdzinājums nav saprotams tādā nozīmē kā „pilnīgs”, „pilnā apmērā”, bet gan – „samērīgs”, „taisnīgs”.¹ Kā atzinis Senāts, lai atlīdzinājums būtu atbilstīgs Satversmes 92.panta izpratnē, tam ir jābūt *efektīvam tiesiskās aizsardzības līdzeklim*.² Galvenie mērķi, kas jāsasniedz ar atlīdzinājumu, ir, pirmkārt, individuālais, sniedzot gandarījumu attiecīgajai personai, un, otrkārt, vispārējais, atturot valsti nākotnē izdarīt attiecīgu aizskārumu (preventīvā funkcija).³ Turklāt preventīvajai funkcijai var būt īpaša nozīme lietās, kur tiesa konstatē ilgstošu valsts nevēlēšanos risināt konkrētus jautājumus.

Piemēram, konstatējot, ka valsts atturas no daudzkārt konstatēto problēmu kompleksas risināšanas attiecībā uz apstākļiem ieslodzījuma vietās, Senāts atzina, ka šajās lietās atlīdzinājuma apmēra noteikšanā preventīvajai funkcijai ir lielākā nozīme, lai valsts pēc iespējas drīzāk novērstu līdzīgu gadījumu atkārtošanos.

Kā atzinis Senāts, jāņem arī vērā, ka, nosakot atlīdzinājumu, tiesa pauž valsts nostāju par aizskarto tiesību un paša tiesību aizskāruma nozīmīgumu. Tādējādi atlīdzinājums demokrātiskā un tiesiskā valstī nedrīkst būt nesamērīgi mazs.⁴

[2] Atbilstīga atlīdzinājuma sniegšanu primāri nodrošina iespēja noteikt dažādus atlīdzinājuma veidus.

Komentējamā tiesību normā paredzēta *restitūcija (restitutio in integrum)*, kad pēc iespējas tiek atjaunota situācija pirms zaudējuma vai kaitējuma nodarīšanas (sk. 3.iedaļu), un atlīdzināšana *naudā* (sk. 4. līdz 9.iedaļu).

¹ Senāta 2011.gada 18.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-161/2011 16.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

² Senāta 2007.gada 1.marta sprieduma lietā Nr. SKA-54/2007 8.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

³ Sk. Senāta 2012.gada 11.maija sprieduma lietā Nr. SKA-120/2012 13.punktu. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁴ Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 18.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, A-70.lpp.

Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā attiecībā uz morālā kaitējuma atlīdzināšanu paredzēta *rakstveida vai publiska atvainošanās* (sk. 10.iedaļu).

Tiesu praksē attiecībā uz administratīvo pārkāpumu lietām kā viens no atbilstīga atlīdzinājuma veidiem minēta *soda samazināšana*.⁵ Iestāde, ja tas ir atbilstoši lietas apstākļiem, var lemt arī par šādu atlīdzinājuma veidu. Ja šāds lēmums par atlīdzinājumu administratīvo pārkāpuma lietā tiek pārsūdzēts administratīvajā tiesā, tiesa, pārbaudot iestādes apsvērumu pareizību, var to akceptēt. Savukārt atbilstoši 2012.gada 14.jūnija likuma grozījumiem Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā⁶ administratīvo tiesu kompetencē vairs neietilpst administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšana, tostarp administratīvā soda piemērošana. Tāpēc administratīvā tiesā, arī lemjot par atlīdzinājumu (kas joprojām ir tās kompetencē), pati nevar samazināt sodu, jo administratīvā soda uzlikšana vai mainīšana ir ārpus tās kompetences.

Minētā atziņa par soda samazināšanu kā atlīdzinājuma veidu varētu būt piemērojama attiecībā arī uz citiem sodiem, piemēram, sodiem nodokļu un konkurences tiesību jomā.

Lai sekmētu atlīdzinājuma kā efektīva tiesību aizsardzības līdzekļa darbību, kā iespējamu atlīdzinājuma veidu varētu minēt arī mantas piešķiršanu. Tie būtu gadījumi, kad iepriekšējo stāvokli atjaunot nav iespējams, bet taisnīgāko situācijas atrisinājumu iespējams sasniegt, piešķirot nevis naudu, bet mantu.

Piemēram, personai, kurai konstatētas tiesības uz kādu zemesgabalu, kuru vairs nevar atdot, kā atlīdzinājumu var piešķirt līdzvērtīgu zemesgabalu.

[3] Situācijas, kāda bija pirms aizskāruma, atjaunošana parasti ir labākais rezultāts, ko ar atlīdzinājumu var sasniegt. Tāpēc administratīvo tiesu praksē *restitūcija tiek uzskatīta par prioritāru atlīdzinājuma veidu*. Kā atzinis Senāts, šāds secinājums izriet no komentējamā panta ceturtais daļas.⁷ Tajā pašā laikā ir gadījumi, kad restitūcija nav vai nav pilnībā iespējama vai nav adekvāta. Neiespējamība var būt tiesiska vai faktiskā. Savukārt iepriekšējā stāvokļa atjaunošana, Senāta ieskatā, nav adekvāta, ja tā saistīta ar nesamērīgi lielām pūlēm, kas neatrodas saprātīgās attiecībās ar pieprasīto tiesisko stāvokli.⁸ Kā neadekvātu restitūciju var uzskatīt arī gadījumu, kad iepriekšējā stāvokļa atjaunošanai attiecīgajā brīdī vairs nav jēgas.

Iepriekšējā stāvokļa atjaunošana pati par sevi nenozīmē, ka personai līdz ar to ir sniegts atbilstīgs atlīdzinājums. Tāpēc restitūcija neizslēdz papildus noteikt arī

⁵ Senāta 2007.gada 1.marta sprieduma lietā Nr. SKA-54/2007 8.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

⁶ Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: 2012.gada 14.jūnija likums (spēkā no 01.07.2012.) // Latvijas Vēstnesis, 27.06.2012., Nr. 100.

⁷ Senāta 2008.gada 7.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-25/2008 12.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁸ Senāta 2009.gada 5.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-338/2009 12.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

citus atlīdzinājuma veidus. Piemēram, lemjot par morālo kaitējumu, kas personai, iespējams, radies, kamēr tā panākusi iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu.

[4] Mantisko zaudējumu un personiskā kaitējuma atlīdzināšana *naudas izteiksmē* aplūkota turpmāk, atsevišķi runājot par mantiskajiem zaudējumiem, personisko kaitējumu un izplatītāko personiskā kaitējuma veidu – morālo kaitējumu.

[5] Atbilstoši Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 13.panta pirmajai un otrajai daļai un 12.panta trešajai daļai, nosakot mantisko zaudējumu atlīdzinājuma apmēru, iestāde un tiesa ņem vērā:

- 1) iestādes rīcības tiesisko un faktisko pamatojumu un motīvus;
- 2) personas (cietušā) rīcību;
- 3) nosakot neiegūtās peļņas apmēru – vispārējos riskus un konkrētā gadījuma apstākļus, kas ietekmē neiegūtās peļņas varbūtību;
- 4) citus konkrētajā gadījumā būtiskus apstākļus, ja tos ir iespējams pierādīt.

Minētā likuma 12.panta ceturrtā daļa paredz, ka gadījumā, ja nav iespējams noteikt precīzu zaudējumu apmēru, iestāde vai tiesa novērtē zaudējumu kopumā vai atsevišķas tā sastāvdaļas. To darot, iestāde vai tiesa saprātīgi ievēro vispārējo pieredzi un konkrētā gadījuma apstākļus.

Piemēram, lietā, kur persona vēlējas saņemt atlīdzību par zaudējumiem, kurus radījuši izdevumi par degvielu, vedot bērnus uz skolu, Senāts konstatēja, ka apgabaltiesa, aprēķinot zaudējumus, ir saskaitījusi pieteicējas iesniegtajos čekos norādīto naudas summu, nevērtējot, vai šī summa atbilst reālajam degvielas patēriņam. Tādējādi apgabaltiesa pārkāpusi 154.panta pirmo daļu, kas noteic, ka pierādījumus vērtē, pamatojoties uz objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem. Šajā lietā Senāts norādīja, ka zaudējumus var novērtēt, ņemot vērā vidējo degvielas patēriņu un reizinot to ar vidējo dienu skaitu mēnesī, kurās bērni bija jāved uz skolu.⁹

Atlīdzinājumu var samazināt vai pat nepiešķirt, ja persona pati vainojama pie tā, ka radušies zaudējumi. Būtisks ir personas līdzdarbības pienākums, kā arī pienākums pašai pēc iespējas samazināt zaudējumus (sk. 96.p. komentārus).

Kā to paredz Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 12.panta pirmā daļa, zaudējumu apmēru nosaka, izmantojot Administratīvā procesa likumā noteiktos pierādīšanas līdzekļus.

[6] Attiecībā uz personiskā kaitējuma novērtēšanu un atlīdzinājuma noteikšanu Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14.panta pirmā daļa noteic, ka iestāde un tiesa ņem vērā:

- 1) tiesību un ar likumu aizsargāto interešu nozīmīgumu;
- 2) konkrētā aizskāruma smagumu;
- 3) iestādes rīcības tiesisko un faktisko pamatojumu un motīvus;
- 4) cietušā rīcību un līdzatbildību;
- 5) citus konkrētajā gadījumā būtiskus apstākļus.

Senāts atzinis, ka personiskā kaitējuma konstatēšana nav atkarīga no tā, kādā veidā kaitējumu var novērst vai kompensēt. Proti, nav pamata nepiešķirt atlīdzinājumu par personisko kaitējumu, kas nav paliekošs. Kaitējuma novēršana vai kompensēšana ir iespējamās sekas pašam kaitējumam. Arī tad, ja kaitējums tiek novērsts (izlabots ar materiāliem ieguldījumiem), nevar uzskatīt, ka tas nav bijis. Apstākļi, vai kaitējums ir vai nav novēršams (vai ir paliekošs), var kalpot kaitējuma būtiskuma (smaguma) noteikšanai.¹⁰ Tādējādi, ja, piemēram, personai ir nodarīts kaitējums veselībai, bet tas vēlāk ir novērsts vai arī atzīstams par novēršamu (kā tas bija iepriekš minētajā lietā¹¹), personai ir tiesības prasīt atlīdzinājumu.

[7] Uz morālā kaitējuma kā personiskā kaitējuma veida novērtēšanu un atlīdzinājuma noteikšanu ir attiecināmi iepriekš 6.iedaļā minētie kritēriji. Papildus jāņem vērā, ka, nosakot atlīdzinājumu par morālo kaitējumu, parasti jānovērtē personas ciešanas jeb iekšējie pārdzīvojumi, kas cilvēkiem ir atšķirīgi.

Morālais kaitējums ir subjektīvs jēdziens, un, lai to novērtētu, iestādei un tiesai ir maksimāli jācenšas saprast konkrētā cilvēka izjūtas. Jo, kā norādījis Senāts, morālā kaitējuma atlīdzinājumam ir jāatbilst nodarītajam kaitējumam.¹² Tajā pašā laikā Senāts arī atzinis, ka, ņemot vērā, ka ciešanu izpausmju smaguma objektīva novērtēšana bieži vien ir neiespējama, likumdevējs ir noteicis, ka morālā kaitējuma atlīdzināšanai nav nepieciešams pierādīt ciešanu apmēru. Šo apmēru tiesa var novērtēt pati pēc saprātīgas vispārējās pieredzes un lietas apstākļiem.¹³ Tomēr, jo nopietnāks kaitējums, jo ievērojamākam jābūt atlīdzinājumam. Tas attiecas gan uz atlīdzinājuma veida izvēli, gan atlīdzinājuma apmēru, ja izvēlēts atlīdzinājums naudā.¹⁴

2010.gada 16.februāra spriedumā Senāts ir aplūkojis izskatītās lietas, kurās ir spriests par morālā kaitējuma atlīdzinājumu un kurās attiecīgie Administratīvās apgabaltiesas spriedumi pēc izskatīšanas Senātā ir stājušies spēkā. Šīs lietas, kā atzinis Senāts, jautājuma izlemšanā par morālā kaitējuma atlīdzinājumu ir izmantojamas kā atskaites punkts:

- 1) lietā, kurā iestāde neatbildēja uz pieteicējas iesniegumu – apgabaltiesa uzlika iestādei pienākumu rakstveidā atvainoties pieteicējai;
- 2) lietā, kurā iestāde prettiesiski neizsniedza pieteicējai sieviešu formas tērpu – apgabaltiesa uzlika iestādei pienākumu rakstveidā atvainoties pieteicējai;
- 3) lietā, kurā iestāde prettiesiski atņēma pieteicējai bērna aprūpes tiesības –

¹⁰ Senāta 2009.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2009 8., 9.punkts.
Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

¹¹ Sk. turpat.

¹² Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 13.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, A-68.–69.lpp.

¹³ Senāta 2008.gada 26.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-155/2008 32.punkts.
Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

¹⁴ Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 13.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, A-68.–69.lpp.

⁹ Senāta 2007.gada 7.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-506/2007 15.punkts.
Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

apgabaltiesa uzlika atbildētājam pienākumu atlīdzināt 1000 latus [*red. piez.*: apmēram 1422 *euro*];

- 4) lietā, kurā iestāde prettiesiski atteicās nodot privatizācijai dzīvojamo māju – apgabaltiesa uzlika atbildētājam pienākumu atlīdzināt pieteicējai 3000 latus [*red. piez.*: apmēram 4268 *euro*], bet trešajām personām – 800 latus [*red. piez.*: apmēram 1138 *euro*];
- 5) lietā, kurā iestāde prettiesiski iekļāva pieteicēja sensitīvos datus Psihisko traucējumu un psihisko slimību valsts reģistrā – apgabaltiesa uzlika atbildētājam pienākumu atlīdzināt 3000 latus [*red. piez.*: apmēram 4268 *euro*].¹⁵

Minētās lietas ir izmantojamas turpmāko lietu izspriešanā, tomēr tas nenozīmē automātisku šo atlīdzinājuma veidu un summu pārņemšanu citās lietās. Cita, konkrētajam gadījumam atbilstīga atlīdzinājuma veida vai summas noteikšana ir iespējama, izvērtējot visus apstākļus un pamatojot savu viedokli (sk. 11. un 12. iedaļu).

[8] Atbilstoši Satversmes 92. pantam un Administratīvā procesa likuma 92. pantam personai ir tiesības uz *atbilstīgu* atlīdzinājumu gadījumā, kad valsts administratīvi tiesisko attiecību ietvaros ir nepamatoti aizskārusi personas tiesības. No Satversmes un Administratīvā procesa likuma izriet galvenie principi, kas jāievēro, lai iestāde un tiesa praksē izveidotu atlīdzinājumu sistēmu šā mērķa sasniegšanai, un atlīdzinājums darbotos kā efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis. Tomēr vienlaikus Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums paredz zaudējumu atlīdzības summas procentuālu ierobežojumu atkarībā no aprēķinātās zaudējumu summas, kā arī personiskā kaitējuma atlīdzinājumam ir noteikts maksimālais apmērs (sk. šā likuma 13. p. trešo daļu, 14. p. otro un trešo daļu). No likumā ietvertās kaitējumu gradācijas un attiecīgajam kaitējuma veidam noteiktā maksimālā apmēra summas Senāts secinājis, ka vienlaikus ir noteikts arī atlīdzinājuma minimālais apmērs.¹⁶

Nemot vērā principu, ka atlīdzinājumam jābūt taisnīgam un efektīvam tiesiskās aizsardzības līdzeklim, likumā noteiktais atlīdzinājuma summas maksimālais apmērs var novest pie personas tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota aizskārums. Senāts šajā sakarā ir atzinis, ka atlīdzinājuma apmēra noteikšana, iekļaujoties likumā noteiktajos maksimālajos apmēros, nav pašmērķis.¹⁷

[9] Pirms noteikt atlīdzinājumu naudā, ir vērts aplūkot Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi. Jo iespējams, ka jautājums par to, vai persona uzskatāma par cietušo Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē, atkarīgs tieši no tā, vai personai nacionālajā līmenī piešķirtais atlīdzinājums ir adekvāts un pietiekams, ņemot vērā konvencijas 41. pantu (kas paredz tiesības uz taisnīgu kompensāciju konvencijas pārkāpuma gadījumā). Piešķirtais atlīdzinājums var būt mazāks, bet

tas nedrīkst būt nesamērīgi mazs, salīdzinot ar to, kādu par šādu pārkāpumu citā lietā piešķirusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Līdz ar to, nosakot atlīdzinājumu, tiesai jāsalīdzina Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktais atlīdzinājums līdzīgās lietās un jāņem vērā ne tikai Latvijas ekonomiskās iespējas, bet arī tas, ka atlīdzinājums par morālo kaitējumu nedrīkst būt *ievērojami zemāks par minimumu*, kādu noteikusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa salīdzināmās lietās.¹⁸

Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa izskatīja vairākas lietas pret Horvātiju, kurās tika konstatēts tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums saistībā ar procesa ilgumu. Pēc pirmajā lietā konstatētā pārkāpuma arī nacionālā tiesa citā lietā konstatēja šādu pārkāpumu un piešķīra atlīdzinājumu. Tomēr, kā vēlāk secināja Eiropas Cilvēktiesību tiesa, piešķirtais atlīdzinājums bija 20% no summas, ko Eiropas Cilvēktiesību tiesa piešķirusi līdzīgās lietās, un atzina, ka šī ir nesamērīgi maza summa, lai uzskatītu, ka kaitējums ir atlīdzināts.¹⁹

Administratīvo tiesu praksē viena lietu kategorija, kurā ir jāpievērš uzmanība Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktajam atlīdzinājumam, ir lietas par ieslodzīto personu cilvēktiesībām, kuras bieži ir izskatāmas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. panta kontekstā (spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegums). Šajā sakarā tiesu praksē novērojams, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktā atlīdzinājuma summa līdzīgās lietās Latvijā tiek proporcionāli samazināta atbilstoši konstatētajam pārkāpuma ilgumam. Šāda pieeja nav pareiza. Pārkāpuma ilgums ir viens no kritērijiem, tomēr ne vienīgais. Arī pāris dienu ilgais pārkāpums var radīt tiesības uz nozīmīgu atlīdzinājuma summu.

Piemēram, ar 2006. gada 4. maija spriedumu lietā *Kadiķis pret Latviju* Eiropas Cilvēktiesību tiesa noteica atlīdzinājumu par morālo kaitējumu 7000 EUR par apstākļiem, izciešot administratīvo arestu tikai 15 diennaktis.²⁰

[10] *Iestādes rakstveida vai publisku atvainošanas* paredz Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturrtā daļa, kurai atbilstoši, ja iestāde vai tiesa, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, konstatē, ka privātpersonas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizskārums nav smags, personiskā kaitējuma, tostarp morālā kaitējuma, patstāvīgs vai papildu atlīdzinājums var būt iestādes rakstveida vai publiska atvainošanās.²¹ Pēc Senāta domām, atvainošanās

¹⁸ Senāta 2011. gada 18. februāra sprieduma lietā Nr. SKA-161/2011 17. punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 19. oktobra sprieduma lietā *Tomašić pret Horvātiju* (iesniegums Nr. 21753/02) 48. punkts. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>

¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 31. jūlija sprieduma lietā *Jakupovic pret Horvātiju* (iesniegums Nr. 12419/04) 17. punkts. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>

²⁰ Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>

²¹ Iepriekš šī Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma norma paredzēja, ka atvainošanās nosakāma tikai kā atlīdzinājums par morālo kaitējumu. Ar likuma 2011. gada 1. jūlija grozījumu 14. panta ceturrtajā daļā spēkā stāšanos atvainošanās var noteikt arī par citu personisko kaitējumu. Sk.: Grozījumi Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā: pieņemts 2011. gada 1. jūlijā (spēkā no 01.10.2011.) // Latvijas Vēstnesis, 20.07.2011., Nr. 112.

¹⁵ Senāta 2010. gada 16. februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 13. punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 16. un 17. punkts.

¹⁶ Senāta 2012. gada 20. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-92/2012 13. punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

¹⁷ Turpat.

ir atbilstīgākais atlīdzinājuma veids, ar kuru atlīdzina morālo kaitējumu, kas nav smags.²²

Var teikt, ka minētā Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma norma nepamatoti sašaurina šā atlīdzinājuma veida piemērošanu, paredzot to tikai gadījumos, kad aizskārums nav smags. Ja atlīdzinājuma noteikšanas uzdevums ir sniegt taisnīgu atlīdzinājumu, ja atlīdzinājumam ir jābūt efektīvam tiesiskās aizsardzības līdzeklim, tad nav pamata šo atlīdzinājuma veidu reducēt tikai uz likumā minēto gadījumu. Praksē iespējamās situācijas, kad, arī konstatējot smagu tiesību aizskārums, atbilstīgs būtu tāds atlīdzinājums, kurā kā papildu atlīdzinājums ietilptu arī atvairošanās.

[11] Atbilde uz to, kāds atlīdzinājums uzskatāms par atbilstīgu, rodama, rūpīgi izvērtējot lietas **konkrētos apstākļus**. Nav uzskatāms, ka jebkurā gadījumā, kad tiesa, piemēram, konstatē, ka iestāde izdevusi prettiesisku administratīvo aktu, personai automātiski rodas tiesības uz atlīdzinājumu. Var būt, ka, līdzīgi kā Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas piemērošanas praksē, prettiesiskuma konstatēšana pati par sevi ir pietiekama un papildu atlīdzinājuma noteikšana nav nepieciešama. Un otrādi. Iespējams, ka iestādes rīcība bijusi tiesiska, tomēr personai ir pamats saņemt atlīdzinājumu.

Vienlaikus, kā to prasa **vienlīdzības princips**, līdzīgos apstākļos iestādei un tiesai ir jālemj līdzīgi. Līdz ar to būtiski ir izvērtēt, vai iepriekš jau nav bijušas līdzīgas lietas un kā tajās ir lemts attiecībā uz atlīdzinājumu. Ja līdzīgas lietas nav bijušas, aktuālā jeb pašlaik lemjamā lieta jāaplūko iepriekš lemtā jeb pabeigto lietu kontekstā. Proti, jāsamēro aktuālajā un iepriekš lemtajās lietās konstatētais aizskārums. Atkāpšanās no līdzšinējās prakses ir iespējama, attiecīgi pamatojot savu viedokli.

[12] Senāts, lemjot par morālā kaitējuma atlīdzināšanu, uzsveris prasību ievērot **pamatojuma principu**. Sprieduma pamatojumam ir jāparāda, ka tiesa ir ņēmusi vērā un izvērtējusi visus atlīdzinājuma noteikšanā būtiskos apstākļus un ka tiesa, nosakot atlīdzinājumu, nav balstījusies vienīgi uz saviem subjektīvajiem ieskatiem, bet gan uz racionāliem juridiskiem apsvērumiem. Šāds pamatojums ir būtisks, lai ikviens varētu pārliecināties par tiesas nolēmuma tiesiskumu.²³ Šis princips attiecināms ne tikai uz morālā kaitējuma atlīdzināšanu, bet uz atlīdzinājuma noteikšanu vispār. Tas jāievēro arī iestādei.

²² Senāta 2009.gada 5.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-338/2009 14.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

²³ Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 19.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, A-70.lpp.

95.pants. Atlīdzinātāja noskaidrošana

- (1) Ja, prasot atlīdzinājumu, nav pareizi norādīts attiecīgais šā likuma 94.pantā minētais publisko tiesību subjekts, iestāde iesniegumu par atlīdzinājumu pieņem un pati konstatē attiecīgo publisko tiesību subjektu.
- (2) Ja starp publisko tiesību subjektiem rodas strīds par to, no kura šā likuma 94.pantā minētā publisko tiesību subjekta prasāms atlīdzinājums, iesnieguma par atlīdzinājumu iesniedzējs var vērsties tiesā, ja mēneša laikā attiecīgie publisko tiesību subjekti nav vienojušies. Tiesa pati konstatē publisko tiesību subjektu, no kura prasāms atlīdzinājums.
- (3) Par lēmumu, kas pieņemts saskaņā ar šā panta pirmo un otro daļu, paziņo iesniedzējam (pieteicējam).
- (Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2004.gada 15.janvāra un 2006.gada 26.oktobra likumu)

[1] Komentējamā panta **mērķis ir atvieglot personai vērsanos pēc atlīdzinājuma, neuzliekot tai pienākumu noskaidrot pareizo atlīdzinātāju**. Persona var nezināt, piemēram, vai attiecīgo lēmumu pašvaldības iestāde pieņēmusi, pildot pašvaldības autonomo funkciju vai valsts atsevišķu uzdevumu (sk. 94.p. pirmās līdz trešās daļas komentārus). Šī nezināšana nevar būt par iemeslu tam, ka iesniegums vai pieteikums netiek izskatīts tik ilgi, kamēr persona pati noskaidro, no kura budžeta prasāma attiecīgā naudas summa.

Kā norādījis Senāts, apstākļi, ka persona pieteikumā tiesai ir norādījusi nepareizu atbildētāju, nevar radīt šķēršļus pieteikuma pieņemšanai, jo atbilstoši komentējamam pantam tiesa pati konstatē publisko tiesību subjektu, no kura prasāms atlīdzinājums.¹

[2] Atbilstoši komentējamā panta pirmajai daļai jautājumu par pareizo atlīdzinātāju var apsvērt gan *zemāka* iestāde, gan arī *augstāka* iestāde. Parasti tas ir atkarīgs no tā, kādā procesuālā kārtībā atbilstoši 93.pantam persona ir vērsusies iestādē ar iesniegumu par atlīdzinājumu. Proti, vispārīgā gadījumā persona var prasīt atlīdzinājumu, apstrīdot zemākas iestādes izdoto administratīvo aktu (sk. 93.p. pirmo daļu). Šādā gadījumā pareizā atlīdzinātāja noskaidrošana ir augstākas iestādes kompetencē. Tajā pašā laikā, ja atlīdzinājums nav prasīts vienlaikus ar administratīvā akta apstrīdēšanu vai pārsūdzēšanu, personai ir tiesības pēc pamatprocesa beigām vērsties ar iesniegumu par atlīdzinājumu (sk. 93.p. trešo daļu). Šādā gadījumā pareizā atlīdzinātāja noskaidrošana ir zemākas iestādes kompetencē. Ja zemāka iestāde atlīdzinātāju ir noteikusi kļūdaini, augstāka iestāde, izskatot apstrīdēšanas iesniegumu, var šo kļūdu labot un pati noteikt pareizo atlīdzinātāju.

¹ Senāta 2005.gada 6.decembra lēmuma lietā Nr. SKA-527/2005 9.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 883.lpp.

[3] Komentējamā pantā nostiprinātais princips tiesā ir piemērojams gan tādā gadījumā, ja prasījums par atlīdzinājumu ietverts pieteikumā un tiesa šo pieteikumu izskata *vispārējā kārtībā*, gan arī īpašā „*atlīdzinātāja noskaidrošanas*” procesā, kas izriet no panta otrās daļas. Citiem vārdiem, ir iespējami divi procesi, kuros var noskaidrot pareizo atlīdzinātāju.

Atbilstoši pirmajam procesa veidam, pārsūdzot administratīvo aktu, vienlaikus var prasīt arī atlīdzinājumu (93.p. pirmā un otrā daļa). Šādā gadījumā tiesai, izskatot pieteikumu, jāizvērtē, vai pieteikumā ir norādīts pareizais atlīdzinātājs (ņemot vērā, ka iestāde, kas izdevusi attiecīgo administratīvo aktu, var netikt pieskaitīta pie tās publisko tiesību juridiskās personas, kas atzīstama tajā pašā lietā par atlīdzinātāju). Parasti tiesnesim jau pirms lietas izskatīšanas, sagatavojot lietu iztiesāšanai, ir jāapsver šis jautājums. Ja tiesnesis konstatē, ka par atbildētāju sakarā ar atlīdzinājumu nav norādīts pareizais publisko tiesību subjekts vai arī pieteikumā atbildētājs vispār nav norādīts, tas saskaņā ar 204.panta pirmās daļas 9.punktu nosaka atbildētāju vai izlemj jautājumu par tā aizstāšanu. Gadījumā ja lietas sagatavošanas procesā pareizais atlīdzinātājs nav noteikts un pieaicināts procesā kā dalībnieks, tad tiesa pieņem attiecīgu lēmumu lietas izskatīšanas laikā.

Otrs iespējamais procesa veids attiecas uz gadījumu, kurā tiek skaidrots tikai viens jautājums – kurš publisko tiesību subjekts konkrētajā gadījumā ir pareizais atlīdzinātājs. Šāds gadījums ir iespējams, piemēram, kad pamatprocess administratīvajā lietā (kurā izvērtēts administratīvā akta vai faktiskās rīcības tiesiskums) jau ir beidzies un persona atbilstoši Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 15.pantam ar iesniegumu par atlīdzinājumu vēršas iestādē. Šā procesa ietvaros var rasties domstarpības starp publisko tiesību subjektiem par to, kurš ir atlīdzinātājs konkrētajā lietā.

Piemēram, kādā lietā pēc tam, kad Senāts atstāja spēkā negrozītu Administratīvās apgabaltiesas spriedumu, ar kuru atzīts par prettiesisku Jūrmalas pilsētas sabiedrisko pakalpojumu regulatora lēmums, persona prasīja atlīdzinājumu, bet gan Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija (kas bija pārņēmusi regulēšanas funkcijas attiecīgajās pašvaldību regulējamās nozarēs), gan Jūrmalas pilsētas pašvaldība uzskatīja, ka iesnieguma izskatīšana nav to kompetencē.²

Lai garantētu personai tiesības efektīvi un bez liekas kavēšanās saņemt atlīdzinājumu, komentējamais pants paredz, ka šādas domstarpības starp publisko tiesību subjektiem atrisina tiesa. Proti, ja mēneša laikā publisko tiesību subjekti nav vienojušies, persona jautājumu par pareizā atlīdzinātāja noskaidrošanu var nodot tiesai.

Iepriekš minētajā lietā persona vēršas tiesā, un tiesa, uzklusot arī abu minēto publisko tiesību subjektu pārstāvjus, atzina Jūrmalas pilsētas pašvaldību par publisko tiesību subjektu, no kura ir prasāms atlīdzinājums.

Lai gan komentējamā pantā nav noteikts termiņš, kādā tiesa izskata šo jautājumu,

² Administratīvās rajona tiesas 2011.gada 15.jūlija lēmums lietā Nr.A420493611 (A04936-11/4). Nav publicēts.

tomēr no šīs tiesību normas jēgas un mērķa izriet, ka tiesai šāds iesniegums būtu jāizskata saprātīgā termiņā (t.i., bez nepamatotas kavēšanās), lai netiktu pārkāptas personas tiesības uz taisnīgu tiesu (saistībā ar procesa ilgumu) un tiesības uz efektīvu atlīdzinājuma saņemšanu tiesību aizskāruma gadījumā.

[4] Saskaņā ar komentējamā panta trešo daļu tiesa pieņemto lēmumu paziņo pieteicējam. Tomēr, ņemot vērā, ka publisko tiesību subjektam lēmums būs saistošs, tad, noskaidrojot pareizo atlīdzinātāju, tiesai būtu jāuzklausa arī iesaistīto publisko tiesību subjektu pārstāvju argumenti un lēmums jāpaziņo **arī attiecīgajiem publisko tiesību subjektiem.**

[5] Tiesas lēmums, kas pieņemts saistībā ar iesniegumu noteikt pareizo atlīdzinātāju, **nav pārsūdzams**, jo šāda lēmuma pārsūdzēšanu Administratīvā procesa likums neparedz.³

³ Administratīvā procesa likuma 315.pants paredz, ka blakus sūdzību par pirmās instances tiesas vai apelācijas instances tiesas lēmumu var iesniegt šajā likumā paredzētajos gadījumos. Par citiem lēmumiem iebildumus var izteikt apelācijas vai kasācijas sūdzībā.

96.pants. Iesniedzēja pienākums samazināt zaudējumus un sadarboties

Iesniedzējam ir pienākums savu zināšanu un praktisko iespēju robežās darīt visu iespējamo, lai samazinātu savus zaudējumus vai kaitējumu, kā arī darīt iestādei zināmus apstākļus, kurus tai nepieciešams zināt, lai konstatētu attiecīgā publisko tiesību subjekta atbildības pamatu un nodarīto zaudējumu vai kaitējuma apmēru. Ja iesniedzējs šo pienākumu nepamatoti nepilda, vēlāk, apstrīdot iestādes lēmumu augstākā iestādē vai pārsūdzot to tiesā, viņš uz attiecīgajiem apstākļiem nevar atsaukties.

(2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā)

[1] Komentējamais pants reglamentē divus jautājumus, kurus vieno tas, ka tie nosaka personas pienākumus saistībā ar atlīdzinājumu.

Pirmkārt, pants paredz personas pienākumu samazināt savus zaudējumus vai kaitējumu. Otrkārt, personai ir noteikts pienākums sadarboties, lai konstatētu attiecīgā publisko tiesību subjekta atbildības pamatu un radīto zaudējumu vai kaitējuma apmēru.

[2] Komentējamā panta tekstā tieši noteikts personas pienākums **samazināt savus zaudējumus vai kaitējumu**. Šī norma ir lasāma paplašināti, tajā ietverot arī personas pienākumu darīt visu iespējamo, lai zaudējumus vai kaitējumu **vispār nepieļautu**. Citiem vārdiem sakot, personai ir jācenšas novērst varbūtējus zaudējumus vai kaitējumu un tikai tad, ja tas nav iespējams, jādara viss iespējamais, lai samazinātu savus faktiskos zaudējumus vai kaitējumu.

Gadījumā ja persona nav izmantojusi savas zināšanas, spējas un praktiskās iespējas, nav darījusi visu iespējamo, lai zaudējumus vai kaitējumu novērstu vai samazinātu, atlīdzinājuma apmērs var tikt samazināts vai pilnībā atteikts (atlīdzinājumu daļēji ierobežojošs vai pilnīgi izslēdzošs apstāklis). Savukārt, ja personas rīcībā konstatēta apzināta rīcība, kas vērsta uz zaudējumu vai kaitējuma radīšanu vai tā apmēra palielināšanu, tas ir pamats atteikt zaudējumu vai kaitējuma atlīdzinājumu vispār (atlīdzinājumu izslēdzošs apstāklis) (Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 10.p.). Šādā gadījumā zaudējumu vai kaitējuma radītājs no atbildības ir atbrīvojams pilnībā.

[3] Personas **lidzatlīdzība** ir galvenais iemesls, kas *mīkstina* publisko tiesību subjekta atbildību. Šā principa piemērošana atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanā ir taisnīga un pamatota, jo persona nevar cerēt uz zaudējumu vai kaitējuma atbilstīgu atlīdzinājumu gadījumos, ja pati ir lidzatlīdzīga zaudējumu vai kaitējuma nodarīšanā.

[4] Personas lidzatlīdzību var radīt dažāda rīcība – gan kā *bezdarbība*, gan kā *apzināta rīcība*, kas vērsta uz zaudējumu radīšanu vai uz jau radīto zaudējumu apmēra palielināšanos.¹ Arī Eiropas Padomes Ministru komitejas 1984.gada 18.septembra

¹ Piemēram, nosakot atlīdzinājumu par nemantisko kaitējumu lietā *Rehbock pret Slovēniju*, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir ņēmusi vērā, ka persona pati nav darbojusies, lai laikus tiktu operēta un tādējādi samazinātu tai nodarīto kaitējumu. Sk.: Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 28.novembra sprieduma lietā *Rehbock pret Slovēniju* (iesniegums Nr. 29462/95) 108.punktu. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>

rekomendācijā Nr. R(84)15 „Par valsts atbildību”², Eiropas Savienības Tiesas spriedumos³, kā arī citu valstu normatīvajos aktos⁴ ir uzsvērts personas pienākums izmantot tai pieejamos tiesību aizsardzības līdzekļus, kas varētu zaudējumus vai kaitējumu novērst, samazināt vai likvidēt.

Tā, piemēram, minētās Eiropas Padomes rekomendācijas Nr. R(84)15 trešais princips nosaka: „Ja cietušais savas paša vainas dēļ vai tā iemesla dēļ, ka tas nav izmantojis visus tiesiskos līdzekļus, ir līdzvainojams zaudējumu nodarīšanā, zaudējumu atlīdzība tam var tikt samazināta vai pilnībā atteikta. Tas tāpat attiecas uz gadījumiem, ja zaudējumu nodarīšanā ir līdzvainojama persona, par kuru cietušais ir atbildīgs saskaņā ar likumu.”

Savukārt Igaunijas Valsts atbildības likuma 7.panta pirmajā daļā noteikts, ka „cietušais var prasīt atlīdzinājumu par zaudējumu tikai tad, ja zaudējumu nav bijis iespējams novērst ar likumā noteiktajiem tiesību aizsardzības un atjaunošanas līdzekļiem (prasījums par administratīvā akta atcelšanu un izdošanu; prasījums par faktisko rīcību)”.

Vienlaikus, kā norādījusi Eiropas Savienības Tiesa, pretēji efektivitātes principam būtu prasīt, lai cietušās personas sistemātiski izmantotu visus tām pieejamos tiesību aizsardzības līdzekļus, kaut arī tas radītu pārmērīgas grūtības vai to nevarētu tām saprātīgi pieprasīt.⁵

Tiesību aizsardzības līdzekļu jēdziens ir jāsaprot plašā nozīmē. Tas ietver gan *formālas*, gan *neformālas tiesību aizsardzības iespējas*.⁶ Par tiesību aizsardzības formālajiem līdzekļiem uzskatāmi Administratīvā procesa likumā noteiktie tiesību aizsardzības līdzekļi, kas vērsti uz pamatprasījuma un atlīdzinājuma prasījuma iesniegšanu iestādē (tiesā). Savukārt par neformālajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem uzskatāmi personas lūgumi, priekšlikumi, sūdzības ar mērķi informēt iestādi par administratīvā akta vai faktiskās rīcības prettiesiskumu un personai ar šādu administratīvo aktu vai faktisko rīcību radītajiem zaudējumiem (kaitējumu) vai zaudējumu (kaitējuma) iespējamību.

[5] Personas lidzatlīdzības izvērtējums zaudējumu atlīdzības apmēra noteikšanā ir nostiprināts arī Latvijas civiltiesībās. Tādējādi komentējamais pants saturiski atbilst Civillikuma 1776.pantā noteiktajam, ka cietušajam zaudējumu novēršanai jāveic tādi pasākumi, kas attiecīgajos apstākļos ir saprātīgi, un cietušajam ir tiesības prasīt tikai to zaudējumu atlīdzību, no kuriem tam nav bijis iespējams izvairīties. Savukārt tiesību aizskārējs var prasīt atlīdzinājumu zaudējumu apmēra samazinājumu tādā apmērā, kādā cietušais, ievērojot pienācīgu rūpību, varēja zaudējumus novērst.

² Pieejama: <https://wcd.coe.int/>

³ Piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 2009.gada 24.marta sprieduma lietā C-445/06 *Danske Slagterier pret Vācijas Federatīvo Republiku* 60.punkts // Judikatūras Krājums, 2009, I-2119.lpp.

⁴ Igaunijas Valsts atbildības likums (*angļu val. – State Liability Act*).

⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2009.gada 24.marta sprieduma lietā C-445/06 *Danske Slagterier pret Vācijas Federatīvo Republiku* 62.punkts // Judikatūras Krājums, 2009, I-2119.lpp.

⁶ Paine F.J. Vācijas vispārīgās administratīvās tiesības. Vācijas Administratīvā procesa likums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 346.lpp.

[6] Tādēļ, izskatot atlīdzinājuma prasījumu, iestādei un tiesai jāvērtē pašas personas rīcība. Pirmām kārtām jākonstatē, kādus objektīvi saprātīgus pasākumus persona šādā situācijā *varēja un tai vajadzēja veikt*.⁷ Ja konstatējams, ka konkrētajā situācijā personai objektīvi bija iespējams veikt pasākumus, kas samazinātu ar iestādes lēmumu radītās negatīvās sekas, – *vai persona tos ir veikusi (centusies veikt)*. Tāpat vērtējams, vai persona *ar savu apzinātu rīcību ir veicinājusi* zaudējumu vai kaitējuma rašanos vai tā apmēra palielināšanos un vai personas veiktie pasākumi zaudējumu vai kaitējuma novēršanai un samazināšanai attiecīgos apstākļos ir bijuši *atbilstoši un saprātīgi*.

[7] Attiecībā uz personas pienākumu sadarboties jāņem vērā vispārējie administratīvā procesa noteikumi par pierādījumu iegūšanu.

Objektīvās izmeklēšanas princips, kas ir viens no pamatprincipiem administratīvajā procesā, nav saprotams tādējādi, ka personai vispār nav nekāda pienākuma piedalīties lietas apstākļu noskaidrošanā. Gadījumā ja personas rīcībā ir pierādījumi, kuriem ir vai varētu būt nozīme lietas izspriešanā, tai ir pienākums šos pierādījumus iesniegt (sk. 150.p. trešo daļu). Tāds pats nosacījums attiecināms arī uz pierādījumiem, kas nav personas rīcībā, bet ko tā bez piepūles var sagādāt, īpaši, ja pārējiem administratīvā procesa dalībniekiem vai tiesai konkrēto pierādījumu savākšana prasītu lielāku resursu patēriņu nekā personai. Līdz ar to personas loma administratīvajā procesā nav pasīva, un tai ir **aktīvi jāpiedalās pierādījumu savākšanā**.⁸

[8] Komentējamais pants atlīdzinājuma prasījumos papildus minētajiem vispārējiem noteikumiem īpaši uzsver personas pienākumu sadarboties. Lai gan pantā minēts pienākums sadarboties ar iestādi, šis pienākums vienlīdz attiecināms arī uz procesu tiesā. Respektīvi, personai ir jāsadarbojas ar jebkuru institūciju (valsts pārvaldes vai tiesu sistēmas ietvaros), kurai administratīvajā procesā ir kompetence lemt par atlīdzinājumu.

[9] Sadarbības pienākums formulēts kā pienākums darīt iestādei zināmus apstākļus, kurus tai nepieciešams zināt, lai noskaidrotu publisko tiesību subjekta atbildības pamatu un radīto zaudējumu vai kaitējuma apmēru. Citiem vārdiem, personai ir pilnībā jānorāda faktiskie apstākļi, kas, personas ieskatā, rada pamatu atlīdzinājumam, piemēram: kāda bijusi iestādes rīcība, kādas sekas personai tā radījusi u.tml. Tāpat tieši personas pienākums ir iesniegt pierādījumus, kas apliecina radīto zaudējumu apmēru. Tas nozīmē arī, ka savu argumentu pamatošanai personai var rasties nepieciešamība iegūt tādus pierādījumus, kas saistīti ne tikai ar personas pūlēm un centieniem, bet arī ar izmaksām (piemēram, eksperta atzinuma izmaksas).

97.pants. Civiltiesību principu piemērošana atlīdzinājuma apmēra noteikšanai

Nosakot mantiskā zaudējuma un personiskā kaitējuma priekšnosacījumus un atlīdzinājuma apmēru, piemēro civiltiesību principus, ja likumā nav noteikts citādi. (2004.gada 15.janvāra likuma redakcijā)

[1] **Literatūra:** *Kalvis Torgāns*. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006; *Agris Bitāns*. Taisnības apziņa, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu // Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 08.07.2003., Nr. 25/26.

[2] Zaudējumu un kaitējuma apmēra noteikšanas nolūkā nav principiālas atšķirības, kas ir radījis zaudējumu vai kaitējumu – publisko vai privāto tiesību subjekts. Tādēļ neatkarīgi no tā, vai zaudējumi vai kaitējums ir radušies administratīvi tiesisko vai civiltiesisko attiecību ietvaros, to priekšnoteikumu un apmēra noskaidrošanai var tikt piemēroti analogi principi un kritēriji.

[3] Tomēr, „aizņemoties” tiesisko regulējumu no civiltiesībām, nedrīkst aizmirst, ka abas tiesību nozares nebalstās uz vienādiem tiesību principiem. Tādējādi analogijas neierobežota piemērošana administratīvajās tiesībās var novest pie risinājuma, kas ir pretējs publisko tiesību būtībai. Līdz ar to **civiltiesību principi administratīvajās tiesībās piemērojami tad, ja tie nenonāk pretrunā ar publiski tiesisko attiecību būtību**.

[4] Civiltiesības ir materiālās tiesības. Tādēļ no komentējamā panta izriet, ka administratīvajā procesā piemērojamas civiltiesību **materiālās** tiesību normas un principi.

[5] Tiesību teorijā atzīts, ka atlīdzināšanas pienākums iestājas tad, kad vienlaikus pastāv šādi priekšnoteikumi: 1) tiesību aizskārēja **neatļautības darbība**, kas attiecīgos gadījumos ietver arī novērtējumu no vainojamības viedokļa; 2) **zaudējumu vai kaitējuma esība**; 3) **cēloniskais sakars** starp zaudējumiem vai kaitējumu un neatļauto darbību.¹ Administratīvajās tiesībās pirmais priekšnoteikums attiecīgi ir iestādes (*parasti*) prettiesiska rīcība. Otrais un trešais priekšnoteikums ir tādi paši.

[6] Administratīvajās tiesībās **vaina nav zaudējumu vai kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata obligāts elements**. Valsts atbildībai ir jāiestājas jebkurā situācijā, kad publisko tiesību subjekts nerīkojas veidā, kādā saprātīgi var no tā sagaidīt spēkā esošo tiesību normu kontekstā.² Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā līdzīgi kā Valsts pārvaldes iekārtas likumā vainas dažādas

⁷ Senāta 2007.gada 12.decembra sprieduma lietā Nr. SKA-512/2007 8. un 9.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 474.–475.lpp.

⁸ Senāta 2005.gada 13.septembra sprieduma lietā Nr. SKA-235/2005 14.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 231.lpp.

¹ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 209.lpp.

² Eiropas Padomes Ministru komitejas 1984.gada 18.septembra rekomendācijas Nr. R(84)15 „Par valsts atbildību” skaidrojošā pielikuma (*explanatory memorandum*) 30.punkts. Pieejama: <https://wcd.coe.int>

formas (nodoms, rupja neuzmanība) minētas *tikai* kontekstā ar amatpersonu civiltiesisko atbildību.

[7] Turpmāk šajos komentāros tiks aplūkoti: 1) zaudējumu vai kaitējuma konkrēts apmērs (sk. 8.iedaļu); 2) cēloniskais sakars starp iestādes (*parasti*) prettiesisku rīcību un personai radītajiem zaudējumiem vai kaitējumu (sk. 9.iedaļu). Iestādes (*parasti*) prettiesiska rīcība kā zaudējumu atlīdzības priekšnoteikums aplūkots 92.panta komentāros.

[8] Kā izriet no Administratīvā procesa likuma 186.panta otrās daļas 6.punkta un trešās daļas 2.punkta un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 11.panta otrās un trešās daļas, 16.panta ceturtais daļas, iesniedzot iestādē iesniegumu vai tiesā pieteikumu par atlīdzinājumu, ir jāizvirza **konkrēts prasījums** par atlīdzināmo zaudējumu vai kaitējuma apmēru. Tātad, lai zaudējumus vai kaitējumu atlīdzinātu, tiem jābūt **faktiski pastāvošiem (istiem) un konkrētiem (izteiktiem naudas izteiksmē)**. Tas nozīmē, ka hipotētiski zaudējumi nav pietiekams pamats zaudējumu atlīdzības prasījuma izvirzīšanai. Minētais tāpat izriet no Civillikuma 1771.panta, saskaņā ar kuru zaudējums var būt vai nu tāds, kas jau cēlies, vai tāds, kas vēl stāv priekšā; pirmajā gadījumā tas dod tiesību uz atlīdzību, bet otrajā uz nodrošinājumu.

[9] Cēloniskā sakarība ir **objektīvu apstākļu secība**, kuras rezultātā iestājas konkrētas sekas. Nepieciešamība konstatēt cēloņsakarību starp iestādes rīcību un tās radītajām sekām izriet gan no Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 6.panta pirmā daļas, gan no Civillikuma 1635., 1773., 1774. un 1779.panta. No minētajām normām secināms, ka iestādes prettiesiska rīcība var būt gan tiešā, gan netiešā sakarībā ar personai nodarīto zaudējumu vai kaitējumu.

Kā norādījis Senāts, tiesības uz zaudējumu atlīdzinājumu rodas, ja starp iestādes prettiesisko rīcību un cietušajam nodarīto zaudējumu pastāv tieša cēloņsakarība – objektīva saikne starp iestādes rīcību un tās radītajam laika ziņā sekojošām zaudējumu nodarītajām sekām, proti, minētā rīcība rada un nosaka šo seku iestāšanās reālu iespēju un ir galvenais faktors, kas nenovēršami radījis šīs sekas.³

Taču divu notikumu secība laikā vēl nenozīmē, ka starp tiem ir konstatējama cēloniskā sakarība. Apsverot, vai personai ir tiesības uz atlīdzinājumu, iestādes un tiesas uzdevums ir noskaidrot: 1) vai negatīvās sekas, kas individam ir iestājušās, ir saistītas ar iestādes konkrēto darbību, vai arī iestādes rīcība bija tikai viens no vairākiem faktoriem, kas radīja zaudējumu; 2) vai negatīvās sekas, kas personai ir iestājušās, ir tikai un vienīgi iestādes darbības rezultāts, vai arī zaudējumi nodarīti vairāku subjektu kopīgu vai vienlaicīgu darbību rezultātā; 3) vai starp iestādes rīcību un tās radītajām sekām nepastāv tāda attālinātība, ka iestādes rīcība nav cēloniskā sakarā ar individam radīto zaudējumu.

[10] Skaidrojot iespējamo zaudējumu veidus, Civillikuma 1773.pants noteic, ka zaudējums ir **tiešs**, kad tas ir prettiesīgas darbības vai bezdarbības dabiskās un nepieciešamās sekas, **netiešs** – kad tas cēlies, sagadoties sevišķiem apstākļiem vai attiecībām, **nejaušs** – kad tā cēlonis ir nejaušs notikums vai nepārvarama vara.

[11] Saskaņā ar Civillikuma 1774.pantu nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Savukārt atbilstoši Civillikuma 1775.pantam ir jāatlīdzina katrs zaudējums, kas nav nejaušs. Tādēļ iestādei un tiesai ir jānoskaidro, vai personai radītajiem zaudējumiem nav nejaušības rakstura. Šajā sakarā gan jāņem vērā, ka ir iespējami gadījumi, kad iestādes tiesiskas rīcības rezultātā ir cietusi kāda pilnīgi nesaistīta persona, kas ir t.s. *īpašais upuris*. Tādējādi iestādes rīcība var būt tiesiska, bet attiecībā uz personu ir radījusi sekas, kas ir atlīdzināmas. Šādu gadījumu nevar uzskatīt par nejaušu, kas nav atlīdzināms.

Arī nepārvaramas varas apstākļi (*force majeure*) tiek uzskatīti kā iestādes prettiesiskas darbības attaisnojums, t.i., atbildību izslēdzošs apstāklis.

Civiltiesiskajās attiecībās ar nepārvaramas varas apstākļiem saprot arī normatīvos aktus, iestāžu darbību u.tml. Uz administratīvajām tiesībām tas nav attiecināms, citādi valsts atbildība vispār tiktu izslēgta.

[12] Zaudējumu novērtēšanas principi ir ietverti Civillikuma Saistību tiesību daļas astotās nodaļas „Zaudējumi un to atlīdzība” ceturtajā apakšnodaļā „Zaudējumu novērtēšana”. Savukārt personiskā kaitējuma atlīdzināšanas apmēra noteikšanas kārtību regulē Saistību tiesību daļas trešā nodaļa „Saistības un prasījumi no neatļautas darbības”.

Nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmēra pierādīšanas līdzekļi un apmēra noteikšanas metodes atšķiras no mantiskā zaudējuma pierādīšanas līdzekļiem un metodēm (sk. arī 94.panta komentārus).

[13] Civillikuma 1784.pants noteic, ka, ja ārpus līgumiskām attiecībām kādam nodarīts zaudējums ar otras personas prettiesīgu darbību, tad zaudējuma nodarītājs atbild par visiem zaudējumiem (1772. un 1773.p.). No minētās normas izriet zaudējumu **pilnas** (visu zaudējumu) atlīdzības noteikums.

Kā izriet no Civillikuma 1792.panta, ja zaudējumu atlīdzības prasījums izriet no darbības, kas pati par sevi bijusi prettiesiska, tad zaudējuma vērtējums samērojams ar priekšmeta vērtību zaudējuma nodarīšanas laikā. No minētā secināms, ka deliktu attiecībās atlīdzināma mantas (priekšmeta) vērtība, kas tai bijusi **zaudējuma nodarīšanas brīdī** un saskaņā ar pastāvošajām cenām vietā, kur celta prasība par zaudējumu atlīdzību (Civillikuma 1790.p.).

Novērtējot noteiktu lietu, jāievēro ne vien tās **parastā vērtība**⁴, bet arī **sevišķā**

³ Senāta 2007.gada 12.decembra sprieduma lietā Nr. SKA-512/2007 8.punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 474.lpp.

⁴ Lietas **parastā jeb tirgus vērtība** ir vērtība, kas noteicama pēc tā labuma, kādu lieta var dot katram valdītājam pati par sevi, neatkarīgi no viņa personīgām attiecībām (Civillikuma 871.p.).

vērtība⁵ zaudējuma cietējam. Vērtība, kas pamatojas tikai uz personiskām tieksmēm,⁶ nav jāievēro. Turklāt, vērtējot noteiktu priekšmetu zaudējuma nodarīšanas brīdī, jāņem vērā gan tā nolietojums, gan arī iespējamais tā vērtības pieaugums, jo zaudējumu atlīdzības prasījuma apmierinājums nevar novest pie tā, ka cietusī persona nokļūst ekonomiski izdevīgākā situācijā, salīdzinot ar to, kādā tā būtu bijusi, ja personas tiesību aizskārums nebūtu noticis.

Jau cēlies zaudējums var būt vai nu cietušā **tagadējās** mantas samazinājums (piemēram, papildu izdevumi, mantas bojājumi, iznīcināšana, zudumi), vai arī viņa **sagaidāmās peļņas** atrāvums, t.i., citas personas vainas dēļ nesāņemtais sagaidāmais vai paredzamais mantas pieaugums (Civillikuma 1772. un 1786.p.). Šāds zaudējumu iedalījums izriet no tā, vai iestādes rīcības rezultātā tiek aizskarts jau pastāvošs vai nākotnē gūstams materiāls labums, kurš tiktu saņemts (rastos), ja tiesību aizskārums rezultātā nebūtu traucēta normāla attiecību attīstība.

Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta otrā daļa noteic, ka, aprēķinot mantisko zaudējumu, ņem vērā arī neiegūto peļņu, ja cietušais spēj pierādīt, ka notikumu parastās attīstības gaitā peļņa tiktu gūta. Sagaidāmās peļņas atrāvumam (zudušajam labumam, negūtai peļņai) ir jābūt **pietiekami drošam un paredzamam**. Attiecīgi, aprēķinot atrauto peļņu, „nav jāņem par pamatu tikai varbūtības, bet nedrīkst būt šaubu vai vismaz jābūt pierādītam līdz tiesisku pierādījumu patīcamības pakāpei, ka šāds pametums cēlies, tieši vai netieši (1773.p.), no tās darbības vai bezdarbības, ar ko zaudējums nodarīts” (Civillikuma 1787.p.).

Kā atzinis Senāts, atrautās peļņas institūta mērķis ir atlīdzināt cietušajam to, ko viņš noteikti būtu saņēmis, ja prettiesiskā rīcība nebūtu notikusi, jeb novērst tās kaitīgās sekas, ko prettiesiskā rīcība noteikti nodarītu cietušā mantai nākotnē. Lai gan ne vienmēr iespējams un nepieciešams noteikt precīzu atrautās peļņas apmēru, likums nepieļauj apmierināt prasījumu par atrauto peļņu, pamatojoties uz spekulācijām par atrautās peļņas esību un apmēru.⁷

[14] Civillikuma 1635.panta pirmā daļa noteic, ka katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.

Norāde „*ciktāl viņu par šo darbību var vainot*” gan nenožīmē, ka nepieciešams konstatēt arī vainu, ar to saprotot vainojamību apzinātā vai netišā darbībā vai

neuzmanību, lai iestātos pantā minētās sekas. Ar šiem vārdiem saprotama tāda zaudējumus vai kaitējumu izraisījoša darbība (rīcība), kura nav attaisnojama.⁸

Attiecībā uz nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmēra noteikšanu Civillikuma 1635.panta otrā daļa paredz, ka atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas. Attiecīgi nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanā piemērojams Civillikuma 5.pants, kas noteic, kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata, tad tiesnesim jāspriež pēc **taisnības apziņas**⁹ un **vispārīgiem tiesību principiem**.

⁵ Lietas **sevišķā vērtība** ir vērtība, kas pamatota ar lietas īpašo pielietojamību vai indivīda prasmēm, kas izmantojamas tikai attiecībā uz šo lietu (piemēram, ratīņkrēsls, kas domāts cilvēkam ar īpašām vajadzībām) (Civillikuma 872.p.).

⁶ **Ar personīgām tieksmēm pamatotā vērtība** ir atkarīga no priekšrocības, kādu lietas valdītājs tai piešķir vai nu tās īpatnību dēļ, vai savu sevišķo attiecību dēļ pret to, neatkarīgi no labuma, kādu tā dod pati par sevi (Civillikuma 873.p.).

⁷ 2009.gada 2.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-94/2009 12.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁸ Plašāk sk.: *Torgāns K.* Līgumu un deliktu tiesību problēmas. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 118.–129.lpp.

⁹ Bitāns A. Taisnības apziņa, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārums // Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 08.07.2003., Nr. 25/26.

| ATZINĀS

Cilvēks un taisnīgums

Gatis Bārdiņš

Satversmes tiesas padomnieks

Senatores Daces Mitas palīgs 2006.–2014.

Demokrātiskā tiesiskā valstī vislielākā vērtība ir cilvēks, savukārt cilvēkam viena no lielākajām vērtībām ir taisnīgums. Šīs abas vērtības noteica senatores Daces Mitas pārliecību un caurstrāvoja viņas izstrādātos tiesas nolēmumus.

Cilvēks arvien ir cilvēks neatkarīgi no tā, kā iegroziļusies viņa dzīve. Cilvēka cieņa ir neatņemama. Senatore Dace Mita spēja saskatīt cilvēku tur, kur sabiedrība nereti redzēja tikai ieslodzīto, kurš izcieš pelnītu sodu.

Ieslodzījumā esoša persona ir neaizsargāta, tā ir absolūtā valsts pakļautībā un līdz ar to arī aizsardzībā. Lai kādu iemeslu dēļ persona atrastos ieslodzījumā, Satversmes 95.pants un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants prasa, ka apstākļiem jābūt tādiem, kas neizbēgami izriet no ieslodzījuma fakta un kas atbilst cieņas pilnai attieksmei pret cilvēku. Ieslodzījuma apstākļi nedrīkst pārsniegt ar ieslodzījuma faktu neizbēgami saistīto ciešanu sliekšni. Tas, ka cilvēkam ieslodzījumā ir jādzīvo sanitāros apstākļos un jābūt pietiekamām iespējām sevi apkopt, uzturēt savu ķermeni tīru, ir pašsaprotami. Ar šo vajadzību ieslodzījumā esoša persona nekādi neatšķiras no pārējiem cilvēkiem. Nespēja apmierināt šīs pamatvajadzības pienācīgā līmenī normālā gadījumā liek justies cilvēkam pazemojoši. Šīs lietas kontekstā jāsaprot, ka ziepes nevar aizstāt zobu higiēnas līdzekļus. Savukārt, ja personai pusotra gada laikā nav bijis iespējams lietot tualetes papīru, tad šāda rīcība neapšaubāmi ir cilvēka cieņu pazemojoša un nevar teikt, ka šāds aizskārums ir viegls.¹

Cilvēka cieņa prasa spēju iejusties otrā cilvēkā un tādejādi būt cilvēcīgam. Būt vienā līmenī ar cilvēku, nevis raudzīties uz viņu no augšas uz leju.

Ir saprotama pieteicējas rūgtuma sajūta, it īpaši, kad lieta jau skatīta pēc būtības un saņemts labvēlīgs nolēmums. Tomēr pieteicējai jāsaprot, ka tiesa, lemjot par termiņa atjaunošanu, nevadās ne no subjektīviem apstākļiem, ne atkarībā no tā, kāds būtu lietas iznākums pēc būtības, bet gan vienīgi no likumā noteiktā kritērija, kas noteikts attiecībā uz termiņa atjaunošanu – vai tam ir attaisnojoši iemesli. Tās ir, vērā ņemami un tādi, kas nepārprotami liecina par objektīvu, no personas neatkarīgu apstākļu pastāvēšanu, kas

¹ Senāta 2010.gada 6.maija sprieduma lietā Nr. SKA-160/2010 18.punkts.

traucēja konkrētās procesuālās darbības izpildi. Objektīvi izvērtējot personas minētos iemeslus, tiesa secina, vai termiņa atjaunošanai ir pamats. Konkrētajā gadījumā šādi apstākļi nav konstatējami.²

Tiesiskais regulējums nav pašmērķīgs – tas kalpo cilvēkiem. Tādēļ ir svarīgi aplūkot tiesisko regulējumu no cilvēku skatpunkta.

Papildu telpu ierīkošana un aprikojuma novietošana ar mērķi nodrošināt komfortablus apstākļus darba vietā ir atbilstoša mūsdienu izpratnei par normāliem darba apstākļiem un pati par sevi nevar tikt uzskatīta par ekonomiski nesaistītu ar saimniecisko darbību. Tējas vai kafijas dzeršana darba vietā nav uzskatāma par atpūtas laiku Darba likuma izpratnē. Ir pietiekami daudz darba vietu, kurās var padzert tēju vai kafiju, netraucējot darba pienākumu veikšanu. Darba devēja ziņā arī ir izlemt, vai darbinieki ir nodrošināmi ar apstākļiem, kuros tie var ātri pagatavot pusdienas un ieturēt maltīti, neizejot ārpus darbavietas. Darba devēja vēlme radīt ērtus apstākļus faktiski vērstā nevis uz darba pienākumu veikšanas kavēšanu, kas nav darba devēja interesēs, bet gan lai darbinieki pie šā darba devēja justos nodrošināti ar labiem darba apstākļiem, kas ir motivējošs faktors darba pienākumu kvalitatīvai izpildei.³

Aiz katras tiesību normas un tiesā izskatāmās lietas stāv cilvēks. Ja tiesību piemērošanas likļos cilvēks no redzesloka ir pazudis, tad tiesas pienākums ir viņu sameklēt.

Lai konkrētajā gadījumā varētu nonākt pie pareiza lietas iznākuma, ir būtiski saprast likumdevēja ieceri jeb likuma plānu, paredzot dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalstu. Pašvaldība normu piemēro, sekojot tās vārdiskajam formulējumam, un uzskata, ka īres līguma noslēgšana pēc dzīvojamās mājas denacionalizācijas ir šķērslis pabalsta piešķiršanai. Apstākļi, ka pieteicēji ilgus gadus dzīvoja dzīvoklī kopā ar pieteicējas māti, kuras slimības dēļ viņi sāka irēt atsevišķu dzīvokli, tiek uzskatīts par nebūtisku. Tomēr šis apstākļi neliedz saņemt palīdzību. Likumdevēja vēlme bija palīdzēt cilvēkiem, kuriem neatkarīgi no viņu gribas ir jāatstāj mājoklis un kuriem ir finansiālas grūtības iegādāties citu mājokli. Valsts nolēmusi, ka šādiem cilvēkiem ir jāpalīdz. Senāts nesaskata, ka konkrētā situācija ir atšķirīga un ka šī likumdevēja iecere nebūtu attiecināma uz pieteicējiem. Tas, ka normas formulējums vārdiski ir šaurāks nekā tajā ietvertais plāns, nesašaurina normas tvērumu. Formulējot tiesību normas tekstu, nav iespējams paredzēt visus dzīves gadījumus, tāpēc normas piemērošanā ir jāparedz tās jēga likuma vai, ja nepieciešams, tiesību sistēmas ietvaros.⁴

Lietas risinājumam jābūt ne tikai pareizam, proti, likumam atbilstošam, bet arī taisnīgam. Jo tiesnesis ir padots ne vien likumam, bet arī tiesībām – tostarp taisnīguma principam.

No vienas puses, jebkuram tiesiskajam strīdam reiz ir jābeidzas, un tiesvedībai ir jābūt ar skaidru iznākumu. Procesa dalībniekiem ir jābūt skaidrībai, ar kādu tiesisko attiecību novērtējumu rēķināties, lai varētu tālāk plānot savu rīcību. Tādēļ tiesiskās skaidrības un drošības nolūkos lietu no jauna var izskatīt tikai likumā minētos izņēmuma gadījumos un salīdzinoši neilgā laika posmā pēc tiesas sprieduma spēkā stāšanās. Tiesas pienākums ir ievērot likumā noteiktos priekšnoteikumus pabeigtas lietas atkārtotai izskatīšanai tiesā. No otras puses, var būt gadījumi, kad likuma normu piemērošana rada acīmredzami netaisnīgu rezultātu. Satversmes 83.pants paredz tiesneša padotību likumam. Senāta ieskatā, jēdziens „likums” šajā normā ir saprotams ne tikai tā formālajā (ārējā normatīvā akta) nozīmē. Ņemot vērā tiesiskās valsts principu, kas izriet no Satversmes 1.panta, tiesneša padotība likumam 83.panta izpratnē nozīmē arī padotību tiesībām. Tādējādi tiesai ir pienākums piemērot vispārējos tiesību principus, tostarp taisnīguma principu. Tieši taisnīguma princips liek tiesai katrā lietā sasniegt taisnīgāko rezultātu. Atbilde par to, kas ir uzskatāms par taisnīgu rezultātu, ir meklējama tiesību sistēmas ietvaros, tostarp vērtībās, uz ko tā balstās. Ja, piemērojot tiesību normu, tiek sasniegts acīmredzami netaisnīgs rezultāts, padotība taisnīguma principam prasa, lai tiktu meklēts cits, pēc iespējas taisnīgāks risinājums. Izskatāmajā lietā tieši taisnīguma apsvērumi liek Senātam pieņemt lēmumu, ka lieta ir nododama jaunai izskatīšanai. Iepriekš tiesvedības laikā panāktais risinājums no jauna ienākušo pierādījumu gaismā ir acīmredzami netaisnīgs, lai ar to samierinātos un tas tiktu atstāts nemainīgs tiesiskās skaidrības un drošības interesēs.⁵

Viena no taisnīguma principa izpausmēm ir sniegt ikvienam to, kas viņam pienākas.

Šajā lietā būtiski ir minēt vienu fundamentālu tiesību principu – taisnīguma principu. Atbilstoši izpratnei par taisnīgumu ikviens saņem to, kas viņam pienākas. Pieteicējai pienācās pievienotās vērtības nodokļa pārmaksas atmaksas laikā, kad tika sastādīts audita pārskats un kad iestādei vajadzēja pieņemt attiecīgu lēmumu. Tomēr iestādes kļūdu dēļ pamatota lēmuma pieņemšana tika novilcināta, kā rezultātā pieteicēja formāli vairs nevarēja pretendēt uz nodokļa pārmaksas atmaksu, jo nepamatoto iestādes lēmumu apstrīdēšanas laikā tā bija zaudējusi ar nodokli apliekamās personas statusu. Šādā situācijā Valsts ieņēmumu dienestam, lemjot par pievienotās vērtības nodokļa pārmaksas atmaksu pieteicējai, bija jāņem vērā tie faktiskie apstākļi, kas pastāvēja audita pārskata sastādīšanas brīdī. Ņemot šos apstākļus vērā, tikai un vienīgi iestādes kļūdu dēļ pieteicēja nesaņēma nodokļa pārmaksas

² Senāta 2008.gada 21.novembra lēmuma lietā Nr. SKA-795/2008 18.punkts.

³ Senāta 2012.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-178/2012 8.punkts.

⁴ Senāta 2012.gada 24.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-84/2012 10.punkts.

⁵ Senāta 2012.gada 19.marta lēmuma lietā Nr. SJA-9/2012 11. un 12.punkts.

atmaksu, kura tai pienācās. Šajā gadījumā nav iespējams izdarīt secinājumu, ka valsts pārvalde ir rīkojusies taisnīgi. Līdz ar to ir atzīstams, ka ir pārkāpts arī taisnīguma princips.⁶

Iepriekš minēto taisnīguma principa izpaušmi izteic arī latviešu tautas sakāmvārds „Ko sēsi, to pļausi”.

Nekustamā īpašuma pārdevējam nav tiesisku šķēršļu nošķirt maksu par pašu nekustamo īpašumu, no vienas puses, un tajā esošo kustamo mantu vai remonta izdevumiem, no otras puses. Taču, ja pārdevējs izlemj par labu šādaī rīcībai, tad viņam ir jārēķinās ar tiesiskajām sekām, kuras no tās izriet – tostarp ar nodokļu maksāšanas pienākumu. Konstatējot minēto seku iestāšanos, nav pamata aizbaidīnāties, ka darījuma dalībnieku patiesā griba esot bijusi citāda. Šāda aizbaidīnāšanās jo sevišķi nav pieņemama, ja pārdevēja mērķis, nošķirot maksu par nekustamo īpašumu un kustamo mantu, ir bijis negodprātīgs. Atbilstoši taisnīguma principam katrs saņem to, kas viņam pienākas (suum quique tribuere – latīņu val.).⁷

Cilvēkiem piemīt ne tikai tiesības, bet arī pienākumi – tostarp pienākums izmantot savas tiesības godprātīgi. Negodprātīga rīcība nebauda aizsardzību.

Fundamentāls princips ir tāds, ka persona savas tiesības drīkst izmantot atbilstoši to būtībai, kas nozīmē arī godprātīgu to izmantošanu. Proti, cilvēktiesības nevar tikt izmantotas, lai būtībā vērstos pret cilvēktiesību sargājošajām demokrātiskās valsts vērtībām. Ja persona nepamatoti ar saviem informācijas pieprasījumiem vai iesniegumiem sniegt atbildi pēc būtības prasa pārmērīgus resursus no valsts puses, tas līdz ar to nepamatoti ierobežo citu personu tiesības saņemt informāciju vai atbildi pēc būtības, jo valsts nespēj pienācīgi tos izskatīt. Konstitucionāli nav aizsargājama tiesību ļaunprātīga izmantošana, apzināti darbojoties pretēji cilvēktiesību būtībai.⁸

Senatore Dace Mita allaž sekoja savai pārliecībai. Cilvēks un taisnīgums bija vērtības, no kurām viņa nekad neatkāpās – nedz tiesas spriešanā, nedz citās dzīves jomās. Šīs vērtības esmu ieaudis arī sevī.

Atziņas nolēmumos

PAR CILVĒKA CIEŅU

Demokrātiskā un tiesiskā valstī cilvēka cieņas kā vispārēja tiesību principa ievērošana ir jebkuru tiesisko attiecību pamatā. Ja personai ir iebildumi pret šā tiesību principa ievērošanu kādu tiesisko attiecību ietvaros, tai jābūt efektīvi un praktiski īstenojamām tiesībām uz neatkarīgu kontroli.

Senāta 2013.gada 31.maija lēmums lietā Nr. SKA-19/2013

Katrā gadījumā ir jācenšas panākt līdzsvaru starp iesaistītajām interesēm. No vienas puses, jāpatur prātā valsts ekonomiskās iespējas un valsts rīcības brīvība, bet, no otras, – ka cilvēka cieņa ir augstākā valsts vērtība, un Latvija konstitucionālā līmenī īpaši kā vienu no valsts darbības pamatiem ir atzinusi sociāli atbildīgas valsts principu.

Senāta 2020.gada 22.decembra spriedums lietā Nr. SKA-474/2020

Goda un cieņas aizskārums ir konkrētas tiesiskās sekas, kādas personai varētu iestāties ar attiecīgā satura administratīvo aktu. Proti, ja persona uzskata, ka tā ir godprātīgi maksājusi nodokļus un nav bijusi informēta par uzkrājušos nodokļu parādu, sava goda un cieņas aizsardzība šajā sakarā varētu būt tāda interese, kura būtu aizsargājama attiecīgā prasījuma par labvēlīgu administratīvo aktu ietvaros. Vienlaikus ar neargumentētu apgalvojumu par goda un cieņas aizskaršanu ir nepietiekami, lai tāpēc konstatētu subjektīvo tiesību esību. Ir jākonstatē iespējamā aizskāruma intensitāte.

Senāta 2020.gada 29.maija lēmums lietā Nr. SKA-1035/2020

Vārds ir viens no cilvēka privātuma kodola elementiem, viens no cilvēka sevis kā personības apzināšanās pamatiem. Vecākiem ir dota vara izvēlēties tikko piedzimušajai personībai tai atbilstošu vārdu. Un parasti vecāki pret tiem doto varu izturas ar lielu atbildības sajūtu, no visiem iespējamajiem vārdiem izvēloties, viņuprāt, piemērotāko. Citiem cilvēkiem nenozīmīgas nianšes attiecīgā vārda izrunā vai rakstībā vecākiem, tieši otrādi, šķiet ļoti būtiskas.

Senāta 2010.gada 17.novembra spriedums lietā Nr. SKA-890/2010

Mobings ir grūti identificējama un tikpat grūti pierādāma rīcība – it īpaši, ņemot vērā, ka mobingu īstenojošās personas attieksme pret upuri patī par sevi var nebūt prettiesiska. Prettiesisks ir šīs rīcības mērķis padarīt upura atrašanos konkrētajā vietā par neciešamu. Tāpēc būtiska nozīme ir tieši rīcības mērķim.

Senāta 2014.gada 26.marta spriedums lietā Nr. SKA-97/2014

⁶ Senāta 2007.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-238/2007 15.punkts.

⁷ Senāta 2012.gada 16.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-108/2012 52.punkts.

⁸ Senāta 2007.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-194/2007 15. un 16.punkts.

Nav šaubu, ka ieslodzījuma vietā esošajām personām ir jāpakļaujas amatpersonu likumiskajām prasībām un jāievēro ieslodzījuma vietā noteiktā kārtība. Tomēr, ja apstiprinās pieteicēja argumenti par iespējamo dzīvības vai veselības apdraudējumu, pieteicēja rīcību, atsakoties uzturēties kamerā, nevar uzskatīt par cietuma režīma pārkāpumu. Šādā gadījumā ieslodzījuma vietai ir nevis jābūt attiecīgā persona, bet jācensās novērst pret viņu vērstais apdraudējums.

Senāta 2013.gada 5.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-257/2013

Ieslodzījuma vietas darbinieki ir tie, kuru ikdienas pakļautībā ir ieslodzījumā esoša persona un kuru rīkojumi ieslodzītajam ir jāizpilda. Ieslodzījums neizbēgami ir saistīts ar pakļautības attiecībām. Tomēr pakļautības attiecības nenozīmē ieslodzījuma vietas darbinieku patvaļīgu rīcību. Tās ir stingri reglamentētas ar ārējiem un iekšējiem normatīvajiem aktiem, un šajās attiecībās jāievēro cietsirdīgas un pazemojošas attieksmes aizliegums. Personai noteiktais kriminālsods ir tās ievietošana ieslodzījuma vietā uz noteiktu laiku un noteiktā režīmā, bet ne tās pazemošana soda izciešanas laikā. Personas pilnīga izģērbšanās citu cilvēku klātbūtnē pret savu gribu ir pazemojoša pati par sevi. Notiesātais kā īpaši pakļauta persona nevar iebilst attiecīgam rīkojumam, kas rada arī bezspēcības sajūtu. Nav nozīmes, vai persona tika pazemota citu cilvēku acīs, pietiek ar to, ka viņa tika pazemota savās acīs. Šādas sajūtas notiesātajam neizbēgami rodas arī tad, ja prasība izģērbties ir bijusi pamatota.

Senāta 2011.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. SKA-161/2011

PAR VALSTS VALODU

Latvija joprojām ir vienīgā vieta pasaulē, kur ir garantēta latviešu valodas lietošana, un ar latviešu valodas lietošanu ir saistīta latviešu kā nācijas pastāvēšana. Valsts valoda ir konstitucionāli sargāta vērtība. Atkāpes no prasībām valodas lietošanā piemērojamas šauri.

Senāta 2010.gada 17.novembra spriedums lietā Nr. SKA-890/2010 un

Senāta 2012.gada 6.februāra spriedums lietā Nr. SKA-126/2012

PAR VĒLĒŠANĀM DEMOKRĀTISKĀ VALSTĪ

Likumdevēja vēlēšanas ir demokrātiskas valsts fundamentāls elements. Bez patiesām un efektīvi īstenotām vēlēšanām nav patiesas un efektīvas demokrātijas.

Senāta 2014.gada 31.oktobra spriedums lietā Nr. SA-5/2014

PAR PRIVĀTPERSONAS TIESĪBU IEVĒROŠANAS PRINCIPU

Atbilstoši privātpersonu tiesību ievērošanas principam iestāde vai tiesa gadījumā, ja ir iespējami dažādi rezultāti, izšķiras par labu personai, veicinot tās tiesību vai tiesisko interešu aizsardzību. Tomēr šī izšķiršanās ir izdarāma tiesību normu ietvaros. Ar šā tiesību principa pārkāpumu nevar pamatot jebkuru personas interesēm neatbilstošu iestādes lēmumu vai tiesas spriedumu. Publiski tiesisko attiecību risināšanā ir ievērojamas ne tikai attiecīgās personas, bet arī citu personu (vai plašākas sabiedrības) tiesības un tiesiskās intereses.

Senāta 2006.gada 17.novembra spriedums lietā Nr. SKA-424/2006

Ņemot vērā, ka lietās par iespējamo ārstniecības rezultātā nodarīto kaitējumu ir jāapsver cilvēka organismā notiekošie fizioloģiskie procesi un cilvēkam var būt arī citas saslimšanas vai netipiskas reakcijas, var būt objektīvi sarežģīti konstatēt konkrētās darbības vai bezdarbības ietekmi uz cilvēka organismu. Tomēr šīs grūtības neizslēdz iestādes un tiesas pienākumu pēc iespējas noskaidrot visus apstākļus un apsvērt visas iespējas, ne tikai nepārprotami konstatējamās. Šāds pienākums izriet no objektīvās izmeklēšanas principa. Savukārt personas tiesību ievērošanas princips, kas lietās par iespējamo ārstniecības rezultātā nodarīto kaitējumu ir cieši saistīts ar izpratni par taisnīgumu un cieņu pret cilvēku, prasa, lai šaubas par iegūtajiem rezultātiem tiktu tulkotas par labu cilvēkam.

Senāta 2020.gada 23.marta spriedums lietā Nr. SKA-421/2020

PAR TIESISKO PAĻĀVĪBU

Tiesiskās paļāvības jēga ir attiecībās ar valsti aizsargāt personu pret kļūdu, kuras pieļaušanā šī persona nav vainojama. Šo attiecību pamatā darbojas princips, ka persona var paļauties – iestāde rīkojas tiesiski. Tiesiskās paļāvības aizsardzība izriet no tiesiskas valsts principa, saskaņā ar kuru valsts rīkojas tiesiski, paredzami un skaidri. Tajā pašā laikā tiesiskās paļāvības aizsardzība nav absolūta. Tāpēc konkrētās lietas apstākļi ir noteicošie, lai pateiktu, vai priekšroka dodama tiesiskumam un vispārējai sabiedrības interesei, kas prasa prettiesiska lēmuma atcelšanu, vai arī konkrētās personas tiesībām paļauties, ka attiecībā uz to pieņemtais lēmums ir tiesisks un uz tā pamata piešķirtie labumi netiks atņemti.

Senāta 2010.gada 20.maija spriedums lietā Nr. SKA-240/2010

Personas paļāvība uz iestādes izteikumu, rīcību vai apsolījumu ir šīs personas subjektīvā attieksme, kuru veido pamatota cerība vai pārliecība par konkrētās darbības izpildi vai notikuma iestāšanos nākotnē. Tādēļ katrā atsevišķā gadījumā jāpārbauda šīs subjektīvās attieksmes esība vai neesība konkrēto lietas apstākļu ietvaros.

Senāta 2007.gada 7.jūnija spriedums lietā Nr. SKA-238/2007

Likums nenosaka konkrētu uzziņas definīciju, tomēr tās būtība ir skaidra. Uzziņa ir veids, kā persona, pirms vēl valsts nav nodibinājusi publiski tiesiskās attiecības administratīvā akta veidā (tātad, īstenojot publisko varu), var uzzināt kompetentās iestādes viedokli attiecīgajā jautājumā. Uzziņa ir iestādes atbilde uz uzdoto jautājumu par to, kā konkrētajos apstākļos ir piemērojamas tiesību normas. Caur tiesībām uz uzziņu persona īsteno tai Satversmes 90.pantā garantētās tiesības zināt savas tiesības, kas ir vērstas uz tiesiskās noteiktības un tiesiskās skaidrības nodrošināšanu. Šīs tiesības īstenošanas rezultātā persona var plānot savu rīcību, nebaidoties, vai pati ir pareizi sapratusi tiesību normas.

Uzziņas institūts ir ļoti nozīmīgs un indivīda intereses aizsargājošs. Tajā pašā laikā paļāvība uz uzziņu nav absolūta. Proti, ir iespējami gadījumi, kad kļūdaina uzziņa nepasargā indivīdu no tam adresēta administratīvā akta izdošanas, kas ir nelabvēlīgāks nekā sniegtā uzziņa. Šis secinājums izriet no divu tiesību principu sadursmes. No vienas puses, personai ir tiesiskā paļāvība, ka iestāde rīkosies atbilstoši uzziņai. No otras puses, iestādes darbībām jāatbilst tiesību normām, tās rīcībai jābūt tiesiskai. Ja iestāde, konstatējot uzziņas tiesisku kļūdainumu, tomēr vēlāk izdos administratīvo aktu atbilstoši uzziņā teiktajam, tā rīkosies pretēji tiesību normām. Tātad katrā šādā gadījumā saduras divi tiesību principi: tiesiskās paļāvības princips un tiesiskuma princips. To, kuram principam ir dodama priekšroka, izlemj katrā konkrētajā gadījumā. Iestādei, saņemot lūgumu izsniegt uzziņu, ir jāapzinās gan tas, ka persona prasa uzziņu tieši tā iemesla dēļ, lai noskaidrotu savus publiski tiesiskos pienākumus, gan tas, ka, ļoti iespējams, persona rīkosies atbilstoši uzziņā teiktajam. Taisnīguma princips prasa, lai iestāde šo personas paļāvību attaisnotu.

Senāta 2008.gada 14.februāra spriedums lietā Nr. SKA-34/2008

Atšķirībā no spēkā esošiem prettiesiskiem administratīvajiem aktiem Administratīvā procesa likums neparedz gadījumus, kad attiecības turpinās, ja tiek konstatēts, ka iestāde lēmumu pieņēmusi ārpus tai normatīvajos aktos noteiktās kompetences. Raugoties vienīgi no tiesiskuma viedokļa, ir skaidrs, ka no spēkā neesoša lēmuma neizriet nekādas tiesiskās attiecības. Tomēr izvērtējot situāciju arī no tiesiskās paļāvības aspekta, atsevišķos gadījumos var būt nesamērīgi un netaisnīgi vienā brīdī pasludināt tiesiskās attiecības par nekad nebijušām. Var būt gadījumi, kad, lemjot par lēmuma atzīšanu par spēkā neesošu iestādes pārsniegtās kompetences dēļ, ir apsverama sadursme starp tiesiskuma principu, no vienas puses, un tiesiskās paļāvības principu, no otras puses.

Senāta 2010.gada 20.maija spriedums lietā Nr. SKA-240/2010

PAR VALSTS PĀRVALDI

Valsts pārvalde ir izveidota, lai darbotos sabiedrības interesēs, un tās darbībai ir jābūt vērstai tikai un vienīgi uz tādu mērķu sasniegšanu, kas atbilst sabiedrības interesēm. Iestādes rīcība, kas ir patvaļīga un neatbilst pilnvarojuma jēgai un mērķim, ir pretēja tiesiskās valsts pārvaldes būtībai un grauj sabiedrības uzticību valsts pārvaldei. Tas, ka valsts pārvalde pret privātpersonu ir rīkojusies patvaļīgi un savas pilnvaras izmantojusi nelegītimu mērķu sasniegšanai, nozīmē, ka valsts pārvalde apzināti nav ievērojusi tās darbības pamatprincipus, tostarp Administratīvā procesa likuma 9.pantā nostiprināto patvaļas aizlieguma principu. To neievērošana pati par sevi ir būtisks pārkāpums.

Senāta 2020.gada 27.novembra spriedums lietā Nr. SKA-395/2020

Viens no valsts pārvaldes principiem ir organizēt valsts pārvaldi pēc iespējas efektīvi, ja nepieciešams, to pilnveidojot. Ja valsts pārvalde konstatē, ka attiecībā uz kāda jautājuma izlemšanu nepieciešams pilnveidot kritērijus, procesuālo kārtību, tai ir ne tikai tiesības, bet pat pienākums novērst konstatētās nepilnības un radīt efektīvāku regulējumu.

Senāta 2007.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. SKA-406/2007

Būtiski, lai pēc iespējas tiktu mazināts risks patvaļīgi rīkoties ar valsts mantu, kas nodota attiecīgās valsts iestādes valdījumā. Šī manta nav attiecīgās iestādes personiskais īpašums, ar kuru tā var brīvi kā jebkurš īpašnieks rīkoties pēc saviem ieskatiem. Valsts pārvaldes iestādei, rīkojoties ar tai valdījumā nodoto mantu, nav savu interešu, tā rīkojas tikai un vienīgi sabiedrības interesēs. Tā ir visas sabiedrības kopīga interese, lai valsts īpašumi tiktu apsaimniekoti saprātīgi.

Liela nozīme ir procedūrai, kādā notiek rīkošanās ar valsts mantu, proti, lai tā būtu taisnīga, visiem (iespējamiem pretendentiem) un ar vienādiem noteikumiem pieejama un caurskatāma, kas tādējādi novērš patvaļīgas rīcības iespējamību un nodrošina vienlīdzības principa un labas pārvaldības principa ievērošanu.

Senāta 2007.gada 24.maija spriedums lietā Nr. SKA-228/2007

Domes rīcība, vien dažas dienas pirms pretpieteikuma iesniegšanas grozot saistošo noteikumu normas par labu domes pozīcijai un pretpieteikumā ietverot atsauces uz šīm grozītajām normām, nav atbilstoša tiesiskuma un labas pārvaldības principam.

Senāta 2020.gada 22.decembra spriedums lietā Nr. SKA-452/2020

PAR VALSTS AMATPERSONĀM

Ierēdņi, arī specializētajā dienestā esošie, ir īpaša personu kategorija, kas veic izpildvaras funkcijas, un attiecībā uz šīm personām noteiktas gan īpašas sociālās garantijas, gan arī prasības, tostarp, ka ierēdnis arī ārpus amata pienākumu izpildes laika nedrīkst diskreditēt sevi, iestādi un valsti, ka ierēdnim ar pietiekamu cieņu jāizturas pret citiem sabiedrības locekļiem un jārespektē viņu tiesības, ka ierēdnim jāuzvedas tā, lai tiktu vairota uzticība valsts pārvaldei. Policijas darbiniekiem, kuru kompetencē ir uzraudzīt tiesību normu ievērošanu, pašiem, pirmkārt, jābūt cilvēkiem, kas šīs normas ievēro.

Senāta 2008.gada 6.novembra spriedums lietā Nr. SKA-705/2008

Policijas uzdevums ir palīdzēt uzturēt sabiedrībā mieru un kārtību, aizsargāt ikvienu no prettiesiska apdraudējuma un būt vienmēr gatavai šādu aizsardzību sniegt. Sabiedrības ticība policijai, ka tā pilnvērtīgi un godprātīgi veic savus pienākumus, ir cieši saistīta ar sabiedrības ticību valsts spējai nodrošināt tajā tiesiskumu. Jebkuras policijas amatpersonas godīgums nav pārvērtējams, domājot par tās lomu plašākā, tiesiskās valsts funkcionēšanas kontekstā. Ja sabiedrībā valda viedoklis, ka policijas darbinieki nav godīgi, ka tiek piesegti pārkāpēji, ka ir nozīme pārkāpēja, viņa radnieku vai paziņu personībai, vai netiek uzsāktas likumā noteiktās procedūras prettiesisko nodarījumu atklāšanai, sabiedrības ticība tiesiskai valstij tiek fundamentāli iedragāta. Un ne bez pamata, ja šāds viedoklis balstās konkrētos faktos.

Senāta 2016.gada 8.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-1023/2016

Ar ļaunprātīgu rīcību nevar tiesiski pretendēt uz kādu tiesību iegūšanu. Šajā gadījumā īpaši jāuzsver, ka runa ir par tiesībām uz zemessarga statusu. Zemessardze ir organizācija, kuras pienākums ir valsts aizsardzības funkcijas nodrošināšana. Var piekrist atbildētājas konsekvēnti lietā paustajam, ka Zemessardzes nozīmīguma valsts aizsardzības kontekstā dēļ attiecībā uz zemessargiem izvirzāmas īpašas prasības, tostarp morālas. Ir tikai pašsaprotami, ka valsts aizsardzību veic persona, uz kuru valsts var paļauties. Pirmām kārtām kā uz godīgu cilvēku.

Senāta 2019.gada 13.marta spriedums lietā Nr. SKA-442/2019

Tiesiskās vienlīdzības princips nav piemērojams, lai atsauktos uz citu personu prettiesisku rīcību. Tas nozīmē, ka citu personu nesaukšana pie disciplinārtbildības nav attaisnojums pieteicējas nesodišanai. Tajā pašā laikā, ja iestāde ar konkrētu rīcību un līdzekļiem par prettiesisku rīcību vērsas tikai pret vienu vai dažiem iestādē nodarbinātajiem, bet vienlaikus nepiemēro atbildību citiem darbiniekiem, iestādes rīcībā var tikt saskatītas pazīmes par vērsanos tieši pret konkrētu personu.

Senāta 2019.gada 3.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-474/2019

Datu pieejamība amatpersonai ir noteikta nevis tāpēc, lai jebkurš pēc savas patikas vai citu ar darba pienākumu nesaistītu iemeslu dēļ tajos ielūkotos. Informācijas sistēmas, kurās dati glabājas, izstrādātas, lai amatpersona varētu efektīvi pildīt tai noteiktos darba pienākumus, lai pieņemtie lēmumi būtu balstīti ātri noskaidrojamās objektīvos apstākļos un, galu galā, lai pieņemtie lēmumi būtu tiesiski. Neielūkoties datos, kas nav saistīti ar amata pienākumu izpildi, ir ne tikai iekšējās ētikas jautājums, bet šajā gadījumā – amatpersonas pienākumu pildīšanas kontekstā – valstiski svarīgs pienākums. Ikvienam, kura dati nonāk valsts rīcībā, ir jābūt pārliecībai, ka tie netiks nepamatoti izmantoti. Datu nodošana kolēģim ir uzskatāma par izmantošanu, jo ar šādu rīcību dati ir tikuši „kustināti”, kaut gan tiem būtu vajadzējis būt „netraucētiem”.

Senāta 2019.gada 31.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-1153/2019

Prasība valsts amatpersonai būt ar nevainojamu reputāciju ir pamatota un pat pašsaprotama. Reputācija ir priekšstats, kādu persona par sevi rada. Tas nozīmē, ka nevainojamas reputācijas gadījumā par personību nav šaubu gan no tiesiskā, gan (kas ir ļoti būtiski) ētiskā viedokļa.

Senāta 2019.gada 14.februāra spriedums lietā Nr. SKA-557/2019

PAR SABIEDRĪBAS INTEREŠU AIZSARDZĪBU

Nodokļu nomaksa ir visas sabiedrības leģitīma interese, tie ir finanšu līdzekļi, kas paredzēti izlietošanai tieši sabiedrības kopīgajām vajadzībām. Nekustamā īpašuma nodokļa gadījumā tā ir attiecīgās pašvaldības teritorijā dzīvojošā sabiedrība, kura ir ieinteresēta, lai nodoklis tiktu iekasēts tādā apjomā, kā tas paredzēts likumā. Ja pašvaldības kļūdas pēc personai ir aprēķināts mazāks nodoklis, nekā tai atbilstoši likumam būtu jāmaksā, sabiedrības interese labot šo kļūdu un turpmāk saņemt nodokļa maksājumus pilnā apmērā ir lielāka nekā atsevišķas personas tiesiskā paļāvība uz attiecīgu nodokļa summu visu turpmāko laiku. Tas nozīmē, ka, pat ja pašvaldība iepriekš nebija noteikusi atbilstošu zemes lietošanas mērķi un aprēķinājusi mazākus nodokļus, sabiedrības interesēs tā var pārskatīt savulaik pieņemto lēmumu, noteikt pareizo zemes lietošanas mērķi un turpmāk iekasēt likumam atbilstošus nodokļa maksājumus.

Senāta 2011.gada 16.novembra spriedums lietā Nr. SKA-499/2011

Sabiedrības interešu aizsardzībai valsts nevar pieļaut tādu būvju nodošanu ekspluatācijā, par kuru ilgstošu un drošu kalpošanu tai nav pārliecības.

Senāta 2017.gada 31.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-604/2017

Autoruzraudzības mērķis ir nodrošināt būvprojekta autora tiesības īstenot būvprojekta autentisku īstenošanu dabā, nepieļaujot būvniecības dalībnieku patvaļīgas atkāpes no akceptētā būvprojekta, kā arī saistošo normatīvo aktu un standartu pārkāpumus būvdarbu gaitā. Autoruzrauga kompetence nav deklaratīva, prasot formālu iesaisti. Autoruzraudzība tāpat kā būvniecības process kopumā ir vērsts uz galarezultātā uzbūvēto objektu – tam ir jābūt stabilam, drošam un stipram. Lai tas var kalpot cilvēkiem, neapdraudot to veselību un dzīvību. Būves projektēšanā un būvēšanā iesaistītie sertificētie eksperti ir par šādu rezultātu atbildīgi. Sertifikāta esība apliecina, ka eksperts zina savus pienākumus, profesionālos standartus un apzinās savu atbildību drošas būves projektēšanā, būvēšanā vai būvniecības uzraudzībā.

Senāta 2017.gada 21.decembra spriedums lietā Nr. SKA-1104/2017

PAR VĀRDA UN PULCĒŠANĀS BRĪVĪBU

Vārda brīvību persona var īstenot ne tikai, verbāli paužot savus uzskatus, bet jebkurā personas izvēlētajā veidā. Būtiska nav forma, bet gan saturs.

Senāta 2006.gada 12.decembra spriedums lietā Nr. SKA-457/2006

Pulcēšanās brīvība ir neatņemama demokrātiskas valsts vērtība, caur kuru sabiedrība var ietekmēt lēmumu pieņemšanu valstī. Tā ir cieši saistīta ar vārda brīvību, jo galvenais pulcēšanās iemesls ir publiski paust informāciju vai uzskatus. Ņemot vērā pulcēšanās brīvības būtisko nozīmi demokrātiskā sabiedrībā, ierobežojumi attiecībā uz tās īstenošanu ir interpretējami šauri.

Senāta 2006.gada 12.decembra spriedums lietā Nr. SKA-457/2006

PAR SABIEDRĪBAS TIESĪBĀM UZ INFORMĀCIJU

Tiesību uz informāciju nozīmi demokrātiskā sabiedrībā nav iespējams pārvērtēt, jo tās ir būtiskas šīs sabiedrības vērtību nodrošināšanai.

Tiesības uz informāciju kā tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa neatņemami ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatiem. Proti, caur tiesību uz informāciju īstenošanu ir panākams, lai valsts pārvalde būtu atklāta, pieejama un tās darbība – pārskatāma. Tiesību uz informāciju īstenošanas rezultātā sabiedrība var pārliecināties, vai valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, un sabiedrībai ir visas tiesības saņemt vispārēji pieejamo informāciju. Turklāt informācijas saņemšana ir galvenais priekšnosacījums, lai persona varētu īstenot savas tiesības šo informāciju izplatīt un paust par to (vai ņemot to vērā) savu viedokli.

Senāta 2007.gada 8.jūnija spriedums lietā Nr. SKA-194/2007

Cilvēktiesību nodrošināšanā no valsts puses nav jāgaida naiva attieksme. Valsts uzdevums cilvēktiesību piemērošanā ir panākt taisnīgu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm un katra atsevišķa indivīda tiesību aizsardzību. Arī tiesību uz informāciju kontekstā būtiski ir, no vienas puses īstenojot ikvienas personas tiesības uz informāciju un atceroties šo tiesību nozīmi demokrātiskā sabiedrībā, vienlaikus nodrošināt, ka valsts iestādes spēj pilnvērtīgi pildīt savas funkcijas. Neviena normatīvā akta nenosaka pieprasāmās vai izsniedzamās informācijas apjomu. Tomēr no tā, ka Informācijas atklātības likums neprasa vispārpieejamai informācijai norādīt informācijas nepieciešamības iemeslus, kā arī neierobežo prasāmās informācijas apjomu, nav automātiski secināms, ka informācija vienmēr ir sniedzama. Tas nozīmē to, ka šādā veidā ir iespējams nodrošināt konkrētās situācijas taisnīgu risinājumu.

Senāta 2016.gada 15.februāra lēmums lietā Nr. SKA-726/2016

Komercdarbība ir viena no formām, kādā valsts var darboties. Apstākļi, ka valsts savai darbībai ir izvēlējusies komercdarbības formu, „neizved” šo darbības jomu no sabiedrības interešu loka. Nav pamata savstarpēji nošķirt sabiedrības interesi par valsts darbību valsts pārvaldes uzdevumu veikšanā no sabiedrības intereses par valsts darbību privāto tiesību jomā. Tās abas ir vienlīdz leģitīmas, un interese par valsts darbību privāto tiesību jomā ir vērsta uz to pašu mērķu sasniegšanu kā interese par valsts pārvaldes funkciju veikšanu.

Senāta 2011.gada 12.janvāra lēmums lietā Nr. SKA-221/2011

Valsts budžeta līdzekļu izlietojumam ir jābūt pamatotam un vērstam uz sabiedrības interešu nodrošināšanu. Iestādes nedrīkst ar tās funkciju veikšanai piešķirtajiem valsts budžeta līdzekļiem rīkoties patvaļīgi. Tas attiecas arī uz mantisku labumu piešķiršanu iestādē strādājošajiem. Sabiedrības tiesības zināt valsts budžeta līdzekļu izlietojumu valsts darbinieku un amatpersonu algām un prēmijām nevar nodrošināt, saņemot kopsavilkumu pa amatu grupām un neuzzinot katras personas individuālos ienākumus. Valsts budžeta līdzekļu izlietojumam jābūt pārskatāmam. Ievērojot arī iepriekšējo gadu pieredzi, kad Latvijā valsts darbiniekiem un amatpersonām izmaksātās algas un prēmijas būtiski atšķīrās gan pa nozarēm, gan pa iestādēm, gan vienas iestādes ietvaros, īpaši būtiski ir sabiedrībai iegūt pilnīgu informāciju, lai pārliecinātos, vai naudas izlietojums ir izsvērts un pamatots. Visefektīvāk tas ir izdarāms tieši ar preses starpniecību. Par valsts līdzekļiem nodarbinātas personas datu, kas ir sabiedrības leģitīmas intereses lokā, aizsardzība ir mazāka, nekā tā ir privāti nodarbinātai personai.

Senāta 2010.gada 1.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-347/2010

Ir pamatoti uzskatīt, ka politika statuss prasa lielāku toleranci pret sabiedrības interesi uzzināt dažādus, arī privāta rakstura datus. Vienlaikus ir jāpatur prātā, ka tolerance nav bezizmēra, sabiedrībai (arī presei) ir jānorāda iemesls (jeb leģitīms mērķis), kāpēc viena vai otra privātās dzīves fakta atklāšana sabiedrībai ir nozīmīga. Un iemesls nevar būt vienīgi „plika” ziņkare. Ja iespējamā iepriekšējā vārda vai uzvārda izpaušana ir būtiska, lai sabiedrība uzzinātu par, piemēram, kādu politika rīcību, par kuru sabiedrībai ir svarīgi zināt, jo tā raksturo attiecīgo politiku (kas ir nozīmīgi tās sabiedriski politiskajai darbībai) vai identificē viņu kādas rīcības kontekstā, tad šāda interese varētu būt uzskatāma par sabiedriski nozīmīgu. Šādā gadījumā var runāt par to, ka sabiedrības interese zināt kādas sabiedriski vai politiski zināmas personas, iespējams, iepriekšējo vārdu vai uzvārdu ir lielāka, nekā attiecīgās personas tiesības attiecīgās ziņas neizpaust.

Tomēr jebkuri argumenti ir izsverami konkrēto apstākļu kontekstā. Arī politikim ir personiskās dzīves daļa, kuru tas leģitīmi var neizpaust plašākai sabiedrībai, ja to nevēlas. Informācija par iespējamu vārda vai uzvārda maiņu ir šādi ļoti personiski dati, kuru atklāšanai sabiedrības interesēs nepieciešams dziļāks pamatojums.

Senāta 2020.gada 15.jūnija rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKA-669/2020

PAR SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBU

Dzīve nav sastingusi, bet iet uz priekšu, apstākļi mainās. Sabiedrība vienmēr var vērot notiekošās izmaiņas un, tiklīdz uzskata par nepieciešamu, nekavējoties sniegt priekšlikumu par to, ka vides aizsardzības interesēs teritoriju nepieciešams vairāk aizsargāt.

Senāta 2020.gada 9.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-153/2020

Tiesību saņemt atbildi īstenošanai ir būtiski, ka personai šāda tiesība (un attiecīgi iestādei pienākums atbildēt) rodas tikai tadā gadījumā, ja persona patiešām šādu atbildi vēlas. Ja persona tikai izsaka savu viedokli par kādu jautājumu un norāda, ka tai atbilde nav nepieciešama, iestādei nav pienākuma uz šādu iesniegumu atbildēt. Tas izriet no Satversmes 104.panta, kura jēga ir nevis tikai piešķirt personai tiesības izteikt savu viedokli, bet garantēt atgriezenisku reakciju no valsts.

Senāta 2012.gada 10.februāra spriedums lietā Nr. SKA-3/2012

PAR PERSONAS TIESĪBU IEROBEŽOŠANU

Izdodot nelabvēlīgu administratīvo aktu, tiek ierobežotas indivīda tiesības. Tiesiskais valsts princips prasa, lai tiesību ierobežošana notiktu iestādes pienācīgi pilnvarotas, t.i., leģitimētas, rīcības ietvaros. Tauta ir ievēlējusi likumdevēju, kas tādējādi ir pilnvarots reglamentēt tiesiskās attiecības valstī. Likuma atrunas princips, kas izriet no tiesiskās valsts principa, noteic, ka iestāde drīkst ierobežot indivīda tiesības, ja šāda rīcība ir atļauta ar likumu vai uz likuma pamata izdotu ārējo normatīvo aktu.

Senāta 2008.gada 8.maija spriedums lietā Nr. SKA-153/2008

PAR SABIEDRĪBAS UZTICĪBU TIESAI

Demokrātiskā sabiedrībā ir ļoti būtiski, lai sabiedrība tiesai uzticas. Sabiedrības uzticību iespējams panākt tikai tad, ja tiesa gan faktiski ir objektīva un neatkarīga, gan arī atstāj iespaidu, ka tās apsvērumi balstīti uz tiesību normām un konkrētās lietas apstākļiem un nepastāv citi blakus apstākļi, kas ietekmē lietas iznākumu.

Senāta 2007.gada 25.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-410/2007

PAR TIESAS NEATKARĪBU

Tiesas neatkarība ir viena no taisnīgas tiesas garantijām. Tādējādi ikvienam, vērsoties tiesā, ir tiesības uz to, ka viņa lietu izskatīs neatkarīgs, neviena neietekmēts tiesnesis. Latvijā tiesu varas neatkarība ir nostiprināta konstitucionālā līmenī, Satversmes 83.pantā paredzot, ka tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti. Tas nozīmē, ka tiesnesis, spriežot tiesu, ir padots vienīgi tiesībām un nekāda cita – ne tieša, ne netieša – ietekme uz viņu nav pieļaujama. Viens no neatkarības nodrošināšanas veidiem ir caurspīdīga tiesnešu atlases kārtība un karjeras virzība, kas ir balstīta uz objektīviem kritērijiem. Gan lemjot par tiesneša iecelšanu vai apstiprināšanu amatā, gan lemjot par viņa atcelšanu. Ņemot vērā, ka Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinums nav lēmums, bet gan viedoklis par tiesneša atbilstību tiesneša amatam, savukārt Saeimas lēmums ir politisks lēmums, tad no visiem procesa par tiesneša virzīšanu amatam posmiem tieši tieslietu ministra lēmums par tiesneša nevirzīšanu ir uzskatāms par administratīvo aktu. Šis lēmums liedz tālāku virzību personas iecelšanai, atkārtotai iecelšanai vai apstiprināšanai tiesneša amatā. Šā lēmuma pārbaude administratīvajā tiesā neatkarīgā un objektīvā procesā dod iespēju izvairīties no tiesneša statusa zaudēšanas politisku iemeslu dēļ un ir viena no garantijām tiesu varas neatkarības nodrošināšanai.

Senāta 2010.gada 12.oktobra lēmums lietā Nr. SKA-589/2010

PAR EFEKTĪVU TIESAS KONTROLI

Tiesas kontrolei kā personas tiesību aizsardzības mehānismam ir jābūt efektīvai. Tas nozīmē arī to, ka tiesai pēc iespējas jādod savs novērtējums konkrētajām publiski tiesiskajām attiecībām, kuras personu neapmierina un kuru dēļ tā vērsusies tiesā.

Senāta 2007.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. SKA-406/2007

Satversmes sapulces locekļu diskusijā ir saklausāma Satversmes radītāju apzināšanās par Latviju kā demokrātisku valsti, kurā arī parlaments ir pakļauts tiesībām. Gandrīz pirms 100 gadiem izteiktās atziņas pēc būtības saskan ar pašreizējo izpratni par demokrātijas ciešo saistību ar tiesiskumu, tikai toreiz tika izvēlēta cita procesuālā kārtība, kas vairāk atbilda tobrīd valdošajai tradīcijai.

Starptautiskie standarti ir attīstījušies tādā veidā, ka norāda uz nepieciešamību nodrošināt vēlēšanu rezultātu pārbaudi neatkarīgā un objektīvā procedūrā. Satversmes tēvi uzskatīja, ka parlaments var sniegt šādas garantijas. Tomēr mūsdienās atbilstoši varas dalīšanas principam un tiesību efektīvas īstenošanas principam šādas funkcijas tiek nodotas tādām institūcijām, kas gan institucionāli, gan funkcionāli atbilst izpratnei par neatkarīgu institūciju. Vispārīgā gadījumā tās ir tiesas, ko Latvijas konstitucionālā tiesa atzinusi par efektīvāko tiesību aizsardzības mehānismu.

Tiesību principu atbilstoša un taisnīga piemērošana var notikt tikai gadījumā, ja tiek ņemta vērā attiecīgajā laikā valdošā izpratne par demokrātisku un tiesisku valsti un sabiedrībā pastāvošās vērtības. Tiesību normu piemērošanas procesā taisnīgs rezultāts ir jāsasniedz šodienas apstākļos, kas nozīmē, ka tiesību normām ir jādzīvo līdzī laimam. Nav nekāda pamata šajā ziņā uz Satversmi lūkoties citādi. Satversme, ņemot vērā tās centrālo lomu Latvijas tiesību sistēmā, ir pirmā, kuru, neskatoties uz tās pieņemšanas laiku, var un vajag interpretēt atbilstoši šodienas apstākļiem.

Demokrātija, tiesiskums un cilvēktiesības tikai tad ir jēgpilnas, ja tās funkcionē efektīvi. Efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms vēlēšanu rezultātu pārbaudē nozīmē tiesības lemt par rezultātu tiesiskumu, kas vienlaikus ietver arī tiesības atzīt to prettiesiskumu.

Senāta 2014.gada 31.oktobra spriedums lietā Nr. SA-5/2014

Tiesa tiesas spriešanā nav aprobežota tikai ar tādu terminu lietošanu, kas minēti tiesību normās. Piemērojot tiesību normu konkrētajā gadījumā, tiesa dziļāk atklāj tās saturu, ja tiesību norma ir ar vispārīgu saturu.

Senāta 2006.gada 25.aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-129/2006

PAR TIESAS DARBĪBAS DROŠĪBU

Aizliegums fiziskām personām ienākt un uzturēties ar ieročiem, munīciju un speciālajiem līdzekļiem tiesas telpās ir noteikts ar mērķi nodrošināt drošību tiesas telpās, kas ir publiska ēka un kurā katru dienu uzturas ievērojams skaits cilvēku. Šā aizlieguma mērķis saistāms arī ar funkcijas, ko veic tiesa, nozīmīgumu, proti, tiesas spriešanu, un pienākumu nodrošināt netraucētu un drošu šīs funkcijas veikšanu. Mērķis nodrošināt, ka tiesas telpās ienāk tikai tādi cilvēki, kuri nevar apdraudēt savu un citu cilvēku veselību un dzīvību, ir absolūti pamatots. Arī līdzeklis šā mērķa sasniegšanai – prasība ieroci, munīciju vai speciālo līdzekli atstāt ārpusē – ir adekvāts.

Senāta 2016.gada 7.aprīļa lēmums lietā Nr. SKA-819/2016

PAR ADVOKATŪRU

Efektīvi funkcionējoša advokatūra, caur kuru indivīdam ir iespēja saņemt pienācīgu juridisko palīdzību savu interešu pilnvērtīgai aizstāvēbai tiesā, ir jautājums, kura risināšanu valsts nevar atstāt tikai pašas sabiedrības ziņā. Tās ir ikvienas personas atsevišķi un sabiedrības kopumā intereses, kuru aizsardzībai nepieciešams attiecīgs tiesiskais regulējums. Tāpēc advokatūras esība vispār un tās darbība attiecas arī uz publisko tiesību jomu. Lai nodrošinātu indivīda tiesības pilnvērtīgi aizsargāt savas intereses tiesā, ar ārējo normatīvo aktu (Latvijas Republikas Advokatūras likumu), apvienojot vienā profesijā darbojošos juristus (advokātus), ir dibināts publisko tiesību subjekts (Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija). Valsts kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona attiecīgo funkciju veikšanu nodevusi autonomajā kompetencē publisko tiesību subjektam, vienlaikus nosakot pilnīgu šā subjekta finansiālu patstāvību. Likumdevējs Latvijā ir izveidojis Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģiju kā atvasinātu publisko tiesību juridisko personu. Savukārt Latvijas Zvērinātu advokātu padome ir šīs publisko tiesību juridiskās personas orgāns un darbojas tās vārdā.

Senāta 2008.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-22/2008

Tiesības uz juridisko palīdzību ir tiesību uz taisnīgu tiesu neatņemama sastāvdaļa. Savukārt tiesības uz taisnīgu tiesu ir nozīmīgas ikvienā demokrātiskā valstī, jo paredz ikvienai – fiziskajai vai juridiskajai – personai iespēju vērsties ar sūdzību neatkarīgā un objektīvā institūcijā, kuras pienākums ir izvērtēt attiecīgos apstākļus un dot tiem tiesisku un taisnīgu novērtējumu. Tādējādi ikvienam tiek dota iespēja pilnvērtīgi aizsargāt savas tiesības vai tiesiskās intereses. Ievērojot, ka ne jebkura persona, kura vērsas tiesā, ir ar juridiskajām zināšanām, attiecīga palīdzība kvalitatīvai tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai ir ļoti noderīga. Satversmē tiesības uz juridisko palīdzību ir īpaši akcentētas, 92.panta ceturtajā teikumā paredzot, ka ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.

Senāta 2014.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. SKA-462/2014

Zvērināta advokāta statuss ir īpašs starp citiem juridisko padomu devējiem. Šādam statusam jāapliecina jurista augstā kvalifikācija. Tikai zvērināti advokāti ir atzīti par tiesu sistēmai piederīgām personām (Latvijas Republikas Advokatūras likuma 5.pants). Tāpēc advokātiem likumos ir noteiktas īpašas tiesības, kuras īstenojamas juridiskās palīdzības sniegšanas ietvaros. Īepretim tiesībām vienmēr ir pienākumi. Zvērināta advokāta statuss, no kura izriet uzticēšanās kā pamatnorma attiecībās ar klientu un klienta interešu primārums, uzliek advokātam pienākumu ar vislielāko atbildību attiekties pret saviem profesionālajiem pienākumiem. Arī pret pienākumu ievērot profesionālo ētiku.

Ne tikai personiskās, bet arī profesionālās ētikas kontekstā būtiska ir personas vērtību sistēma, šajā gadījumā zvērināta advokāta izpratne par advokāta tiesībām un pienākumiem šaurākā nozīmē, kā arī par šīs profesijas lomu plašākā, tiesiskās valsts funkcionēšanas kontekstā. Rīcība, kas tiek vērtēta no ētikas standartu viedokļa, vispilnīgāk atklāj personas fundamentālu izpratni par šiem jautājumiem. Lai atzītu ētikas normu pārkāpumu, nav nepieciešams konstatēt faktiskās sekas, kuras izraisījuši advokāta neētiska rīcība. Neētiska rīcība, kas atklāj neizpratni par vērtībām zvērināta advokāta profesijā, ir pārkāpums pats par sevi. Rīcības sekas ir novērtējamas, apsverot jautājumu par sodu.

Senāta 2016.gada 25.oktobra spriedums lietā Nr. SKA-1168/2016

Zvērināti advokāti kā profesionāli juristi ir izdarījuši savu izvēli sniegt personām juridisko palīdzību tieši zvērināta advokāta statusā. Juridiskās palīdzības sniegšana ir zvērināta advokāta vienīgā profesionālā darbība, šajā darbībā advokāti ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam. Ja persona ir izvēlējusies sniegt juridisko palīdzību kā zvērināts advokāts, no tiesību normām neizriet iespēja uz laiku atkāpties no šo pienākumu veikšanas, lai darītu to pašu, bet citā statusā. Šāds ierobežojums, nepieļaujot vienlaicīgu „sēdēšanu uz diviem krēsliem”, ir saprātīgs un pamatots no juridiskās palīdzības sniegšanas organizēšanas sistēmas viedokļa, kas veidota, ievērojot nepieciešamību nodrošināt ikvienas personas konstitucionālās tiesības uz advokātu (terminu „advokāts” saprotot plašā jeb tiesību uz juridiskās palīdzības saņemšanu, brīvi izvēloties aizstāvi vai pārstāvi, nozīmē, kā to atzinusi Satversmes tiesa). Zvērinātam advokātam juridiskās palīdzības sniegšanā ir īpašs statuss, tas apliecina jurista kvalifikāciju un piederību tiesu sistēmai. Šāda profesija ir jurista profesionālā izvēle, ar kuru rēķinās un ņem vērā advokatūra un klienti, un tā ir jārespektē arī pašam advokātam.

Senāta 2016.gada 4.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-832/2016

PAR ADMINISTRATĪVO PROCESU

Administratīvais process savā būtībā ir valsts attiecības ar personu, no vienas puses, un privātpersonu, no otras puses. Lai tiesa administratīvā procesa kārtībā varētu izskatīt lietu, ir nepieciešams konstatēt, kādā tieši veidā ar konkrētas iestādes darbību (vai bezdarbību) konkrētajā gadījumā ir noticis individuāli noteiktas personas tiesību vai tiesisko interešu aizskārums. Turklāt šim aizskārumam jābūt izdarītam valsts pārvaldes jomā. Nav nozīmes tam, vai konkrētā institūcija, kuras darbība tiek pārsūdzēta, institucionāli iekļaujas valsts pārvaldē. Administratīvā procesa likuma izpratnē iestādes jēdziens piemērojams, ievērojot tā funkcionālo aspektu. Citiem vārdiem, ir būtiski, vai saskaņā ar ārējiem normatīvajiem aktiem tiesību subjekts konkrētajā gadījumā ir apveltīts ar varu valsts pārvaldes jomā.

Senāta 2006.gada 11.aprīļa lēmums lietā Nr. SKA-226/2006

Administratīvo procesu, ļoti vispārīgi ilustrējot, raksturo vienots mērķis – konkrētu attiecību starp valsti un privātpersonu tiesiska noregulēšana. Šā mērķa sasniegšanai no valsts puses var tikt veikts dažāds skaits darbību, pieņemts dažāds skaits dokumentu, var tikt iesaistītas vairākas iestādes, pat tādas, kas nav institucionāli un funkcionāli padotas viena otrai. Konkrētu procesu noregulējums ir likumdevēja ziņā. No tiesas pozīcijām būtiski ir konstatēt valsts galīgo viedokli, kādu tā noformulējusi attiecībā uz privātpersonu, jo tiesas kompetencē ir iesaistīties tikai tad, kad valsts pārvaldes ietvaros viedoklis par konkrētu tiesisko situāciju ir formulēts galīgi un persona ar to nav mierā. Visbiežāk valsts viedoklis ir noformēts administratīvā akta veidā.

Senāta 2020.gada 28.februāra spriedums lietā Nr. SKA-113/2020

Privātpersonas tiesību ievērošanas princips attiecināms uz jebkuru, arī procesuālo tiesību normu piemērošanu. Tādējādi tas uzliek tiesai pienākumu nodrošināt tādu lietas izskatīšanas procesu, kurā privātpersonas tiesības tiek ievērotas visefektīvākajā veidā. Nepieciešamības gadījumā tas nozīmē arī pienākumu administratīvajai tiesai iedzīlināties jautājuma būtībā, notikumu attīstībā vai plašākā apstākļu kontekstā, lai palīdzētu personai pārvarēt formālus šķēršļus pieteikuma pieņemšanai. Formāla pieeja ir pretēja administratīvā procesa būtībai. Ja tiesa piemērojamo tiesību normu ietvaros redz risinājumu, kas novērš šķēršļus pieteikuma pieņemšanai, tad tas nebūtu ignorējams tikai tāpēc, ka persona uz šādu risinājumu nav norādījusi.

Senāta 2021.gada 30.marta lēmums lietā Nr. SKA-709/2021

NEDĒĻAS JURISTS

DACE MITA

Jurista Vārds, 03.04.2012., Nr. 14/15 (713/714), 2.lpp.

Daci Mitu nesen apstiprināja par vienu no Latvijas *ad hoc* tiesnešiem Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Viņa ir Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesnese. Pirms tam strādājusi par Administratīvās apgabaltiesas tiesnesi un Saeimas Juridiskā biroja padomnieci. Studējusi Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē un Padujas Universitātē Itālijā, kur kļuva par maģistri cilvēktiesībās un demokratizācijas jautājumos. D. Mita savā darbā spēj precīzi saskatīt juridisko problēmu un rast tai atbilstošu risinājumu, kā arī formulēt tam pārliecinošu pamatojumu.

Jūsu nozīmīgākais līdzšinējais sasniegums juristes karjerā

Objektīvi vērtējot, pašreizējais senatores amats. Tomēr es katru darba izvēli pēc augstskolas beigšanas vērtēju kā nozīmīgu virsotni, jo, kā izrādījies vēlāk, tā ir bijusi vajadzīga nākamajiem soļiem.

Jūsu profesionālais sapnis

Ja plašāk – tiesiska valsts, kurā iedzīvotāji zina un uzskata par savām tādas vērtības kā demokrātija, tiesiskums un godprātīga rīcība. Kā tiesnesim – augsta uzticamība tiesu varai, kad sabiedrība paļaujas uz tiesneša kompetento viedokli. Tad arī varēs rakstīt isākus spriedumus, kuri šobrīd ir garāki nevis pašmērķīgi, bet gan lai izvērsti atklātu tiesas domu gaitu.

Pamatprincipi, ko ievērojat savā dzīvē un profesijā

Katram ir sava vērtību sistēma, no kā izriet domas, vārdi un darbi. Ja īsi – dzīvot atbildīgi un ar prieku. Kopš skolas laikiem mani iedvesmo Raiņa “Mainies uz augšu!”.

Kas jūs būtu, ja nebūtu izvēlējusies jurista profesiju

Bija dažādas domas. Reāla alternatīva juristiem bija žurnālisti.

Kurš Latvijas vai ārvalstu jurists ir jūsu autoritāte

Grūti nosaukt kādu konkrēti. Es cenšos ieklausīties ikvienā cilvēkā un analizēt, ko es domāju par viņa teikto.

Grāmata, kas būtu jāizlasa ikvienam juristam

Saknes – Romiešu civiltiesības.

Likums, kuru noteikti vajadzētu tūlīt pat pieņemt vai grozīt

Es apsveiktu jebkuru likumdevēja un valdības iniciatīvu, kas veicina bērnu dzimstības pieaugumu Latvijā un to, lai bērni izaug par izglītotiem un patstāvīgi domājošiem cilvēkiem.

Interesantākais tiesas spriedums, ko esat lasījusi

Man ir svarīgi, ka tiesa redz kontekstu. Tas palīdz tapt spriedumiem, kuros tiesiskā doma tiek virzīta uz priekšu. Iesākumā varbūt kā pārsteigums, kas nereti vēlāk pārtop pašsaprotamā atziņā. Tāds, piemēram, bija Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā “Ždanoka pret Latviju”, kurā izvēsta doma par pašsargājošo demokrātiju.

Ja jūs uzrunātu visus Latvijas juristus, ko jūs viņiem teiktu

Lai ko jurists darītu, viņam ir liela vara pār cilvēkiem. Atcerēsimies to!

Foto: Boriss Koljesņikovs

| ATMINAS

Šis atmiņas sāku rakstīt jau sen, taču ik pa laikam to rakstīšana apstājās. Vārdi šķita cieti un pārāk formāli, lai nodotu tās sajūtas, kas bija palikušas atmiņās par Daci. Vislabāk pastaigāties pa atmiņu plāvām izdevās domās. Tad nebija jāmeklē vārdi, tie paši brīvi raisījās, un sarunas plūdums bija viegls un nepiespiests.

Pirmās atmiņas par tikšanos ar Daci man ir par laiku, kad Saeimā tika iesniegts Administratīvā procesa likumprojekts. Dace Juridiskajā birojā strādāja ar likuma daļu par administratīvo procesu iestādē, savukārt Gunta Višņakova – par administratīvo procesu tiesā. Darba grupas vadītāja Arvīda Dravnieka diskusijas ar Daci un Guntu atšķīrās. Ar Guntu tās bieži vien pārtapa skaļā, emocionālā diskusijā, ar Daci tās noritēja lietišķi un mierīgi. Spilgtā atmiņā ir palikusi darba grupas sanāksme Tieslietu ministrijā 2001.gada 11.septembrī. No kaut kurienes uzradās ziņas par lidmašīnas ietiekšanos Ņujorkas dvīņu tornī. Kopā ar Daci steidzāmies uz Ministru kabineta tehnisko telpu, kurā ap televizoru pulcējās arī citi cilvēki, un redzējām, kā otra lidmašīna ietriecas otrajā tornī. Protams, vairs nespējām pastrādāt.

Vēlāk ar Daci satikāmies administratīvo tiesnešu kandidātu mācībās. Pēc pārbaudījumu nokārtošanas nebija šaubu, ka Dace tiks virzīta tiesneša amatam Administratīvajā apgabaltiesā.

Kad radās jauna tiesneša amata vakance Administratīvo lietu departamentā, mēs – visi departamenta tiesneši – apspriedāmies, kuru no apgabaltiesas tiesnešiem aicināt strādāt. Tika apspriestas vairākas kandidatūras, taču visvairāk mūsu domas bija par Daces aicināšanu. Tika atzīmētas viņas plašās zināšanas, nosvērtība, cilvēciskums. Daci gan kā cilvēku, gan kā profesionāli augstu vērtēja viņas bijusī kolēģe Saeimas Juridiskajā birojā un mūsu toreizējā kolēģe Gunta Višņakova.

Siltas atmiņas ir palikušas par darbu vienā sastāvā ar Daci un Normundu Salenieku. Mūsu apspriedes izvērtās plašās diskusijās par tiesību jautājumiem, īpaši par procesuālajām niansēm un cilvēktiesībām. Abi kolēģi vienmēr bija gatavi uzklusēt, debatēt un pievērsties niansēm, lai saprastu strīda argumentus un atrastu taisnīgāko risinājumu. Apspriedes nekad nebija formālas. Nēkad nebija sajūtas, ka, prasot padomu Dacei, viņa tiktu apgrūtināta. Ar Daci un Normundu runājām arī par bērniem, ceļojumiem, problēmām, vienvārdsakot – par dzīvi. Kādā reizē Dace teica: „Man tā reizēm ir – turu, turu sevī kādu negāciju, tad pastāstu kādam, un problēma atrisinās. Un nevar saprast, vai vajadzēja vēl pagaidīt un viss būtu nokārtojies jeb, tieši otrādi, – vajadzēja pateikt skaļi, lai lietas nokārtojās. Tā man joprojām ir mīkla.” Arī pēc daudziem gadiem, tiekoties pie tējas tases, mūsu sastāva atmosfēra uzreiz atgriezās. Telpu atkal piepildīja joki un stāsti par piedzīvoto. Sarunās ar Daci vienmēr varēja just prieku un lepnumu par ģimeni – Maiju, Beāti, Edvardu, Mārtiņu.

No Daces varēja smelties iedvesmu, spēku, arī drosmi. Reiz gatavojos komplikētai tiesas sēdei. Biju noraizējusies. Dace, satiekot mani iepriekšējā vakarā pirms tiesas sēdes, uzreiz pamanīja manas raizes un atrada vārdus, kas man palīdzēja sakārtot domas. Citā reizē tieši Dace pārliecināja, ka sabiedrībai jāsniedz skaidrojums par Senāta sprieduma motivāciju, lai arī tobrīd bija pieņemts tikai saīsinātais spriedums. Pēc preses konferences, redzot sabiedrības reakciju, radās pārliecība, ka skaidrojums bija sniegts īstajā laikā. Savukārt vēl kādā reizē noderēja Daces iedrošinājums – kamēr likums nav nobalsots trešajā lasījumā, nekas vēl nav palaists garām. Atceros arī gadījumu, kad man neveidojās raksts. Palūdzu to pārlasīt Dacei. Dace rakstīja: „Kopumā es saprotu Tavu sajūtu. Ir super domas, kas ir neattīstītas. Līdz sadaļai par Satversmi es mēģinātu rakstīt no baltas lapas vēlreiz. Ne tāpēc, ka būtu slikti, var arī atstāt, bet jūtama Tava iestrēģšana, doma nelido brīvi un plūstoši, Tavas domas ir lēni liktas kopā. Tāpēc mēģinātu vēlreiz.” Tā arī darīju. Apsēdos pie baltas lapas, sāku no sākuma. Raksts uzrakstījās.

Dace bieži uzsvēra, cik milzīga vērtība ir savējo atbalstam. Viņa bija priecīga dzirdēt savu paveiktā novērtējumu un teica labus vārdus arī par cita paveikto. Tajā pašā laikā, ja kaut kas līdz galam nebija izdevies, Dace nepārmeta, nekritizēja, bet mēģināja palīdzēt, objektīvi izvērtēt kļūdas un iedrošināja turpmākajiem darbiem.

Man bija svarīgs Daces atbalsts un ticība kopīgajiem mērķiem. Vienā no grūtiem posmiem viņa man rakstīja: „Es jau domāju, ka esi dūsmīga, ka neiesaistījies publiskajās debatēs. Tev negatīvā laikam ir ticis visvairāk, bet gan jau ar laiku paši cilvēki un darbs visu saliks savās vietās.” Man arī tagad noder Daces padoms „nekaisīt sev pelnus uz galvas” vai ieteikums diskusijai „bez liekām emocijām”.

Dacei rūpēja, kāda ir tiesu sistēma, kā to vērtē sabiedrība. Dace nevairījās izteikt savu viedokli. Savu pozīciju viņa vienmēr argumentēja. Turklāt centās sameklēt kādu salīdzinājumu no dzīves, lai arguments būtu pēc iespējas saprotamāks. Dace mācēja pateikt savas domas vai nepiekrīšanu bez augstprātības, nenoniecinošas otru domas un neliekot justies slikti. Viņa spēja sajust gaisā virmojošu spriedzi, uztvert vēl nepateiktu domu. Reizēm Dacei bija pilna sirds par notikumiem tiesu sistēmā: „Es šo visu runāju ar Tevi, ar kādu man vajag to tvaiku nolaist 😊. Citur jau es tuos solīdi.” Dace parasti vērtēja, kādu ietekmi uz turpmāko atstās šodienas rīcība un lēmumi.

Dace lepojās ar mūsu darbu un Latviju. Pēc kādas starptautiskas konferences Dace rakstīja: „Manuprāt, es labi tiku galā ar to uzdevumu, kas man bija – pastāstīt par Latvijas pieredzi. Man prieks, ka Latvijai bija iespēja par sevi pastāstīt.” Līdzīgi kādā citā reizē Dace bija priecīga par izdevušos tikšanos ar delegāciju no Lietuvas, kuru viņa uzņēma, pildot

departamenta priekšsēdētājas pienākumus. Dace vēlējās izdarīt vairāk un labprāt iesaistījās arī citās aktivitātēs.

Dacei patika patērēt pie tējas tases. Bez iemesla. Vienkārši kopā pasēdēt un pabaudīt tēju. Gaisotne, ko Dace ap sevi radīja, bija gaiša un viegla, bez sasprindzinājuma. Dace labprāt dalījās savās sajūtās un vērtējumā par koncertiem, izrādēm un izstādēm. Bija jauki, Daci satiekot gaitenī, dzirdēt viņas aicinājumu: „Negribi ienākt pie manis uz tēju?” Bija arī reizes, kad tējas dzeršanu organizējām attālināti – Dace Strasbūrā, es Rīgā. Tēja bieži vien bija arī viņas no Strasbūras vestais ciemakukulis.

Dace parasti bija iniciatore kopīgai pusdienošanai ārpus tiesas. Tā jau bija tradīcija – kad Dace bija Rīgā, mēs, departamenta kolēģi, gājām kopīgās pusdienās.

2021.gadā tika atzīmēti 20 gadi kopš Administratīvā procesa likuma pieņemšanas. Dace ar lielu entuziasmu iesaistījās dažādu pasākumu plānošanā un organizēšanā. Zoom ceriņu ballīte visiem administratīvajiem tiesnešiem bija Daces ideja. Dace arī izveidoja un vadīja komandu, kas organizēja ballīti. Tās noslēgumā bija pārsteigums – Daumanta Kalniņa koncerts. Šajā gadā vairākiem darba grupas locekļiem tika dāvināti ceriņi un plāksnīte ar uzrakstu, kāpēc ceriņš tiek dāvināts. Saskaņojot plāksnītes tekstu, Dace rakstīja: „Man šķiet, ka ļoti labi. Dzejiski apjomīgais vēstījums nodots nākamajām paaudzēm. Kā Tu domā, kas būs pēc 100 gadiem? Ceriņi noteikti. 😊”

Dace piepildīja savu sapni – piedalīties Dziesmu svētkos. Dacei patika pavasaris un silts laiks: „Beidzot ir atnācis silts laiks, var uzvilkt vasaras kurpes un sajust ziedošos krūmus. Tas ir tik forši.” Dacei patika būt dabā. Viņa priecājās par pastaigām kalnos kopā ar ģimeni. Dace mīlēja jūru. Pastaigas gar jūru Dacei patika visos gadalaikos.

Noslēgumā vēl kāds citāts no sarakstes ar Daci: „Šodien klausos Pēteri Kļavu, Dalailamu. Vajag atgādinājumu, ka ir debesis un ikdiena ir brīnums.”

Veronika Krūmiņa
Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

Daci pazinu kopš deviņdesmitajiem gadiem. Mēs iepazināmies, strādājot Saeimas Juridiskajā birojā. Dace Juridiskajā birojā sāka strādāt pavisam jauna, ar nelielu juridisko stāžu. Taču mani pārsteidza viņas analītiskais prāts un loģiskā domāšana.

Man zināmā mērā bija netieša ietekme viņas darba gaitu uzsākšanai Saeimā. Kādā privātā sarunā man pastāstīja, ka jauna juriste meklē darbu, jo pašlaik strādājot Vides ministrijā, bet vēlas darbu saistībā ar cilvēktiesībām. Tieši tajā laikā bija brīva jurista vieta Saeimas Juridiskajā komisijā, tāpēc jaunajai juristei ieteicu painteresēties par iespēju strādāt tur. Redzot, kā Dace strādā, kad atbrīvojās vieta Saeimas Juridiskajā birojā, Juridiskā biroja vadītājs uzaicināja Daci pievienoties biroja juristu komandai.

Dace ar savu mierīgo un nosvērtu raksturu viegli un ātri iekļāvās Saeimas juristu pulkā. Dace man atgādināja mani pašu – ar vēlēšanos visu izzināt un ar savām zināšanām dāsni dalīties. Dace regulāri padziļināti studēja Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru un izmantoja to savā darbā. Viņa ar savām zināšanām dalījās gan sarunās, gan lekcijās, gan publikācijās, gan Administratīvā procesa likuma komentāros.

Atceros, ka birojā Dacei bija arī ļoti nopietns pārbaudījums. Deviņdesmito gadu beigās Saeimā tika iesniegts likumprojekts par viendzimuma pāru attiecību regulējumu. Daces un Juridiskā biroja vadītāja viedokļi atšķīrās. Dace uzskatīja, ka šo cilvēku attiecības ir jāneregulē, lai viņu ikdiena būtu sakārtota. Juridiskā biroja vadītājs sasauca biroja sanākumi, kuras rezultātā tapa priekšlikums, ka šāds likumprojekts Saeimā nav skatāms. Galvenais arguments bija, ka šie cilvēki nav redzami un sabiedrībai nebūs saprotama šāda likuma skatīšana Saeimā. Dace savu viedokli nemainīja un par šādu lēmumu bija ārkārtīgi sarūgtināta.

Cieši ar Daci sadarbojāmies, kad Saeimā tika iesniegts Administratīvā procesa likumprojekts. Kad tika izveidotas administratīvās tiesas, Dace izturēja konkursu un sāka strādāt par tiesnesi Administratīvajā apgabaltiesā. Tad mūsu ceļi šķīrās. Pavisam neilgi mums iznāca pastrādāt kopā Senātā. Man bija liels prieks, ka kolēģi atbalstīja tieši Daces aicināšanu uz Senātu. Es biju pārliecināta par viņas piemērotību senatores amatam, gan ņemot vērā viņas zināšanas, gan cilvēciskās īpašības. Pēc tam, kad es 2009.gadā aizgāju pensijā, mūsu darba ceļi šķīrās, taču mēs salīdzinoši bieži satikāmies klasiskās mūzikas koncertos un operas izrādēs. Man bija liels prieks satikt Daci un ar viņu pārminēt kādus vārdus. Ārkārtīgi žēl, ka liktenis bija tik nežēlīgs un tik agri atņēma Daci juristu saimei un ģimenei.

Gunta Višņakova

Administratīvo lietu departamenta senatore 2004.–2007.

Daces Mitas vārds man kļuva zināms administratīvo tiesu veidošanas procesā, kad Dace Mita tika apstiprināta par Administratīvās apgabaltiesas tiesnesi.

Palielinoties administratīvajās tiesās ienākošo lietu skaitam un līdz ar to arī darba apjomam, pakāpeniski palielinājās arī tiesu instancēs, tajā skaitā arī Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā, strādājošo tiesnešu skaits.

Tā kā kasācijas instancē izskatījām sūdzības par Administratīvās apgabaltiesas spriedumiem, mēs (kasācijas instances tiesas tiesneši) tādējādi iepazinām apelācijas instances tiesas tiesnešu spējas un prasmi izklāstīt savu viedokli un to argumentēt, no kā arī bija atkarīgs lietas izskatīšanas rezultāts.

Kad 2006.gadā Administratīvo lietu departamentā radās iespēja papildināt tiesnešu sastāvu, departamenta tiesnešu vidū nebija šaubu, ka uz brīvo amata vietu būtu aicināma Dace Mita.

2006.gada sākums bija pirmā reize, kad ar Daci Mitu satikos klātienē.

Lai arī ar zināmu bijības devu, atrodoties pēc amata ranga augstākas amatpersonas priekšā, kas pēc pieņemtiem standartiem tā arī pienācās, viņa bija līdzvērtīgs sarunu partneris, nebaidoties, vai viņas izteiktais pilnīgi visā šķītīs akceptējams arī otram sarunu pusei: atklāti, tieši, bet arī – diplomātiski smalki. Par to arī pārliecinājos turpmākajā kopīgā darba laikā, izskatot konkrētas tiesu lietas un diskutējot par dažādiem tiesību piemērošanas problemātiskiem jautājumiem, kad apspriedēs izskanēja arī emocijās balstīti izteikumi. Daces balss arvien skanēja nosvērti un mierīgi. To es ļoti novērtēju.

Tad, kad pēc izskatītas lietas ar tiesas sastāva tiesnešiem bija jāsakāpo uzrakstītais tiesas nolēmums, arvien bija jādāmā, vai uzrakstītais būs pietiekami pārliecinošs un pareizs arī Daces vērtējumā un vai tas atbilst viņas uzstādītajai kvalitātes līmenim.

Departamentā mani parasti uzrunāja ar vārdu „tiesnesi” vai arī sauca vārdā atkarībā no iepriekšējās pazīšanās ilguma, turpretī Dace mani uzrunāja „priekšniek”. Tas man sākumā ne visai patika, jo likās – šis vārds skan distancējoši un vēsi. Bet nozīme jau ir runātāja attieksmei pret uzrunāto, izrunāto vārdu un intonāciju, kādu tas iegūst. Atklāju, ka šādai uzrunai Daces balss skanējumā nav nekādas vainas. Ar smaidu var atcerēties situācijas, kad dažās kopā būšanas reizēs arī Edvards mani uzrunāja „priekšniek”. No bērnodārziņa mutes šī uzruna skanēja kā pagodinājums.

2007.gadā, man pārejot darbā uz Civillietu departamentu, ciešākas attiecības pārtrūka. Kādu reizi, atceroties 6.februāri un ieejot pie Daces

ar puķi, ausis skan viņas izteiktais: „Cik tas ir mīļi!” Bez zināmajiem asa prāta, miera, nosvērtības ieguvu apliecinājumu arī smalkai un jūtīgai dvēselei.

Zinot Daces profesionālās prasmes, viņas cilvēciskās īpašības, spēju publiski izteikties un formulēt savu viedokli, es Dacē redzēju līderi, kuram gribētos sekot, viņai ar laiku kļūstot par Augstākās tiesas priekšsēdētāju.

Ar lielu gandarījumu gribas atzīmēt Augstākās tiesas uzņemto videofilmu „Cilvēks–Valsts–Tiesnesis. Administratīvā tiesa”, kas veidota no sarunām ar Administratīvā procesa likuma izstrādātājiem, arī Daci. Tajā Daces teiktais par tiesas un tiesneša lomu tik ļoti atklāj viņas patieso rūpi par taisnīgumu un izskan kā testaments tiem, kuri šodien pilda šo lielo un atbildīgo amatu.

Valerijans Jonikāns

Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētājs 2004.–2007.

Jauno administratīvo tiesnešu apmācības posmā 2003.gada nogalē iepazinos ar Latvijas juristiem, kuri bija enerģiski, entuziasma pilni ieviest jaunu juridisko kultūru Latvijas tiesiskajā sistēmā. Kādā no nodarbībām izskanēja tēze, ka tiesību normas interpretācijai un tiesību piemērošanai ir jābūt efektīvai. Tā joprojām ir manā atmiņā no apmācību laika. Tā tika pausta droši, ar pārliecību, nosvērti un varētu pat teikt mazliet emocionāli, kas radīja iespaidu, ka autore nemaz nevar iedomāties, ka varētu būt arī citādi. Pēc nodarbībām parasti vēl turpinājās juridiskas sarunas, kuras precīzi vairs neatceros. Taču atceros tās dažas reizes, kad vēlā vakarā pēc nodarbībām ceļā uz mājām runājām par dzīvi un visvairāk par bērniem, par to, kā viņi aug, pamazītēm kļūst par personībām. Jau dažus mēnešus vēlāk Latvijas parlaments mums uzticēja tiesas spriešanu Administratīvās apgabaltiesas tiesneša amatā. Novērtēju Tavu sirsnību, cilvēciskumu, ko sniedzi tiesas kolektīva saliedēšanai. Novērtēju Tavu profesionalitāti, ko esi devusi ikvienam, kas vērsās tiesā pēc tiesiskās aizsardzības. Novērtēju Tavu pašizliedzīgo darbu un to lielo atdevi, kas bija nepieciešama, uzsākot Administratīvās apgabaltiesas darbu, kad lietu skaits bija nesamērīgi liels attiecībā pret tiesnešu un juridiskā atbalsta darbinieku kapacitāti. Paldies Tev! ... un lai sirds siltums, ko sniedzi ikvienam, sasilda Tavu dvēseli mūžības ceļā!

Aldis Laviņš

Satversmes tiesas priekšsēdētājs

Administratīvās apgabaltiesas priekšsēdētājs 2004.–2008.

Administratīvo lietu departamenta senators 2008.

Tas bija negaidīts un ļoti skumjš pārsteigums, kad pēkšņi uzzināju, ka Daces vairs nav mūsu vidū. Dace bija ļoti gaišs cilvēks, izcila juriste un tiesnese ar neatkarīgu un oriģinālu domāšanu.

Strādājot kopā ar Daci, man atmiņā paliks viņas spēja, risinot kārtējo juridisko problēmu, paraudzīties uz to ar vieglu humora pieskaņu un piedāvāt kādu netipisku risinājumu, kas bieži palīdzēja rast pareizo atbildi.

Dace bija autoritāte departamenta darbinieku vidū ne tikai profesionālo zināšanu dēļ, bet arī cilvēcisko īpašību dēļ, kas vienoja un saliedēja kolēģus. Es priecājos, ka man bija tas gods strādāt ar viņu.

Andris Gulāns

Augstākās tiesas priekšsēdētājs 1994.–2008.

Administratīvo lietu departamenta senators 2008.–2022.

Mēs ar Daci darbu Senātā uzsākām gandrīz vienlaicīgi – viņa kā senatore, es – kā senatora Normunda Salenieka palīdzē. Manās atmiņās Dace ir palikusi kā senatore, kura iedziļinājās ikvienā lietā, vienmēr meklēja likuma garu un centās tiesas nolēmumu uzrakstīt tā, lai procesa dalībnieki un sabiedrība saņemtu atbildes uz saviem jautājumiem. Viņa patiesi centās veidot dialogu starp tiesu un procesa dalībniekiem. Tomēr Dace bija ne tikai izcila tiesnese, viņa bija arī Cilvēks ar lielo burtu. Dacei piemita iekšēja inteliģence, cilvēciskums un labvēlība pret apkārtējiem. Lai gan mēs nekad nebijām strādājušas senatora–palīga tandēmā, pēc ilgāka laika sastopoties tiesas gaitenī, Dace vienmēr apvaicājās, kā klājas, un šī apvaicāšanās nešķīta tikai pieklājības žests. Sarunājoties ar Daci, bija izjūta, ka viņu patiesi interesē sarunas biedra sakāmais. Šādas bija arī mūsu pēdējās tikšanās – šķietami nejaušas, bet man joprojām atmiņā palikušas.

Inga Bērtaite-Pudāne

Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

Dace man bija iedvesmas avots. Vienmēr apbrīnojama bija Daces spēja visās dzīves situācijās saglabāt ārēju mieru un nosvērtību. Uz manu jautājumu, kā to ir iespējams panākt, Dace atbildēja: „Tas nav viegli. Tas ir liels iekšējs darbs ar sevi!”

Savukārt attiecībā uz tiesību jautājumiem neatkārtojama bija Daces spēja jebkuru, pat vissarežģītāko tiesību jautājumu formulēt un izskaidrot kodolīgi un trāpīgi.

Diskusijas ar Daci vienmēr bija cieņpilnas.

Kristīne Zemīte

Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

Atceros senatori Daci Mitu kā sirsnīgu un gaišu personību un ļoti jauku kolēģi Administratīvo lietu departamentā. Viņa bija izcils tiesneša paraugs. Ar plašām zināšanām, lielu atbildības sajūtu pret darbu, objektīva, cīnījās par taisnīgumu un tiesiskuma stiprināšanu. Dacei bija svarīga cilvēka cieņa. Viņa prata uzklausīt un neliedza padomus darba lietās. Dace arī bija vienkārša un uzmanīga pret citiem – atceros reiz kādā no manām jubilejām viņa uzdāvināja man pašas izvēlētu kūku. Dace bija brīnišķīgs cilvēks, no kura daudz varam mācīties.

Konstantīns Vaivods

Civillietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks

Administratīvo lietu departamenta senatora palīgs 2006.–2012.

Biju senatores Daces Mitas palīgs Senāta Administratīvo lietu departamentā. Strādājot kopā ar Daci, man visvairāk atmiņā paliks trīs viņas personiskās īpašības: prāta asums, dvēseles dziļums un spēja viedī redzēt nākotni, ko radīs viņas spriedums.

Tiesvedības un strīdu risināšana sevī nes ļoti lielu un morāli smagu atbildības nastu par cilvēku, kas ir aiz konkrētās lietas. Turklāt strīda izšķiršanas daba ir tāda, ka pēc katras tiesvedības vismaz 50 % no strīdā iesaistītajiem parasti ir apbēdināti ar iznākumu. Savā ikdienas darbā redzēju, ka Dace ļoti labi apzinājās šo tiesvedības dabu, tāpēc katrā lietā meklēja Zālamana risinājumus – viedus vārdus, kas pēc sprieduma pieņemšanas noderēs gan vienai strīda pusei, gan otram. Daces prāta asums un pareizo vārdu izvēle sprieduma motīvu daļā ļāva saprast, ka neviens pēc sprieduma nebija absolūts zaudētājs vai absolūts uzvarētājs. Tieši tas nodrošināja Daces spriedumu taisnīgumu.

Vienlaikus atceros arī vairākas reizes, kad Dace pēc izlemtas lietas aizgāja mājās ar skumīgu dvēseli – lai gan tiesneses *prāts* teica, ka lieta izlemta pareizi un atbilstoši likumam, tomēr tiesneses *dvēsele* acīmredzami jūta līdzīgu cilvēkam, kas neguva cerēto. Šādas situācijas skaidri rādīja Daces dvēseles dziļumu – ne vien aiz katras lietas stāvēja cilvēks, bet arī aiz uzrakstītā un parakstītā sprieduma stāvēja tiesnesis, kas ir līdzjūtīgs cilvēks.

Gan no spriedumiem, gan spraigām diskusijām ar šo tiesnesi varēja redzēt, ka Daces spriedumi tika rakstīti nevis šodienai, bet nākotnei. Daces spriedumi patiesi liecina par to, ka viņas atziņas pastāvēs vēl ilgi pēc viņas aiziešanas mūžībā.

Aleksandrs Potaičuks

Satversmes tiesas padomnieks

Senatores Daces Mitas palīgs 2014.–2015.

Dace Mita bija ļoti empātisks cilvēks – to varēja sajust ikvienā viņas attieksmes izpausmē. Šajā saistībā spilgti atceros kādu notikumu darbā. Tas bija 2020.gada 22.decembris. Diena, kad Augstākajā tiesā tika atzīmēts tradicionālais gada noslēguma pasākums. Tas bija arī pirmais neparastais gads, kad *covid* pandēmijas ēnā, sekojot striktiem ierobežojumiem, mēs vairs nepulcējāmies Senāta lielajā zālē, bet katrs attālināti atradāmies savos darba kabinetos vai mājās pie datoru ekrāniem. Kā ierasts, šā pasākuma ietvaros tika paziņoti arī Temīdas balvas ieguvēji. Negaidīts un pagodinošs notikums bija tas, ka Profesionālā Temīdas balva tika piešķirta man. Dace bija viena no tiem kolēģiem, kas tobrīd atradās tiesā, un teju vienīgā, kas, dodoties projām, izvēlējās nepaņemt garām, bet bez sejas maskas atvērt manas kabineta durvis un ar patiesu smaidu un mirdzošām acīm teikt: „Jāni, es tik ļoti priecājos par tevi, ka, izdzirdot tavu vārdu, es aiz liela prieka palēcos krēslā!” Tie bija Daces veltītie siltie apsveikuma vārdi, kas man joprojām ir spilgti palikuši atmiņā un sirdī. Dace patiešām bija dziļi sirsnīgs cilvēks, kas dabiski spēja veidot attiecības no sirds uz sirdi. Tieši tāda – patiesi empātiska – viņa vienmēr arī būs manā atmiņā. Esmu bezgala pateicīgs liktenim, kas ļāva manā dzīves ceļā satikties ar Daci, dodot vēlāk arī iespēju vēl plašāk atklāt viņas īsteni lielo personību un iemūžināt to videosarunā, kas – kā negaidīti izrādījās – bija viņas pēdējā lielā intervija.

Jānis Geks

Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks

Atceros dienu, kad pirmo reizi satiku Daci. Tas bija Ziemassvētku laiks. Departamentā ir skaista tradīcija šajā laikā sanākt kopā, toreiz vēl Veronikas kabinetā pie lielā, apaļā galda. Visi jau bija sapulcējušies. Gaisā virmoja tā burvīgā svētku kņada, kabinets vibrēja no kolēģu sarunām un smiekliem. Tad pavērs durvis un parādījās Dace. Balta blūze, šalle ar latvju rakstiem, pērļu auskari, uz aizmuguri saņemti melni, lokaini mati un atvērts, gaišs smails – tā es atceros Daci ienākam.

Sev jautāju – kāpēc šo mirkli atceros tik spilgti? Vai tāpēc, ka tādas personības kā Dace līdz ar sevi ienes gaismu telpā? Vai tāpēc, ka tobrīd visi Daci sagaidīja ar patiesu prieku? Vai varbūt tāpēc, ka pēc šī pasākuma Veronika un Dace uzrunāja mani ar jautājumu, vai vēlos strādāt kopā ar Daci?

Lai vai kā būtu, tajā dienā sākās mūsu kopīgais stāsts, kas patiesībā nebija nemaz tik garš, bet noteikti atmiņā paliekošs. Un tas tēls, kas man ir palicis atmiņā no šīs dienas, ir tas, kā redzēju Daci arī vēlāk, kad biju viņu jau vairāk iepazīsusi.

Ar Daci sastrādāties bija viegli, kaut sākām darbu attālināti, kas tolaik vēl bija kas jauns un nezināms. Es nekad nejutos viena, bet gan kā daļa no komandas, kuras pamatā bija savstarpēja cieņa, sapratne un uzticība.

Dace spēja radīt sajūtu, ka vari brīvi paust savu viedokli un tev ieklausīsies. Mums bija gari e-pasti, aizrautīgas telefona sarunas. Laiks, kad Dace bija uz vietas, pagāja īpaši darbīgi, bet vienmēr darbu apvienojām ar cilvēcīgām sarunām. Dace nekad neskopojās ar kādu padomu, īpaši tad, kad gaidīju savu pirmo meitiņu. Tad jutu, ka ciešāk satuvināties. Spilgti atceros padomu – ja kļūst grūti jaunajā mammas lomā, ej garās pastaigās. Un es gāju.

Dace nenoliedzami bija līdere. Viņa nebaidījās no izaicinājumiem, tos uztvēra ar mieru un vieglu smaidu. Šķita, ka nekas nespēj viņu satricināt. Tādam cilvēkam ir ļoti grūti pateikt „nē”, gribas sekot un doties avantūrās, jo ir pārliecība, ka ceļš un galamērķis būs lielisks. Tā atceros kopīgo darbu pie Ceriņu Zoom ballītes organizēšanas administratīvo tiesu tiesnešiem.

„Viss būs labi,” Dace mēdza teikt.

Inga Ruska

Administratīvo lietu departamenta senatora palīdze

Senatores Daces Mitas palīdze 2016.–2018.

Mēs iepazīnāties nepilnu mēnesi pēc tam, kad biju uzsākusi darba gaitas Senātā, viņa – tikko kā atgriezusies no ilgākas prombūtnes. Zināju, ka mums būs kopā jāstrādā, līdz ar to biju satraukusies, jo tiesneša un palīga spējas rast kopīgu valodu neapšaubāmi ir ļoti svarīgs elements produktīvam darbam.

Vieni no Daces pirmajiem vārdiem man bija: „Zini, man ir tāds prieks šeit atgriezties, man tik ļoti patīk strādāt tiesā! Nāc, es Tev pastāstīšu, kā man patīk risināt lietas!” No Daces caurstrāvoja tāds cilvēcīgums, tāda pozitīva enerģija, kas acumirkli iedvesa milzīgu cieņu un uzticību. Jau no pirmās sarunas viņa spēja radīt komandas garu un pozitīvu darba vidi, es jutos patiesi iedvesmota un gatava kopīgam darbam. Tā mēs kopā nostrādājām trīs gadus.

Dace bija ne tikai izcila tiesnese, bet arī brīnišķīgs cilvēks. Viņai piemita cilvēkos tik reti sastopamā īpašība atpazīt un izcelt katra cilvēka pozitīvās īpašības. Tāpat varēja just, ka viņa patiesi novērtē cilvēka darbu. Dace vienmēr izturējās ar cieņu, nekad nezaudējot savu autoritāti.

Dace bija mans galvenais atbalsta un iedvesmas avots. Pietrūkst mūsu kopīgo sarunu un Daces „Čau, Lauriņ, kā iet?” Arī tagad reizēm domās skan viņas balss, kas mudina katrā situācijā rīkoties ar sirdi un saprātu. Daci vienmēr atcerēšos.

Laura Vigupe

Administratīvo lietu departamenta senatora palīdze

Senatores Daces Mitas palīdze 2018.–2021.

Ar Daci iepazīnāties 2004.gadā, kad darbību bija sākusi Administratīvā tiesa. Administratīvajā apgabaltiesā. Kādu laiku strādājām kopā vienā tiesas sastāvā. Tas bija mans mīlais pirmais sastāvs – ar Daci un Zitu. Tajā laikā – ļoti piepildītā un intensīva darba pilnā – satuvinājāties visvairāk. Jau no tā laika Daci atceros kā bezgala ieinteresētu un iedvesmojošu cilvēku. Viņa gribēja katru lietu atrisināt vislabākajā veidā. Tāda bija viņas dzīves uztvere par lietu kārtību vispār, tādēļ pašsaprotama arī darbā. Viņu vadīja dabiska pārliecība, ka savu darbu darām kvalitatīvi, ka tiesu spriedumi un lēmumi nedrīkst būt pavirši. Tādēļ viņas nolēmumi bija kā paraugs – labi argumentēti, ļoti precīzi, ar dziļu un plašu domu, vienmēr ar noderīgām atziņām par tiesībām un valsti. Tāpat kā pašas referētajās lietās, viņa vienlīdz rūpīgi iedziļinājās, meklēja atbildes un risinājumus arī kolēģu lietās. Tas bija kopīgs darbs. Tajā laikā, kad milzīgās darba slodzes dēļ neizbēgami radās jautājums, kā nepazaudēt lietu izskatīšanas kvalitāti, Dacei bija likumsakarīga atbilde – ja viņa lielās slodzes dēļ nespēs lietas izskatīt atbilstoši savam iekšējam standartam, viņa ies prom no darba tiesā. Tikpat likumsakarīgi bija tas, ka drīz Daci uzaicināja strādāt Senātā. Tajā laikā tas bija Daces sapņa darbs – strādāt tieši ar tiesību normām, interpretāciju, veidot judikatūru. Kopumā atmiņas no tā laika ir par lielu atbildību, profesionalitāti, rūpēm par labi un pareizi izspriestām lietām, par cilvēku tiesībām, par taisnīgumu, par jēgu, par iesaistīšanos. Un vienlaikus – sarunas par dzīvi, par lielajiem jautājumiem, par mazajiem priekiem, par ģimeni, par kultūru, cilvēkiem, pasauli. Toreiz, vēl apgabaltiesā, sarunām it kā nebija laika. Tiesas sēdes bija gandrīz katru dienu, starp tām lietu apspriešanas. Tā kā tiesa tikko bija sākusi darbību, arī neskaidro jautājumu bija daudz, bet pašu nolēmumu rakstīšanai praktiski atlika tikai no darba brīvais laiks. Dace parasti no rīta nāca ar kādu vēlā naktī brīnišķīgi uzrakstītu nolēmumu. Vienmēr – smaidoša un šarmanta. Tas bija viņas zīmols. Pa ceļam uz darbu viņa mēdza nopirkt kādu gardumu, tad nācām kopā un darba dzīve turpinājās. Viņai piemita lieliska īpašība – arī saspringtā laikā ienest vieglumu. Tādēļ to atceros kā ārkārtīgi interesentu un piepildītu laiku.

Dacei vispār ļoti patika sarunas. Arī vēlāk – Senātā – viņa mīlēja būt kopā ar kolēģiem, aicināt uz tēju, lai sarunātos. Šī kopābūšana vienmēr bija interesanta, sarunas par kultūras dzīves jaunumiem, par piedzīvoto, par būtiskajām lietām, par to, kas notiek tiesās, valstī, kas varētu būt labāk, un vienlaikus tajā bija kaut kas visus ļoti vienojošs.

Domājot par Daci, nāk prātā labais. Vērtības. Godīgums, taisnīgums, cilvēcība, cieņa. Viņa bija no pirmajām, kas ļoti skaidri runāja par cieņas jautājumu, piešķīra tam reālu saturu un svaru, ne tikai vārdu, izvirzīja to priekšplānā. Viņa teica – visam pamatā ir tikai viena norma – cieņa, ar to pilnīgi pietiek. Ar Daci saistās īstums. Netverami, grūti noformulējams. Tajā, ko Dace darīja vai teica, bija liels īstums. Atceros, ka mēdzām

apspriest teātra izrādes un aktierus, jo Dace ļoti mīlēja teātri. Kuri ir tie labie, profesionālie, kuri mums patīk, kāpēc viņi izceļas? Viņa teica – tie, kuri spēlē pa īstam. Gluži kā dzīvē. Cilvēki, kuri dzīvo un strādā pa īstam. Kuri neizliekas, neizceļ sevi. Tie, kuri ir ar zināmu pazemību, bet ar pašcieņu, ar skaidru skatu. Atvērti un cieņpilni pret atšķirīgo, noraidoši pret slikto, neīsto. Nekad vienaldzīgi. Ar lielu labvēlību. Tas ir par viņu. Noteikti jāsaka – Dace rādīja labo ar savu piemēru.

Nāk prātā viņas gudrība. Viņas īpašais redzējums. Dace prata saskatīt būtisko, redzēt to kopsakarībās, vienmēr ievērot un nepazaudēt nianšes. Viņa prata nenoklist mazsvarīgajā, neielast to sevi, neļaut tam aizņemt vietu un laiku. Nāk prātā viņai raksturīgā principialitāte, kuru viņa pasniedza tik cieņpilnā veidā. Tādēļ tam, ko viņa darīja, bija labs rezultāts, tas izdevās. Vienlaikus nāk prātā vieglums un gaišums. Dažkārt šķita, ka labais rezultāts viņai nāk bez pūlēm, it kā bezrūpīgi. Bet viņa pati tikai atteica – tev tikai tā liekas, bet labi, ka tā. Tas bija viņas noslēpums. Un izvēle – nerādīt citiem rūpes vai smagumu, ja tāds ir. Dacei bija svarīgi, lai ir harmonija. Lai ir interesanti, lai ir kaut kas jauns. Lai ir skaisti. Viņa radīja tādu vidi sev apkārt un ar to iepriecināja arī citus. No viņas nāca liels cilvēcisks, labi dzīvotas dzīves un profesionalitātes devums. Ar savu pasaules uztveri un sirds gudrību viņa kaut kādā ziņā bija soli priekšā citiem. Daci vienmēr gribējās satikt, dzirdēt, ko viņa teiks, ieklausīties.

Dacei vissvarīgākais bija viņas ģimene. Bet viņa ļoti mīlēja darbu, ko darīja. Viņai bija svarīgi, kas notiek tiesā, valstī, sabiedrībā, viņa gribēja, lai ir labāk. Viņai bija svarīgi iesaistīties, darīt, piedāvāt savas zināšanas un redzējumu. Viņa negribēja palikt malā. Ar savu darbu viņa gribēja lietas uzlabot un uzlaboja, darīja kopīgam labumam. Kad viņa ar ģimeni aizbrauca uz Strasbūru, dažkārt rakstījām vēstules viena otrai. Toreiz – kādā laikā, kad nestrādāja, viņa rakstīja: „Ļoti forši lasīt Tavas ziņas. Sajūta tāda, it kā es tajā mirkli staigāju pa Rīgas ielām, pa darba gaitenīiem. Tad vēstule beidzas un es esmu atpakaļ.” Par dzīvi bez darba viņa teica: „Es gribu domāt!” Tādēļ viņa ļoti priecājās, ka varēja atgriezties darbā, ka ir atrasts veids, kā to nodrošināt arī attālināti. Bet uztraucās, ka ar to apgrūtinās citus. Dacei patika dzīve tur un šeit. Viņa teica, ka abas ir tik atšķirīgas, bet labas. Tās viņu piepildīja.

Dacē mijās milzīgs dzīvesprieks un liela atbildības sajūta. Kādreiz kādā intervijā par savu pamatprincipu dzīvē un darbā viņa teica – „dzīvot atbildīgi un ar prieku”. Nodomāju – tik precīzi. Kā vienmēr.

Es esmu patiešām pateicīga, ka man ir bijusi iespēja Daci satikt un iepazīt, būt kopā. Viņa man ir bijusi draugs un palīgs, ir mani bagātinājusi un iedvesmojusi.

Vēsma Kakste
Administratīvo lietu departamenta senatore

Es Daci pirmo reizi satiku 2003.gadā – konkursā uz administratīvo tiesu tiesneša amatu, jo piedalījās Daces intervijā, kuru vadīja Arvīds Dravnieks. Atceros, ka Daces stāstītais ļāva skaidri redzēt, ka dziļā izpratnē par cilvēktiesībām un cilvēka cieņu, kas ir visa pamatā, ir nesaraucami saistīti ar Daces būtību un vērtību sistēmu. Tāpat bija skaidri redzams, ka darīt darbu, kura uzdevums ir taisnīguma nodrošināšana, ir Daces aicinājums. Atceros arī, ka pēc intervijas Arvīds teica: „Šī meitene acīmredzami būtu ātri virzāma uz Senātu.”

Es esmu pateicīga, ka man ir bijusi iespēja Daci pazīt un pat strādāt kopā ar viņu. Dace bija ļoti gaišs cilvēks, ne reizes nav manīts, ka viņai būtu bijusi kaut drusciņ augstprātības, nekad neesmu dzirdējusi, ka viņa par kādu cilvēku izteiktos ciniski vai nievājoši. Šķiet, ka Dace ikkatrā cilvēkā spēja saskatīt labo. Tik gaiši, sirdsgudri cilvēki ir absolūts retums. Daces ārkārtīgi pietrūkst.

Ieva Višķere
Administratīvo lietu departamenta senatore

Atceros Daci kā ļoti labestīgu cilvēku. Viņa mācēja un mācīja apkārtējos saskatīt cilvēcisko – gan tiesu lietu dalībniekos, gan arī plašāk.

Jānis Neimanis
Satversmes tiesas tiesnesis
Administratīvo lietu departamenta senators 2007.–2016.

Nopietna, bet ar siltu, atklātu smaidu, eleganta, melniem kupliem matiem – tādu es Daci joprojām redzu savās domās, atceroties mūsu kopā nostrādāto laiku Administratīvo lietu departamentā. Mūs vienoja kopīgs darbs vairāk nekā desmit gadu garumā. Ar Daci bija patīkami un droši strādāt, sagatavojot un izskatot tiesu lietas, jo Dace bija izpētījusi izskatāmo lietu materiālus, identificējusi problēmjautājumus. Dace bija gudra, zinoša, ar savu viedokli, kuru prata saprotami argumentēt, taču vienlaikus prata arī ieklausīties un pieņemt kolēģu izteiktās domas. Neatceros, ka apspriedēs, diskusijās Dace būtu pacēlusi balsi vai kļuvusi asa pret citiem un atšķirīgiem viedokļiem. Dace prata būt saprotoša un mierīga. Vienmēr apbrīnoju Daces spēju savienot darbu ar ģimeni. Neskatoties uz lielo darba apjomu, Dace bija ļoti ģimeniska, rūpīga un mīloša mamma.

Ilze Skultāne
Administratīvo lietu departamenta senatore 2004.–2017.

Iespēja tuvāk iepazīt un sadarboties ar Daci man radās 2010.gadā, kad es tiku ievēlēta Tiesnešu ētikas komisijā. Dace komisijā bija ievēlēta jau 2008.gadā. Uzsākot darbu komisijā, varēja just, ka pārējie kolēģi Daci cienīja un viņa ieklausījās. Dacei vienmēr bija skaidrs redzējums par svarīgākajām vērtībām, un tas palīdzēja daudzās diskusijās par sarežģītiem jautājumiem. Atbilstoši manām atmiņām, lielā mērā pateicoties Dacei, Tiesnešu ētikas komisija ķērās pie tiesu komunikācijas vadlīniju izstrādes. Lai arī mēs visi redzējām, ka tiesnešu nekomunicēšana ar plašsaziņas līdzekļiem un reizēm arī neprasme to darīt radīja sabiedrībai sliktu iespaidu par tiesu varu kopumā, tomēr komisijas locekļiem bija šaubas, vai šī jautājuma risināšana ir komisijas kompetencē. Man palicis atmiņā, ka tieši Dace bija tā, kas šajā diskusijā deva izšķirošo grūdienu, argumentējot, ka kādam šī problēma ir jārisina un ka tā var būt Tiesnešu ētikas komisija. Pēc tam Dace arī ieguldīja lielu darbu gan sākotnējā tiesu komunikācijas vadlīniju projekta izstrādē, gan šī projekta prezentēšanā Tieslietu padomei, gan arī pēc tam pēc Tieslietu padomes lēmuma izstrādātā Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīniju projekta precizēšanā. Reizēm mēs tikāmies arī ārpus darba laika, lai strādātu pie šiem projektiem. Bez Daces tie varbūt nemaz nebūtu tapuši un noteikti būtu citādi.

Tiesnešu ētikas komisijā Dace bija arī brīvprātīgi uzņēmusies atbildību par valodas „noslīpēšanu” un noformēja sakārtošanu Tiesnešu ētikas komisijas sagatavotajos dokumentos. Labskanīga valoda un pienācīgs dokumenta noformējums Dacei bija svarīgi, un viņa nesavtīgi lika lietā savus talantus un citos darbos noslīpētās prasmes. Vēlāk, uzsākot darbu Senāta Administratīvo lietu departamentā, es varēju pārliecināties, ka tikpat svarīgi Dacei bija, lai arī tiesas nolēmumos ir lietota skaidra, saprotama un labskanīga valoda.

Strādājot kopā ar Daci Senāta Administratīvo lietu departamentā, man atkal bija iespēja redzēt, ka Dacei bija skaidra izpratne par vērtībām, uz kurām ir jābalstās sabiedrības dzīvei, tiesas spriešanai un cilvēku savstarpējām attiecībām. Īpaši atzīmēt vēlos cieņpilno attieksmi un labvēlību, ar kuru Dace izturējās pret ikvienu cilvēku. Tieši tāpēc mani pārsteidza Daces vairākkārt teiktais, ka viņa neprotot skaisti un diplomātiski izteikties. Man vienmēr Daces teiktais ir šķitis skaidri noformulēts, pausts labskanīgā valodā un ar cieņpilnu un labvēlīgu attieksmi pret cilvēku. Manā uztverē, tas bija skaisti un diplomātiski. Tāpat varu ikvienam tiesnesim novēlēt to darba prieku, ar kādu Dace strādāja. Viņa pati to apzinājās un arī skaļi teica, ka viņai patīk strādāt un tiesneša darbs viņai sniedz piepildījumu un gandarījumu. Dace reizēm arī sapņoja, ka kaut kad vēlāk, kad viņas bērni paaugsies, viņa varētu nodoties pētniecībai un varbūt uzrakstīt promocijas darbu par atbildzinājumu administratīvajā procesā.

Dace bija arī aizrautīga kultūras baudītāja. Ne reizi vien satiku Daci un viņas ģimeni klasiskās mūzikas koncertos un teātrī. Viņa ļoti priecājās par Latvijas Televīzijas raidījumu „Teātris.zip”, kas deva iespēju baudīt Latvijas

teātru izrādes, arī dzīvojot Strasbūrā. Tāpat Dace labprāt lasīja dažādas grāmatas, tostarp jaunākās latviešu autoru sarakstītās grāmatas. Kad 2015.–2016.gadā es stažējos Eiropas Cilvēktiesību tiesā, tad atklāju arī to, ka Dacei patīk dziedāt. Līdz ar to tikai loģiski bija tas, ka Dace bija viena no Strasbūras un Freiburgas jaundibinātā Ģimeņu kora dalībniecēm un kā šī kora dalībniece ar prieku 2018.gadā piedalījās Dziesmu un deju svētkos Latvijā.

Dace manās atmiņās paliks vienmēr eleganta, ar cirtainiem un koši melniem matiem, bet sirdi ļoti gaiša un labvēlīga. Aizrautīga darbā un dzīvē un ar ļoti skaidru izpratni par svarīgāko. Man šķiet, ka Dacei dzīvē svarīgākās bija tieši attiecības ar cilvēkiem: visupirms attiecības ar viņas ģimeni, bet, protams, arī ar draugiem un kolēģiem.

Anita Kovaļevska

Administratīvo lietu departamenta senatore

„Man gan kā cilvēkam, gan kā juristam augstākā norma ir cieņa pret sevi un cieņa pret apkārtējiem.” Šādus vārdus Dace ir teikusi 2018.gada 21.maijā konferencē, kas veltīta tiesnešu ētiskai uzvedībai tiesas sēdē. No pieredzes, kad strādāju kā tiesneša palīgs kopā ar Daci Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamentā, kā arī vēlāk kā tiesnese zemāko instanču tiesās, nešaubīgi varu teikt, ka šie Daces vārdi precīzi atspoguļo viņas būtību. Dace ar cieņu prata izturēties pret ikvienu darbinieku, neaizmirstot veltīt tam labus vārdus un pozitīvu vērtējumu, kad tas bija nopelnīts. Cieņa pret cilvēku caurvij Daces gatavotos nolēmumus, kas izceļas ar vērtējumu par cilvēka tiesību nozīmīgumu, vienlaikus uzsverot, ka cilvēka cienīgi ir arī pildīt savus pienākumus un sekot pašsaprotamām, sabiedrībā pieņemtām un atzītām vērtībām. Pirms atbildes uz kādas personas aicinājumu raksturot ideālo tiesnesi man nekavējoties domās uzausa Daces tēls – objektīva, mierīga, nosvērta, cilvēkus mīloša.

Indra Meldere

Administratīvo lietu departamenta senatore

Dace

Mierīga kā jūra siltā vasaras dienā. Laipna kā ābele, kuras zarus bagāta raža liec. Aicinoša kā liepziedu tēja, pie kuras sasildīt rokas. Stipra kā ozols, kur patverties nebaltā dienā. Skaista kā pērļu rota, kas mežģīņu kleitas ielokā viz. Sirds gudra kā Lielvārdes jostā ieaustās zīmes. Uz mirkli šķita – Tu mūs pamet. Bet tagad zinu – Tu esi visās šajās lietās. Tu esi tur, kur esam mēs. Paldies Tev par to!

Dzintra Amerika

Administratīvo lietu departamenta senatore

Administratīvo tiesnešu kandidātu
mācības, 2003/2004.
Dace Normunda Salenieka lekcijā

Administratīvo lietu departamenta
tiesneši un darbinieki, 2007

Dace piedalās eksperimentā Administratīvo lietu
departamenta pasākumā zinātkāres centrā „Zili brīnumi”,
2013

Dace gatavo pankūkas kolēģiem
departamenta pasākumā Mencendorfa
namā, 2013

Administratīvo
lietu
departamenta
kolektīvs
Cenu tīrelī,
2012

Juristu balle Vinē,
2019

Kopsēde lietā
par 12.Saeimas
vēlēšanu
rezultātiem,
2014

Vispārējo latviešu Dziesmu un deju svētku gājiens.
Kopā ar Strasbūras latviešu ģimeņu kori „Staro”, 2018

Dace piedalās Sieviešu skrējienā
Mežaparkā, 2014

Administratīvo lietu departamenta
viktorīna „Es milu Tevi, Latvija”, 2014.
Par uzvarētājiem kļuva komanda
„Dzirkstošie” ar Daci tās sastāvā

Administratīvo lietu departamenta tiesneši un darbinieki,
2008

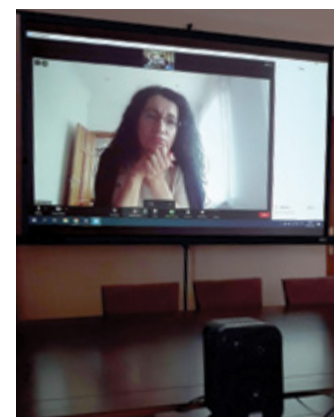
Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupa satiekas 20 gadus pēc likuma pieņemšanas.
Valsts prezidentam Egilam Levitam tika dāvēts ceriņu krūms, ko visi kopā iestādīja Rīgas pils dārzā, 2021

Ēnu diena,
2019

Administratīvo lietu departamentam 10 gadi kopš izveidošanas, 2014

Dace piedalās sapulcē attālināti, kas
bija viņas ikdiena kopš 2016.gada.
Dace veiksmīgi apvienoja senatores
darbu ar dzīvi Strasbūrā

Administratīvo tiesu tiesnešu Ceriņu Zoom ballīte
Administratīvās justīcijas simtgades zīmē, 2021.
Dace bija ballītes kuratore un iedvesmotāja

Dace ar vīru Mārtiņu un bērniem Edvardu, Beāti, Maiju Šveices Alpos, 2019

Strasbūras
latviešu ģimeņu
koris „Staro”.
Kora sastāvā arī
Daces ģimene.
Zemgales Ziņas,
2020

Darbs
Tiesnešu ētikas
komisijā, 2012

Administratīvo lietu departamenta tiesneši un darbinieki, 2019

Augstākās tiesas plēnums, 2015

Dace ar palīdzēm Ingu Rusku, Lauru Vigupi un zinātniski
analītisko padomnieci Kristīni Zemīti, 2019

Dace piedalās
administratīvo
tiesnešu
kandidātu
mācībās.
Lekciju vada
Egils Levits,
2003

Bīriņu
konstitucionālās
tiesībspolitikas
seminārs,
2005

Darbs
Administratīvajā
apgabaltiesā.
Dace bija
apgabaltiesas
tiesnese
no 2004. līdz
2006.gadam

Dace ar kolēģiem Normundu Salenieku
un Līviju Slicu, 2019

Ar Lietuvas Augstākās administratīvās tiesas kolēģiem, 2014

ANO neatkarīgā eksperta vizīte Augstākajā tiesā, 2012

Administratīvo lietu departamenta senatori Augstākās tiesas Ziemassvētku ballē kopā ar mākslinieku
Daumantu Kalniņu, kura dziedājums Dacei bija īpaši tuvs, 2019

Dace ar kolēģēm Vēsnu Kaksti un Jautriti Briedi, 2019

Ar kolēģēm
Jautriti Briedi,
Ilzi Skultāni,
Vēsnu Kaksti
un Ruditi Vidušu
konferencē,
2014

Ar meitām Maiju un Beāti, Jāņi 2020

Gribas, lai baltā pasaulē
Balti sniegi snieg.
Un uz baltiem lielceļiem
Balti cilvēki iet,
Un lai baltos cilvēkos
Baltas domas dzimst,
Un lai baltās darbdiēnās
Balti svētki ir.

/I. Ziedonis/

Dace! Šis Imanta Ziedoņa dzejolis man asociējas ar Tevi. Tu biji viens no gaišākajiem cilvēkiem, ko savā dzīvē esmu sastapusi. Tās baltās domas Tevi dzima. Un tad tajās darbdiēnās tie svētki bija.

Piedod, ka rakstu „biji”. Man šķiet, Tu ticēji dvēseles nemirstībai, bet manā dzīvē Tevis tādā veidolā, kādā Tevi pazinu un ar Tevi kontaktējos, vairs, vairs nav. Un tas, varbūt egoistiski, bet sāp.

Tev pat apgērbs ļoti bieži bija balts. Tu biji ziemas tipa sieviete, un baltā krāsa Tev tik ļoti piestāvēja. Un Tu mācēji sevi nest.

Lai Tev viegls ceļš uz turieni, kurp Tu tagad dodies.

Jautrīte Briede

Satversmes tiesas tiesnese

Administratīvo lietu departamenta senatore 2004.–2022.

Eiropas Savienības Valsts padomju un augstāko administratīvo tiesu asociācijas un Augstākās tiesas seminārs „Administratīvā klusēšana. Iestāžu diskrecionārā vara”, 2023
Ekrānā redzama īsfilma „Cilvēks-Valsts-Tiesnesis”, kas veidota no intervijām ar Administratīvā procesa likuma izstrādātājiem, tostarp Daci

ISBN 978-9934-9232-1-0

Izdevējs: Latvijas Republikas Augstākā tiesa

Grāmatu sagatavoja:

Inga Ruska (projekta vadītāja)

Vēsma Kakste

Veronika Krūmiņa

Laura Vigupe

Fotogrāfijas no Augstākās tiesas, Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Latvijas Vēstneša, žurnāla „Jurista Vārds”, laikraksta „Neatkarīgā Rīta Avīze”, Nacionālās informācijas aģentūras LETA arhīva, Mārtiņa Mita, Veronikas Krūmiņas, Arvīda Dravnieka, Rudītes Vīdušas personīgā arhīva.

Makets: Līga Kuplā

Vāka foto: Boriss Koļesņikovs

Korektore: Liena Henke

Rīga, 2024

